

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KADIN ÇALIŞMALARI ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ
TÜRK SİYASİ KARİKATÜRÜNDE ERKEKLİK:
KARİKATÜR DERGİSİ ÖRNEĞİ: 1936-1948

Tuğrul ÇELİK

2501190511

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Serpil ÇAKIR

İSTANBUL – 2022

ÖZ

ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ TÜRK SİYASİ KARİKATÜRÜNDE ERKEKLİK: KARİKATÜR SİYASİ MİZAH DERGİSİ ÖRNEĞİ: 1936-1948 TUĞRUL ÇELİK

Bu çalışma Erken Cumhuriyet Dönemi siyasi karikatüründe erkekliğin/erkekliklerin kurgulanışını ele almaktadır. Erken Cumhuriyet Dönemi'ne karikatür üzerinden bakarken, karikatüre de erkeklik üzerinden bakmaktadır.

Çalışmada feminizmden erkeklik çalışmalarına uzanan teorik ve kavramsal çerçeve ile tarihsel arka planda erkekliğin siyaset, siyasi kavramlar, cinsiyet rejimi, milliyetçilik, militarizm, oryantalizm, cinsiyetçilik ve antikomünizm gibi kavramlarla ilişkisi dönemin siyasi dinamikleriyle beraber değerlendirilmiştir. Yapılan bu değerlendirme 1936-1948 yılları arasında yayımlanmış olan *Karikatür Siyasi Mizah Dergisi* örneği üzerinde somutlaştırılmıştır.

Karikatür Siyasi Mizah Dergisi örneği üzerinde, dönemin siyasi olaylarını ve ideolojik dönüşümü erkeklikler üzerinden inceleyen bu çalışmada, erkekliğin ilişkisel bir iktidar üzerinden kurgulanmasından dolayı kadınlara da bakılmış ve erkekliğin kurgulanışında kadınların konumu da değerlendirilmiştir.

Çalışmadaki teorik ve kavramsal çerçeve ile tarihsel arka plan, siyasi karikatürde erkekliği incelerken izlenecek yöntemin tarihsel ve ideolojik seyrini ortaya koymaktadır. Bu seyir içinde, *Karikatür Siyasi Mizah Dergisi*'nin yayın aralığı göz önüne alındığında hem Tek Parti dönemine (1936-1945) hem de birkaç yılı olmak üzere Çok Partili döneme (1946-1948) yönelik bir değerlendirme yapılabilmektedir. Başlangıcından bitişine İkinci Dünya Savaşı da derginin yayın aralığının içinde kalmış ve değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Erken Cumhuriyet, erkeklik, siyasi karikatür, Karikatür Dergisi, İkinci Dünya Savaşı.

ABSTRACT

**MASCULINITY IN TURKISH POLITICAL CARTOON OF THE EARLY
REPUBLICAN ERA: EXAMPLE OF KARİKATÜR POLITICAL HUMOR
MAGAZINE: 1936-1948
TUĞRUL ÇELİK**

This study deals with the construction of masculinity and masculinities in the political cartoon of the Early Republican Period. While Early Republican period is commented through caricature, caricatures are also commented through masculinity.

In the study, the theoretical and conceptual framework extending from feminism to masculinity studies and the historical background of masculinity with concepts such as politics, political concepts, gender regime, nationalism, militarism, orientalism, sexism and anticommunism were evaluated. This evaluation was embodied on the example of the *Karikatür* Political Humor Magazine published between 1936-1948.

In this study, which examines the political events and ideological transformation of the period through masculinities, in the example of the *Karikatür* Political Humor Magazine, women were also a research subject because of the relational power relationship of masculinity, and their status in the construction of masculinity was also evaluated.

The theoretical and conceptual framework and the historical background in the study reveal the historical and ideological course of the method to be followed when examining masculinity in political cartoons. In this course, considering the publication range of the *Karikatür* Political Humor Magazine, an evaluation could be made for both the One-Party Period (1936-1945) and the Multi-Party Period (1946-1948), some of its years. From the beginning to the end, the Second World War remained within the publication range of the journal and was evaluated.

Key Words: Early Republic, masculinity, political caricature, *Karikatür* Magazine, Second World War.

ÖNSÖZ

“Erken Cumhuriyet Dönemi Türk Siyasi Karikatüründe Erkeklik: Karikatür Dergisi Örneği: 1936-1948” başlıklı bu yüksek lisans tezinin temel amacı Erken Cumhuriyet dönemi siyasi karikatüründe erkekliğin/erkekliklerin kurgulanışını *Karikatür* Siyasi Mizah Dergisi (1936-1948)’nde yayımlanan karikatürler üzerinden incelemektir.

Çalışmada şu temel sorunun yanıtı aranmıştır:

Erken Cumhuriyet dönemi siyasi karikatüründe (*Karikatür* dergisi özelinde) erkeklik nasıl kurgulanmıştır?

Toplumsal cinsiyet ve siyaset üzerine yapılan çalışmalarda incelenen temel imge çoğunlukla kadınlar olmuştur. Kadınlara verilen rollerle, kadınlar modernizmin taşıyıcısı olmuştur. Oysa kadınlara bu rolleri verenler erkeklerdir. Modernizmin getirdiği dönüşümün dışında dönemin siyasi gelişmelerini karikatürler aracılığıyla okuyan çalışmalar da yapılmıştır. Ama bunlar erkeklik merkezli değildir. Bu çalışma dönemin siyasi olaylarının karikatürlerdeki yansımalarını, erkeklik kurguları ve erkeklikler arasında var olan iktidar ilişkileriyle ortaya koymayı; karikatürün de, erkekliğin kuruluşunda önemli bir yeri olduğunu göstermeyi amaçlamaktadır.

Erkeklik üzerine yapılan yüksek lisans ve doktora çalışmaları her geçen gün artmaktadır. Siyaset, aile, çalışma yaşamı, babalık, spor ve taraftarlık, militarizm, milliyetçilik, edebiyat, modernleşme gibi temalar içinde erkekliği merkeze alan çalışmalar oldukça fazladır ve artmaya devam etmektedir. Ancak bu çalışmanın da dahil olduğu erkeklik ve karikatür ilişkisini odağa alan çalışmaların azlığı dikkat çekicidir. Bu çalışma, kendini, yoğunluğu diğer konulara oranla düşük kalmış olan karikatür ve erkeklik konusunda bir çaba olarak konumlandırmaktadır.

Çalışma (Giriş ve Sonuç haricinde) üç bölümden oluşmaktadır: Feminizm ve erkeklik çalışmaları merkezli teorik ve kavramsal çerçevenin çizildiği birinci bölüm; erkekliğin ilişkili olduğu kavramlar (devlet, milliyetçilik, militarizm, oryantalizm, antikomünizm vd.) üzerinden çizilen tarihsel arka planın olduğu ikinci bölüm ve *Karikatür*’de yayımlanmış olan siyasi karikatürler üzerinden erkekliğin yorumlandığı üçüncü bölüm.

Çalışmaya yönelik açıklamanın daha detaylı halini Giriş kısmına bırakıp buradaki kısa girişi nihayete erdirmeden önce teşekkür etmek istediğim isimleri zikretmek isterim.

Kendilerinden ders almaktan dolayı şanslı hissettiğim İ.Ü. Kadın Çalışmaları Bölümü'ndeki hocalarım Doç. Dr. Seda İrem Çakırca'ya, Dr. Öğr. Üyesi Berrin Oktay Yılmaz'a ve Prof. Dr Nilüfer Timisi'ye, bana kattıkları için teşekkür ederim.

Bu çalışmayı yaparken bana özgürce düşünüp yazma olanağı sunan, beni cesaretlendiren ve yanımda olduğunu her zaman hissettiğim, çalışmanın ortaya çıkmasında büyük emeği olan hem hocam hem de tez danışmanım Prof. Dr. Serpil Çakır'a teşekkür ederim.

Tez jürimde yer alan hocalarım Prof. Dr. Pınar Melis Yelsalı Parmaksız ve Doç. Dr. Güven Gürkan Öztan'a eleştiri ve katkıları için teşekkür ederim.

Hayatım boyunca hep arkamda olan annem Fatma Çelik, babam Turgut Çelik ve kardeşim Tunç Çelik'e; evlendikten sonra ikinci anne ve babam olan, beni öz evlatlarından ayırmayan Nazife ve Hasan Zerkinli'ye teşekkür ederim.

Eşimle birlikte tezimin ilk eleştirmeni olup fikirlerini benimle paylaşan Hasret Zerkinli'ye teşekkür ederim.

Son olarak hayatımı paylaştığım iki kadına, “canım” eşim Şafak Çelik ve “ruhum” kızım Çolpan Çelik'e olan minnetimi nasıl anlatacağımı bilemiyorum.

Onları çok seviyor ve bu çalışmamı onlara adıyorum.

TUĞRUL ÇELİK

İSTANBUL, 2022

İÇİNDEKİLER

ÖZ	ii
ABSTRACT.....	iii
ÖNSÖZ	iv
RESİMLER LİSTESİ	ix
KARİKATÜRLER LİSTESİ	x
KISALTMALAR LİSTESİ	xvi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TEORİK VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE: ATAERKİNDEN EREKLİKLERE, FEMİNİZMDEN ERKEKLİK ÇALIŞMALARINA

1.1. Ataerkil Sistem.....	6
1.2. Toplumsal Cinsiyet	11
1.3. Feminizm	14
1.3.1. Feminist Teoriler.....	15
1.4. Erkeklik Çalışmaları	19
1.4.1. Erkeklik.....	19
1.4.2. Erkeklik Çalışmaları	23
1.4.3. Toplumsal Cinsiyet Düzeni.....	27
1.4.4. “Hegemonik Erkeklik”	30
1.4.5. “Eril Tahakküm”	34
1.4.6. Türkiye’de Eleştirel Erkeklik Çalışmaları	37

İKİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL ARKA PLAN: CİNSİYET REJİMİ, SİYASİ PANORAMA, KARİKATÜR VE ERKEKLİK

2.1. Panorama 1: Türkiye’nin Cinsiyet Rejimi	41
2.1.1. Türk Cumhuriyeti Ulus-Devleti	41

2.1.2. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e: "Eski Ataerki"nden "Yeni Aterki"ne	43
2.1.3. Türkiye'nin Cinsiyet Rejimi	44
2.2. Panorama 2: Vatan, Millet, Erkeklik	64
2.2.1. Ulus, Devlet, Milliyetçilik ve Erkeklik	64
2.2.2. Savaş, Militarizm ve Erkeklik.....	73
2.2.3. Erkek Gözü Olarak Oryantalizm.....	84
2.3. Panorama 3: Erken Cumhuriyet ve "Cumhuriyet'in Buluş Çağı"nda Siyasi ve İdeolojik Gelişmeler.....	86
2.4. Panorama 4: Siyasi Karikatür, Erkeklik ve <i>Karikatür</i> Siyasi Mizah Dergisi.....	97
2.4.1. Karikatürün Kimliği.....	97
2.4.2. Türkiye'de Karikatür ve Karikatür Dergileri	101
2.4.3. Çizgiye Dönüşen Erkekliğin İzinde	104

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KARİKATÜR SİYASİ MİZAH DERGİSİNDE ERKEKLİK

3.1. Siyasetin ve Siyasi Kavramların Cinsiyeti.....	126
3.2. "Harbin ve Sulh"un Cinsiyeti	146
3.3. Uluslararası İlişkilerin Cinsiyeti	155
3.3.1. Amerika Birleşik Devletleri (ABD).....	155
3.3.2. İngiltere	158
3.3.3. Almanya	159
3.3.4. İtalya	161
3.3.5. Balkanlar	165
3.3.6. Fransa.....	167
3.3.7. İran	171
3.3.8. Japonya	173
3.3.9. Yunanistan	174
3.3.10. Erkek Millet, Erkek Milletler Cemiyeti	176
3.3.11. Dış Politikada "Erkeklikler	180
3.4. Oryantalist Erkek Özne: "Doğu kadındır, kadın Doğu'dur"	183
3.5. Türk Dış Politikasının Cinsiyeti.....	187
3.6. Asker Türkiye-Erkek Türkiye: Çanakkale'den Çelikkale'ye	197

3.7. Ereto-Militarizasyon	207
3.8. Türk Siyasetinin Erkekleri, Erkeklerin Siyaseti.....	215
3.8.1. İmparatorluktan Cumhuriyet'e, Geleneksel Erkekten Yeni Erkeğe.....	215
3.8.2. İsmet İnönü	217
3.8.3. Atatürk'ün Hegemonik Erkekliği (mi?).....	218
3.8.4. Devlet Makinesinin Başında, Siyasetin Dümeninde.....	221
3.8.5. Marjinal Erkekler: İsyancılar, Vurguncular, Hacıağalar.....	224
3.8.6. Tek Parti'den Çok Parti'ye Erkeklikler.....	232
3.9. Siyasi Aşağılama Aracı Olarak Kadınlaştırma	240
3.10. Cinsiyetçilikten Arzu Nesnesine Erkek İktidarının Göstergesi Kadın.....	245
3.11. 1940'lar: Kadınlara Karşı Savaş	267
3.12. Soğuk Savaş: Erkek ve Antikomünist.....	284
SONUÇ	295
KAYNAKÇA.....	300

RESİMLER LİSTESİ

Resim 1. Zaman, 6 Birinci Kanun 1934 “kadınların da asker olmaları isteniyor.”	61
Resim 2. Zaman, 11 Birinci Kanun 1934 “siyasal yolda kadın.”.....	61
Resim 3. 1920-1922 milli mücadele’ye çağrı kartları	72
Resim 4. II. Meşrutiyet posterinden detay.	72
Resim 5. 1914 yılına ait İttifak Devletleri propaganda kartpostalı	79
Resim 6. 1942 tarihli Milli Müdafa Pulları	83
Resim 7. Karikatür, 4 İkinci Kanun 1945, s. 471, s.9	266

KARİKATÜRLER LİSTESİ

Karikatür 1. Cumhuriyet, 22 Mart 1930	57
Karikatür 2. Cumhuriyet, 24 Mart 1930	58
Karikatür 3. Cumhuriyet, 31 Mart 1930	59
Karikatür 4. Cumhuriyet, 28 Mart 1930	60
Karikatür 5. Meğu, 1860.....	105
Karikatür 6. Tiyatro, 1874	106
Karikatür 7. Cem, 1911.....	107
Karikatür 8. Hayal, 1876.....	108
Karikatür 9. Tasvir, 1918.	109
Karikatür 10. Diken, 1918.	110
Karikatür 11. Diken, 12 Haziran 1919.....	111
Karikatür 12. Diken, 1919	112
Karikatür 13. Aydede, 1922.....	113
Karikatür 14. Kadınlar Saltanatı Albümünün Kapağı, 1920.....	115
Karikatür 15. Kadınlar Saltanatı Albümünden karikatürler, 1920.....	116
Karikatür 16. Zümrüdüanka, 1923.....	117
Karikatür 17. Akbaba, 1923.....	118
Karikatür 18. Akbaba, 1928.....	118
Karikatür 19. Djem (Cem), 1927.	119
Karikatür 20. Cemal nadir, t.y.....	120
Karikatür 21. Akbaba, 1930.....	121
Karikatür 22. Karikatür, 10 Temmuz 1937, s. 80, s. 5.....	123
Karikatür 23. Karikatür, 27 Nisan 1939, s. 174, s.3.....	127
Karikatür 24. Karikatür, 21 İkinci Kanun 1943, s. 369, s.3.	128
Karikatür 25. Karikatür, 21 İkinci Kanun 1943, s. 369, s.5.	129
Karikatür 26. Karikatür, 4 Şubat 1943, s. 371, s.3.....	130
Karikatür 27. Karikatür, 20 Haziran 1946, s. 547, s.1.	131
Karikatür 28. Karikatür, 1 Haziran 1939, s. 179, s.3.	132
Karikatür 29. Karikatür, 12 Şubat 1948, s. 633, s.1.....	133
Karikatür 30. Karikatür, 23 Şubat 1939, s. 165, s.3.....	134
Karikatür 31. Karikatür, 11Temmuz 1946, s. 550, s.1.....	135
Karikatür 32. Karikatür, 30 Birinci Teşrin 1937, s. 96, s.1.....	136
Karikatür 33. Karikatür, 27 Birinci Teşrin 1938, s. 148, s.1.....	137

Karikatür 34. Karikatür, 17 İkinci Teşrin 1938, s. 151, s.6.	138
Karikatür 35. Karikatür, 24 İkinci Teşrin 1938, s. 152, s.1.	139
Karikatür 36. Karikatür, 26 Birinci Teşrin 1939, s. 200, s.1.....	140
Karikatür 37. Karikatür, 29 Birinci Teşrin 1942, s. 357, s.1.....	141
Karikatür 38. Karikatür, 28 Birinci Teşrin 1943, s. 409, s.6.....	142
Karikatür 39. Karikatür, 15 İkinci Kanun 1942, s. 316, s.3.	143
Karikatür 40. Karikatür, 22 Nisan 1943, s. 382, s.1.....	144
Karikatür 41. Karikatür, 3 Birinci Teşrin 1940, s. 249, s.1.....	145
Karikatür 42. Karikatür, 11 Temmuz 1936, s. 28, s.15.....	147
Karikatür 43. Karikatür, 24 Birinci Teşrin 1936, s. 43, s.10.....	148
Karikatür 44. Karikatür, 11 Birinci Kanun 1937, s. 102, s.2.	149
Karikatür 45. Karikatür, 31 Mart 1938, s. 118, s.1.	150
Karikatür 46. Karikatür, 21 Eylül 1939, s. 195, s.9.	151
Karikatür 47. Karikatür, 29 Nisan 1943, s. 383, s.3.....	152
Karikatür 48. Karikatür, 28 Birinci Teşrin 1943, s. 383, s.3.....	153
Karikatür 49. Karikatür, 8 Eğıustos 1946, s. 554, s.1.	154
Karikatür 50. Karikatür, 13 Mart 1941, s. 272, s.7.	156
Karikatür 51. Karikatür, 12 Haziran 1941, s. 285, s.9.	157
Karikatür 52. Karikatür, 27 Nisan 1939, s. 174, s.10.....	158
Karikatür 53. Karikatür, 20 Mart 1941, s. 273, s.6.	159
Karikatür 54. Karikatür, 16 İkinci Teşrin 1939, s. 203, s.3.	160
Karikatür 55. Karikatür, 10 Temmuz 1941, s. 289, s.3.....	161
Karikatür 56. Karikatür, 2 İkinci Kanun 1937, s. 53, s.7.	162
Karikatür 57. Karikatür, 14 Nisan 1938, s. 120, s.7.....	163
Karikatür 58. Karikatür, 13 Şubat 1941, s. 268, s.7.....	164
Karikatür 59. Karikatür, 4 Temmuz 1940, s. 236, s.6.....	165
Karikatür 60. Karikatür, 17 Ağustos 1944, s. 451, s.1.....	166
Karikatür 61. Karikatür, 31 Temmuz 1941, s. 292, s.3.....	168
Karikatür 62. Karikatür, 31 Temmuz 1941, s. 292, s.3.....	168
Karikatür 63. Karikatür, 18 Nisan 1936, s. 16, s.20.....	169
Karikatür 64. Karikatür, 16 İkinci Kanun 1937, s. 55, s.1.	170
Karikatür 65. Karikatür, 31 Temmuz 1941, s. 292, s.3.....	171
Karikatür 66. Karikatür, 4 Eylül 1941, s. 297, s.1.	172
Karikatür 67. Karikatür, 19 Şubat 1942, s. 321, s.1.....	173

Karikatür 68. Karikatür, 12 Nisan 1945, s. 485, s.3.....	174
Karikatür 69. Karikatür, 28 İkinci Teşrin 1940, s. 257, s.1.	175
Karikatür 70. Karikatür, 24 Nisan 1941, s. 278, s.3.....	176
Karikatür 71. Karikatür, 18 Eylül 1937, s. 90, s.1.	177
Karikatür 72. Karikatür, 13 Haziran 1936, s. 24, s.20.	178
Karikatür 73. Karikatür, 13 Haziran 1936, s. 24, s.20.	179
Karikatür 74. Karikatür, 18 Birinci Kanun 1937, s. 103, s.10.	180
Karikatür 75. Karikatür, 1 Ağustos 1940, s. 240, s.3.....	181
Karikatür 76. Karikatür, 26 Temmuz 1945, s. 500, s.1.....	182
Karikatür 77. Karikatür, 8 Mayıs 1941, s. 280, s.8.....	183
Karikatür 78. Karikatür, 8 Mayıs 1941, s. 280, s.8.....	184
Karikatür 79. Karikatür, 4 Temmuz 1940, s. 236, s.3.....	185
Karikatür 80. Karikatür, 21 Birinci Kanun 1930, s. 156, s.4.	186
Karikatür 81. Karikatür, 25 Temmuz 1936, s. 30, s.20.....	187
Karikatür 82. Karikatür, 10 Birinci Teşrin 1936, s. 41, s.1.....	189
Karikatür 83. Karikatür, 19 İkinci Teşrin 1936, s. 51, s.1.	190
Karikatür 84. Karikatür, 2 İkinci Kanun 1937, s. 53, s.20.....	191
Karikatür 85. Karikatür, 22 Mayıs 1937, s. 73, s.3.....	192
Karikatür 86. Karikatür, 16 Haziran 1938, s. 129, s.3.	193
Karikatür 87. Karikatür, 8 Eylül 1938, s. 141, s.3.	194
Karikatür 88. Karikatür, 25 Mayıs 1939, s. 178, s.3.....	195
Karikatür 89. Karikatür, 20 Temmuz 1939, s. 186, s.1.....	196
Karikatür 90. Karikatür, 17 Nisan 1941, s. 277, s.1.....	198
Karikatür 91. Karikatür, 24 İkinci Teşrin 1938, s. 152, s.9.	199
Karikatür 92. Karikatür, 1 Birinci Kanun 1938, s. 153, s.1.	200
Karikatür 93. Karikatür, 20 Nisan 1939, s. 173, s.1.....	201
Karikatür 94. Karikatür, 6 Haziran 1940, s. 232, s.1.	202
Karikatür 95. Karikatür, 25 Eylül 1941, s. 300, s.3.	203
Karikatür 96. Karikatür, 13 Mart 1941, s. 272, s.3.	204
Karikatür 97. Karikatür, 15 Mayıs 1941, s. 281, s.3.....	205
Karikatür 98. Karikatür, 30 Birinci Teşrin 1941, s. 305, s.1.....	206
Karikatür 99. Karikatür, 26 Birinci Teşrin 1939, s. 200, s.4.....	208
Karikatür 100. Karikatür, 9 Mayıs 1940, s. 228, s.3.....	209
Karikatür 101. Karikatür, 29 Ağustos 1940, s. 244, s.9.....	210

Karikatür 102. Karikatür, 14 İkinci Teşrin 1940, s. 255, s.1	211
Karikatür 103. Karikatür, 27 Mart 1941, s. 274, s.5.....	212
Karikatür 104. Karikatür, 23 Birinci Kanun 1943, s. 417, s.7.	213
Karikatür 105. Karikatür, 15 Ağustos 1945, s. 503, s.1.....	214
Karikatür 106. Karikatür, 26 Birinci Teşrin 1939, s. 200, s.10.....	216
Karikatür 107. Karikatür, 26 Birinci Teşrin 1939, s. 200, s.10.....	216
Karikatür 108. Karikatür, 26 Birinci Teşrin 1939, s. 200, s.3.....	218
Karikatür 109. Karikatür, 17 İkinci Teşrin 1938, s. 151, s.1.	219
Karikatür 110. Karikatür, 17 İkinci Teşrin 1938, s. 151, s.3.	219
Karikatür 111. Karikatür, 9 İkinci Teşrin 1939, s. 202, s.1.	220
Karikatür 112. Karikatür, 6 İkinci Teşrin 1947, s. 619, s.1.	221
Karikatür 113. Karikatür, 6 İkinci Teşrin 1937, s. 97, s.1.	222
Karikatür 114. Karikatür, 1 Mayıs 1941, s. 279, s.3.....	223
Karikatür 115. Karikatür, 16 Temmuz 1942, s. 342, s.3.....	224
Karikatür 116. Karikatür, 26 Haziran 1937, s. 78, s.1	225
Karikatür 117. Karikatür, 3 Şubat 1938, s. 110, s.12.....	227
Karikatür 118. Karikatür, 17 Şubat 1938, s. 112, s.7.....	227
Karikatür 119. Karikatür, 28 İkinci Teşrin 1940, s. 257, s.10	228
Karikatür 120. Karikatür, 28 Ağustos 1941, s. 296, s.4.....	229
Karikatür 121. Karikatür, 8 Birinci Teşrin 1942, s. 354, s.1.....	230
Karikatür 122. Karikatür, 26 İkinci Teşrin 1942, s. 361, s.3	231
Karikatür 123. Karikatür, 11 İkinci Teşrin 1943, s. 411, s.1	232
Karikatür 124. Karikatür, 9 Mayıs 1946, s. 541, s.1	234
Karikatür 125. Karikatür, 18 Temmuz 1946, s. 551, s.1.....	234
Karikatür 126. Karikatür, 5 Temmuz 1945, s. 497, s.1.....	235
Karikatür 127. Karikatür, 6 Haziran 1946, s. 545, s.1	236
Karikatür 128. Karikatür, 6 Ağustos 1947, s. 606, s.3.....	237
Karikatür 129. Karikatür, 11 Eylül 1947, s. 611, s.3	238
Karikatür 130. Karikatür, 4 Birinci Kanun 1947, s. 623, s.6	239
Karikatür 131. Karikatür, 26 Şubat 1948, s. 635, s.1.....	240
Karikatür 132. Karikatür, 19 Nisan 1945, s. 486, s.1.....	241
Karikatür 133. Karikatür, 6 Birinci Kanun 1945, s. 519, s.3	242
Karikatür 134. Karikatür, 17 İkinci Kanun 1946, s. 519, s.3	243
Karikatür 135. Karikatür, 27 Haziran 1946, s. 548, s.1	244

Karikatür 136. Karikatür, 4 Nisan 1936, s. 14, s.1.....	246
Karikatür 137. Karikatür, 9 Mayıs 1936, s. 19, s.16.....	247
Karikatür 138. Karikatür, 3 Nisan 1937, s. 66, s.1.....	248
Karikatür 139. Karikatür, 23 İkinci Kanun 1937, s. 56, s.11	249
Karikatür 140. Karikatür, 26 Haziran 1937, s. 78, s.20	250
Karikatür 141. Karikatür, 13 Şubat 1937, s. 59, s.20.....	251
Karikatür 142. Karikatür, 21 Temmuz 1938, s. 134, s.11.....	252
Karikatür 143. Karikatür, 17 Şubat 1938, s. 112, s.1.....	253
Karikatür 144. Karikatür, 15 Ağustos 1940, s. 242, s.8.....	254
Karikatür 145. Karikatür, 5 Ağustos 1943, s. 397, s.10.....	255
Karikatür 146. Karikatür, 5 Eylül 1940, s. 245, s.5	256
Karikatür 147. Karikatür, 1 Şubat 1945, s. 475, s.9.....	257
Karikatür 148. Karikatür, 18 Nisan 1936, s. 16, s.1.....	258
Karikatür 149. Karikatür, 4 Şubat 1943, s. 16, s.7.....	259
Karikatür 150. Karikatür, 5 Şubat 1942, s. 319, s.1.....	260
Karikatür 151. Karikatür, 16 Birinci Kanun 1943, s. 416, s.1	261
Karikatür 152. Karikatür, 31 Birinci Teşrin 1940, s. 253, s.1.....	262
Karikatür 153. Karikatür, 7 Mayıs 1942, s. 332, s.1	263
Karikatür 154. Karikatür, 30 Birinci Kanun 1943, s. 418, s.1	264
Karikatür 155. Karikatür, 30 İkinci Teşrin 1944, s. 466, s.7	265
Karikatür 156. Karikatür, 29 Mayıs 1947, s. 471, s.9	267
Karikatür 157. Karikatür, 4 Temmuz 1940, s. 236, s.5.....	269
Karikatür 158. Karikatür, 28 Ağustos 1941, s. 296, s.9.....	270
Karikatür 159. Karikatür, 4 Eylül 1941, s. 297, s.9	271
Karikatür 160. Karikatür, 12 Mart 1942, s. 324, s.1	272
Karikatür 161. Karikatür, 10 Birinci Kanun 1942, s. 363, s.3	273
Karikatür 162. Karikatür, 7 Birinci Teşrin 1943, s. 406, s.7.....	274
Karikatür 163. Karikatür, 13 Eylül 1945, s. 507, s.1	275
Karikatür 164. Karikatür, 19 Haziran 1947, s. 599, s.10	276
Karikatür 165. Karikatür, 31 Temmuz 1947, S. 605, s.3	277
Karikatür 166. Karikatür, 2 Birinci Teşrin 1947, s. 613, s.1.....	278
Karikatür 167. Karikatür, 28 Ağustos 1947, s. 609, s.9.....	279
Karikatür 168. Karikatür, 1 Temmuz 1943, s. 392, s.6.....	280
Karikatür 169. Karikatür, 18 Birinci Kanun 1947, s. 625, s.6	281

Karikatür 170. Karikatür, 25 Eylül 1947, s. 613, s.1	281
Karikatür 171. Karikatür, 19 Eylül 1940, s. 247, s.1	282
Karikatür 172. Karikatür, 16 Birinci Teşrin 1941, s. 303, s.4.....	283
Karikatür 173. Karikatür, 26 İkinci Teşrin 1942, s. 361, s.9	284
Karikatür 174. Karikatür, 20 Eylül 1945, s. 508, s.3	287
Karikatür 175. Karikatür, 8 İkinci Teşrin 1945, s. 515, s.3	288
Karikatür 176. Karikatür, 29 Ağustos 1946, s. 557, s.3.....	289
Karikatür 177. Karikatür, 4 Nisan 1946, s. 536, s.1.....	290
Karikatür 178. Karikatür, 13 Mart 1947, s. 585, s.9.	291
Karikatür 179. Karikatür, 20 Mart 1947, s. 586, s.3.	292
Karikatür 180. Karikatür, 8 İkinci Kanun 1948, s. 628, s.8.....	293
Karikatür 181. Karikatür, 22 İkinci Kanun 1948, s. 630, s.8.....	294

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	:Amerika Birleşik Devletleri
bkz.	:Bakınız
bs.	:Basım
C.	:Cilt
CHP	:Cumhuriyet Halk Partisi
Çev.	:Çeviren
ÇİP	:Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi
Der.	:Derleyen
DP	:Demokrat Parti
DTFC	:Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
Ed.	:Editör
Haz.	:Hazırlayan
İT	:İttihat ve Terakki
İTC	:İttihat ve Terakki Cemiyeti
KHF	:Kadınlar Halk Fırkası
MC	:Milletler Cemiyeti
MK	:Medeni Kanun
MKP	:Milli Kalkınma Partisi
s.	:Sayfa
S.	:Sayı
SDP	: Türk Sosyal Demokrat Partisi
t.y.	:Tarih Yok
TBMM	:Türkiye Büyük Millet Meclisi
TKB	:Türk Kadınlar Birliği
Tümğ.	:Tümgeneral
vd.	:Ve Diğerleri
y.y.	:Yayın Yeri Yok
Yay. Haz.	:Yayına Hazırlayan
YKY	:Yapı Kredi Yayınları
yy.	:Yüzyıl

GİRİŞ

“Erken Cumhuriyet Dönemi Türk Siyasi Karikatüründe Erkeklik: Karikatür Dergisi Örneği: 1936-1948” başlıklı bu yüksek lisans tezinde birbiriyle bağlantılı temel bir soru ve ondan türetilen alt soruların yanıtı aranmıştır:

Çalışmanın temel sorusu Erken Cumhuriyet Dönemi siyasi karikatüründe (*Karikatür* dergisi özelinde) erkekliğin nasıl işlendiği, nasıl kurgulandığıdır. Bu temel sorunun cevabı ise, birkaç alt soruya verilecek yanıtlarla ortaya çıkabilir.

1936-48 arası dönemin siyasal dinamikleri erkekliklerin kurgusu nasıl etkilemiştir, bu karikatüre nasıl yansımıştır?

Karikatürleri hem erkekliğin inşası hem de farklı erkekliklerin iktidar mücadelesinin (dönemin siyasi olaylarının) bir göstergesi olarak nasıl okunabilir?

Karikatürde eril tahakküm nasıl işlemektedir?

Karikatürde erkeklere ve kadınlara yönelik belli kalıplar var mıdır?

Kadınların kamusal alanda daha fazla yer almaya başlamaları karikatüre yansımıştır mıdır? Yansıdıysa nasıl yansımıştır?

Erkekliğin milliyetçilik ve militarizmle ilişkisi karikatürden nasıl okunabilir?

Karikatür dergisinde bolca kullanılan fantezi/erotik karikatürlerinin erkeklikle bağlantısı nedir?

Karikatür, bir erkeklik belleği yaratmada etkili bir araç olarak değerlendirilebilir mi?

Çalışmada, özel olarak *Karikatür* Siyasi Mizah Dergisi üzerinden yürütüleceği için ana kaynak 1936-1948 yılları arasında haftalık olarak 638 sayı yayımlanan *Karikatür* Siyasi Mizah Dergisi’dir. Karikatürde erkeklik kurgusunun inceleneceği bu çalışmada Karikatür Siyasi Mizah Dergisi’nin seçilmesinde birkaç neden söz konusudur. *Karikatür*’ün 1936-1948 yılları arasını kapsayan yayın hayatı “uzun” bir 13 yılı kapsamaktadır. Bu “uzun” 13 yıl, Erken Cumhuriyet’ten “Cumhuriyet’in Buluş Çağı”na geçişi, başından sonuna İkinci Dünya Savaşı’nı, Çok Partili Sisteme geçişle beraber hem yeni partilerin kuruluşunu hem de CHP içindeki dönüşümü ve Soğuk Savaş’ın ilk yıllarını kapsaması ile pek çok değişim ve dönüşümü içinde barındıran bir dönemdir. Bu anlamda *Karikatür* Siyasi Mizah Dergisi

üzerine çalışmak, tüm bu değişim ve dönüşüme bakmak anlamına da gelmektedir. Erkeklik kurgusunda siyasi dinamiklerin etkisini görebilmek anlamında *Karikatür* Siyasi Mizah Dergisi'nin son derece iyi bir seçim olacağı düşünülmüştür. Öte yandan *Karikatür*'ün sahibi olan Sedat Simavi/Simavi Ailesi, Meşrutiyet'ten Milli Mücadele'ye, Erken Cumhuriyet'ten Çok Partili Sisteme geçişte ve bu çalışmanın sınırlarını aşan ileriki yıllarda da pek çok siyasi mizah dergisi çıkarmış bir yayıncı/yayın grubudur. Bu anlamda *Karikatür*'ü yayımlayan Simavi, siyasi mizah dergiciliği alanında önemli ve belirleyici bir isimdir.

Karikatür'ün yayımlanmış tüm sayılarına, İBB Atatürk Kitaplığı Süreli Yayınlar Bölümü'nde B/133 yer numarası ile kayıtlı 18 ciltlik arşivden ulaşılmıştır. Ayrıca 1936-1948 yılları arasındaki siyasi gelişmeler hakkında dönemin gazeteleriyle birlikte TBMM Zabıt Ceridesi ve Resmi Gazete gibi resmi yayınlardan da yararlanılmıştır.

Araştırma bünyesinde, *Karikatür*'ün 13 yıllık yayın hayatı boyunca yayımlanmış karikatürlerden yaklaşık 400 adedi derlenip incelenmiş ve 160 adedine bu çalışmada yer verilmiştir.

Çalışmada, arşiv taraması ve karikatürler üzerinden söylem analizi ile nitel yöntem kullanılmıştır. Erkekliği eleştirel anlamda ele almasından ötürü de kendisini pro-feminist alanda, Eleştirel Erkeklik Çalışmaları içinde konumlandırmaktadır.

Toplumsal cinsiyet ve siyaset üzerine yapılan çalışmalarda incelenen temel imge kadınlar olmuştur. Kadınlara verilen rollerde, kadınlar, modernizmin taşıyıcısı olmuştur. Oysa kadınlara bu rolleri verenler erkeklerdir. Modernizmin getirdiği dönüşümün dışında dönemin siyasi gelişmelerini karikatürün gözünden okuyan çalışmalar da yapılmıştır. Ama bunlar erkeklik merkezli değildir. Bu çalışma dönemin siyasi olaylarının karikatürlerdeki yansımalarını, erkeklik kurgularını ve erkeklikler arasında var olan iktidar ilişkileriyle ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Karikatür ve erkeklik konusunu birlikte ele alan yalnızca bir lisansüstü çalışma yapılmıştır. Selin Akyüz tarafından 2005 yılında sunulmuş olan “Erken Cumhuriyet Döneminde erkek imgesinin kurgulanışı: Akbaba dergisi örneğinden bir karikatür incelemesi” başlıklı yüksek lisans tezi, adında da geçtiği üzere *Akbaba* dergisi üzerinden yapılmıştır. Bu tez daha çok modernleşme projesi üzerine odaklanmış; kılık kıyafet devrimi, Medeni Kanun ve kadınların kamusal alanla daha fazla görünür olmasının yarattığı erkeklik krizi üzerine yoğunlaşmıştır.

Çalışmanın erkeklik ve karikatür ilişkisini incelediği *Karikatür Siyasi Mizah Dergisi*’ni müstakil olarak inceleyen de yalnızca bir yüksek lisans çalışması yapılmıştır. Sevtap Yazar tarafından sunulan “*Karikatür Dergisi: Mizah Anlayışı ve Bibliyografyası*” isimli tez, Ege Üniversitesi Türk Dili Edebiyatı- Halk Bilimi Bilim Dalında 2002 yılında sunulmuştur.

Erkeklik üzerine yapılan yüksek lisans ve doktora çalışmaları her geçen gün artmaktadır. Siyaset, aile, çalışma yaşamı, babalık, spor ve taraftarlık, militarizm, milliyetçilik, edebiyat, modernleşme, cinsellik gibi temalar içinde erkekliği merkeze alan çalışmalar oldukça fazladır ve artmaya devam etmektedir. Ancak bu çalışmanın da dahil olduğu erkeklik ve karikatür ilişkisini odağa alan çalışmaların azlığı dikkat çekicidir. Bu çalışma, kendini, yoğunluğu diğer konulara oranla düşük kalmış olan karikatür ve erkeklik konusunda bir çaba olarak konumlandırmaktadır.

Günümüzden 70-80 yıl öncesinde yayımlanmış ve yayımlandıkları dönemle ilgili konuşan karikatürlerde verilmek istenen mesajların tam olarak anlaşılması için 1936-1948 yılları arası Türk Siyasi Hayatı’nı konu edinen çalışmalardan yararlanılmıştır. Çalışmanın teorik ve kavramsal çerçevede yer verilen feminizm ve erkeklik çalışmalarına ait teorik birikim, eril tahakkümü anlamaya, ardından gelen tarihsel arka plan da Türk Siyasi Hayatı ile ilgili karikatürlerdeki siyasi sürecin yorumlanmasında ve erkeklikle ilişkilendirilmesine yardımcı olmuştur. Teorik ve kavramsal çerçeve ile tarihsel arka plan, dönemin siyasi dinamiklerinin dönüşümlerini anlamlandırmaya; karikatürlerdeki erkeklik kurgusunun bu dönüşümden ne şekilde etkilendiğinin izlenmesine yardımcı olmuştur.

Çalışma (Giriş ve Sonuç haricinde) üç bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde çalışmanın dayanaklarından birisi olan teorik ve kavramsal çerçeve ortaya konulmuştur. Feminist teoriden ve deneyiminden fazlasıyla yararlanan erkeklik çalışmaları için bu teorik zemini orta koymak önemlidir. “Erkeklerin kadınlar üzerinde egemen olduğu toplumsal yapılar sistemi” olarak ataerki, ataerki sistemin toplumsal yaşamda olağanlaştırdığı-doğallaştırdığı ve dayattığı normlar olarak toplumsal cinsiyet ve ataerki sistemin eleştirisi olarak feminizm kavramları siyaset, devlet ve iktidarla olan ilişkileri öne alınacak biçimde açıklanmıştır. Feminizm, ataerki ve toplumsal cinsiyetin yanında “Erkeklerle kadınlar arasında ve kadınlık tanımıyla erkeklik tanımı arasında tarihsel olarak kurulmuş iktidar ilişkileri örüntüsü” olan Toplumsal Cinsiyet Düzeni, Connell’ın

kavramsallaştırmasıyla ataerki kavramının yerini alan “hegemonik erkeklik” ve “erkeklikler” yaklaşımı ile “sembolik şiddet” üzerine kurulu “Eril Tahakküm” de ilk bölümde yer alan yaklaşımlardır.

İkinci bölümde işlenen tarihsel arka planda dört panorama çizilmiştir. Bunlardan ilki “Türkiye’nin Cinsiyet Rejimi”dir. Bu panoramada ulus-devletin kuruluşu, Osmanlı’dan Cumhuriyet’e geçiyle birlikte ataerkinde yaşanan dönüşüm ve cinsiyet rejiminin genel özellikleri ortaya konulmuştur.

“Vatan, Millet, Erkeklik” başlığını taşıyan ikinci panorama da ise ulus, devlet, milliyetçilik, savaş, militarizm ve oryantalizmin erkeklikle ilişkisine değinilmiştir. 1939-1945 yılları arası İkinci Dünya Savaşı koşullarının yarattığı ekonomik kriz ve militarizm bu panoramanın odağında yer almıştır. Militarizmin şekillendirdiği siyasi ve ekonomik dönüşümün erkeklik kurgusunda da karşılığı olmuş, bu da karikatüre yansımıştır.

Üçüncü panorama Erken Cumhuriyet ve 1940’lı yıllara tekabül eden “Cumhuriyet’in Buluş Çağı”nda yaşanan siyasi, ekonomik ve ideolojik gelişmelere odaklanacaktır. İkinci Dünya Savaşı, savaş ekonomisi, çok partili sisteme geçiş dönemin ideolojik panoraması bu bölümde ele alınan konulardır. Bu panorama, aynı zamanda dönemin siyasi, iktisadi ve düşünsel dinamiklerindeki dönüşümü açıkça ortaya koymaya çalışan bir siyasi panorama olarak kurgulanmıştır. Bu dönüşüm, karikatürde izlenecek erkekliklerdeki dönüşüme de doğrudan etkileyecektir.

Dördüncü ve son panorama ise daha çok karikatüre odaklanmıştır. Karikatürün ortaya çıkışı, Meşrutiyet’ten 1930’lara kadar Türkiye’deki seyri, Türkiye’deki mizah dergiciliği ile karikatürün erkeklikle ilişkisi bu panoramanın konuları arasındadır.

Üçüncü bölümde ise ilk bölümdeki teorik yaklaşımlara ve ikinci bölümdeki tarihsel arka plana dayanılarak erkekliğin çalışmanın konusu olan *Karikatür Siyasi Mizah Dergisi*’ndeki kurgusu incelenmiştir. Bu bölümde, çalışmanın başında sorulan ve yanıtı aranan sorular, karikatürlerin dilinden, onları konuşturarak ve dinleyerek verilmeye çalışılmıştır.

Çalışmada yer alan ve 160’ı *Karikatür Siyasi Mizah* dergisinde yayımlanmış olan 181 karikatürün metinlerle ilişkilendirilmesinde sabit bir yol izlenmemiştir. Kimi karikatürlerin vermek istediği mesaj, açıklamaya ihtiyaç duymayacak ölçüde ortadadır.

Ancak kimi karikatürde verilmek istenen mesajı algılayabilmek üzere dönemin tarihi gelişmeleri, şahsiyetleri, kurumları, anlaşma yahut çatışma gibi önceden bilinmesi gereken durumlar mevcuttur. Bunun için gerektiği zaman teorik ve tarihsel açıklamalar yapılmıştır. Sözü daha çok karikatüriste bırakmak ve çalışmanın amacından uzaklaşılması için yorumlamalar olabildiğince sınırlı tutulmuştur. Karikatürün sanatsal açıdan yorumlanmasına ise, bu çalışmanın konusu olmadığı için girilmemiştir.

Ayrıca karikatürlere ait alt yazılara müdahale edilmemiş, dönemin ve derginin imlasına dokunulmamıştır. Bugün için yazım yanlışı olarak değerlendirilecek hatalar, dönemin bir yansıması olarak olduğu gibi bırakılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TEORİK VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE: ATAERKİNDEN EREKLİKLERE, FEMİNİZMDEN ERKEKLİK ÇALIŞMALARINA

Eleştirel Erkeklik Çalışmaları 1970'lerin sonunda ortaya çıkarken, feminist teorinin bakış açısından ve deneyiminden oldukça yararlanmış, bu teoriden beslenmiştir. Bu yüzden çalışmaya başlarken direkt olarak erkeklığe, erkekliklere ve erkeklik çalışmalarına geçmeden önce ataerki sistemi, toplumsal cinsiyeti ve ataerki sistemin eleştirisi olarak feminizmi açıklamanın daha uygun bir yöntem olduğu düşünülmüştür. Böylece erkeklik çalışmalarının dayandığı teorik zemin ve tarihsel arka plan açıklanmış olacaktır. Bu durumu göz önüne alarak teorik ve kavramsal çerçeveyi ataerki sistem, toplumsal cinsiyet ve feminizm şeklinde çizdikten sonra erkeklik çalışmalarına geçilecektir.

1.1. Ataerki Sistem

“Kadınların egemenlik altına alınmasının farklı boyutlarının derinliğini, yaygınlığını ve iç içe geçmişliğini ortaya çıkarmak için olmazsa olmaz”¹ olan ataerki/patriyarka kavramı; “erkeklerin kadınlar üzerinde egemen olduğu, kadınları ezdiği ve sömürdüğü toplumsal yapılar sistemi”dir.² Patriyarkayı bir sistem olarak değerlendiren Sylvia Walby’ye göre “patriyarka altı yapının birleşiminden oluşur: patriyarkal üretim tarzı, ücretli emek, devlet, erkek şiddeti, cinsellik ve kültürel yapılardaki patriyarkal ilişkiler.”³ Bu yapılardan ilki olan patriyarkal üretim tarzı, kadınların ev içi emeğine kocalarınca yahut birlikte yaşadıkları erkeklerce el konulan bir alana işaret etmektedir. İkinci olarak, ücretli emek açısından bakıldığında, kadınlar iş ve ücret anlamında ayrımcılığa tabi tutulmaktadır. Üçüncüsü olan devlet, uyguladığı politikalarla ataerki çıkarlara hizmet etmektedir ve bu yönüyle patriyarkaldir. Dördüncüsü, erkekler rutin olarak kadınlara karşı şiddet uygulamakta

¹ Sylvia Walby, **Patriyarka Kuramı**, Çev.: Hülya Osmanağaoğlu, Ankara, Dipnot Yayınları, 2016, s. 12.

² Sylvia Walby **Patriyarka Kuramı**, s. 39.

³ Sylvia Walby **Patriyarka Kuramı**, s. 40.

ve bu şiddet devlet tarafından da görmezden gelinip meşrulaştırılmaktadır. Beşincisi, kadınların denetlenmesinin bir biçimi olarak cinsellik ve heteroseksüellik önemli patriyarkal araçlardır. Ve altıncısı, medya, din, eğitim gibi kurumlar kadınların “patriyarkal bakışla temsilini” meydana getirmekte bunu kadınlara dayatmaktadır.⁴

Ataerkil sistemi inceleyen bir başka isim olan Kamla Bhasin’in **Ataerkil Sistem** isimli çalışmasının alt başlığı “Erkeklerin Dünyasında Yaşamak”, ataerkil sistemin kısa fakat öz bir açıklamasını sunmaktadır. Bhasin’e göre ataerkil sistem, “erkeğin kadına egemen olduğu güç ilişkilerini” anlatan bir kavram, “çeşitli yollardan kadınların ikincil konumda tutulduğu bir sistem”dir.⁵ Bu sistemde kadınların üretim gücü, doğurganlığı, cinselliği ve hareket özgürlükleri erkeklerce denetlenir. Sistemin ana dayanakları aile, din, medya ve hukuktur. Bu sistemde kadınlar ev içinde “ailenin reisi” erkek tarafından denetlenmektedir. Tanrıçaların yerini tanrıların aldığı zamanlardan bu yana dinlerin çoğu ataerkildir; tıpkı siyasi, hukuki ve ekonomik kurumların olduğu gibi. Medya toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin en önemli aracıdır.⁶

Dinin ataerkil sistem içindeki konumu ile ilgili detaylı bir değerlendirme Fatmagül Berktaş’ın **Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın** isimli eserinde görülebilmektedir. Berktaş, bu çalışmada Yahudilik, Hristiyanlık ve İslamiyet’te kadın bedeninin denetlenmesinin, ataerkil sistemin kurumsallaşmasında ve sürdürülmesindeki tayin edici yerini sorgulamaktadır. Üç büyük dinden önce, Mezopotamya’daki uygarlıklarda, kız çocukları babaları için bir ticari maldır. Eski Mezopotamya’dan Eski Yunan’a geçerken de kadının statüsü açısından bir değişiklik yaşanmamıştır. Atina demokrasisi, kadınsız bir demokrasidir. Kadın, Atina’da, mülkiyeti devam ettirecek erkek varisi; Sparta’da ise savaşçı erkekleri doğuracak olan “anne”dir. Yahudi erkekler, Tanrı’ya kendilerini kadın olarak yaratmadığı için dua ederlerken, Hristiyan kiliseleri de kadını suskunluğa davet etmiştir. Onların yerine erkek konuşmaktadır, çünkü Hristiyanlıkta erkek, kadının “baş”ıdır. Din ile devletin iç içe geçtiği bir medeniyet olarak İslamiyet, erkekleri kadınlardan daha

---

⁴ Sylvia Walby **Pariyarka Kuramı**.

⁵ Kamla Bhasin, **Ataerkil Sistem “Erkeklerin Dünyasında Yaşamak”**, Çev.: Ayşe Coşkun, 2. bs., İstanbul, Kadınlarla Dayanışma Vakfı Yayınları, 2014, s.9.

⁶ Kamla Bhasin, **Ataerkil Sistem**, s. 17-20.

üstün görmektedir. Kur'an'da kadın, erkeğin "istediği gibi ekebileceği bir tarla" olarak nitelenirken, buradaki cennet tasviri de erkekleri mutlu edecek şekilde betimlenmiştir.⁷

Cemal Bâli Akal'ın ulus devlet, yasanın belirleyiciliği ve yönetenle-yönetilenin cinsiyeti üzerinden iktidarı tartıştığı **Siyasal İktidarın Cinsiyeti**'nde erkek egemen düzenin mitoloji ve yaratılış efsaneleriyle nasıl kurnazca kurulduğuna yönelik örneklerle bakıldığında bu mitosların büyük çoğunluğunda temel kurgunun şu şekilde olduğu görülmektedir: İlk başka kadına "kurucu" olma, "tanrıça olma" özelliği verilmekte, sonrasında ise kaosu ortadan kaldırıp düzene kavuşma adına dizginler erkeklerce ele alınmaktadır.⁸ Benzer biçimde Pierre Bourdieu da **Eril Tahakküm**'de dişil doğurganlığın eril tahakkümce önemsizleştirilip, bunu "süt" ve "süte benzetilen döl" aracılığıyla erilliğin başarısı olarak sunulduğundan bahsetmektedir. Erkek kadının ilk karşılaştığı anı anlatan kurucu mit, burada da erildir.⁹

Dini alandan siyasal alana geçilecek olunursa; Anne Phillips, **Demokrasinin Cinsiyeti** isimli eserinde siyasi kurumların ve kuralların ataerkil niteliğini tartışmaktadır. Phillips'e göre kadınlar tarih boyunca erkeklerin hâkim olduğu siyaset kurumundan dışlanmışlardır. Rıza ve özgürlük kavramları erkek deneyimleri üzerinde kurgulanmıştır. "Özel alan-kamusal alan" ayrımı, aslında erkeğin kastedildiği soyut "birey" kavramı ve toplumsal sözleşme üzerine inşa edilen modern devlet, kadının tüm bu alanlarda olmayışından ötürü "malestream"¹⁰ bir alan olagelmıştır. Politika, erkekle özdeşleştirilmiştir ve erildir. Politik kuramcılar ise sadece tek bir cinsiyete - erkeğe- göre kuramlar geliştirerek, kadınları boyun eğen konumuna indirgemişlerdir. Tarihsel olarak egemen olan erkek, politikada da tek aktör olarak yer almış, siyasal faaliyetler de yine erkekle ilişkilendirilmiştir.¹¹

⁷ Fatmagül Berktaş, **Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın**, 4. bs., İstanbul, Metis Yayınları, 2012.

⁸ Cemal Bâli Akal, "Siyasal İktidarın Cinsiyeti", **İktidarın Üç Yüzü** içinde, 5. bs. Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, 2012, s. 225-6.

⁹ Pierre Bourdieu, **Eril Tahakküm**, Çev.: Bediz Yılmaz, 2. bs., İstanbul, Bağlam Yayınları, 2015, s. 32.

¹⁰ Erkek merkezli.

¹¹ Anne Phillips, **Demokrasinin Cinsiyeti**, Çev.: Alev Türker, İstanbul, Metis Yayınları, 1995.

Özel-kamusal alan ayrımı erkek egemenliğinin meşruluk aracıdır. Erkekler siyasi iktidara sahiptir, karar alma mekanizmalarında çoğunluktadırlar; örneğin parlamentodaki kadın sayısından ve kadınların karar alma mekanizmalarındaki konumlarından görüleceği üzere bir “eksik temsil”in varlığı aşikârdır.¹²

Devlet, Catharine MacKinnon’ın **Feminist Bir Devlet Kuramına Doğru** isimli eserinde eril bir kimlikte tanımlanmıştır. MacKinnon’a göre liberal devlette yasaların kadınlara bakış açısı, erkeklerin gördüğü şekildedir ve erkek bakışını yansıtmaktadır. Hukuk sistemiyle birlikteliği yadsınamayacak olan toplumsal düzen de erkek cinsinin çıkarları doğrultusunda kurgulanmıştır.¹³

Carol Pateman, **Cinsel Sözleşme** isimli eserinde kadınların toplumsal sözleşmenin tarafı değil nesnesi olduklarını vurgulamıştır. Modern devlet ise bu sözleşme teorisiyle kurulmakta, doğal durumdaki özgürlüklerden bir sözleşmeyle feragat edilmektedir. Ancak toplumsal sözleşmeden ayrı olarak bir de “cinsel sözleşme” vardır ve kadınların bedenlerinin başkalarına devredilebilecek mallar olarak görülmeleri bu sözleşmeyle mümkün olabilmektedir.¹⁴ Babanın mutlak egemenliğinin görüldüğü “geleneksel ataerki” yerine erkek kardeşler arasındaki sözleşmeyle kurulan “modern ataerki”, “kapitalist sivil toplumu” meydana getiren sözleşmedir.¹⁵ “Modern ataerki”, babanın “baba” olmaktan kaynaklanan hakkını sözleşmeyle “sivil hak”ka dönüştürürken; erkeğin, kadının bedenine erişme hakkına işaret eden “kocalık hakkı” tüm erkekler dağıtılmıştır. Erkekleri birbirine bağlayan erkekler arası kardeşlik bu sözleşmeyle kurulmuştur.¹⁶ Pateman’a göre klasik toplum sözleşmecileri cinsel sözleşmeyle kurulan “kocalık hakkı”nın tüm erkek kardeşlere dağıtıldığını görmezden gelmektedirler.¹⁷ Erkek kardeşler, sözleşmeyle, sözleşmeci

¹² Serpil Çakır, **Erkek Kulübünde Siyaset**, Genişletilmiş 1. bs. İstanbul, Sel Yayıncılık, 2019.

¹³ Catharine A. MacKinnon, **Feminist Bir Devlet Kuramına Doğru**, Çev.: Türkân Yöney ve Sabir Yücesoy, İstanbul, Metis Yayınları, 2003.

¹⁴ Carol Pateman, **Cinsel Sözleşme**, Çev.: Zeynep Alpar, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2017.

¹⁵ Carol Pateman, **Cinsel Sözleşme**, s. 47.

¹⁶ Carol Pateman, **Cinsel Sözleşme**, s. 175.

¹⁷ Carol Pateman, “Kardeşler Arası Toplumsal Sözleşme”, Der.: J. Keane, Çev.: Aksu Bora, **Sivil Toplum ve Devlet** içinde, İstanbul, Yedikita Yayınları, 2004, s.124.

teorisyenlerden Thomas Hobbes'un "ulus", J.J. Rousseau'nun "yapay ve ortak kişi", John Locke'un "siyasi topluluk" adını verdiği "siyasi toplum"u kurmuşlardır.¹⁸

Kate Millett, ataerkil sistemi edebiyat üzerinden de okuduğu eseri **Cinsel Politika**'da ataerkil sistemi "kadınları, erkeklere hizmet etme rolünü kabul ettirmeye şartlanan erkek egemenliğinin ideolojisi" olarak nitelemektedir. Ataerki, "nüfusun kadın olan yarısının, erkek olan yarısı tarafından denetlendiği yönetim biçimi"dir.¹⁹ Millett'e göre tüm tarihsel uygarlıklar ataerkildir ve ideolojileri de erkek egemenliğidir. Ataerkil ideoloji kadınları erkeklere hizmet etmeye zorlamakta ve ayrıca bu duruma "rıza" da üretmektedir. Millett, kadınların aşağılandığı ve kullanıldığı bu ilişki biçimine "*cinsel politika*" adını verir.²⁰ Cinsler arasındaki ilişkinin politik niteliği, bir grubun başka bir grup üzerinden egemenlik kurmasından kaynaklanmaktadır. Millett'e göre "eğer bir grup diğerini yönetiyorsa, ikisinin arasındaki ilişki politiktir."²¹

Dinsel ve siyasal alanın ardından ekonomik alana bakılacak olunursa, ataerkil sistemin ve kapitalizmin kadınlar üzerindeki sömürü ilişkisini ele alan Heidi Hartmann, "Marksizm ve Feminizmin Mutsuz Evliliği" isimli makalesinde, ikili bir tahlille (Feminist ve Marksist) ataerkinin toplumsal ve ekonomik yapısının ortaya çıkarılabileceğini ileri sürmüştür.²² Ona göre Marksizm'in kapitalizm eleştirisi, feminizmin ataerki eleştirisiyle tamamlanmalıdır. Hartmann, kadınların sömürülmesinde kapitalizmin ve ataerkinin birlikteliğine işaret etmektedir. Ona göre ataerkinin dayandığı maddi temel, erkeklerin, kadınların emekleri üzerindeki denetimlerindedir.²³

Christine Delphy kadının sömürüsünü ev içi emek, evlilik, boşanma, aile ve tüketim gibi başlıklar altında incelediği kitabı **Baş Düşman-Patriyarkanın Ekonomi Politikası**'nde kapitalist ve ataerkil sömürüyü açıklar. Ona göre kapitalist

¹⁸ Carol Pateman, "Kardeşler Arası Toplumsal Sözleşme", s. 136-137.

¹⁹ Kate Millett, **Cinsel Politika**, Çev.: Seçkin Selvi, 2. bs. İstanbul, Payel Yayınları, 2011, s. 47.

²⁰ Kate Millett, **Cinsel Politika**, s. 44-45.

²¹ Millett'ten akt. Josephine Donovan, **Feminist Teori**, Çev.: Aksu Bora, vd., İstanbul, İletişim Yayınları, 1997, 275-76.

²² Heidi Hartmann, **Marksizm'le Feminizmin Mutsuz Evliliği**, Çev.: Gülşad Aygen, İstanbul, Agora Kitaplığı, 2006.

²³ Josephine Donovan, **Feminist Teori**, Çev.: Aksu Bora, vd., İstanbul, İletişim Yayınları, 1997, s. 153, 158.

sistemde üretim endüstriyel tarzda yapılmakta ve bu da kapitalist sömürüye neden olmakta; ataerkil sistemde ise üretim, “aile üretim tarzı” olarak kadının ev içi emeği üzerinden gerçekleşmektedir. Bunun sonucu ise ataerkil sömürüdür. Ona göre ataerkil sömürü kadınların “ortak”, “özgül” ve “temel” ezilmişliklerinin nedenidir. Ortaktır, çünkü bütün evli kadınlar için geçerlidir; özgüldür, çünkü karşılıksız ev içi emek kadınlara aittir ve temeldir, çünkü dışarıda çalışsalar bile kadın olmalarından dolayı sömürü devam etmektedir.²⁴

Erkek egemen toplumsal yapı anlamına gelen ataerkil sistemin yarattığı toplumsal yapıda kadınlar ve queer kimlikler ötekileştirilirler. Bu sistem erkeklerin kadınlardan üstün olduğu inancı üzerinde yükselmektedir. Kadın düşmanlığı, cinsiyetçilik, homofobi ve transfobi ataerkilliğin temel unsurlarındandır ve ataerkil toplumsal ilişkiler erkek merkezci; homofobik, transfobik, heteroseksist, kadın ve queer düşmanıdır.²⁵

Ataerkil sistemi tanımladıktan sonra şimdi bu sistemin toplumsal yaşamda olağanlaştırdığı-doğallaştırdığı ve dayattığı normlar olan toplumsal cinsiyet kavramına geçilebilir.

1.2. Toplumsal Cinsiyet

Biyolojik cinsiyet, kadın ya da erkek olmanın biyolojik tarafını tanımlamaktadır. Sosyal ve kültürel etmenler sonucu ortaya çıkan toplumsal erkek ve kadın olarak var olan farklılıklar ise toplumsal cinsiyet kavramının içinde yer almaktadır. Simone de Beauvoir’ın “*İnsan kadın doğmaz, sonradan olur*” ifadesi bu ayrımı ve ilişkiyi ortaya koymaktadır.²⁶

Toplumsal cinsiyet ile biyolojik cinsiyet arasındaki kavramsal ayrımı yapan Ann Oakley’e göre cinsiyet biyolojik, toplumsal cinsiyet ise psikolojik ve kültürel bir terimdir. Cinsiyet biyolojiyle bağlantılıyken, toplumsal cinsiyet kadınlar ve erkekler

---

²⁴ Christine Delphy, **Baş Düşman-Patriyarkanın Ekonomi Politikası**, Çev.: Hale Öz, Vd., İstanbul, Saf Yayıncılık, 1999.

²⁵ Mehmet Bozok, **Soru ve Cevaplarla Erkeklikler**, İstanbul, Sosyal Kalkınma ve Cinsiyet Eşitliği Politikaları Merkezi Derneği, 2011, s. 28-9.

²⁶ Simone de Beauvoir, **Kadın: Genç Kızlık Çağı**, Çev.: Bertan Onaran, 7. bs., İstanbul, Payel Yayınları, 1993, s. 231.

arasında inşa edilmiş toplumsal ve kültürel farklılıkları ifade etmektedir. Erkek ya da kadın olmak, belirli bir cinsel organa sahip olmak kadar, kıyafet, jest, meslek, sosyal ağ ve kişiliğin de bir işlevidir.²⁷ Yeni doğmuş bir bebek sadece cinsiyete göre sınıflandırılmamakta, aynı zamanda kendisine bir toplumsal cinsiyet de belirlenmektedir. Çocukların toplumsal cinsiyet rolleri ve kimlikleri ilk olarak aile olmak üzere toplumsal koşullarla açıkça ilişkilendirilebiliyorsa, bu toplumsal cinsiyetin büyük ölçüde bir kültür ürünü olduğunu kanıtlamaktadır.²⁸

Toplumsal cinsiyet simgesel temsillerle kendini göstermektedir. Kadınlara ev hanımlığının ve anneliğin bir nevi “sosyal verimlilik” adına uygun görülmesi toplumsal cinsiyet rollerinin başında gelmektedir. Bu anlayış, üstüne bir de toplumsal cinsiyet rollerine müdahale etmenin toplumun yararına olmayacağı, mutsuzluk yaratacağı şeklinde de temellenmektedir.²⁹ Ataerkil sistem, üzerinde şekillendiği bu eşitsizliğin doğal olduğunu da kendisi açıklamaktadır. Doğallaştırma, bizzat ataerkil bir tahakkümün göstergesidir.

Biyolojik temelli olduğu düşünülen cinsiyetle, sosyal ve kültürel temellere sahip toplumsal cinsiyet arasında var olan karşılıklı toplumsal cinsiyet kendini başlıca iki alanda göstermektedir. Bunlar toplumsal cinsiyetli iş bölümü ve üreme emeğinin toplumsal örgütlenmesidir. Toplumsal cinsiyet rolleri öğretilen rollerdir ve doğumdan itibaren kadına, onu toplumsal bir kadına dönüştürecek kadın toplumsal cinsiyeti dayatılırken, erkeğe de erkek toplumsal cinsiyet kimliği dayatılmaktadır. Bu durumda toplumsal cinsiyet, cinsiyeti tercüme etmekte, ikisi arasında bir uyum dayatılmaktadır.³⁰

Erkeklerle kadınların konumları, biyolojilerinin gereği değil, aralarındaki toplumsal cinsiyet ilişkilerinin, cinsiyete dayalı işbölümünün sonucudur. Bu iki kavram birbirine sıkı bir biçimde bağlıdır. Toplumsal cinsiyet ilişkisi, cinsiyetler arasında kurumuş olan hiyerarşiye bağlıdır. Bu anlamda aradaki bu ilişki bir iktidar

²⁷ Oakley, **Sex, Gender and Society**, England, Gower Publishing Company, 1985, s. 158.

²⁸ Oakley, **Sex, Gender and Society**, s. 187-188.

²⁹ Oakley, **Sex, Gender and Society**, s. 192.

³⁰ Nicole-Claude Mathieu “Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet”, **Eleştirel Feminizm Sözlüğü**, Yay. Haz.: Helena Hirata, Françoise Laborie, Hélène Doaré, Vd., Çev.: Gülnur Acar-Savran, Ankara, Dipnot Yayınları, 2015, s. 77-8.

ilişkisidir. Ve ilişkinin ayırt edici özelliği, erkeklerin üretim, kadınların ise yeniden üretim alanında bulunmalarının yanında; erkeklerin siyasi, askeri dinsel alanlarda yer alan toplumsal değeri yüksek işlerin tek sahibi olmalarıdır. Erkek ve kadın işleri ayrılmıştır ve erkek işleri kadın işlerinden daha değerli görülmektedir.³¹

Toplumsal Cinsiyet ve İktidar'da R.W. Connell toplumsal cinsiyeti, insanların eril ve dişil olarak üremeye dayalı bölünmesi ve buna bağlı olarak örgütlenmiş pratiklere sahip olmaları olarak tanımlamaktadır.³² Bunlar cinsiyetlerden beklenen roller olduğu gibi bunun içselleştirilmesini de kapsamaktadır.

Sosyo-kültürel olarak belirlenmiş cinsiyet rolleri ve kalıplarına karşılık gelen toplumsal cinsiyet, kadınların daha zayıf ve duygusal, erkeklerin daha güçlü ve akıllı oldukları gibi genellemelerle bir toplumsal cinsiyet algısını da yaratmaktadır. Bir bebek doğumundan itibaren bu sosyo-kültürel ortamdan etkilenmeye başlamakta; toplumsal cinsiyet kalıpları, giyeceği kıyafetin renginden oynayacağı oyunun türüne ve çeşidine, seçeceği mesleğe, kazanacağı paraya, siyasette temsiline kadar pek çok yerde kendini göstermektedir.³³ Oyuncak olarak kız çocuklara bebek ve ev aletleri, erkek çocuklara araba ve silah verilmesi; meslek seçimi anlamında kadınlara ev ve çocuk bakım işleriyle ilgili olmak üzere hemşirelik, öğretmenlik, sekreterlik uygun görülürken, erkeklere teknik ve idari pozisyonlarda olan işler uygun görülmektedir. Bu yönlendirme ve roller, “kadının yeri evidir”, “yuvayı dişi kuş yapar”, yahut “elinin hamuruyla erkek işine karışma” gibi kalıp sözlerde de kendini göstermektedir.

Cinsiyet ve toplumsal cinsiyet ayrımı sosyal bilimlerde bir tartışmayı da beraberinde getirmiştir. Temel tartışma, kadınların ve erkeklerin toplum içindeki davranışlarındaki farklılıkların, biyolojik mi yoksa kültürel mi olduğu sorusudur. Farklılık doğal mıdır yoksa sosyo-kültürel sürecin ürünü müdür? Bu anlamda

---

³¹ Danièle Kergoat “Cinsiyete Dayalı İşbölümü ve Toplumsal Cinsiyet İlişkileri”, **Eleştirel Feminizm Sözlüğü**, Yay. Haz.: Helena Hirata, Françoise Laborie, Hélène Doaré, Vd., Çev.: Gülnur Acar-Savran, Ankara, Dipnot Yayınları, 2015, s. 87-92.

³² R.W. Connell, **Toplumsal Cinsiyet ve İktidar**, Çev.: Cem Soydemir, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1998, s. 190.

³³ Feryal Saygılıgil, “Önsöz”, **Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları**, Yay. Haz.: Feryal Saygılıgil, 2. bs., Ankara, Dipnot Yayınları, 2020, s. 7-8; Raewyn Connell, **Toplumsal Cinsiyet ve İktidar**, Çev.: Cem Soydemir, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1998.s. 255.

toplumsal cinsiyet ile ilgili dört yaklaşımdan söz edilebilmektedir. Bunlar biyolojik temelli yaklaşım, kültürel temelli yaklaşım, psikanalitik yaklaşım ve toplumsal inşacı yaklaşımdır.³⁴

1.3. Feminizm

Kadınların erkeklere göre eşitsiz ve ikincil bir konumda olup, bu nedenle ezildikleri ve sömürüldükleri noktasından hareket eden feminizm, “ataerkil iktidarın eleştirisi”, “ideolojik olarak özgül, politik olarak özerk bir harekettir.”³⁵ Feminizm, erkeklerle kadınların arasındaki ilişkinin doğadan kaynaklanmadığını ve siyasal imkânlarla dönüştürülebileceğini savunan³⁶, “çıkarlarını koruduğu kitle tarafından yaratılan ilk kuramdır.”³⁷ Bu kuram, kadınlarla erkekler arasındaki ilişkiyi bir iktidar ilişkisi olarak tanımlamaktadır. Bu iktidar ilişkisi, daha yasalar ve buna bağlı bir devlet yapılanması var olmadan önce de gündelik hayatın ilişkileri içinde başlayan bir iktidar ilişkisidir.³⁸

Feminist teori, kadınların ezilmesine neden olan ataerkil baskıyı anlamayı, açıklamayı ve bu baskıyla mücadele etmeyi hedeflemektedir. Feminist teoriden gelen feminist tarih yazımı bilginin ve bilgi üretiminin eril niteliğini açık ederek, buna karşı bilinçli bir tarafsızlıkla araştırma yapmakta ve kadınların güçlenmesini hedeflemektedir.³⁹ Bu araştırmalar bilimlerin yerleşik normlarına karşı kadınların kendileri adına bilgi üretme ve bilgi teorisi oluşturmaları amacıyla ortaya çıkmıştır.⁴⁰

Hedefine cinsiyetçiliği koyan bir feminizm tanımı yapan bell hooks, feminizmi “cinsiyetçiliği, cinsiyetçi sömürüyü ve baskıyı sona erdirmeye çalışan bir hareket” olarak tanımlamaktadır. Feminizmi anlayabilmek için önce cinsiyetçilik

³⁴ Michael Kimmel, **The Gendered Society**, 4th. Edition, New York, Oxford University Press, 2011.

³⁵ Serpil Çakır, “Feminizm Ataerkil İktidarın Eleştirisi”, **19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler**, Der.: H. Birsen Örs, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007, s. 415.

³⁶ Dominique Fougeyrillas-Schwebel, “Feminist Hareketler”, **Eleştirel Feminizm Sözlüğü**, Yay. Haz.: Helena Hirata, Françoise Laborie, Hélène Doaré, Vd., Çev: Gülnur Acar-Savran, Ankara, Dipnot Yayınları, 2015, s. 155.

³⁷ Catharine A. MacKinnon, **Feminist Bir Devlet Kuramına Doğru**, s. 105.

³⁸ Catharine A. MacKinnon, **Feminist Bir Devlet Kuramına Doğru**, s. 187.

³⁹ Serpil Çakır, “Feminist Tarih Yazımı: Tarihin Kadınlar İçin, Kadınlar Tarafından Yeniden İnşası”, **21. Yüzyıla Girerken Türkiye’de Feminist Çalışmalar**, Prof. Dr. Nermin Abadan Unat’a Armağan, Der.: Serpil Sancar, 2 c., İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları, C: II., 2011, s. 506.

⁴⁰ Serpil Çakır, “Kadın Araştırmaları Bilimde Neleri, Nasıl Sorguluyor, Neleri Değiştirmek İstiyor?”, **İnsan, Toplum, Bilim**, Der.: Kuvvet Lordoğlu, İstanbul, Kavram Yayınları, 1996, s. 305.

anlaşılmalıdır. hooks'un feminizm tanımı, bu tezde işlenen erkeklik konusunda da yol göstericidir. Ona göre ataerkil iktidarın sefasını erkekler sürmesine rağmen, ataerkil erkek olmak zordur; ataerki, erkeklere, kadınlara karşı uygulamak zorunda oldukları sorumluluklar yüklemektedir.⁴¹

Burjuvazinin tarih sahnesine çıkması ve kapitalist üretim ilişkilerinin yaygınlaşmasıyla birlikte eşitlik ve insan hakları gibi kavramları ortaya çıkmıştır. Ama Fransız Devrimi'nin sloganı olan "eşitlik-özgürlük-kardeşlik" kadınlar açısından ne ifade ediyordu? Kadınların bu soruyu sorması, yeni toplumun getirdiği haklardan mahrum olduklarının farkına varması Birinci Dalga Feminist Hareket'in başlangıcı olmuştur. On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından başlayıp I. Dünya Savaşı'nın sonunda kimi ülkelerdeki kadınların siyasi haklarını kazanmalarına kadar süren bu dönem, Birinci Dalga Feminizm olarak adlandırılmaktadır.

Simone de Beauvoir'ın 1949'da yayımlanan **İkinci Cinsiyet**'i, geniş çapta okunmasına rağmen, feminizmin ikinci dalgası, Batı toplumunun birçok yönünün alenen eleştirdiği 1960'ların ortalarına kadar örgütlü bir siyasi hareket olarak şekillenmemiştir. Ama bu eser 19. yy.ın Birinci Dalga Feminist Hareketi'ni, 1960'lı yılların ortaları ve 1970'li yılların başlarında ortaya çıkan İkinci Dalga Feminist Hareket'e bağlamış ve Beauvoir'ın eserleri, savaş sonrası erkeklerin işlerine geri dönmeleriyle anne ve ev kadını rollerine dönen kadınlara "Öteki"nin kimliğini öğretmiştir.⁴² Beauvoir'a göre "*Erkek Özne'dir, Mutlak Varlık'tır; kadın ise Öteki*"⁴³ *Cins'tir.*"⁴⁴

1.3.1. Feminist Teoriler

Cinsiyet eşitsizliğinin ana kaynakları hakkındaki feminist teorilerin çeşitliliği göz önüne alındığında, feminizmden ziyade feminizmlerden bahsetmek daha doğru olacaktır. Feminizmde kadınların ezilmişliğinin kaynağının ne olduğu ve

⁴¹ bell hooks, **Feminizm Herkes İçindir Tutkulu Politika**, Yay. Haz.: Ali K. Sayse, Esra Aşan, İstanbul, bgst Yayınları, 2012, s. 9-12.

⁴² Serpil Çakır, "**Feminist Tarih Yazımı: Tarihin Kadınlar İçin, Kadınlar Tarafından Yeniden İnşası**", s. 418.

⁴³ Eserin 2019'da, Koç Üniversitesi Yayınları tarafından **İkinci Cinsiyet** adıyla ve Gülnur Acar Savran çevirisiyle yayımlanan Türkçe baskısında "Öteki" kelimesi, "*Başka*" olarak yer almaktadır. "*Erkek Özne'dir, Mutlak olandır, Kadın Başka'dır.*"

⁴⁴ Simone de Beauvoir, **Kadın: Genç Kızlık Çağı**, s. 17.

tanımlanmasındaki çeşitli yaklaşımlar, farklı feminist teorileri ortaya çıkarmıştır. Bunları şöyle sıralayabiliriz: Liberal, Marksist, sosyalist, radikal, psikanalitik, kültürel, anarşist, varoluşçu, post-modern, eko, köktenci, siyah ve lezbiyen feminizm.⁴⁵

On sekizinci yüzyılın liberal düşüncesine paralel ortaya çıkan liberal feminizmin ilk mücadele alanı hukuk ve eğitimde kadın-erkek eşitliğini savunmak olmuştur. Liberal feministler, erkeklerin sahip olduğu haklardan kadınların da yararlanması gerektiğini savunmuşlardır. Ancak “*İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi*”nde geçen “insan”ın karşılığı “erkek”tir. Locke ve sonraki liberal kuramcıların görüşlerinde de toplumsal sözleşme yapan “birey” ile kastedilen yine erkekler olmuştur.

Mary Wollstonecraft, Aydınlanma’nın kurucu babalarının kadını dışlayan “eşitlikçi” görüşlerine ilk itirazı getirenlerdendir. Ona göre kadının köle olmasının nedeni, varoluşunun nedeninin erkeğe hizmet olarak öğretilmesidir. Wollstonecraft, 1792’de yayımladığı **Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi**’nde kadını duyguyla, erkeği akılla; kadını zayıflık, çocukluk ve edilgenlikle, erkeği erdem ve gücün sahibi olarak niteleyen ve bunlar aracılığıyla erkeğe bağımlı kılan dönemin anlayışına karşı çıkmıştır.⁴⁶ Kitap, başta J.J. Rousseau olmak üzere “kurucu baba”lara hem bir yanıt hem de feminist düşünce için başat eser olmuştur.⁴⁷

20. yy.a gelindiğinde liberal feminizm tartışmaları içinde liberal feministler kadının insan toplumunun eksiksiz bir ögesi olmasına önem vermişlerdir. Sylvia Walby’ye göre liberal yaklaşım, kadının ezilmişliğini toplumsal yapıları şekillendiren bir analizle değil, “bir dizi küçük ölçekli mahrumiyetin bir araya gelmesi”nden kaynaklı görmektedir.⁴⁸ Liberal feminist eğilim, eşitsizlikleri azaltmak için kadınlara ayrıcalık tanıyan pozitif eylem planlarına bel bağlamaktadır. Bu yaklaşıma göre fırsat eşitliği sağlanırsa, var olan eşitsizlik de ortadan kalkacaktır. Bu

⁴⁵ Serpil Çakır, “Feminizm Ataerkil İktidarın Eleştirisi”, s. 437.; Frye, **Encyclopedia of Feminist Theories**, s. 176.

⁴⁶ Mary Wollstonecraft, **Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi**, Çev.: Deniz Hakyemez, 11. bs., İstanbul, İş Bankası Yayınları, 2012, s. 12.

⁴⁷ Serpil Çakır, “Feminizm Ataerkil İktidarın Eleştirisi”, s.441.

⁴⁸ Sylvia Walby, **Patriyarka Kuramı**, s. 16.

anlamda liberal feminizm akılcı, yasal ve reformist bir hamle olarak genel itibariyle özel alana dokunmamıştır.

Kültürel feminizm, kadınlarla erkekler arasındaki benzerliklerin değil farklılıkların üzerinde durmaktadır. Siyasal değişimden çok kültürel değişime odaklanan kültürel feminizmin temelinde anaerkil bakış yatmaktadır. Kültürel feministler Aydınlanmacı bakışın akılcı mekanikliğinin aksine duygu ve sezgiye odaklanmış; din, evlilik, yuva gibi kavramlara alternatifler getirmişlerdir.

Radikal feminizm, İkinci Dalga Feminizm'in ortaya çıktığı süreçte, özellikle de 1968'de sol hareketin tüm dünyada güçlendiği dönemde, eylemci kadınların sol hareketler içinde erkekler tarafından ikinci sınıf muameleye maruz kaldıklarını keşfetmeleriyle ortaya çıkmıştır. Josephine Donovan, radikal feminizmin 1960'ların sonu ve 1970'lerin başında erkek "Yeni Sol" anlayışına karşı New York ve Boston'da ortaya çıktığını kaydeder.⁴⁹ Toplumda kadına yönelik baskının kökeninin erkek egemenliği olduğunu, kadının ezilmesinin onun biyolojisinden, doğurganlığından kaynaklandığını savunan radikal feministler, bu konuda devrimci bir dönüşümün ancak feminizmle, "dişil devrim"le mümkün olacağını ileri sürmüşlerdir.⁵⁰

MacKinnon, liberal feminizmi, "liberalizmin kadınlara uygulanmış", sosyalist feminizmi de "Engels'in kadınlara uygulanmış"⁵¹ olarak nitelemiş ve esas feminizmin, radikal feminizm olduğunu savunmuştur.⁵² Radikal feministler patriyarka ve sınıf eşitsizliği arasındaki ilişkiyi farklı yorumlamakta; sınıfı, ekonomik anlamın dışında, cinsel anlamda kullanmakta, kadınları ayrı bir sınıf olarak görmektedirler.

Radikal feminizmin önemli ilkelerinden biri "özel olan politiktir"dir ve bilinç yükseltmenin bir sonucudur. Radikal feminizm, yaşamın kişisel yönlerini de

⁴⁹ Josephine Donovan, **Feminist Teori**, Çev.: Aksu Bora, vd., İstanbul, İletişim Yayınları, 1997, s. 267.

⁵⁰ Josephine Donovan, **Feminist Teori**, s. 268.

⁵¹ Friedrich Engels'in 1884'te yayımlanan **Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni** isimli kitabı, Marksistlerin kurucu metinleriyle birlikte, kadınların ezilmişliğine yönelik Marksist açıklamanın temel dayanağı olmuştur.

⁵² Catharine A. MacKinnon, **Feminist Bir Devlet Kuramına Doğru**, s. 140.

toplumsal eşitsizlik ve ataerkilliğin eleştirisi içinde görmüştür. “Özel olan politiktir”⁵³ çünkü kadınlar, kadınlar olarak yaşadıkları ayırt edici deneyimleri kişisel, yani özel, olarak tanımlanan alanlarında yaşamaktadırlar. Bu sebepten radikal feminizm özel yaşamda mahrem olarak tanımlanan cinsellik ve şiddetin, politikanın konusu olması gerektiğini savunmuştur.

Marksist feminizm, cinsiyet eşitsizliğinin kapitalizmin bir türevi olduğunu, kapitalizmden bağımsız bir ataerkinin olmadığını, toplumsal yapıların ana ekseninin sınıf olduğunu savunmaktadır.⁵⁴ Rosa Luxemburg, Clara Zetkin, August Babel gibi Marksistler, kadının kurtuluşunu ‘kadın sorunu’ olarak ele alıp bunu komünizmin programına dahil etmişlerdir.

Sosyalist feminizm, Marksist kavramlar temelinde, radikal feminist eleştiriler yoluyla var olmuş; sosyalist feministler Marksizm’in temel kavramları yeniden tanımlayarak bunu kadınlara uygulamışlardır. Bu anlamda kadının ezilmesinde sadece sınıfa değil, toplumsal cinsiyete, belli bir sınıf içindeki kadın ile erkek arasındaki eşitsizliğine de işaret etmişlerdir. Sosyalist feministler üretim ve yeniden üretim ilişkilerine erkeklerin egemen olmalarının, ataerki düzenin dayanağı olduğunu savunmakta ve kadının görünmez emeğini görünür kılmayı amaçlamaktadırlar. Kadının ezilmesinin erkeklerden farklı özelliğini anlayabilmek için aile kurumuna, ev içi işlere bakarak, ‘yabancılaşma’ kavramını tahlillerinde kullanmaktadırlar.⁵⁵

Patriyarka, feminist teori içinde “erkek egemenliği” ve “kadınların ezilmişliği” ile eş anlamlı olarak zaman-dışı biçimde oldukça yaygın biçimde kullanılmıştır.⁵⁶ Ancak bu tanım, özellikle İkinci Dalga ile beraber feminist teorideki tartışmalar ve buradan beslenen eleştirel erkeklik incelemeleriyle birlikte sistemin bütününe karşılık gelen bir terim olarak fazlasıyla “genel” olmakla eleştirilmiştir. Çünkü bu eleştirilerle birlikte ataerkinin tüm erkekleri kapsayan bir kavram

⁵³ Catharine A MacKinnon, **Feminist Bir Devlet Kuramına Doğru**, s. 142.

⁵⁴ Sylvia Walby, **Patriyarka Kuramı**, s. 15.

⁵⁵ Serpil Çakır, **“Feminizm Ataerki İktidarın Eleştirisi”**, s. 457-58.

⁵⁶ Christine Delphy, “Patriyarka”, **Eleştirel Feminizm Sözlüğü** içinde, Yay. Haz.: Helena Hırata, Françoise Laborie, Hélène Doaré, Vd., Çev.: Gülnur Acar-Savran, Ankara, Dipnot Yayınları, 2015, s. 245-251.

olmayabileceği tartışılmış, ataerkinden farklı biçimlerde yararlanan ve pay alan farklı erkekliklerin varlığı gündeme gelmiştir. Bu anlamda feminist teorinin ışığında gündeme gelen eleştiriler, erkekliklerin ve erkeklik çalışmalarının ortaya çıkışında önemli bir yere sahiptir.

Şimdi erkekliğin tarihsel gelişimiyle birlikte erkeklik çalışmalarının doğuşu ve gelişimine geçebiliriz.

1.4. Erkeklik Çalışmaları

1.4.1. Erkeklik

Erkeklik, biyolojik ve/ya fiziksel olarak başlayıp toplumsal ve kültürel araçlarla şekillendirilen bir toplumsal cinsiyet kategorisi; “erkek psikolojisi ve biyolojisi”, “toplumsal ve kültürel olarak erkek kabul edilmek”, “erkek kimliği” ve “erkek rolleri” gibi birbirinden farklı olguların ataerkillikle birbirine dikildiği bir “yamalı bohça”dır.⁵⁷ Erkeklik, zaman ve mekân içinde değişebilmekte, toplumdan topluma farklılık gösterebilmektedir. Erkek olmak ise, ataerkil sistem tarafından şekillendirilen normlar içinde toplumsal ve kültürel anlamda erkek olarak kabul edilmeye dayanmaktadır. Şiddet, homofobi, militarizm, cinsel performans gibi erkek olma deneyimleri, ataerki tarafından şekillendirilmekte⁵⁸ ve erkek olmak, yine ataerki tarafından ortaya konan yapılacaklar-yapılmayacaklar kuralıyla onaylanmaktadır. Erkek rolleri işte bu yapıp-yapmama ediminden doğmaktadır. Normlar ve roller içinde erkekler, yapıp-yapmadıklarıyla ataerkil sistemin parçası ve yeniden üreticileri durumuna gelirler.⁵⁹

Erkeklik, “toplumsal cinsiyet ilişkilerinin yapılandığı pratik tertibatlardır” ve “kadınlık” ile birlikte ilişkisel bir kavramdır.⁶⁰ “‘Erkeklik’ ancak ‘kadınlık’ ile

⁵⁷ Mehmet Bozok, **Soru ve Cevaplarla Erkeklikler**, İstanbul, Sosyal Kalkınma ve Cinsiyet Eşitliği Politikaları Merkezi Derneği, 2011, s. 15-17.

⁵⁸ Mehmet Bozok, **Soru ve Cevaplarla Erkeklikler**, s. 18-19.

⁵⁹ Mehmet Bozok, **Soru ve Cevaplarla Erkeklikler**, s. 20.

⁶⁰ R.W. Connell, **Erkeklikler**, Çev.: Nagihan Konukcu, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2019, s. 96

karşıtlığı üzerinden var olabilir.”⁶¹ Bu anlamda da erkeklik, bir dışlama ve ötekileştirme fikri ve pratiğidir.

Erkeklik üzerine çalışan önemli isimlerden Michael Kimmel, erkekliği, herhangi bir toplumda herhangi bir zaman içinde erkek cinsiyetine tanımlanmış olan rol, davranış ve amaçlar olarak nitelemektedir.⁶² Erkeklik aynı zamanda “Sürekli başka konumların ‘ne olduğu’ hakkında konuşma hakkını kendi elinde tutan ve bu sayede kendi bulunduğu konum sorgulama dışı kalan bir ‘iktidar konumu’”dur.⁶³ Erkeklik kodlarını karikatürle birlikte düşündüren şu tanım çalışma için oldukça yol açıcudur: “*Erkeklik kodları, ‘kusursuz’ ataerkil bir erkeğin nasıl olması gerektiğine ilişkin toplumsal beklentilerin bir karikatürüdür* (Vurgu bana ait-T.Ç.).”⁶⁴ Erkeğe atfedilmiş olan “mertlik, dürüstlük, cesaret, dayanıklılık, cinsel iktidar sahibi olmak, ailenin reisi olmak, namusu korumak, geçimi sağlamak” gibi özellikler ve davranışlar bu toplumsal beklentiler içinde yer almakta ve sonuç itibarıyla erkeklik de bu toplumsal koşullar içinde kurulmaktadır. Bunda medya, spor, siyaset gibi kurumların da büyük etkisi vardır.⁶⁵ Karikatür üzerinden erkekliğe bakan olan bu çalışma, karikatürün de erkekliğin kuruluşunda önemli bir yeri olduğunu göstermeyi amaçlamaktadır.

Toplumsal beklentilerin erkekler üzerinde yarattığı baskı ve bundan doğan gerilim, erkeklik performansının sürekli olarak yeniden üretilmesinin zorunluluğunu getirmekte ve bu da erkekliğin merkezindeki bir tür korkuya işaret etmektedir. Bu anlamda erkeklik, ilişkisel bir kavram olarak, “diğer erkeklerin önünde ve onlar için, kadınlığa karşıt olarak ve her şeyden önce kişinin kendi içindeki bir tür dişil korkusu içinde” inşa edilmektedir.⁶⁶

Bundan beş asır önce başlayan “büyük dönüşüm”, eski dünyanın yerine yenisinin geçmeye başladığı bir milattır. Kapitalist sistem, yeni bir üretim, birikim ve

⁶¹ R.W. Connell, **Erkeklikler**, s. 136.

⁶² Michael Kimmel, “Masculinities”, **Men & Masculinities: A Social, Cultural and Historical Encyclopedia**, Der.: M. Kimmel, A. Aranson. Santa Barbara, California, ABC-CLIO, 2003, s. 503.

⁶³ Serpil Sancar, **Erkeklik: İmkânsız İktidar Ailede, Piyasada ve Sokakta Erkekler**, İstanbul. Metis Yayınları, 2009, s. 16.

⁶⁴ Mehmet Bozok, **Soru ve Cevaplarla Erkeklikler**, s. 22.

⁶⁵ Mehmet Bozok, **Soru ve Cevaplarla Erkeklikler**, s. 24.

⁶⁶ Pierre Bourdieu, **Eril Tahakküm**, Çev.: Bediz Yılmaz, 2. bs., İstanbul, Bağlam Yayınları, 2015, s. 71.

mücadele sistemi kurarken erkeklik de bundan etkilenmiştir. Bir anlamda bu dönüşümün aktörleri olan erkekliklerin mücadelesi, birbirlerinin yerini almaya, toprak sahipliği üzerinden var olan “eşraf erkekliği”nin yerini “burjuvazi erkekliğinin” almasıyla sonuçlanan⁶⁷, hegemonik erkekliğin -doğası gereği- tek temsilcisi olmaya yönelik bir mücadeledir. Lynne Segal, **Ağır Çekim**’de bu dönüşümün 19. yüzyıl İngiltere’sindeki durumunu ekonomik eşitsizlik, devlet ve çatışan erkeklikler üzerinden incelemiştir. Anlatılan, burjuva, aristokrat ve proleter erkekliklerin bir anlamda “hegemonik erkeklik” mücadelesinin hikâyesidir.⁶⁸

Erkekliğin kapitalist üretim biçimiyle ilişkisine değinen R.W. Connell’a göre modern devletin ve kapitalist üretim ilişkilerinin ortaya çıkmasıyla, “teknik akılcılık ve hesaplama” etrafında örgütlenen erkeklik, bu süreçten önceki geleneksel ataerkil otoriteye meydan okuyarak onun yerini almıştır. Bu, diğer erkeklik biçimlerini ortadan kaldırmamış, onları marjinalleştirmiş, yeni erkeklik biçimlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur.⁶⁹ Rönesans ve Reform hareketinin yarattığı kültürel değişimle ortaya çıkan yeni bir kişilik ve cinsellik anlayışı, denizaşırı imparatorlukların kurulması ve sömürgeciliğin yaygınlaşması, buna bağlı olarak ticaret ve kentin gelişimi ile savaşlar erkekliği etkileyen belirleyici tarihsel gelişmelerdir. Kilisenin toplumsal tahakkümünün ortadan kalkması, bunun yarattığı bağımsız ortam, heteroseksüel ilişkinin hegemonyası, sömürgelerde *konkistador* (fatih) erkeklerin ortaya çıkışı, ekonomik dönüşümle görünür olan kentin ve ekonominin toplumsal cinsiyetli karakteri, bunu tanımlayan Weber’in “Protestan Ahlâk” ve “Kapitalizmin Ruhu” kavramları ve Avrupa iç savaşıyla modern orduların ve güçlü merkezi devletlerin kurulması hep bu dönemin gelişmelerindendir.⁷⁰

18. yy.a gelindiğinde kıyı Avrupa’sı ve Kuzey Amerika’da kadın karşıtlığı üzerinden tanımlanan, iktisadi ve siyasi anlamda kurumsallaşmış bir modern erkekliğin ortaya çıktığından bahsedilebilir. Erkek şiddetinin “düello”dan teknik donanımına sahip kurumsal ordulara ve Genelkurmay’a “dönüşümü” de, erkekliğin

⁶⁷ R.W. Connell, **Erkeklikler**, s. 327.

⁶⁸ Lynne Segal, **Ağır Çekim Değişen Erkeklikler Değişen Erkekler**, Yay. Haz.: Tuncay Birkan, Çev.: Volkan Ersoy, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1992.

⁶⁹ R.W. Connell, **Toplumsal Cinsiyet ve İktidar**, Çev.: Cem Soydemir, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1998, s. 179.; R.W. Connell, **Erkeklikler**, s. 136.

⁷⁰ R.W. Connell, **Erkeklikler**, s. 319-323.

dönüşümüyle paraleldir. “Şiddetin akılcılaştırılması”nın bariz örneği olarak **Savaş Üzerine**’nin yazarı Clausewitz’in bizzat kendisinin Prusya ordusunun reformizasyonunda yer alması şaşırtıcı olmamaktadır.⁷¹

M. Kimmel de Connell’in kapitalizmle birlikte ortaya çıkan erkeklik tanımlamasına benzer biçimde on sekizinci yüzyıl sonu ve on dokuzuncu yüzyıl başı Amerika’sında iki erkek modelinden bahsetmektedir: “Kibar Efendi” ve “Kahraman Zanaatkâr.” İlki toprak mülkiyeti ikincisi de burjuva değerler üzerinden kendini göstermekte olan bu iki erkekte ilki aristokrasinin ikincisi burjuvazinin temsilcisidir. Daha sonra ortaya çıkan katılan “Piyasa Erkekliği” ise kendisini sermaye, güç ve statü üzerinden gösteren kapitalist erkektir. Kapitalizmin gelişimiyle birlikte ilki demode olmuş, diğeryse işçileşmiştir. Artık piyasa üzerinden var olan bir erkeklik kendini göstermeye başlar.⁷²

Connell’in erkekliğin ekonomi politiği olarak tanımlanabilecek açıklamaları yalnızca kapitalist dönüşümle ve ekonomiyle sınırlı değildir. **Toplumsal Cinsiyet ve İktidar**’da “kocaların iktidarı”, “kadının yeri” ve “cinsiyete dayalı işbölümü” üzerinden “aile”ye⁷³; devlet politikalarının belirlenmesinde erkeklik ideolojisinin belirleyici olması üzerinden “devlet”e⁷⁴; “erkeklerin işgalinde olan bir bölge”⁷⁵ olarak “sokak”a; “erkeklerin mücadelesi”⁷⁶ olarak “savaş”a; özellikle medyada yer bulan “duygusal ilişkilerin ‘şey’leşmesi”⁷⁷ ve şiddet⁷⁸ ile erkekliğin ilişkisini ortaya koymuştur. Connell bu anlamda yalnızca kapitalist üretim ilişkilerinin başlangıcıyla sınırlı olmayan, bugüne de uzanan bir “Küresel Toplumsal Cinsiyet Düzeni”ni⁷⁹ de kuramlaştırmıştır.

---

⁷¹ R.W. Connell, **Erkeklikler**, s. 324-328.

⁷² Michael S. Kimmel, “Homofobi Olarak Erkeklik: Toplumsal Cinsiyet Kimliğinin İnşasında Korku, Utanç ve Sessizlik” Çev.: Mehmet Bozok, **Fe Dergi** 5, no. 2 (2013) s. 94. Çevrimiçi: https://cins.ankara.edu.tr/10_12.pdf (Erişim Tarihi: 06.01.2022)

⁷³ R.W. Connell, **Toplumsal Cinsiyet ve İktidar**, s. 167-9.

⁷⁴ R.W. Connell, **Toplumsal Cinsiyet ve İktidar**, s. 173.

⁷⁵ R.W. Connell, **Toplumsal Cinsiyet ve İktidar**, s. 181.

⁷⁶ R.W. Connell, **Toplumsal Cinsiyet ve İktidar**, s. 207.

⁷⁷ R.W. Connell, **Toplumsal Cinsiyet ve İktidar**, s. 212.

⁷⁸ R.W. Connell, **Erkeklikler**, s. 430.

⁷⁹ R.W. Connell, **Erkeklikler**, s. 338-340.

Kapitalizmin krizleriyle ortaya çıkan faşizm, “kadınlara gün geçtikçe daha fazla eşitlik sağlayan toplumlarda erkeklerin üstünlüğünü yeniden tesis etmenin en ham yolu” olarak tanımlanırsa, erkeklikle faşizmin ilişkisi açıkça ortaya çıkmaktadır.⁸⁰ Siyasetteki kamplaşmalar dahi erkeklik üzerinden okunabilmektedir.

Buradaki bağımsızlık, heteroseksüellik, sömürgecilik, kapitalizm, savaşlar, ordular, merkezi devletler, şan ve şeref gibi kavramlar, örnekleri asırlarca öncesinden verilmesine rağmen bugün de erkekliklerin kurgulanmasında konuşulan kavramlardır. Zaman aralığı olarak Erkek Cumhuriyet dönemi ile Cumhuriyet’in Buluş Çağı’nı⁸¹ kapsayan bu tez çalışmasında da bu kavramlar gerek cinsiyet rejimini anlatırken gerekse karikatürdeki görünümelerini açıklarken çokça gündeme gelecektir.

1.4.2. Erkeklik Çalışmaları

Feminist teori, ataerkil sistemi, cinsiyet hiyerarşisini yahut toplumsal cinsiyet düzenini kadınlar açısından ele almış, açıklamış ve buna yönelik çözüm yolları ortaya koymuştur. Bu anlamda araştırma öznesi kadınlar olduğu için ataerkil sisteme erkekler dünyasından bakışı sınırlı kalmıştır. Oysa erkeklik de aynı şekilde ataerkil sistemin, cinsel hiyerarşinin yahut toplumsal cinsiyet düzeninin; genelleştirerek söyleyecek olunursa toplumsal iktidar ilişkilerinin hem öznesi hem de nesnesi durumundadır. Öznesidir, çünkü bu sistemin, hiyerarşinin yahut düzenin tepesindedir; nesnesidir, çünkü bu sistem, hiyerarşi ve düzen içinde erkeklikler de karşı karşıya gelebilmekte, çatışmakta ve iktidar mücadelesi vermektedir.

Kadınların ezilmişliğinin anlamının ve çözümlemenin yanında erkeklerin, ellerinde tuttuğu iktidarı nasıl tuttukları ve nasıl sürdürdükleri de ayrı bir inceleme alanıdır. Çünkü “erkeklik denen toplumsal konum, bir iktidar analizi içinden bakmadan anlaşılabilir değildir.”⁸² Bu iktidar, “başka konumların ne olduğu”

⁸⁰ R.W. Connell, **Erkeklikler**, s. 329.

⁸¹ Levent Cantek, 1945-50 yılları arası dönemi Cumhuriyet’in Buluş Çağı olarak tanımlıyor. Ben de bu kavramın, Erken Cumhuriyet sonrasını açıklamak için kullanışlı bir kavram olduğunu düşünüyorum. Levent Cantek, **Cumhuriyet’in Buluş Çağı: Gündelik Yaşama Dair Tartışmalar (1945-1950)**, 2. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2013.

⁸² Serpil Sancar, **Erkeklik: İmkânsız İktidar Ailede, Piyasada ve Sokakta Erkekler**, İstanbul. Metis Yayınları, 2009, s 16.

hakkında konuşma hakkı üzerinde yükselmekte ve kendi konumunu sorgulama dışında bırakan bir iktidardır. Ancak bu iktidar yapısı kendi içinde çatışmalı, iç içe geçmiş farklı iktidar ilişkilerinin birbirine eklemelenmesiyle oluşmuş katmanlı bir yapıdır. Bu iktidarı bulmak iç içe bakılması gereken yerler, “stratejik özneler” olan sermaye, devlet ve ailedir. Bu eril iktidarın söylemsel boyutu da üzerinde durulması gereken bir diğer inşa alanıdır. Bu alan “erkek olan erkek”le “erkek olmayan erkek” ayrımını ortaya koyan alandır.⁸³ Bu anlamda eril iktidar ilişkileri “ekonomik düzenlemelerle işleyen, duygusal ilişkileri gömülü, dil ve anlam sistemleri ile iç içe yaşayan çok boyutlu bir işleyişe sahiptir.”⁸⁴

Kadın çalışmaları akademik alanını içinde, feminist düşünürlerle tartışılan temel mesele ataerki yahut patriyarka kavramı etrafında yürütülmüştür. Bu kavram ise, kadınların ezilmişliğine odaklanması anlamında iktidarı ellerinde tutan erkeklerin kendi içindeki çatışmalara yorum getirmekte sınırlı kalmaktadır. Çalışmanın feminist teori ile ilgili bölümünde feminist teorisyenlerin patriyarka analizlerine değinildiğinden burada bir yinleme yapılmayacaktır ancak erkekliğin toplumsal alanda şekillenen bir konum olduğu, ataerki sistemin eleştirisi olarak feminizmin ve feminist teorinin sosyal bilimlere getirdiği bakış açısıyla mümkün olabilmıştır.

1970’lerde toplumsal cinsiyet kavramı aracılığı ile cinsiyet farklarına dayalı iktidar ilişkilerinin varlığının tartışılması, cinsiyet kavramını da toplumsal iktidar analizlerinin bir aracı durumuna getirmiştir. Erkeklik çalışmaları da işte bu atmosferde kadın çalışmaları gibi toplumsal cinsiyet ilişkileri ve iktidar konusuna odaklanan bir alan olarak belirmiş ve kadın çalışmalarının yardımcı bir alanı olmuştur. 1980’lerdeki feminist çalışmalardaki ilerleme, tek bir kadınlığın olmadığının tartışılmaya başlaması, erkeklik çalışmalarının da önünü açmıştır.⁸⁵

Feminizmin erkekler ve erkeklikler ile ilgili çözümlemelerinin eksik kalışıyla birlikte 1970’ten sonra ve 80’lerden itibaren feminizmi destekleyen, ataerkilliğe karşı çıkan sosyal bilimciler tarafından (pro)feminist bir alan olarak erkeklik incelemeleri ortaya çıkmıştır. Ataerkilliği ve ataerki erkeklikleri eleştiren bir yaklaşım olarak bu

⁸³ Serpil Sancar, **Erkeklik: İmkânsız İktidar**, s. 16-19.

⁸⁴ Serpil Sancar, **Erkeklik: İmkânsız İktidar**, s. 21.

⁸⁵ Serpil Sancar, **Erkeklik: İmkânsız İktidar**, s. 24-27.

alanın konuları arasında erkek öznelliği, kimliği ve sosyalizasyonu, erkeklerin çalışma yaşamı, erkek bedeni ve cinselliği gibi erkekler ve erkekliklerle ilgili pek çok konu sayılabilmektedir.⁸⁶ Erkek öznelliğinden erkek deneyimine, erkek cinselliğinden erkek sosyalizasyonuna kadar pek çok konuda ataerkil erkekliklerin (pro)feminist eleştirisini yapan erkeklik incelemeleri “kaleyi içeriden ele geçiren” bir konuma sahiptir.⁸⁷

Eleştirel erkeklik çalışmaları, doğrudan ataerkine yaslanan ve onu destekleyen yaklaşımları da hatırlarsak, feminizm ve queer karşıtı erkeklik çalışmaları yaklaşımlarından ayrı bir duruş sergilemektedir. Eleştirel erkeklik çalışmaları, feminizmin öncelikli araştırma öznesi olmayan erkekler üzerine, toplumsal cinsiyet eşitsizliği noktasında yoğunlaşmaktadır.⁸⁸

İkinci Dalga Feminist Hareket’in ve onun ardından akademide ortaya çıkan kadın çalışmaları disiplininin, erkeklik çalışmalarının gerek ortaya çıkışı gerekse gelişimi anlamında oldukça büyük bir önemi olmuştur. Erkeklik ve erkeklikler hakkında yapılan eleştirel çalışmalar 1970’lerin ikinci yarısında başlamış, 1980’lerin ortasında ise özellikle (pro)feminist yaklaşımla, akademik alana gözle görülür biçimde dahil olmuştur. Feminist teorinin açtığı eleştirel yolu takip eden erkeklik çalışmaları, 1980’lerde, feminist teorinin ortaya koyduğu ve evrensel, tek bir kadın kimliğinin eleştirisiyle büyük bir gelişmeye sahne olmuştur. Burada bir önceliğin değişimi söz konusudur; “kadın” yerini “toplumsal cinsiyet”e bırakmıştır. Erkeklik çalışmalarının ortaya çıkışında feminist teorinin getirdiği tartışmalarla birlikte Eşcinsel Kurtuluş Hareketi (Gay Liberation Movement)’nin de önemi büyük olmuştur.⁸⁹

1970’lerin ikinci yarısında ortaya çıkan ilk kuşak eleştirel çalışmaların merkezinde de feminist teorinin toplumsal cinsiyete ilişkin eleştirileri yer almaktadır. Geleneksel erkeklik rollerinin erkeklerde yarattığı “sınırlama”ların konu edildiği

⁸⁶ Mehmet Bozok, **Soru ve Cevaplarla Erkeklikler**, s. 43-45

⁸⁷ Mehmet Bozok, **Soru ve Cevaplarla Erkeklikler**, s. 55.

⁸⁸ Çimen, Günay Erkol, İllet, Zillet, Erkeklik: Eleştirel Erkeklik Çalışmaları ve Türkiye’deki Seyri, **Toplum ve Bilim** (145), 2018, s. 6-32.

⁸⁹ Efe Arık, “Erkeklik Çalışmaları”, **Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları** içinde, Haz.: Feryal Saygılıgil, 2. bs., Ankara, Dipnot Yayınları, 2020, s. 233-235.

çalışmalara Marc Feigen-Fasteau'nun 1974 tarihli **The Male Machine**'i, yine aynı tarihte Joseph Pleck ve Jack Sawyer'ın **Men and Masculinity** isimli eserleri örnek verilebilir. 1980'lere gelindiğinde ise farklı erkeklikler ve iktidar ilişkileri araştırma konusu edilmiştir. Bu dönemin belirleyici eserleri olarak Tim Carrigan, Bob Connell ve John Lee'nin "Towards a New Sociology of Masculinity/Yeni Bir Erkeklik Sosyolojisine Doğru"su, Connell'in Türkçeye **Toplumsal Cinsiyet ve İktidar** olarak çevrilen **Gender and Power**'ı sayılabilir.⁹⁰

İkinci Dalga Feminist Hareket'in gündeme getirdiğı tartışmaların içinde doğan erkeklik çalışmaları alanın ilk dalgası Çimen Günay Erkol tarafından psikanalizin "erkek histerisi" çalışmaları içinde görölmektedir. Alanın ikinci dalgası ise, kendi kavramlarının üretilmeye başlandığı dönemde, Connell'in "hegemonik erkeklik" kavramı etrafındaki tartışmalarla şekillenmiştir.⁹¹ Connell ise yirminci yüzyılda klinik pratikler ve akademik çalışmalar üzerinden bir erkeklik bilimi kurmaya yönelik üç yaklaşımın söz konusu olduğunu belirtmektedir. Bunlardan ilki klinik bilgiye dayanan ve Freud'un teorisine yaslanan, ikincisi "cinsiyet rolü"nü merkeze alan, üçüncüsü ise tarih ve antropolojik çalışmalar ekseninde ilerleyen yaklaşımlardır.⁹²

Patriyarka ve hegemonik erkeklik merkezli birinci ve ikinci dalganın ardından erkeklik çalışmalarının üçüncü dalgası Eric Anderson tarafından ortaya konulan "İçerimli Erkeklik" kavramı etrafında gelişmiştir. İçerimli erkeklik yaklaşımı, daha önceki nesil tarafından reddedilen özelliklerin yeni nesil tarafından kabul edilmesi üzerinden tanımlanmaktadır. Ancak Kuzey Avrupa örneğı üzerinden temellendiğı ve bu anlamda yerel kalmasından ötürü eleştirilen bu kavram etrafında tartışılan üçüncü dalganın yerine Çimen Günay Erkol, hegemonik erkeklik kavramının neden olduğı teorik tıkanmayı aşmak üzere kavramın psikanalize ve feminizme dönerek gözden geçirilmesini önermektedir.⁹³

⁹⁰ Michael S. Kimmel, Michael A. Messner (Ed.), "Introduction", **Men's Lives** içinde, 8 th. Edition, Boston, Pearson, 2010, s. xv-xvii.

⁹¹ Çimen, Günay Erkol, **İlet, Zillet, Erkeklik: Eleştirel Erkeklik Çalışmaları ve Türkiye'deki Seyri**, s. 10-11.

⁹² R.W. Connell, **Erkeklikler**, s.38.

⁹³ Çimen, Günay Erkol, **İlet, Zillet, Erkeklik: Eleştirel Erkeklik Çalışmaları ve Türkiye'deki**

Erkeklik üzerine başlıca üç yaklaşım bulunmaktadır. Feminizme yakınlığına/uzaklığına göre bu yaklaşımlar “erkeklikçilik” (masculinism), erkek kurtuluşçuluğu (male liberationism) ve “(pro)feminizm”dir. Bu yaklaşımlardan “erkeklikçilik” feminizm ve queer karşıtıdır. Erkek egemenliğinin tarihte hiç gerçekleşmediğini savunan “erkeklikçilere” göre “insanlığı mutlu edecek yegâne toplumsal sistem ataerkilliktir” ve “Queer bireyler erkekliği kirletmektedirler.” “Erkeklikçiler”e göre “erkekler, feminizm ve queer’in tehdidi altındadır.” “Erkek kurtuluşçuları” ise erkekliği ataerkinin zararlı sonuçlarından korumaya çalışmaktadırlar. Erkekliğin, ataerkil olmayan sağlıklı özüne dönüşü savunan “Erkek Kurtuluşçuları”, sadece erkekleri dikkate alır, kadınları ve queer bireylerin ikincilleştirilmeleriyle ilgilenmez, Queer ve feminizme mesafeli dururlar. “(Pro)feminizm” ise feminist kuramdan ilhamla, ataerkil erkekliklerin eleştirisi yapar. Feminist ve queer teoriden beslenen ve bu kuramları destekleyen “(pro)feminizm”, erkekler ve erkekliklerin eleştirisi yaparak, eşitlikçi bir erkekliğin ortaya çıkış koşullarını tartışmaya açmaktadır.⁹⁴

Karikatürde erkeklik konusunu inceleyen bu tez çalışması da kendini (pro)feminist duruşla “eleştirel erkeklik çalışmaları” literatürü içinde konumlandırmayı amaçlamaktadır.

Şimdi, eleştirel erkeklik çalışmalarında literatürün temel çalışmaları kabul edilen Connell’in **Toplumsal Cinsiyet ve İktidar** ile **Erkeklikler** isimli çalışmalarında ortaya koyduğu Toplumsal Cinsiyet Düzeni-Rejimi ile “Hegemonik Erkeklik” kavramlarına biraz daha yakından bakalım.

1.4.3. Toplumsal Cinsiyet Düzeni

Beden-iktidar ilişkisi anlamında, bedenın toplumsal pratikle ilişkisini kuran R.W. Connell, bedeni anlam almaktan çok kendisine anlam verilen toplumsal beden olarak nitelemektedir. Beden, beden olarak var olmakla birlikte, denetim altında alınmakta ve toplumsal pratik vasıtasıyla dönüştürülmektedir.⁹⁵ Ancak Connell, toplumsal ilişkilerin “temel”inin, “kuruluş”unun, “iskelet”inin, “öz”ünün veya

---

Seyri, s. 11.

⁹⁴ Mehmet Bozok, **Soru ve Cevaplarla Erkeklikler**, s. 45.

⁹⁵ R.W. Connell, **Toplumsal Cinsiyet ve İktidar**, s. 121.

kalıbının, bedenin biyolojik yapısını oluşturduğu şeklindeki anlayışları, toplumsal pratik ile biyoloji arasında bir bağ olduğunu kabul ettiğinden ötürü kabul etmemekte⁹⁶; Margaret Mead gibi antropologların ve Talcot Parsons gibi sosyologların ise toplumsal cinsiyeti “görenek” ve “toplumsal istikrar” etrafında ele aldıklarını belirtmektedir. Ona göre Beauvoir de bunu “kadınlara hükmedilmesi” şeklinde sentezlemiştir.⁹⁷ Cinsiyet rolü teorisinin bir toplum teorisi olmadığını, toplumsal yapı ile kişisel eylemlilik arasındaki ilişkiye yöneldiğini, ama yapıyı bu eylemlilik içinde erittiğini ve bu yüzden cinsiyetler arasındaki ilişkilere somut bir açıklama getirmediğini savunan Connell, bu teorisinin cinsiyetlerin konumları hakkında soyut bir görüş olduğunu⁹⁸ belirtmektedir. Kadınlık ve erkeklik, tarihsel olarak değişken olarak görülmelidir ona göre çünkü aynı toplumda aynı dönemde çeşitli cinsel karakter biçimlerinin ortaya çıkmasını engelleyecek hiçbir şey yoktur ve çok yönlü kadınlık ve erkeklikler toplumsal cinsiyete ilişkin temel bir olgudur.⁹⁹ Bu eleştirileri ve görüşleri doğrultusunda Connell, toplumsal ilişkilere dair “daha yeterli ve daha bütünlüklü” bir açıklama getirilmesi gerektiğini savunur.¹⁰⁰

Connell’a göre yeterli bir toplumsal cinsiyet teorisi, rol teorisinden daha güçlü, toplumsal cinsiyetin tarihsel dinamiğini kavrayabilen bir toplumsal yapı teorisine ihtiyaç duymaktadır. Çıkış noktasını rol teorisi ile biyolojik ve sezgisel yaklaşımdan alacak olan bu teori, tek bir toplumsal cinsiyet ilişkileri yapısını alt başlıklara ayırmakta, bir “Toplumsal Cinsiyet Düzeni”ne işaret etmektedir.¹⁰¹ Toplumsal cinsiyete ilişkin yaklaşımların çoğu emek ve iktidar kavramları etrafında konumlanmakta olsalar da Connell’a göre insanlar arasındaki ilişkiler de toplumsaldır ve ayrı bir mantık izlemektedir. Emek ve iktidar kavramının yanında eksik bir nokta vardır ve bu nokta duygusal ilişkilerdir ki Connell bunu “kateksis” olarak adlandırır. Toplumsal Cinsiyet Düzeni, “erkeklerle kadınlar arasında ve kadınlık tanımıyla erkeklik tanımı arasında tarihsel olarak kurulmuş iktidar ilişkileri örüntüsü”dür. İşbölümü, iktidar yapısı ve kateksis yapısı, her toplumsal cinsiyet

⁹⁶ R.W. Connell, **Toplumsal Cinsiyet ve İktidar**, s. 102

⁹⁷ R.W. Connell, **Toplumsal Cinsiyet ve İktidar**, s. 58

⁹⁸ R.W. Connell, **Toplumsal Cinsiyet ve İktidar**, s. 81.

⁹⁹ R.W. Connell, **Toplumsal Cinsiyet ve İktidar**, s. 97.

¹⁰⁰ R.W. Connell, **Toplumsal Cinsiyet ve İktidar**, s. 126.

¹⁰¹ R.W. Connell, **Toplumsal Cinsiyet ve İktidar**, s. 133.

düzeninin ve toplumsal cinsiyet ilişkileri oyununun belli kurumlardaki daha küçük düzenlemeleri olan toplumsal cinsiyet rejimlerinin ana unsurlarıdır.¹⁰²

Connell, cinsel işbölümünün iki ana ilkesine işaret eder; bunlardan biri “birikimin toplumsal cinsiyetli mantığı” diğeri ise “erkekliğin ekonomi politikası”dır.¹⁰³ Cinsel işbölümünü “belirli iş tiplerinin belirli insan kategorilerine bölüştürülmesi ve bu bölüştürmenin daha sonraki bir pratiği kısıtlaması ölçüsünde de toplumsal bir yapı”¹⁰⁴ olarak tanımlayan Connell, kısıtlamanın ana enstrümanları olarak “ustalık” ve “eğitim”e işaret eder. Kadınlarla erkeklerin “ayrımsal eğitim” aldıkları/ustalaştıkları yerde, istihdam da buna göre gerçekleşmektedir. Connell’a göre işbölümü yalnızca işlerin bölüştürülmesiyle sınırlı değildir. İşin “doğası” ve “tasarımı” da bu kısıtlamaya dahildir.¹⁰⁵

Düzenin ikinci bileşeni olan iktidar ise çoğul bir karaktere sahiptir. Burada “güç” ve bununla bağlantılı şiddet önemli bir bileşendir ve “neredeyse tamamen erkeklerin elindedir.” Ama iktidar sadece güç ile sınırlı değildir; cinsel iş bölümünün sonuçları olarak evde veya işyerindeki kazanç ve kaynak eşitsizliği de bir iktidar aracına dönüşebilmektedir. Kadınlara, tıpkı belli işler gibi, belli ideallerin (uysallık, itaatkârlık gibi) kültür aracılığı ile dayatılması, cinsiyetçilik ve homofobi de iktidarın başka bileşenleridir. “Erkeklerin iktidarının ve kadınların tabi kılınmasının ayakta tutan” bu kolektif bileşenlerdir.¹⁰⁶ Connell, toplumsal cinsiyeti barındıran iktidar yapısında bulunan bir “nüve”ye işaret eder. Bu, erkekliğin, otoritenin ve şiddetin birleştiği, kadınların “siyaset yapma merkezi”nden tamamen uzaklaştırıldıkları yerdir.

Connell, çoğu erkeğin, 70’lerde “erkek hareketi” yazarlarınca ortaya konan sert, egemen erkek imajına uymadığını belirtmektedir. Ancak, yukarıda bahsi geçen ataerkil nüveyi ve kadınların tümünden tabi kılınmaları için erkekler arasında toplumsal cinsiyet tabanlı bir hiyerarşi kurulmasını gerektirmektedir. Bunun için öncelikle eşcinsel erkekleri merkeze alan “olumsuz” bir erkeklik sembolü yaratılır. “Böylece,

¹⁰² R.W. Connell, **Toplumsal Cinsiyet ve İktidar**, s. 139-141.

¹⁰³ R.W. Connell, **Toplumsal Cinsiyet ve İktidar**, s. 148-9.

¹⁰⁴ R.W. Connell, **Toplumsal Cinsiyet ve İktidar**, s. 141

¹⁰⁵ R.W. Connell, **Toplumsal Cinsiyet ve İktidar**, s. 145

¹⁰⁶ R.W. Connell, **Toplumsal Cinsiyet ve İktidar**, s. 151-3

en azından üç öge içeren genel bir hiyerarşi yaratılmıştır: Hegemonik erkeklik, (baskın birliklerinde değil, kolektif projede suça ortak olan) tutucu erkeklikler ve tabi kılınmış erkeklikler.”¹⁰⁷

Kateksis kavramının Freud’daki “zihinsel bir nesneye, bir görüş veya imgeye bağlanan psişik yük veya içgüdüsel enerji” anlamını genelleyerek kullanan Connell, bu kavramı “gerçek dünyada nesneler ile (yani öteki insanlarla) bir duygu yükü içeren toplumsal ilişkilerin kurulması”¹⁰⁸ olarak tanımlamaktadır. Kateksis, bu toplumsal ilişkilerde cinsel farklılığı yani heteroseksüelliği koşul olarak öne süren bir yapı olmakla birlikte heteroseksüel çifti de “eşit olmayan”lar haline getirmektedir. Heteroseksüel kadın, nesne olarak cinselleştirilirken; moda, kozmetik ve iletişim araçları bunu görünür kılmaktadır. “Hegemonik heteroseksüellikteki erotik karşılıklık, eşit olmayan bir mübadele üzerinde temellenmekte”dir. Bu farklılığın erkek açısından bakıldığında bunun arzuyla değil, iktidarla ilgisi vardır.¹⁰⁹ Toplumsal Cinsiyet Düzeni’nin bu üç ana bileşeni birbirinden farklı olmakla birlikte hiçbirinden bağımsız değildir.¹¹⁰

1.4.4. “Hegemonik Erkeklik”

Eleştirel erkeklik çalışmaları, erkek davranışlarının biyolojik ve psikolojik değil, toplumsal alanda şekillenen ve inşalar olduğunu ortaya koymuştur. Bunu, farklı erkekliklerin olduğunu ileri süren araştırmalar izlemiştir.

Feminizm, geleneksel sosyal bilimin erkek merkezli yaklaşımına tepki olarak ataerki merkezli bir eleştiri getirmiştir. “Hegemonik erkeklik” kavramı ise ataerkinin yeterliliğini sorgulayan eleştiriler sonucunda feminist teorinin odağının ataerkinden toplumsal cinsiyete geçmesiyle, bir anlamda “feminist düşünceden doğarak” ortaya çıkmış; “Ataerkillikten toplumsal cinsiyete geçiş, 1980’lerde feministlerin gerçekleştirdiği önemli işlerden biri olarak toplumsal cinsiyet ilişkilerinin

¹⁰⁷ R.W. Connell, **Toplumsal Cinsiyet ve İktidar**, s. 154.

¹⁰⁸ R.W. Connell, **Toplumsal Cinsiyet ve İktidar**, s. 156.

¹⁰⁹ R.W. Connell, **Toplumsal Cinsiyet ve İktidar**, s. 158.

¹¹⁰ R.W. Connell, **Toplumsal Cinsiyet ve İktidar**, s. 161.

kavramsallaştırılmasının yanında hegemonik erkeklik kavramının ortaya çıkmasını da içermiştir.”¹¹¹

“Hegemonik Erkeklik” kavramı 1980’lerde çalışma alanına dahil olmuştur. R.W. Connell tarafından ortaya konulmuş olan “hegemonik erkeklik” kavramı, erkeklik çalışmalarının itici gücü olmuştur. Avustralya liselerindeki akran zorbalığı üzerine yapılan bir çalışmayla ortaya çıkan kavram önce R.W. Connell tarafından kapsamlı bir toplumsal cinsiyet teorisi ortaya koymak amacıyla kaleme aldığı ve daha önce de bahsedilen **Toplumsal Cinsiyet ve İktidar**’da ardından da **Erkeklikler**’de ortaya konmuştur.¹¹² Hegemonik erkeklik kavramının daha sonraki hikâyesi ise Carrigan, Connell ve Lee tarafından 1985’te yazılan “Yeni Bir Erkeklik Sosyolojisine Doğru” başlıklı çalışma ile sistemli hale getirilmiştir.¹¹³

Connell, erkeklik bilimi üretme noktasında yetersiz bulduğu ve daha önce bahsedilen üç yaklaşım (hegemonik, tutucu, tabi kılınmış) yerine, erkeklik tiplerini hem sınıflandırmaya hem de bunlardaki değişimin dinamiklerini anlamayı sağlayacak genel bir çerçeve sunmuştur. Bu çerçeve özcü, normatif, göstergebilimsel yaklaşımların dışındadır. Connell daha sonra farklı erkeklikleri daha da ayrıntılı olarak ortaya koymuştur: “Hegemonik erkeklik”, “madunlaştırılan erkeklik”, “suç ortağı erkeklik” ve “marjinalleştirilen erkeklikler.”¹¹⁴ Bu tanım ataerkinden eşit biçimde yarar sağlayan erkeklik yerine, farklı yollarla farklı yarar sağlayan, çoğul erkeklik ve erkeklik inşasından bahsetmektedir.

“Hegemonik erkeklik” her zaman ve her yerde olan ve değişmez değildir ama belirli bir toplumsal cinsiyet düzeni içinde “egemen konumu işgal eden erkekliktir.” Hegemonik kalıpları sürekli uygulamanın zorluğundan dolayı sürekli olarak hayata geçirilmesi zor olan bu erkeklik, erkekler için bir rol model olup, en görünür taşıyıcıları sinema oyuncularını ve hayali karakterlerdir. “Suç ortağı erkeklik” ise hegemonik erkekliğin normlarını yerine getirmese dahi ataerkinden pay almaya

---

¹¹¹ James W. Messerschmidt, **Hegemonik Erkeklik: Formülasyon, Yeniden Formülasyon ve Genişleme**, Çev.: Selin Akyüz, Beril Türkoğlu, Vd., Ed.: Çimen Günay Erkol ve Nurseli Yeşim Sünbuloğlu, İstanbul, Özyeğin Üniversitesi Yayınları, 2019, s. 53.

¹¹² R.W. Connell, **Erkeklikler**, Çev.: Nagihan Konukcu, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2019, s. 18.

¹¹³ James W. Messerschmidt, **Hegemonik Erkeklik: Formülasyon, Yeniden Formülasyon ve Genişleme**, s. 56.

¹¹⁴ R.W. Connell, **Erkeklikler**, s. 149-157.

devam eden erkekliği tanımlamaktadır. Bu tür erkeklik, hegemonik erkeklik normlarını yerine getirmenin beraberinde getirdiği zorluk ve gerilimlerden uzak kalarak, ancak onu destekleyerek ve onunla işbirliği yaparak ataerkil kazançtan pay alabilecek şekilde inşa edilmiştir. “Madunlaştırılan erkeklik” cinsel yöneliminin farklılığından; “marjinalleştirilen erkeklik” ise ırksal ve sınıfsal farklılığından dolayı erkek egemenliğinden daha az pay alan erkekliklerdir. Bu hegemonyada en aşağıdaki erkeklik, “madunlaştırılan erkeklik”tir.¹¹⁵ Bu erkekliklerin inşa sürecinin temel belirleyeni, daha önce Toplumsal Cinsiyet Düzeni’nde de değinilen “iktidar ilişkileri”, “üretim ilişkileri” ve “kateksis”tir.¹¹⁶

Bugün erkeklik çalışmaları, Connell’in erkekliğin tek olmadığını, çoğul erkekliklerin olduğunu; erkekliğin sabit olmadığını ve değişebileceğini vurgulayarak geliştirdiği kavramlarla anılır durumdadır.¹¹⁷

Kriminolojiden örgüt çalışmalarına, spordan medya temsillerine ve uluslararası ilişkilere kadar geniş bir alanda kullanılan kavram zaman içerisinde eleştirilmiştir de. İlk eleştiriler kavramın kimi temsil ettiği noktasında yapılmış, yine kavramın kültürel mi kurumsal mı yoksa gündelik pratiklerle mi ilişkili olduğu sorgulanmıştır.¹¹⁸ Burada kavram, “özcü” ve erkekliğin “olumsuz yönlerine” gönderme yapmakla¹¹⁹; farklı sınıfsal kimliklerin farklı “hegemonik erkeklikleri”nin olabileceğinden ötürü kavram üzerinde uzlaşabilmenin mümkün olmamasıyla¹²⁰ ve kavramın farklı erkekliklerin kadınlar üzerindeki iktidarını açıklamaktaki yetersizliği ile¹²¹ eleştirilmiştir. Jeff Hearn, hegemonik erkekliğin kültürel değerlerini temsil edenlerle, iktidarı elinde tutanların farklı olma ihtimali ve hegemonya anlamında

¹¹⁵ R.W. Connell, **Erkeklikler**, 149-157.

¹¹⁶ R.W. Connell, **Erkeklikler**, 162-3.

¹¹⁷ Mehmet Bozok, “Raewyn Connel ve Erkeklik Çalışmalarının Köşe Taşı olarak Erkeklikler”, *ViraVerita E-Dergi: Disiplinlerarası Karşılaşmalar*, sayı 9, 2019, s. 204

¹¹⁸ James W. Messerschmidt, **Hegemonik Erkeklik: Formülasyon, Yeniden Formülasyon ve Genişleme**, s. 73

¹¹⁹ Jeff Hearn, “Is Masculinity Dead? A Critique of the Concept of Masculinities: Social Relations and Cultural Arenas”, **Understanding Masculinities**, Open University Press, Buckingham, 1996, s. 202-17.

¹²⁰ Mike Donaldson, “What Is Hegemonic Masculinity?” **Theory and Society**, vol. 22, no. 5, 1993, s. 643-657, www.jstor.org/stable/657988. Erişim Tarihi 9 Haziran 2021.

¹²¹ Demetris Z. Demetriou, “Connell's Concept of Hegemonic Masculinity: A Critique.”, **Theory and Society**, vol. 30, no. 3, 2001, s. 337-361. www.jstor.org/stable/657965. Erişim Tarihi: 9 Haziran 2021.

kuramsal yapı ile kültürel temsil ilişkilerinin karmaşıklığı üzerine düşünmeyi tartışmaya açmıştır. Hegemonik erkekliğin kültürel temsiller üzerinden mi yoksa kurumsal iktidar ilişkileri üzerinden mi kurulduğu sorusunun yanıtı muhtaç olduğunu ileri sürmüştür.¹²²

Bu yaklaşımıyla Jeff Hearn, hegemonik erkeklik yerine “hegemonik erkekler” kavramını önermiştir. Ona göre erkekler, erkekliklerden daha hegemoniktir ve bu sebepten erkeklerin hegemonyasından söz etmek gerekir. Hearn bu yaklaşımında erkeklerin hangi erkeklik pratiklerinin hegemonik özellikler taşıdığını sorgulamaktan yanadır.¹²³

Mike Donaldson’a göre hegemonya sadece erkeklerin kadınlar üzerinde değil öteki erkekler üzerinde de bir itaat ilişkisidir ve “hegemonik erkeklik” kavramı ile ortaya konulan ilişkilerin bu yönü de dikkate alınmalıdır. Donaldson’a benzer biçimde hegemonyanın, hegemonik erkeklik dışındaki erkeklikler üzerindeki hegemonyasına dikkat çeken Demetrakis Z. Demetriou’nun ortaya koyduğu kavram “içsel hegemonya”dır. “İçsel hegemonya”, erkekler arasındaki hegemonyaya odaklanan bir düşünsel kavram olmuştur.¹²⁴

Connell ise tüm bu eleştirileri, James W. Messerschmidt ile yazdıkları makalede¹²⁵ kavramı yeniden tanımlayarak karşılamıştır. Hegemonik erkeklik kavramı, yerel (aile, örgüt vs. düzlemi), bölgesel (kültür, ulus devlet düzlemi) ve küresel (ulusaşırı siyaset ve medya düzlemi) seviyeler dahil edilerek “daha bütüncül bir toplumsal cinsiyet eşitsizliğini” kapsayacak biçimde yeniden formüle edilmiştir.¹²⁶

---

¹²² J. Hearn’dan akt. Serpil Sancar, **Erkeklik; İmkânsız İktidar**, s. 36-38.

¹²³ Çimen, Günay Erkol, **İlet, Zillet, Erkeklik: Eleştirel Erkeklik Çalışmaları ve Türkiye’deki Seyri**, s. 20.

¹²⁴ M. Donaldson’dan ve Demetrakis Z. Demetriou’dan akt. Serpil Sancar, **Erkeklik; İmkânsız İktidar**, s. 34-35.

¹²⁵ R. W. Connell ve James W. Messerschmidt, “Hegemonic Masculinity: Rethinking the Concept.” *Gender and Society*, vol. 19, no. 6, 2005, pp. 829–859., www.jstor.org/stable/27640853. Erişim Tarihi: 9 Haziran 2021.

¹²⁶ James W. Messerschmidt, **Hegemonik Erkeklik: Formülasyon, Yeniden Formülasyon ve Genişleme**, s. 63-97.

Erkeklikler'de de "hegemonik erkeklik" kavramının hâlâ gerekli olduğunu belirtmiş¹²⁷; **Toplumsal Cinsiyet ve İktidar**'da bahsettiği cinsiyet rolleri tezinin terk edildiğini ve iktidarı merkeze alan yeni bir tezinin -Toplumsal Cinsiyet Düzeni- ortaya konduğunu, tek bir erkekliğin olmadığını tekrar etmiş; erkekliğin inşasındaki kültürel imgelerle patriyarkal kurumların birlikteliğini işaret etmiş; bu kavramla farklı şiddet türlerinin, barış girişimlerinin zorluğunun, tecavüzün, erkekler arasındaki şiddetin, militer-polis şiddetinin, kadınların eve kapatılmasının, iş yerindeki şiddetin, emperyalist şiddetin, silah ticaretinin, güvenlik endüstrisinin açıklanabileceğini savunmuştur.

Bu anlamda "hegemonik erkeklik" kavramına getirilen bu eleştiriler ve metinlerin karşılıklı tartışması bir anlamda Connell'in kavramına yapılan birer dipnot yahut birer şerh olarak okunabilir.

Connell'in hegemonik erkeklik önermesinin sonrasında ortaya atılan ve daha önce bahsi geçen üçüncü dalga erkeklik çalışmaları içinde tanımlanan Eric Anderson'un "İçerimli Erkeklik" kavramı ise Kuzey Avrupa merkezli çalışmalara, bu coğrafyada insan hakları ve demokrasi konusunda yaşanan ilerlemenin etkisiyle hegemonik erkekliğin işlevini yitirdiği kabulüne dayanmaktadır. Kavrama yönelik temel eleştiri, kavramın Avrupa merkezliliği üzerinde olmuştur.¹²⁸

Connell'in erkek egemen toplumsal cinsiyet düzeni ve farklı erkeklikler arası iktidar ilişkilerini ortaya koyduğu eserlerinin ardından şimdi de çalışma konumuzda yararlanılacak olan bir başka esere, Pierre Bourdieu'nun **Eril Tahakküm**'üne bakalım.

1.4.5. "Eril Tahakküm"

Pierre Bourdieu'nun, Cezayirli Kabil toplumu üzerine gözlemlerinden de yararlanarak ortaya koyduğu ve tahakküm ilişkisini analiz ettiği **Eril Tahakküm** isimli çalışması, *Karikatür Siyasi Mizah Dergisi* özelinde siyasi karikatürde erkeklik konusunun işlendiği bu çalışmada kullanılmak üzere oldukça geniş bir bakış açısı

¹²⁷ R.W. Connell, **Erkeklikler**, s. 19.

¹²⁸ Çimen, Günay Erkol, **İlet, Zillet, Erkeklik: Eleştirel Erkeklik Çalışmaları ve Türkiye'deki Seyri**, s. 20.

sunmaktadır. Meseleyi doğrudan karikatür üzerinde ele almıyor olsa da, Bourdieu’ya göre tarihteki ebedileştirme çalışmaları aile, devlet, kilise ve eğitim kurumlarının yanı sıra gazetecilik ve spor düzenleriyle de sürdürülmektedir.¹²⁹ Burada geçen gazetecilik kavramı, bir yayıncılık faaliyeti olarak karikatür dergiciliği üzerine düşünmeye de olanak sağlamaktadır.

Bourdieu, eril tahakkümü, “sembolik şiddet” kavramı ile birlikte açıklar. Bu tahakkümün işleyişi sembolik şiddetle mümkündür. Bu şiddet türü, doğrudan fiziki bir kuvvet olmadan uygulanabilen; “bedenlere kazındığı için” kurbanlarınca hissedilmeyen, görülmeyen; kabullenme ile tahakküm imkânı bulan; toplumsal düzen içinde “olağandışı ölçüde olağan” biçimde işleyen; “bir dil (veya bir telaffuz), bir hayat tarzı (veya bir düşünme, konuşma veya eyleme biçimi) ve daha genel itibarıyla ayırt edici bir özellik, nişan veya yafta” olarak ortaya çıkabilen bir şiddettir.¹³⁰ Eril tahakkümün yoğunlaştığı “ebedi dişi” yahut “ebedi erkek” motifi, tahakkümün yaslandığı bir “bölünme”, ikilik yahut karşıtlık üzerinden yaratılır. Eril ve dişi arasında “altta/üstte, önde/arkada, sağ/sol, doğru-eğri (ve düzenbaz), kuru/nemli, sert/yumuşak..., dışarıda (kamusal)/içeride (özel)”¹³¹ gibi bedensel ve düşünsel hareketlere kadar sirayet eden karşıtlıklar mevcuttur. Bu karşıtlıklara göre ön taraf cinsiyet farklılığının yeri, arka taraf ise edilgen, potansiyel dişiliğin yeridir. Yüz ise kamusal yerdir. Söz söylemenin, şerefın yeridir. Ve erkeklerin yeridir.¹³²

Eril ve dişi karşıtlıkların bir habitus’a dönüşmüş olması; şeylerin, bedenlerin, eylemlerin “cinsiyetlendirilmiş” olmasına ve dolayısıyla eril tahakküme dayanan toplumsal bir düzenin kurulmasına neden olur. Eril tahakkümün “olağandışı ölçüde olağan”lığının tasdiki ile yaratılan toplumsal düzende işgücü, yapılan işin

¹²⁹ Pierre Bourdieu, **Eril Tahakküm**, Çev.: Bediz Yılmaz, 2. bs., İstanbul, Bağlam Yayınları, 2015, s. 8.

¹³⁰ Pierre Bourdieu, **Eril Tahakküm**, s. 12.

¹³¹ Pierre Bourdieu, **Eril Tahakküm**, s. 20.

¹³² Pierre Bourdieu, **Eril Tahakküm**, s. 30-31.

Bunun yalnızca Kabil toplumuna özgü ve yalnızca geçtiğimiz yüzyıla ait olmadığını gösteren iyi bir örnek için bkz. Richard Sennett, **Ten ve Taş Batı Uygarlığında Beden ve Şehir**, Çev.: Tuncay Birkan, İstanbul, Metis Yayınları, 2019. Perikles Atinası’nda da Agora erkeklerin görünür olduğu, birbirlerinin yüzüne baktığı, bedenlerinin açık olduğu bir mekânken, kadınlar yine görünmezdir. Karşıtlıklar içinde erkek “sıcak” kadın “soğuk”tur.

niteliğinden yapıldığı yere ve zamana kadar cinsiyetçi biçimde bölünürken; mekân ve hatta zamanın yapısı bile eril ve dişil olarak farklılaşır.

Erkekliğin; er'likle yani erdem'le yani şereflilikle yani “şerefın korunması ve artırılması”yla doğrudan ilgisine işaret eden Bourdieu bunun fiziksel erillikten ayrılmazlığına da dikkat çeker.¹³³ Şeref ve iffet ikiliği; şerefli, fiziken ve ruhen güçlü, tahakküm eden erkek ile iffetli (ama kimi zaman da günahkâr ve şeytani), fiziken zayıf, ruhen tekinsiz, tahakküm altındaki kadın arasındaki farklılıktır.

Alt-üst yahut etken-edilgen ayrımları, cinsel edimlerin eril tahakkümde nasıl kadınların fethine dönüştüğünü ortaya koyan ayrımlardır. Bourdieu, cinsel edimlerin erkeklerce “kadınların fethi” olarak görüldüğüne işaret ederken bunun “mülkiyet” ve “sahip olma” ile olan ilişkisini de ortaya koyar. Bu edim aynı zamanda karşıdakinin “dişilleştirilmesi”dir de. Bu bakış açısı cinsellik ve iktidarı birbirine bağlar ve bunun sonucunda bir erkek için en ağır aşağılanma “bir kadına dönüşmek” olur.¹³⁴

Kadın bedeninin sunumu konusunda da bir zıtlık vardır. Eril bedenler kamusal alanda daha çok yer kaplarken, daha önce de değinildiği üzere kadından görünmez olması ve “ufalması” beklenirken; reklam panolarındaki kadın bedeninin kullanımı tezatlık oluşturur gibi durmaktadır. Kadın bedeni aynı anda hem yasaklanır hem sunulur. Kadınlar hem bağlı olduğu erkeği “gururlandırmakta” hem de “gösterişli tüketim”in göstereni olmaktadır.¹³⁵ Bourdieu’nun “kadın bedeninin cazibe ve ayartma gücünün bir bileşkesi olduğunun hem kadınlar hem de erkekler tarafından bilinip kabullenildiği” söylemi benzer biçimde John Berger’ın **Görme Biçimleri**’nde de açıkça ortaya konur: Berger’ın **Görme Biçimleri**’nde¹³⁶ geçen “*Erkekler davrandıkları gibi, kadınlarsa göründükleri gibidirler. ... Kadının içindeki gözlemci erkek, gözlenense kadındır. Böylece kadın kendisini bir nesneye —özellikle görsel bir nesneye— seyirlik bir şeye dönüştürmüş olur*” ifadesinde, kadın, seyirlik bir nesne —aynı zamanda kendisini de seyreden bir nesne— olarak tanımlanmıştır.

¹³³ Pierre Bourdieu, **Eril Tahakküm**, s. 23.

¹³⁴ Pierre Bourdieu, **Eril Tahakküm**, s. 34-36.

¹³⁵ Pierre Bourdieu, **Eril Tahakküm**, s. 44-45.

¹³⁶ John Berger, **Görme Biçimleri**, Çev.; Yurdanur Salman, 6. bs., İstanbul, Metis Yayınları, 1995, s. 47.

Kadının konumunun erkeğe göre biçimlendirildiği eril tahakküm düzeninde sembolik şiddet, sembolik araçlarla uygulanır ve bunların birlikteliği “*sembolik mallar ekonomisi*”ni oluşturur. Toplumsal ilişkilerin tümünün bir mübadele alanı olduğu “*sembolik mallar ekonomisi*”nde evlilik bir “piyasa”dır; kadının değer biçilip, takas edilen bedeni ile korunması gereken namusu sembolik birer sermayedir. Eril siyasette bizzat kadın, eril siyasetin “sembolik aracı”dır. Bu “ekonomi”nin öznesi erkek, nesnesi kadındır.¹³⁷

Bu durum sembolik gücün büyüyle doğrudan ilişkilidir, çünkü şeylere, bedenlere ve düşüncelere işlenen bu tahakküm ilişkisi, bilmeden veya istenmeden de olsa hükmedilenlerce kabul edilmekte, içselleştirilebilmektedir. Dış zorlama yahut tahakküm devam etmese dahi var olmaya devam eden bu yatkınlıklar, içselleştirilişin boyutlarını göstermektedir.

1.4.6. Türkiye’de Eleştirel Erkeklik Çalışmaları

Türkiye’de yapılan erkeklik çalışmaları 2000’lerin ilk yarısıyla birlikte gelişmeye başlamış; farklı disiplinlerden gelen akademik çalışmaların da katkısıyla popülerlik kazanmıştır.¹³⁸

Deniz Kandiyoti’nin “*ataerkil pazarlık*” kavramını ortaya koyduğu 1988 tarihli makalesi, “sorunlu bir kavram” olarak ataerkini ve ataerkinin erkeklikle ilişkisini tartışan ilk çalışmalardandır. Bu makale, **Cariyeler, Bacılar ve Yurttaşlar** adı altında derlenen makalelerinden birisi olan “İslam ve Ataerkillik”te yer almaktadır.¹³⁹

Serpil Sancar, **Erkeklik: İmkânsız İktidar** isimli alan çalışmasında “Erkek egemenliğine karşı çıkacak farklı bir tür erkeklik inşa stratejisi ve politikası geliştirilebilir mi?”¹⁴⁰ temel sorusu etrafında, Türkiye’de farklı toplumsal

¹³⁷ Pierre Bourdieu, **Eril Tahakküm**, s. 59-62.

¹³⁸ Mehmet Bozok, “**Raewyn Connel ve Erkeklik Çalışmalarının Köşe Taşı olarak Erkeklikler**”, s. 204; Efe Arık, “Erkeklik Çalışmaları”, **Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları** içinde, Haz.: Feryal Saygılıgil, 2. bs., Ankara, Dipnot Yayınları, 2020, s. 229..

¹³⁹ Deniz Kandiyoti, **Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar: Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler**, Çev.: Şirin Tekeli, Hüseyin Tapınç, Vd., 4. bs., İstanbul, Metis Yayınları, 2013, s. 126.

¹⁴⁰ Serpil Sancar, **Erkeklik: İmkânsız İktidar Ailede, Piyasada ve Sokakta Erkekler**, İstanbul. Metis Yayınları, 2009, s. 16.

kesimlerden gelen erkeklerle yüz yüze görüşmeler yaparak, eril iktidarın inşa sürecini ve bunu doğallaştıran ilişkileri ve kurumsal politikaları ortaya koymaktadır. Yine Sancar'ın **Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti**¹⁴¹ isimli çalışması Türk modernleşmesiyle erkeklik ve tabii kadınlık arasındaki ilişkiyi ortaya koymuştur.

Serpil Çakır, kadın parlamenterlerle yapılan görüşmelere dayanan çalışması **Erkek Kulübünde Siyaset**'te¹⁴² siyaset kurumunun ve siyaset mekânlarının eril yapısına, kadınların eksik temsiline dikkat çekmiştir. Çalışma kadın parlamenterlere odaklanmış olmakla birlikte, siyasetin ve siyaset kadar siyasetin mekânının erilliği konusunda da fikir vermektedir.

Ayşe Gül Altınay tarafından derlenen **Vatan, Millet, Kadınlar**¹⁴³ ordular, savaşlar, militarizm ve milliyetçiliğin toplumsal cinsiyet eksenine, erkeklere ve kadınlara odaklanmaktadır.

Erkek Millet Asker Millet Türkiye'de Militarizm, Milliyetçilik, Erkeklik(ler)¹⁴⁴ isimli çalışma erkekliğin militarizm ve milliyetçilikle ilişkisine bakmaktadır. Nurseli Yeşim Sünbuloğlu'nun derlediği kitaptaki makaleler modernleşme, savaş, askerlik, vicdani ret gibi konuları işlemektedir.

Askerlik ve militarizm üzerine bir başka çalışma ise Pınar Selek'in **Sürüne Sürüne Erkek Olmak**¹⁴⁵ isimli çalışmasıdır. Selek, birbirinden farklı sosyoekonomik koşullara sahip erkeklerle yaptığı görüşmelere dayanan araştırmasında, erkeklerin askerlik deneyimlerine odaklanmaktadır.

Erkeklik, Milliyetçilik ve Militarizm¹⁴⁶ de benzer bir alanı inceleyen bir diğer çalışmadır.

Mehmet Bozok'un "Feminizmin Erkekler Cephesindeki Yankısı: Erkekler ve Erkeklik Üzerine Eleştirel İncelemeler"¹⁴⁷, **Soru ve Cevaplarla Erkeklikler** ve

¹⁴¹ Serpil Sancar, **Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti**, 3. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2014.

¹⁴² Serpil Çakır, **Erkek Kulübünde Siyaset**, İstanbul, Sel Yayıncılık, 2019.

¹⁴³ Ayşe Gül Altınay, (Der.), **Vatan, Millet, Kadınlar**, 5. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2013.

¹⁴⁴ Nurseli Yeşim Sünbuloğlu (Der.), **Erkek Millet Asker Millet Türkiye'de Militarizm, Milliyetçilik ve Erkek(lik)ler**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2013.

¹⁴⁵ Pınar Selek, **Sürüne Sürüne Erkek Olmak**, 8. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2018.

¹⁴⁶ Emre Doğan, **Erkeklik, Milliyetçilik ve Militarizm**, İstanbul, Urzeni Yayınevi, 2020.

“Erkeklik İncelemeleri Alanındaki Başlıca Kuram ve Yaklaşımların Sosyalist Feminist Eleştirisine Doğru”¹⁴⁸ isimli çalışmaları, alanla ilgili kuramsal yaklaşımları derli toplu biçimde ortaya koyan çalışmalardır.

Cenk Özbay’ın hegemonik erkekliğin Türkiye özelindeki varlığı ve tasviri üzerine düşünen “Türkiye’de Hegemonik Erkekliği Aramak” isimli makalesi, Connell’in liteatüre dahil ettiği kavramı Türkiye üzerinde düşünen bir çalışmadır. Özbay, (Türkiye’deki) hegemonik erkekliği aile, askerlik-ordu, beden-yaş, mekân, sınıf, popüler kültür, din-mezhep, siyaset, spor ve heteroseksüellik başlıklarında incelediği çalışmasının sonunda neoliberal erkekliği işaret etmektedir.¹⁴⁹

Ayşe Saraçgil’in **Bukalemun Erkek** isimli çalışması ise Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet dönemi modernleşmesinde erkekleri (ve ilişkisel olarak kadınları) ve ataerkindeki değişimi/dönüşümü edebiyat üzerinden incelemektedir.

Edebiyat, özellikle roman üzerine bir başka çalışma ise Çimen Günay Erkol’un, **Yaralı Erkeklikler: 12 Mart Romanlarında Yalnızlık, Yabancılaşma ve Öfke**¹⁵⁰ isimli çalışmasıdır. Erkol, bu çalışmasında 12 Mart’ı konu edinen 9 romana “yeni tarihselci bir anlayış” ve “eleştirel erkeklik çalışmaları perspektifi”yle bakmaktadır.

Hayali Kahramanlar Hakiki Erkekler: Çizgi Roman ve Fotoromanda Erkeklik Temsilleri Üzerine Denemeler, tarihi çizgi roman ve fotoromanda erkeklik temsilleri üzerine yapılan bir çalışmadır. *Bahadır* çizgi romanı, tarihi çizgi romanda baba-oğul ilişkisi ve *Killing* fotoromanı üzerinden erkeklik temsiline bakan bu çalışma eril tahayyülün nasıl kurulduğu ve eril iktidarın nasıl gösterildiğini,

---

¹⁴⁷ Mehmet Bozok, “Feminizmin Erkekler Cephesindeki Yankısı: Erkekler ve Erkeklik Üzerine Eleştirel İncelemeler”, **Cogito**, sayı 58, 2009, s.269-284.

¹⁴⁸ Mehmet Bozok, “Erkeklik İncelemeleri Alanındaki Başlıca Kuram ve Yaklaşımların Sosyalist Feminist Bir Eleştirisine Doğru”, **Ulusal Sosyoloji Kongresi Bildiri Kitabı**, Adnan Menderes Üniversitesi-Aydın, 2009, s. 430-445.

¹⁴⁹ Cenk Özbay, “Türkiye’de Hegemonik Erkekliği Aramak”, **Doğu Batı**, sayı 63, Aralık 2012-Ocak 2013, s. 185-204.

¹⁵⁰ Çimen Günay Erkol, **Yaralı Erkeklikler: 12 Mart Romanlarında Yalnızlık, Yabancılaşma ve Öfke**, Ankara, Ayizi Yayınları, 2019. (Kitabın yeni baskısı 2021’de İletişim Yayınları’ndan yapılmıştır.)

“hayali” erkeklerin “hakiki bir erkek” olma yolundaki meydan okumalarını, çizgi roman ve fotoromandaki erkek ve kadın karakterler üzerinden işlemektedir.¹⁵¹

Karikatür Siyasi Mizah Dergisi’nde erkekliği incelemeyi amaçlayan bu çalışma için önemli bir örnek olan çalışma ise Selin Akyüz’e ait. Akyüz’ün “Erken Cumhuriyet Döneminde Erkek İmgesinin Kurgulanışı: Akbaba Dergisi Örneğinden Bir Karikatür İncelemesi”¹⁵² başlıklı yüksek lisans tezi, modernleşme ile erkek imgesinin kurgulanışını 1923-1945 yılları arasında *Akbaba*’da yayımlanmış olan karikatürler üzerinden incelemektedir. Burada “modern Türk erkeğinin yol göstericiliği” ile “modern ile geleneksel” arasındaki sıkışmışlık öne çıkmaktadır.

Erkeklik üzerine yapılan çalışmalar elbette burada sayılanlardan çok daha fazladır. Buraya alınan sınırlı seçki, siyaset, iktidar, modernleşme, milliyetçilik, militarizm merkezli çalışmalara dayanmaktadır ve erkekliği bu konular etrafında inceleyen çalışmalar, Erken Cumhuriyet döneminde erkekliğe bakacak bu çalışma açısından öne çıkmaktadır.

Erkeklik çalışmalarının Türkiye’deki seyri ve geniş bir taraması için Şenol Topçu’nun çalışmasını muhakkak anmak gerekir. Topçu’nun “Erkeklik Çalışmaları Kaynakçası”¹⁵³, Türkiye’de erkeklik konusunda yapılan kitap, proje, tez ve makale türündeki eserlerin oldukça geniş bir listesini sunmaktadır.

---

¹⁵¹ H. Bahadır Türk, **Hayali Kahramanlar Hakiki Erkekler: Çizgi Roman ve Fotoromanda Erkeklik Temsilleri Üzerine Denemeler**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2013.

¹⁵² Selin Akyüz, **Erken Cumhuriyet Döneminde Erkek İmgesinin Kurgulanışı: Akbaba Dergisi Örneğinden Bir Karikatür İncelemesi**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2005.

¹⁵³ Şenol Topçu, “Erkeklik Çalışmaları Kaynakçası”, **Toplum ve Bilim**, S. 145, 2018, s. 289-333.

İKİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL ARKA PLAN: CİNSİYET REJİMİ, SİYASİ PANORAMA, KARİKATÜR VE ERKEKLİK

2.1. Panorama 1: Türkiye'nin Cinsiyet Rejimi

2.1.1. Türk Cumhuriyeti Ulus-Devleti

Birinci Dünya Savaşı sonrası yıkılan çok uluslu imparatorluklar, yerlerini ulus devletlere bırakmıştır. Bu süreç, siyasi anlamda yeni bir anayasal sürecin de başlangıcı olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun sona ermesinin ardından kurulan Türk ulus devleti de, bu sürecin bir parçasıdır.¹⁵⁴

1918'in Ekim ayından başlayıp 1923 Ekim'ine uzanan “uzun” beş yıl, Türk ulus devletinin kuruluşuyla sonuçlanmıştır. Nisan 1920'deki Büyük Millet Meclisi'nin açılışıyla meclis hükümeti kurulmuş, 1921 yılında ilk anayasa kabul edilmiş, 29 Ekim 1923'te de, 1921 Anayasası'ndaki 6 madde değiştirilerek Cumhuriyet ilan edilmiştir.¹⁵⁵

Öte yandan bu “uzun” beş yılın niteliği, Türk ulus devleti açısından bazı farklılıklar arz etmektedir. Türkiye, savaşın mağlup devletlerine imzalatılan ağır koşullu barış antlaşmasından kendine düşeni değiştirmiş, yeni bir barış antlaşması çerçevesinde, galip devletlerle eşit seviyede masaya oturmuş olan “biricik” devlet olmuştur.¹⁵⁶ Belli bir coğrafi sınır, yasalar, yurttaşlık gibi unsurlarla tanımlanan “teritoryal” bir uluslaşma süreci yaşayan¹⁵⁷ Türk ulus devletinin milliyetçiliği ise

¹⁵⁴ Bülent Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, 15. bs., İstanbul, YKY, 2006, s. 223.

¹⁵⁵ Mümtaz Soysal, **100 Soruda Anayasa'nın Anlamı**, 3. bs., İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1976, s. 42; Cem Eroğul, **Anatüzeye Giriş**, 6. bs., Ankara, İmaj Yayıncılık, 2000, s. 228-246.

¹⁵⁶ Roderic Davison, “Turkish Diplomacy From Mudros to Lausanne”dan akt. Oral Sander, **Türkiye'nin Dış Politikası**, Der.: Melek Fırat, Ankara, İmge Kitabevi, 1998, s. 73-74.

¹⁵⁷ Anthony D. Smith, **Milli Kimlik**, Çev.: Bahadır Sina Şener, İstanbul, İletişim Yayınları, 1994, s. 162-3.

bağımsızlıkçı ve barışçı olup bu milliyetçiliğin saldırgan ve irredantist bir yönelimi bulunmamaktadır.¹⁵⁸

Avrupa dışı dünyada, yani Doğu’da, ulusal sorunun tarihsel olarak sömürge sorunuyla iç içe olması¹⁵⁹, antiemperyalist bir kurtuluş savaşıyla kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nin laik ve milliyetçi karakterini daha da iyi açıklamaktadır. Kemalist Türkiye, ulusu, kültürel ve tarihsel anlamda yeniden donatmıştır ve bu yöntem “doğu tipi milliyetçilik”lerin doğasına özgüdür.¹⁶⁰

Türk ulus devletinin milliyetçi ve laik karakterinin eleştirisi üzerine neredeyse bir kanon oluşturacak kadar çalışma yapılmıştır. Bu anlamda içinde pek çok alışılmış kavram, yorum ve hatta klişe de barındıran bu kanon, post-Kemalist bir alan olarak sınıra ulaşmıştır ki, artık “post-post-Kemalizm”den de bahsedilmektedir.¹⁶¹

Türk ulus devletinin kuruluşunun bir on yıl öncesi ve sonrasında Avrupa’nın politik iklimi faşist İtalya, Nasyonal Sosyalist Almanya ve Komünist Sovyetler Birliği gibi totaliter sistemlerle anılmaktadır. Aynı yılların Kemalist Türkiye’si ise, bu örneklerin haricinde bambaşka bir yol izlemiştir. Bizzat Kemalist iktidarın desteğinde, “inkılâbın ideolojisini yapmak”la görevli *Kadro* dergisi “Ankara-Moskova-Roma” yazı dizisiyle bu farkı ortaya koymaya çalışmıştır.¹⁶² Sadece rejimin kendi kalemleri değil, başka değerlendirmeler de bu farkı ortaya koymuştur. Türkiye Cumhuriyeti, Faşist İtalya ve Sosyalist Rusya’nın karşılaştırmalı bir siyasal sistem analizi olarak **Tarihe Emretmek Kemalist Türkiye, Faşist İtalya, Sosyalist Rusya** kitabı bunun en yeni örneklerindendir. Stefan Plaggenborg, kitabın Türkiye’deki siyasi gruplarca farklı farklı anlaşılabileceğini önceden hatırlatarak yaptığı değerlendirmede, birçok yüzü olan Kemalizm’in ve Kemalist Türkiye’nin, Faşist İtalya ve Sosyalist Rusya’nın tuttukları “felakete sebep olan yola” sapmadığını;

¹⁵⁸ Taha Parla, **Türkiye’de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları: Kemalist Tek Parti İdeolojisi ve CHP’nin Altı Ok’u**, 3 cilt, İstanbul, İletişim Yayınları, , C.III., 1995, s. 183.

¹⁵⁹ Partha Chatterjee, **Milliyetçi Düşünce ve Sömürge Dünyası**, Çev.: Sami Oğuz, İstanbul, İletişim Yayınları, 1996, s. 48.

¹⁶⁰ Partha Chatterjee, **Milliyetçi Düşünce ve Sömürge Dünyası**, s. 15.

¹⁶¹ İlker Aytürk, “Post-Post-Kemalizm: Yeni Bir Paradigmayı Beklerken”, **Birikim**, sayı 319, 2015, s. 34-47.

¹⁶² Yakup Kadri, **Kadro** dergisinin 6. ve 16. sayıları arasında “Ankara Moskova Roma” başlığı ile 10 yazı yazmıştır. Derginin tüm sayılarının tıpkıbasımı için bkz. Özgür Erdem (Yay. Haz.), **Kadro**, Tıpkıbasım, İstanbul, İleri Yayınları, 2011.

Kemalizm'in hem "otoriter" hem de "demokratik yapılanmaya şaşırtıcı bir geçiş yapmaya muktedir" olduğunu söyler.¹⁶³

Cinsiyet rejimini anlatmaya, Türk ulus devletinin kuruluşundaki anayasal süreçten ve ideolojik yapılanmadan bahisle giriş yapılmasının nedeni, incelenmek istenen toplumsal cinsiyet rejiminden -siyasal anlamda "biricik"liğine rağmen- Kemalist Türkiye örneğinin de azade olmadığını göstermektir.

Türkiye bir ulus devlettir, dönemin totaliter rejimleri içinde demokratik bir niteliğe sahiptir ve fakat bir ulus devlet projesi olarak, nihayetinde bir toplumsal cinsiyet rejimidir. Burada politik projelerle yeni cinsiyet ilişkileri arasında sıkı ilişkiler vardır. Bu deneyimler sadece Türkiye Cumhuriyeti'ne özgü değildir ancak çalışma alanı Türkiye olduğu için, siyasi karikatürde erkekliğin inceleneceği bu çalışma, bu ilişkilerin kuruluş pratikleri için önce Türkiye'nin cinsiyet rejimine bakacaktır. Çalışmaya konu olan *Karikatür Siyasi Mizah Dergisi*'nin 1936-1948 yılları arasında yayımlanmasından ötürü cinsiyet rejimi *Karikatür*'ün yayın hayatının sonuyla sınırlandırılarak ele alınacaktır.

2.1.2. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e: "Eski Ataerki"nden "Yeni Aterki"ne

"Olgun bir bireyi tekeşli bir heteroseksüellikle tanımlayan, hiyerarşinin, sosyal ataletin ve mutlak otoritenin reddedilmesine dayanan yeni bir normatif düzen kurma isteğini en uç noktasına getiren Kemalist toplum projesi, erkekliğin geleneksel ifade biçimlerinin tümüne bir meydan okumaydı adeta."¹⁶⁴

Tarih sahnesinden çekilen Osmanlı İmparatorluğu'nun yerine bir kurtuluş savaşı ve ardından da bir devrimle kurulan Türkiye Cumhuriyeti, "eski" olana karşı "yeni"nin kuruluşunu gerçekleştirirken, elbette geleneksel ataerkinde de bir dönüşümün gerçekleşmesi kaçınılmazdı. Eski ataerki yapı yeniden şekillendirilmesi,

¹⁶³ Stefan Plaggenborg, *Tarihe Emretmek Kemalist Türkiye, Faşist İtalya, Sosyalist Rusya*, Çev.: Hulki Demirel, İstanbul, İletişim Yayınları, 2019.

¹⁶⁴ Ayşe Saraçgil, *Bukalemun Erkek Osmanlı İmparatorluğu'nda ve Türkiye Cumhuriyeti'nde Ataerki Yapılar ve Modern Edebiyat*, Çev.: Sevim Aktaş, İstanbul, İletişim Yayınları, 2005, s. 234-235.

Türk milletinin modern erkeklerce temsil edilmesi gerekliydi; Türk erkeğini geçmişe bağlayan semboller, tıpkı eski rejim ve kurumları gibi, birer birer yıkılmalıydı. Şapka devriminin ardından erkeğin sakalı ve bıyığı ile ilgili de adımlar atılmış, erkeğin yüzünün hep tıraşlı olması istenmiştir. Bunundan maksat, “sakallı bıyıklı Türk’ün dehşet verici oryantal imajı”nı yumuşatmaktır. Festen şapkaya geçilmesi kanun yoluyla gerçekleşirken peçe için böyle bir yol izlenmemiş; mesele erkekle kadın arasında çözülmek üzere, özel alana havale edilmiştir.¹⁶⁵

Bu anlamda erkek kimliğindeki modernleşme yalnızca dış görünüşe indirgenmiş; yeni rejim, kendini dış dünyaya takdim ederken “yeni erkeğe” değil “yeni kadın”a başvurmuştur. Ataerkil yapılar yasama yoluyla dönüştürülmeye çalışılırken ve tüm Türkler devletin eşit haklara sahip vatandaşları haline getirilirken, cinsiyet farklılığı bu eşitlik içinde görünmez kılınmıştır.¹⁶⁶

İmparatorluktan ulus devlete geçiş, siyasi anlamda bir kopuştur ancak ataerkinin sürekliliği anlamında bunu süreklilik içinde bir kopuş olarak nitelemek daha doğru olacaktır. Bir bakıma “eski olan her şey buharlaşmıştır”, ataerki hariç! O yüzden bu dönüşümü ve de sürekliliği anlamak için Türkiye’nin cinsiyet rejimine bakmak gerekmektedir.

2.1.3. Türkiye’nin Cinsiyet Rejimi

Cinsiyet rejimi, ataerkil sistemin devlet politikasıyla nasıl şekillendiğini ve eril devlet yapısına nasıl dönüştüğünü gösteren politik bir tasarım; toplumdaki cinsiyet eşitsizliklerini ve hiyerarşisini ortaya çıkaran kurumlar ve politikalar dizisidir.¹⁶⁷

Başta da değinildiği üzere ulus devletlerin kuruluşu ve beraberinde modernist dönüşümlerde —Türkiye için Batılılaşma pratiğinde de— cinsiyet rejimlerinin politikaları ile cinsiyet ilişkileri arasındaki bağ sadece Türkiye’ye özgü değildir. Bu Kandiyoti’nin Ortadoğu toplumları üzerine yaptığı çalışmalardan

¹⁶⁵ Ayşe Saraçgil, *Bukalemun Erkek* s. 235-239.

¹⁶⁶ Ayşe Saraçgil, *Bukalemun Erkek* s. 240-242.

¹⁶⁷ Serpil Çakır, *Erkek Kulübünde Siyaset*, İstanbul, Sel Yayınları, 2019, s. 109.

izlenebilmektedir.¹⁶⁸ Benzer biçimde Durakbaşı da, Halide Edip üzerinden Türk modernleşmesini okuduğu çalışmasında buna gönderme yapmaktadır.¹⁶⁹

Geç Osmanlı dönemindeki modernleşmeye ve cinsiyet rejimine geçmeden önce, dönemin toplumsal vaziyetine bakmak faydalı olacaktır. Osmanlı toplumunda kadın, kocasının insafına bırakılmış; boşanma, hukuki bir nedene bağlı olmak zorunda değildir. Hukuk sisteminde “Kadınlar unuttukandır, olayları akıllarında tutamazlar” anlayışıyla iki kadının tanıklığı bir erkeğinkine eşit tutulmuştur. Tanzimat Fermanı, ayrımcılığı ortadan kaldırsa bile, kadınların durumunda bir değişiklik olmamıştır. *İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi*’nin ilkeleri Osmanlı Anayasası’nda da olmasına rağmen bu, kadınlar için bir şey ifade etmemektedir. İkinci Meşrutiyet sonrası kadın dergilerinden *Kadınlar Dünyası* için II. Meşrutiyet (10 Temmuz) erkeklerin bayramıdır. Bunun, kadınlar için de bir bayram olabilmesi için kadınların da erkeklerin sahip oldukları haklara sahip olmaları gerekmektedir. *Kadınlar Dünyası*’na göre kadınlar “madden ve manen esirdir” ve kadınların yaşamına karışma hakkının kökenleri, toplumun ya da erkeğin kadına yüklediği değerlerde aranmalıydı.¹⁷⁰

“Kadın sorunu” 19. yy.ın ikinci yarısından itibaren modernleşmeci-Batıcı erkeklerin politik gündeminde yer bulmaya başlamıştır. Ulus devletin kurulması öncesi Tanzimatçılıktan Meşrutiyet’e ve oradan İttihat ve Terakki (İT) iktidarına giden süreçte “kadın sorunu”, modernleşme adımları dahilinde Osmanlıcılıktan milliyetçiliğe doğru evrilen bir tonda ele alınmıştır. Bu süreç, İslamcılık-Batıcılık-Milliyetçilik üçgeninde bir kadın sorunu olarak da pekâlâ okunabilir. Bu dönemin modernleşmeci erkekleri başta kadınların eğitimi, çok eşliliğin ve görücü usulü evliliğin engellenmesi üzerinden geleneksel aile yapısını sorgulamışlardır. Durakbaşı ve Kandiyoti, bu dönemin erkek yazarlarının eserlerinde görücü usulü evlilik, cariyelik, çok eşlilik gibi konuları eleştiren yazılar ve edebi eserler ürettiklerinden

¹⁶⁸ Deniz Kandiyoti, **Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar: Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler**, Çevr.: Şirin Tekeli, Hüseyin Tapınc, Vd., 4. bs., İstanbul, Metis Yayınları, 2013.

¹⁶⁹ Ayşe Durakbaşı, **Halide Edib Türk Modernleşmesi ve Feminizm**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2000, s. 23-24.

¹⁷⁰ Serpil Çakır, **Osmanlı Kadın Hareketi**, 5. bs., İstanbul, Metis Yayınları, 2016, s. 202-211.

bahsetmektedir.¹⁷¹ Öte yandan bu eserlerde yozlaşma, alafranga/tango kadın üzerinden anlatıldığı gibi, züppe ve “yanlış/aşırı batılılaşmış” erkek tiplmesi “kadınsılaşmış” olarak işlenmiştir.¹⁷² Bu tür kodlamalar, ataerkilliğin kadınları denetim altında tutmalarının birer aracı olagelmıştır.

Tanzimat romanı “züppe erkek” etrafında şekillenirken buradaki asıl endişe erkekliğin yitimi yani kadınlaşma endişesi yani bir erkeklik problemidir. Öte yandan romanın erkek yazarı da, batı icadı bir türde kalem oynatırken aynı endişeden mustariptir.¹⁷³

Burada dikkat çeken nokta yine ailedir. Kadınların eğitimi, kadınların “yozlaşmasını” önlemek ve “münevver anne” olabilmeleri açısından önemlidir. Dönemin erkek yazarlarından Selahaddin Asım’ın kadın sorunu üzerine yazdığı yazıda tavuk-horoz analogisi yapması ilginç ve fikir vericidir. Asım bu şekilde “dişilik-karılık”la kadınlığı-anneliği ayırt etmektedir.¹⁷⁴

Geç Osmanlı dönemindeki geleneksel-İslami ataerkillik, Meşrutiyet’le birlikte modernleşmenin etsisiyle karmaşık bir sürece girmiştir. Bu dönem, geleneksellik modernlik arasında kalınan bir dönemdir.¹⁷⁵ Geç Osmanlı döneminin kadın sorunu ile Kemalist ulus devletin kadın sorununa bakışı arasında aktarım olduğu gibi kopuş da mevcuttur. Geç Osmanlı’da reformcu erkekler kadın hakları ile İslam arasında bir ilişki kurmaya çabalarırken, Kemalizm bu bağı kesip atmıştır.¹⁷⁶ Bu süreçte İslami ve iktidarın babadan oğla geçtiği geleneksel ataerkinin yerini Batılı ve laik, iktidarın “erkek kardeşler”ce sürdürüldüğü “yeni” bir ataerki almıştır. Burada erkeklikler açısından da dikkate değer bir nokta bulunmaktadır. Ataerki yapıdaki dönüşümde *“belli bir sınıftan erkekler bundan böyle ‘tanrıya ve monarka itaat*

¹⁷¹ Ayşe Durakbaşı, **Halide Edib Türk Modernleşmesi ve Feminizm**; Deniz Kandiyoti, **Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar**.

¹⁷² Deniz Kandiyoti, **Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar**, s. 155.

¹⁷³ Nurdan Gürbilek, “Kadınsılaşma Endişesi”, **Kör Ayna Kayıp Şark: Edebiyat ve Endişe** içinde, 2. bs., İstanbul, Metis Yayınları, 2007, s. 65.

¹⁷⁴ Selahaddin Asım’dan akt. Ayşe Durakbaşı, **Halide Edib Türk Modernleşmesi ve Feminizm**, s.71. Asım’a göre kadınlar toplum dışında bir sürü hayatı yaşamakta ve bir horoz tarafından seçilince birer dişi hayvan durumuna, “yumurtlayan tavuk”lara dönüşmektedirler. Kadınların rollerinin erkeklerin cinsel nesnesi olmasını eleştirmekte, topluma dahil edilmeyen kadının değeri olmayacağına işaret eder.

¹⁷⁵ Serpil Çakır, **Erkek Kulübünde Siyaset**, s. 116.

¹⁷⁶ Ayşe Durakbaşı, **Halide Edib Türk Modernleşmesi ve Feminizm**, s. 91.

etmeyeceklerini’, fakat kadınlar üzerindeki egemenliklerinden de vazgeçmeyeceklerini ilan etmişler, bu yeni ‘toplum sözleşmesi’nin hukuksal üst yapısını çatmışlar ve böylece yeni cinsiyet rejiminin de sınırlarını çizmişlerdir.”¹⁷⁷

Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet dönemini kapsayan modernleşme sürecinde “erkek egemenliğinin iç mekanizmalarındaki dönüşümleri” ve içine girdiği “bunalımları”, edebiyat üzerinden inceleyen Ayşe Saraçgil, **Bukalemun Erkek** isimli çalışmasında erkekliği, “toplumdaki kontrolün ifadesi ve icracısı” olarak tanımlamaktadır. Burada erkek, “kadın olmayışı” ile tanımlanmakta¹⁷⁸, ataerkindeki dönüşümün yarattığı bunalımın tasviri “kadın evrenine yansıtılarak mümkün olabilmektedir.” Yine burada özne kadın değil, “erkeklerin arzu ve korkuları”dır.¹⁷⁹

Pınar Melis Yelsalı Parmaksız’a göre Türk modernleşmesinin cinsiyet rejimi paternalisttir.¹⁸⁰ Ona göre Kemalist modernleşme, sömürge sonrası milliyetçi modernleşmeden de, 18. ve 19. yy. Batı Avrupa örneğinden de ayrılmaktadır. Sömürge sonrası dönemin milliyetçi modernizminin “yeni kadın”ı, sömürgeci tarafından olumsuzlanan geleneksel özle ilişkilendirilerek kurulmuştur. Batı Avrupa örneğinin temelinde ise “saygın” aile vardır. Kemalist modernleşme ise sömürge sonrası modernleşme pratiğinden farklı olarak kadını kamusal alanda görünür kılmıştır. “Kadınların kurtuluşu” perspektifinin Kemalist modernleşmenin zorunlu bir parçası olması, onu Avrupa tipi ataerkil Avrupa modernleşmesinden ayırmaktadır. Çalışmamın teorik ve kavramsal çerçevesinin çizildiği ilk bölümde anılan Rousseau’ya karşı Wollstonecraft’ın çıkışı, bu ataerkilliğe yanıt olmuştur.

Latince “pater”/baba’dan gelen paternalizm, birine çocuk gibi davranmak demektir. Paternalist iktidarın özü, amaçsal iyilikseverlikle birlikte bu amaca ulaşmak için kullandığı zorlayıcı araçlardadır. Yelsalı Parmaksız’a göre, cinsiyet rejiminin paternalist olarak ortaya koymak, hem cinsiyete hem de siyasal iktidara

¹⁷⁷ Ayten Alkan, Serpil Çakır, “Osmanlı İmparatorluğu’ndan Modern Türkiye’ye Cinsiyet Rejimi: Süreklilik ve Kırılmalar”, **1920’den Günümüze Türkiye’de Toplumsal Yapı ve Değişim** içinde, Dr.: Faruk Alpkaya ve Bülent Duru, Ankara, Phoenix Kitabevi, 2012, s. 201-202.

¹⁷⁸ Ayşe Saraçgil, **Bukalemun Erkek Osmanlı İmparatorluğu’nda ve Türkiye Cumhuriyeti’nde Ataerkil Yapılar ve Modern Edebiyat**, Çev.: Sevim Aktaş, İstanbul, İletişim Yayınları, 2005, s. 50-51

¹⁷⁹ Ayşe Saraçgil, **Bukalemun Erkek**, s. 136-137.

¹⁸⁰ Pınar Melis Yelsalı Parmaksız, **Türk Modernleşmesinde Kadınlar 1839’dan Günümüze**, Ankara, İmge Yayınları, 2017, s. 24.

bakabilmeyi olanaklı kılmaktadır. Ev içi rollerle birlikte modernizm idealleri birlikte cinsiyet kimliğini kurarken; siyasal iktidar da bu görevler ve rollerle kurulmaktadır.¹⁸¹

Fransız Devrimi'nin sembolü Marianne'i gösteren Delacroix'nun "*Halka Yol Gösteren Hürriyet*" tablosu ile Zeki Faik İzler'in "*İnkılâp Yolunda*" tablosunu karşılaştıran Yelsalı Parmaksız, tablonun Türk versiyonundaki "modern ve iffetli" kadının, Atatürk'ün parmağına baktığına işaret etmektedir. Bu bakış "modernliğin ufku"nu göstermektedir.¹⁸² Bu arada Fransız Devrimi'nin sloganındaki "kardeşlik" yine C. Pateman'ın "erkek kardeşler arası sözleşme"sine, **Cinsel Sözleşme**'ye, gönderme yapmaktadır.

Paternalist modernleşmeyi İsmet İnönü'nün eşi Mevhibe İnönü üzerinden okuyan çalışmada, Demokrat Parti (DP)'nin iktidara gelmesiyle başlayan çok partili dönem, paternalizmin terki olarak nitelenmektedir. Bu karşılaştırma, paternalist cinsiyet rejiminin hem cinsiyeti hem de siyasal iktidarı kuran özelliğini daha iyi ortaya koymaktadır. Kamusal alandaki Mevhibe İnönü'nün yerini, negatif bir temsille Berin Menderes almıştır.¹⁸³

Geç Osmanlı, özellikle II. Meşrutiyet, dönemindeki "asri aile" ve "asri kadın" imgeleri, Milli Mücadele ve ulus devlet inşa sürecinde Türk kültürünü yeni nesle aktaracak "modern Türk kadını"na dönüşmüştür.¹⁸⁴ Osmanlı'nın son döneminde milliyetçiliğe eklenilen kadın hakları sorunu, özellikle Milli Mücadele içinde ulusal direniş hareketinin bir parçası olmuş, paternalist "Kemalist feminizm"ın ideolojik temelini atmıştır. Ancak bu ilişki "erkeklerle kadınlar arasında milliyetçi bir ittifak", "milliyetçilikle ataerkillik arasında kalıcı bir ittifak" sağlamıştır.¹⁸⁵

¹⁸¹ Pınar Melis Yelsalı Parmaksız, **Türk Modernleşmesinde Kadınlar**, s. 23.

¹⁸² Pınar Melis Yelsalı Parmaksız, **Türk Modernleşmesinde Kadınlar**, s. 25.

¹⁸³ Pınar Melis Yelsalı Parmaksız, **Türk Modernleşmesinde Kadınlar**, s. 105-106.

¹⁸⁴ Serpil Sancar, **Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti**, 3. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2014, s. 306.

¹⁸⁵ Ayşe Durakbaşı, **Halide Edib Türk Modernleşmesi ve Feminizm**, s. 89.

Kadınlar, kamusal alana dahil ve siyasi haklara sahip olmaları ile şekillendirilen modern dönüşümün aynı zamanda “simge”si olmuşlardır.¹⁸⁶ Devleti kuran erkekler, kendilerini “yeni adam”¹⁸⁷ olarak kurarken, “yeni kadın”ın nasıl olması gerektiğini de belirlemişlerdir. Bu tasarımda kadınlar, “erkekler tarafından” kurulan ulus devletin anneleri; Modern Türkiye’nin taşıyıcıları olarak görevlendirilmiştir. Kamusal alana çağrılan “yeni kadın”lar milliyetçi-modernleşmecî süreç içinde “ulusun anneleri” olarak yeniden üretimle görevlendirilmiştir. Bu durum sadece Türkiye özelinde yaşanmamış, 30’lu yılların genel konjonktürü içinde kadınlara benzer görevler yüklenmiştir.¹⁸⁸

Erken Cumhuriyet döneminin “modern Türk ailesi” anlayışı kadınları mahrem ile kamusal alanda görünür olan çağdaş Türk kadını olma anlamında ikili ve gerilimli bir konuma yerleştirmiştir. Bu anlayışa göre modern Türk kadını aydın olduğu kadar iffetli de olmalıdır. “Aile odaklı modernleşme” projesi bu anlamda “İdeal kadın nasıl olmalı?” sorusuna erkeklerce verilen yanıtlar üzerinde pazarlık, dışlama-içerme ve uzlaşma arayışı olmuştur.¹⁸⁹

Ayşe Durakbaşı bu ikilemi “*modernleşme ideolojisi ile son derece muhafazakâr, püriten cinsel ahlâkı bir araya getiren eklektik bir formül*” olarak tanımlamaktadır. Bu projede kadınlar “örtünmüyor ama cinselliklerini örtüyorlar”dır. Bu anlamda bir “cinsiyetsizleştirme ve yeniden cinsiyetlileştirme” söz konusudur.

Erkeklerce kurulan ulus devlette ve modernleşme projesinde, kadınların, ikisi de erkeklerce belirlenen kamusal ve özel alanda görevleri olmuştur: İlki kamusal alanda modern ulus devletin Batı’ya dönük yüzü olma; diğeri de özel alanda, yeniden üretim ve kocasına yardımcılık adı altında kadınlık görevleri. Bu ikili durum,

---

¹⁸⁶ Ayten Alkan, Serpil Çakır, “Osmanlı İmparatorluğu’ndan Modern Türkiye’ye Cinsiyet Rejimi: Süreklilik ve Kırılmalar”, **1920’den Günümüze Türkiye’de Toplumsal Yapı ve Değişim**, s. 197-239.

¹⁸⁷ Serpil Çakır, **Erkek Kulübünde Siyaset**, s. 119.

¹⁸⁸ Ayşe Durakbaşı, “Türk Modernleşmesinin Kamusal Alanı ve ‘Kadın Yurttaş’”, **Birkaç Arpa Boyu... 21. yy’a Girerken Türkiye’de Feminist Çalışmalar** içinde, İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları, 2011, s.463.

¹⁸⁹ Serpil Sancar, **Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti**, s. 313

kadınların yurttaşlık haklarını kırılgan hale getirmektedir. Kadınlar, bu anlamda ulus devlet projelerinin en kırılgan halkaları olmuşlardır.¹⁹⁰

Kadın sorununda önemli bir belirleyici olan eğitim konusunda devleti kuran erkekler, kadınların eğitiminin sonraki neslin geleceği konusunda önemsemişlerdir. Çocukların eğitilmesi ve ileride söz sahibi olacak aydın erkeklerin yetiştirilmesi için kadınların eğitilmesi önemli bir mesele olarak görülmüştür. Kadın, “erkeğin hayatının bütün safahatında bir muavin ve bir şerik” olarak tanımlandığı için, bu erkeklerin yanlarında eğitilmiş bir eşe gereksinim duyulmuştur.¹⁹¹

Cumhuriyetin “yeni kadını”nın ortaya çıkışı babalar ve kızları üzerinden de okunabilmektedir. Kemalist babalar “yeni Cumhuriyet’in kızlarını” “mükemmeliyetçi” bir biçimde yetiştirirken, erkek namusu ve aile şerefini korumakta saplantı derecesinde titiz olmuşlardır.¹⁹² Erkek çocuğun kız çocuğa göre daha fazla tercih edildiği ataerkil bir toplumda Atatürk’ün kız çocukları evlat edinmesi örneğinin simgesel anlamda büyük bir önemi vardır. Törenlerde ön planda olan, şort giyen, bayrak ve üniforma taşıyan Cumhuriyet kızları yine rejimin simgesel fotoğraflarını vermektedir.¹⁹³ Cinsiyet rejimi babayı merkeze alırken anneyi silikleştirmekte, kız çocukları öne çıkarmaktadır. Atatürk’ün manevi kızları üzerine olan modernizm anlatısında Latife Hanım’a yer olmaması buna örnek olarak verilmektedir.¹⁹⁴ Öte yandan Atatürk, Falih Rıfkı Atay’ın kitabına isim olduğu şekliyle ulusun da “baba”sidir.¹⁹⁵

Şirin Tekeli’ye göre modernleşme projesinde kadınlara verilen görevlerin yanında Medeni Kanun (MK) ile getirilen hukuki yenilikler ve seçme-seçilme hakkı sistem açısından “sembolik” bir anlam taşımıştır. Saltanat ve hilafete karşı olan cumhuriyetçi erkekler, Medeni Kanun, kılık kıyafet, seçme-seçilme hakkı gibi

¹⁹⁰ Ayten Alkan, Serpil Çakır, “Osmanlı İmparatorluğu’ndan Modern Türkiye’ye Cinsiyet Rejimi: Süreklilik ve Kırımlar”, s. 201.

¹⁹¹ Ayşe Durakbaşı, “Cumhuriyet Döneminde Kemalist Kadın Kimliğinin Oluşumu”, **Tarih ve Topum**, S. 51, İstanbul, Mart 1998, s. 42.

¹⁹² Ayşe Durakbaşı, **Halide Edib Türk Modernleşmesi ve Feminizm**, s. 24-28.

¹⁹³ Deniz Kandiyoti, **Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar**, s. 233-236.

¹⁹⁴ Pınar Melis Yelsalı Parmaksız, **Türk Modernleşmesinde Kadınlar**, s. 23.

¹⁹⁵ Falih Rıfkı’nın kitabının adı **Babanız Atatürk**’tür. Falih Rıfkı Atay, **Babanız Atatürk**, 2. bs., İstanbul, Doğan Kardeş Matbaacılık, 1966.

adımlarla dinsel otoriteye darbe indirmişlerdir. Öte yandan yapılan düzenlemeler ve siyasi haklar, tek parti rejiminin, diğer tek partili diktatörlüklerle arasındaki farkı görünür kılmak için de kullanılmıştır.¹⁹⁶

1926 tarihli Medeni Kanun (MK) bir taraftan tek eşliliği getirirken diğer taraftan evin reisliğini erkeğe bırakmıştır. Berktaş’a göre bu durum hem ataerkinin sürekliliğini hem de ataerkindeki dönüşümü/geçişini yumuşatmıştır.¹⁹⁷

Deniz Kandiyoti, reformcu erkeklerin “feminizm yandaşı” yaklaşımının bir “maske” olup olmadığı, bu durumun bir kadın sorunundan çok, reformcu erkeklerin kendilerinin özgürleşmesi ile ilgili olabileceğini gündeme getirmiştir. Bu erkekler, belki de, toplumun kendilerini baskı altına alan yönlerini, kadınların ezilmişliği üzerinden açıklamaktadırlar.¹⁹⁸

Bu tasarıma, ortamın düşünsel ortamı da dahil olmuştur. Daha önce rejim ile ilişkisine değinilen *Kadro* dergisinin kurucularından Yakup Kadri’ye göre “[D]aima her gidenin kalbinde geriye dönmek iştiağı bulunsun diye, geride muhakkak kadının beklemesi lazımdır... Kadınlar milletlerin usaresi olan ananelerin yegâne muhafızı ve medeniyetin beşiği olan evlerin yegâne nıgehbanıdırlar.” İsmail Hakkı Baltacıoğlu’nun “ideal kadın” tanımı da “çocuk doğuran” ve “kısıtmaya vakti olmayan üretken kadın”dır.¹⁹⁹ Bu arada Baltacıoğlu’nun kurucusu olduğu derginin adı da oldukça manidardır: *Yeni Adam*. Üretkenlik bahsi içinde şunu da belirtmek gerekir: 1930’ların Türkiye’sinde altı çocuk doğuran anneler madalya ve nakit parayla ödüllendirilmiştir.²⁰⁰ Görüldüğü üzere Türk modernleşmesinin ideolojik bakışı kadının kamusal görünürlüğüne yanında —ve daha fazla— evdeki görevlerine odaklanmaktadır. Kadın, evin fedakâr koruyucusu, neslin devam ettiricisi ve erkeğin yardımcısıdır.

¹⁹⁶ Şirin Tekeli, **Kadınlar İçin**, İstanbul, Alan Yayıncılık, 1988, s. 299.

¹⁹⁷ Ece Zerman (Söyleşiyi yapan), “Fatmagül Berktaş ile Söyleşi: Osmanlı-Türk Modernleşmesinin Özneleri, Simgeleri, Küskünleri: Kadınlar”, **Toplumsal Tarih**, sayı 178, Ekim 2008, s. 41

¹⁹⁸ Deniz Kandiyoti, **Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar**, s. 200-201.

¹⁹⁹ Serpil Sancar, **Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti**, s. 122.

²⁰⁰ Serpil Çakır, **Erkek Kulübünde Siyaset**, s. 122.

İTC'nin ideologu, korporatist düşünceyi ve Milli İktisat fikrini Türkiye'ye taşıyan Ziya Gökalp, eski Türk toplumunda kadınların konumundan bahsederken bir "Türk feminizmi"nden bahsetmiştir. "Eski Türkler hem demokrat hem feminist" diye yazan Gökalp, bunu eski Türk şaman inancına bağlamıştır.²⁰¹ Tabii burada Türk kadınlarının Türk erkekleri kadar kahraman ve silahşor olduklarını hatırlatmayı da unutmamıştır. *Anadolu'da Yeni Gün*'de yazdığı makalede "*Kadınla Erkeğin Müsaviliği*"ni, halkçılığın bir gereği olarak sunmuştur.²⁰² Bunlar politik anlamda eşitliğin göstergesi olmakla birlikte, yine aynı kitabın ahlâkla ilgili bahsinde "Türk kadınlarının tamamıyla hür ve serbest" olmakla birlikte "havaî işlerle iştilal etmediklerini" el işleriyle uğraşan Hanım Sultan örneği ile sunmaktadır. Kadın, devlet işlerinden arta kalan vaktinde el işi yapmaktadır. Gökalp, cinsiyet rejiminin öngördüğü dahilinde kadına "devlet" işi de yapıyor olsa, "ev"i işaret etmektedir.²⁰³ Bununla birlikte Gökalp'in yaklaşımındaki hars (kültür) ve medeniyet ayrımında da hars, erkek; medeniyet ise kadına karşılık gelmekte, bu ikisinin birliğindeki egemenlik de harsa, yani erkeğe verilmektedir.²⁰⁴

Gökalp ve Milli iktisattan açılan bahisle kadın meselesinin ekonomi-politiğine bakılacak olunursa, 1930'larda, Erken Cumhuriyet döneminin modernleşmeci, milliyetçi ve halkçı düşünce atmosferi içinde kadın meselesi her üç fikriyatın da etkisi altında şekillendirilmiştir. Her ne kadar 30'larda gerek milliyetçilik gerek halkçılık ve devletçilikten farklı farklı şeyler anlaşılıyor olsa da bu dönemki modernleşme süreci, hakim anlamda milliyetçi bir merkezde yürütülmüş, kadınlar üzerinden de yürütülen iktisadi, siyasi ve kültürel bir kalkınma davası söz konusu olmuştur. Güven Gürkan Öztan, yaptığı çalışmada²⁰⁵ 20'lerin sonu ile 40'ların başı aralığında modernleşme, milli iktisat ve -halkçı- köye dönüş gibi yönelimler üzerinden özellikle iktisadi milliyetçiliğin kadın kimliğini nasıl

²⁰¹ Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, Ankara, Varlık Yayınevi, 1952, s. 120.

²⁰² Ziya Gökalp, *Kadınla Erkeğin Müsaviliği*, *Makaleler IX* içinde, Haz.: Şevket Beysanoğlu, İstanbul, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1980, s. 63-66.

²⁰³ Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, Ankara, Varlık Yayınevi, 1952, s. 123.

²⁰⁴ Ayşe Saraçgil, *Bukalemun Erkek*, s. 176.

²⁰⁵ Güven Gürkan Öztan, *Türkiye'de Uluslaşma Sürecinde Milliyetçiliğin Kadın İmgesi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2004.

şekillendirdiğini incelemiştir. Halkevi dergilerinden milli eğitim programlarına, nüfustan bedene, öjeni düşüncesinden beden eğitimi programlarına, devletin kanunlarından doktor/pedagog “reçete”lerine varıncaya kadar “tutumlu”, “süsten uzak”, “cicili bicili ambalajlı yabancı ürünler yerine yerli malı kullanan”, “gürbüz çocukların annesi” “yeni” kadının nasıl kurgulandığını incelemiştir. Milliyetçilik düşüncesi, yeni kadını sadeliği, üretkenliği ve tasarrufluluğu ile “milli bir iktisadi kadın” olarak kurgulanmıştır.²⁰⁶

İdeal kadın/yeni kadın üzerinde yükselen cinsiyet rejiminin kamuoyu araçlarından da bahsetmek gerekir. Devlet ve kurumları bizzat bu tasarımın içindedir lakin başka araçlar da devreye sokulmuştur. Erkekler tarafından yayımlanan kadın dergileri de bu araçlardandır.²⁰⁷ Bu çalışmada karikatürde erkeklik incelenirken, bir “öteki” yaratma durumu olan erkekliğin yarattığı/**karikatürleştirdiği** kadına da bakılacaktır. Bu anlamda o dönem erkeklerce çıkarılan kadın dergilerine bakmak yararlı olacaktır. *Ev-İş* dergisi iyi bir örnektir.

Tahsin Demiray tarafından yayımlanan “*Ev-İş*”in ilk sayısı Nisan 1937’de yayımlanmıştır. Aylık olarak 180 sayı yayımlanan dergi 1952 yılına kadar yayın hayatını sürdürmüştür. Demiray, derginin ilk sayısında “*Ev-İş*”in yayımlanış amacını şu cümlelerle açıklar:

“Cumhuriyetçi, milliyetçi, inkılâpçı, halkçı, devletçi, laik bir rejim meydana getirdik. Tarihin kaybettiği, müstesna bir devrimle meydana gelen bu rejim yeni Türk içtimai heyetinin bugünkü ve yarınki formu ve onun hayatının garantisidir. Bu böyle olduğu gibi rejimin garantisi, asıl dayanağı ve onu sağa sola kaymaktan koruyacakta içtimai heyetin ta kendisidir. Rejim heyeti içtimaiyeye, heyeti içtimaiye rejime dayandıkça ve yekdiğerinin garantisi oldukça da bugün kadar gelecekler de emniyet altındadır. Bu açık hakikat gönül rahatlığı verecek mahiyette olmakla beraber akla yeni bir soru daha gelmiyor değil... O soru da şudur: Acaba, birbirine dayanan bu iki varlık hep beraber neye dayanıyor? Bunlar birbirini garanti ediyorlar. Acaba bunların topuna birden bir garanti yok

²⁰⁶ Güven Gürkan Öztan, **Türkiye’de Uluslaşma Sürecinde Milliyetçiliğin Kadın İmgesi.**

²⁰⁷ Serpil Çakır, **Erkek Kulübünde Siyaset**, s. 119.

mudur? Bugünkü müterakki, milliyetçi, inkılâpçı, devletçi ve laik vasıflarına varan Cumhuriyetimiz kurulduğu günden beri daimi oluşan hızı içinde bunu kendi kendime sormuş ve ancak on yıla varan bir araştırmadan sonra bunun karşılığını kendim bulabilmişim. Bu “Ev”di. İnkılâpların, tüm bariz vasıflar ile Cumhuriyetin ve Türk heyeti içtimaiyesinin bariz dayanağı “Ev”dir. Ve “Ev” olmakta devam edecektir. Rejimimizin dayanağı olan “Ev”e inmek ve ona zamanın ihtiyaçlarına göre düzen vermek lazımdır. İşte bugün, payına düşen vazifeleri iyi bilen inkılâbın öz unsuru sıfatı ile “Ev”e ve onun işine çalışmak istiyoruz.”²⁰⁸

Demiray, 1930’lu yıllar Türkiye’sinin aile merkezli modernleşme projesine dergisi aracılığıyla ve “ev” üzerinden katılmış; “*inkılâbın öz unsuru*” diye nitelediği “ev”e ve onun “iş” ine odaklanacak “*Ev-İş*”i yayımlamaya başlamıştır.²⁰⁹

Cinsiyet rejimi içinde kadınlara verilen haklar da tıpkı görevleri gibi ikircikli bir durum arz etmiştir. Türkiye Cumhuriyeti’nde kadınlara ilk olarak 3 Nisan 1930 tarihli Belediye Kanunu’nun 23. Maddesi ile belediye seçimlerinde seçme hakkı; 24. Maddesi ile belediye seçimlerinde seçilme hakkı verilmiştir.²¹⁰ Türk kadınları Millet Meclisi’ne seçme ve seçilme hakkını ise 5 Aralık 1934’te 2598 sayılı kanunla sahip olmuştur.²¹¹

Oy hakkından bahsederken tam da burada Nezihe Muhiddin ile ilgili bir parantez açmak gerekmektedir. Halk Fırkası’ndan önce kurulan Kadınlar Halk Fırkası’nın başkanı olan Nezihe Muhiddin, partiyle birlikte Cumhuriyet’i kuran partiden önce kadınların bir siyasi parti kurma girişimleri olduğunun kanıtıdır.

²⁰⁸ Hatice Özen, *Tarihsel Süreç İçinde Türk Kadın Gazete ve Dergileri (1868-1990)*, İstanbul, y.y., 1990, s. 38-40.

²⁰⁹ “*Ev-İş*”in İkinci Dünya Savaşı yıllarında yayımlanmış sayılarında, geleneksel kadınlık rollerinin yanında, kadınlara savaş yıllarının getirdiği sosyal ve ekonomik zorluklardan kaynaklanan yeni görevler ve roller, pratik ve ideolojik yazılar aracılığıyla işlenmiştir. Dergi, evde sebze yetiştirmekten, kocalara ve çocuklara örülecek kazaklara, dışarıdan almadan evde yapılacak ürünlere, kocalara karşı kadınlık görevlerinden, vücut güzelliğine varıncaya kadar geniş bir içerikte yayın yapmış ve “çok üreten az tüketen” ideal kadını kurgulamak istemiştir.

²¹⁰ **TBMM Tutanak Dergisi**, 3. Dönem, 3. Yasama Yılı, Kanun No: 1580. (Çevrimiçi: https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc008/kanuntbmmc008/kanuntbmmc00801580.pdf) (Erişim Tarihi: 06.01.2022)

²¹¹ **TBMM Tutanak Dergisi**, 4. Dönem, 4. Yasama Yılı, Kanun No: 2598. (Çevrimiçi: https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc014/kanuntbmmc014/kanuntbmmc01402598.pdf) (Erişim Tarihi: 06.01.2022)

Kadınlar Halk Fırkası (KHF)'nin tüzüğünde geçen “kadınların siyasi hakları için mücadele” maddesinden dolayı partiye izin verilmemiş (çünkü o dönemki Anayasa buna kapalıdır) ve parti, bir derneğe, Türk Kadınlar Birliği (TKB)ne dönüşmüştür. Nezihe Muhiddin'e göre “*En yeni, en kuvvetli esasata istinad eden âli ve aziz Cumhuriyetimizin kanunları da herhalde uzun müddet kadınlarını gayr-i meş'ur bir çocuk, bir mecnun veyahut hukuk-i medeniyeden mahrum bir mücrim vaziyetinde, memleketin mukadderatından uzak görmeye tahammül edemeyecektir.*”²¹² Ancak görüldüğü üzere rejim, neredeyse 10 yıl boyunca kadınları memleketin mukadderatından uzakta tutmaya devam edecektir.

Kurulamayan KHF'nin nizamnamesinde “milli iktisat anlayışı kendini gösterse”²¹³ ve bu anlamda parti “milli iktisadi kadın”lığa yakın olsa da iş siyasi haklara geldiğinde milli iktisat da yeterli olmamıştır. Nezihe Muhiddin, TKB'nin 1927 kongresinde siyasi haklar için mücadeleyi yeniden gündeme getirince hakkında yürütülen karalama kampanyasıyla beraber Ekim 1927'de TKB'den ihraç edilmiştir.²¹⁴ Nezihe Muhiddin'in Birlik'ten bir kumpasla uzaklaştırılması, basında yer tutan erkeklerde memnuniyet yaratmış; Nezihe Muhiddin'in tasfiyesi dönemin *Cumhuriyet* gazetesinde “*Oh çok şükür kurtulduk!*” nidasıyla karşılanmıştır.²¹⁵ Yine başta *Cumhuriyet* olmak üzere, pek çok gazete, kadınlara seçme seçilme hakkı verilmesi ile ilgili bolca alaycı **karikatür**, yazı ve şiir yayımlamıştır. 1928'de TKB'nin başına Latife Bekir geçmiş; TKB, 18 Nisan 1935 tarihinde Uluslararası Kadınlar Birliği'nin 12. Toplantısı İstanbul'da ve kendi ev sahipliğinde yapılmış olmasına rağmen, 1935'te kendini feshetmiştir.²¹⁶ Bu feshin sebebi “kadın meselesinin hallolduğu”²¹⁷ şeklinde gösterilse de farklı nedenlerden de bahsedilebilir. Bu feshin ardındaki nedenlerden biri yaklaşmakta olan dünya savaşı atmosferinde

²¹² Nezihe Muhiddin, “Kadın Yolunun Şiari”, **Kadın Yolu**, sene 1, sayı 1, 16 Temmuz 1925; **Yeni Harflerle Kadın Yolu/Türk Kadın Yolu 1925-1927**, İstanbul, Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı, 2009.

²¹³ Güven Gürkan Öztan, **Türkiye’de Uluslaşma Sürecinde Milliyetçiliğin Kadın İmgesi**, s. 34.

²¹⁴ Yaprak Zihnioğlu, **Kadınsız İnkılap**, İstanbul, Metis Yayınları, 2003.

²¹⁵ Yaprak Zihnioğlu, **Kadınsız İnkılap**, s. 243. Yazıyı, *Cumhuriyet*'in başyazarı olan Yunus Nadi yazmıştır.

²¹⁶ Aslı Davaz, **Eşitsiz Kızkardeşlik**, İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları, 2014, s. 746-749.

²¹⁷ Fesihten bir yıl sonra yayımlanan “**Yeni Kadın**” isimli kitap çalışması, gayesini “artık kadın davası diye bir meselenin kalmaması gerekli olduğunu anlatacak” olarak belirtilmiştir. Cemil Sena Ongun, **Yeni Kadın**, İstanbul, Vakit Gazete Matbaa Kütüphanesi, 1936, s. 4.

“barış”tan bahsetmektir. Çünkü Dünya Silahsızlanma Konferansı’nın destekçileri arasında Kadınlar Birliği de vardır.²¹⁸ Öte yandan Kemalist rejimin İttihatçılıkla olan mücadelesinin de bu kapatmada etkisi olduğu muhakkaktır. Kemalist rejim çok totaliter olduğu için değil, aksine zannedildiği kadar güçlü olmadığının getirdiği bir teyakkuzla bu adımları atmış olduğu da olasılık dahilinde yer almalıdır. TKB’nin kendini feshettiği günler, aynı zamanda devleti kuran ve yöneten partide büyük dönüşümlere karar verildiği bir dönemdir. CHP’nin 1935 yılındaki Dördüncü Büyük Kurultayı’nda devlet-parti (parti-devlet değil) bütünlüğüne yönelecek adımlar atılmış, hemen ertesi yıl da uygulamaya geçilmiştir.²¹⁹ Devleti kuran partinin kendisinin bile devlet içinde eritilmesi anlamına gelen bu yönelimin ilk adımının TKB’nin fesih süreci olduğu da pekâlâ söylenebilir.

Oy hakkının erkeklerde yarattığı rahatsızlık dönemin gazete karikatürlerinden izlenebilir. Bu kısa bakış, TKB’nin feshinden bir yıl sonra 1936 yılında yayına başlayacak olan *Karikatür Siyasi Mizah Dergisi*’nde incelenecek olan erkekliğe geçmeden önce fikir verici olacaktır. Kadınlara ile belediye seçimlerinde seçme-seçilme hakkı verilmesinin ardından *Cumhuriyet* gazetesi “Kadınlara intihap etme hakkı veriliyor” manşetiyle çıkmıştır.²²⁰ Açıklamanın hemen ertesi günü *Cumhuriyet*’te kadınlara seçme-seçilme hakkı verilmesiyle ilgili bir karikatür yayımlanmıştır.²²¹

²¹⁸ Zafer Toprak, *Türkiye’de Kadın Özgürlüğü ve Feminizm (1908-1935)*, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2014, s. 493-494; Aslı Davaz, *Eşitsiz Kızkardeşlik*, s. 592-596.

²¹⁹ Hikmet Bila, *Sosyal Demokrat Süreç İçinde CHP ve Sonrası*, 2. bs., İstanbul, Milliyet Yayınları, 1987, s. 94-95.

²²⁰ “Kadınlara intihap etme hakkı veriliyor”, *Cumhuriyet*, 21 Mart 1930.

²²¹ *Cumhuriyet*, 22 Mart 1930

Karikatür 1. Cumhuriyet, 22 Mart 1930

- “- Karın belediye meclisine aza olmuş, tebrik ederim.
- Tebrik değil taziyet et birader. Evdeki gibi orada da başıma bela kesilecek. Malûm ya hen şehremanetinde memurum.”

Karikatürde, kadına verilecek seçme-seçilme hakkı olumsuz bir gelişme olarak ele alınmış, ayrıca kadının “*baş a bela*”lığı vurgulanmış, “*evdeki gibi orada da*” denilerek, kadının kamusal alanda görünür olacağından duyulan rahatsızlık ortaya konmuştur.

Kadının erkekle eşit hakka sahip olacağından duyulan “erkek” rahatsızlığı *Cumhuriyet*’te yayımlanan bir başka karikatürde de kendini göstermektedir. Bu rahatsızlık, kadının bu hakkı kötüye kullanacağını ima edecek biçimde, tehdit unsuruyla kullanılmıştır.²²²

²²² Cumhuriyet, 24 Mart 1930.

Karikatür 2. Cumhuriyet, 24 Mart 1930

“Zevce - Sana beş dakika müsaade! Ya yaşasın kadınlık diye bağırırsın yahut da...”

Karikatürün hemen bitişiğinde ise Kadınlar Birliği’nden Efzayiş Suat Hanım’ın bir demecine yer verilmiştir. Gazete, gündemi meşgul eden önemli bir konuyu haber olarak değerlendirirken –ki pek çok gazete bu kanun değişikliği üzerine haber yapmaktadır– bir yandan da kullandığı karikatürle duyduğu rahatsızlığı ortaya koymaktadır. Tercih edilen sayfa düzenlemesinden bu tavrı görebiliyoruz. (Karikatürdeki kadın E. Suat Hanım’a benzetilmiştir.) Üstelik bu karikatürde kadına yönelik şiddet de ters yüz edilerek gösterilmiştir.

Cumhuriyet’te “Kadınlar Mebus olunca” başlığı ile yayımlanan karikatür ise bu kötüye kullanma düşüncesine aşağılamayı da katmıştır.²²³

²²³ “Kadınlar mebus olunca”, Cumhuriyet, 31 Mart 1930.

Karikatür 3. Cumhuriyet, 31 Mart 1930
Mebuslar -Söz isteriz, söz isteriz!
Reis Vekili Hanım - Müsaade buyurun, şu dudaklarımın rujunu süreyim!

Karikatürde mebuslar, Başkan Vekili koltuğunda oturan kadın Başkan Vekili'nden söz istemektedir. Kadın Başkan Vekili ise o sırada ruj sürmekle meşguldür. Karikatürü daha dikkat çekici yapansa yayımlanma tarihi. Gündemde belediye seçimleri ile ilgili kanunun görüşülmesi varken, karikatür milletvekili seçimlerine yöneliktir. Kadınların belediye seçimlerinden sonra milletvekili seçimlerine katılma hakkını elde etmeleri ihtimali rahatsız edici bulunmuştur.

Kadınlara belediye seçimlerinden sonra mebus seçimleri için de seçme-seçilme hakkı verilecek olması düşüncesi *Cumhuriyet*'te çıkan bir karikatürle²²⁴ “kadın hırsı”²²⁵ üzerinden işlenmiştir.

²²⁴ *Cumhuriyet*, 28 Mart 1930.

²²⁵ Bengül Salman Bolat, “Kadınlara İntihap (Seçme-Seçilme) Hakkı Verilmesi”, *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Sayı 19, Bahar 2014. (Çevrimiçi: http://www.ctad.hacettepe.edu.tr/10_19/2.pdf)

Karikatür 4. Cumhuriyet, 28 Mart 1930
“Kadınlar mebus olacak!”

Yine görüleceği üzere bu karikatür de belediye seçimleri ile ilgili kanunun görüşüldüğü bir dönemde yayımlanmış, ancak konu itibarıyla meclis seçimleri ile ilgilidir. Kadınların belediye seçimlerinden sonra milletvekili seçimlerine de katılma hakkını elde etmeleri, derin bir endişeye neden olmaktadır.

Oy hakkı meselesiyle gündeme kadınların askerliği de getirilir. Oy hakkını alan kadınların askerlik görevini de yerine getirip getirmeyecekleri sorgulanır.²²⁶

²²⁶ “Kadınların da asker olmaları isteniyor”, *Zaman*, 6 Birinci Kanun 1934.

Resim 1. Zaman, 6 Birinci Kanun 1934
“Kadınların da asker olmaları isteniyor.”

Zaman’da yayımlanan “Siyasi yolda kadın” başlıklı değerlendirme, kadınların oy hakkı için “dünyanın en kibar erkeği” olan Türk erkeklerine minnettar olmaları beklenmiştir.²²⁷

Resim 2. Zaman, 11 Birinci Kanun 1934
“Siyasal yolda kadın.”

²²⁷ “Siyasal yolda kadın”, Zaman, 11 Birinci Kanun 1934.

Bu yazı özellikle kadınlara ayrılan bir sayfada verilmiş, bu anlamda kadınlara özel alanları hatırlatılmış; yine kadınların bu haklar için hiç mücadele etmedikleri, bu hakları erkeklere borçlu oldukları hatırlatılmıştır. Daha önemlisi burada hukuki bir durumdan çok “*kibar Türk erkeği*”nin kadını yanına alıp yükseltmesi vardır. Hukuk ve erilliğin birbirine çok yaklaştığı bir andır burası. Kanunun ve burada seçme-seçilme hakkının kaynağı olarak erkek işaret edilmiştir.

Kanunda yapılan değişiklikler sonrası kadınların seçme ve seçilme hakkını elde etmeleri sonrası çizilen bu karikatürler —inceleme konusu olan *Karikatür* siyasi mizah dergisinde yer almasalar da— ve yapılan değerlendirmeler erkeklerce yazılıp-çizilmiş ve cinsiyet rejiminin özelliklerini ortaya koyması bakımından önemli bulunarak tez çalışmasına dahil edilmiştir. Burada kadının kamusal alana dahil olması, annelik görevleri, kadınların erkekleşmesi, erkeklerin duydukları endişe açıkça görülebilmektedir. Karikatürde erkekliğin incelendiği bu çalışmaya, erkeğin “ötesi”si olan kadınlara bakışın da örnek olarak dahil edilmesi yararlı görülmüştür.

Kadınların seçme-seçilme hakkına yönelik yasama sürecindeki gelişmeler de erkeklik ve siyasetin erilliği üzerine bir şeyler söylemektedir. Türk ulus devletinin kuruluşu sırasında zikredilen “biriciklik” örneğinin bir benzerini, Mustafa Kemal’in, kadınlara oy hakkı meselesindeki şahsi tavrında görmek mümkündür. Kadınların seçme ve seçilme hakkına kavuşmaları ile ilgili olarak Mustafa Kemal’in, kadınların siyasal hakları konusunda farklı zamanlarda da adım atma girişimleri olduğu da unutulmamalıdır. Çünkü bu şahsi tavır, O’nun hegemonik erkekliği daha doğrusu hegemonik erkekliği temsil edip etmediği üzerinde düşünme fırsatı sunmaktadır. Kurtuluş Savaşı’nın henüz bittiği ve Cumhuriyet’in daha ilan edilmediği Kasım 1922’de, kadınların siyasal haklara kavuşmaları yönünde gündeme gelen seçim kanunundaki değişiklik Meclis’in “aleyhte olarak galeyana gelmesi”yle sonuçlanmıştır. Şevket Süreyya, Mustafa Kemal’in hayatını anlattığı üç ciltlik “*Tek Adam*”da bu noktayı hatırlatmaktadır.²²⁸

---

²²⁸ Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam**, 3 c., İstanbul, Remzi Kitabevi, C:III., t.y., s. 258.

Meclis'in 3 Nisan 1923 tarihli oturumunda tartışılan seçim kanunu görüşmeleri sırasında Bolu Mebusu Tunalı Hilmi Bey seçim kanuna kadınların da dahil edilmesini gündeme getirdiğinde, Meclis yine benzer biçimde galeyana gelmiştir. Eskişehir Mebusu Emin Bey, Tunalı Hilmi Bey'i "ulusun duyarlığı ile oynamaması" konusunda uyarmıştır. Afet İnan, Mustafa Kemal'e o tartışmayı etkileyememesinin nedenini sorduğunda "başarmak için zamanın ve zeminin hesaba katılması gerektiği, Meclis'te henüz havanın elverişli olmadığı" cevabını aldığını belirtmiştir. Bir yıl sonra, 1924 Anayasası üzerine çalışıldığı sırada yaşanan tartışma, kanunda geçen "her Türk" kavramından yalnızca erkeklerin anlaşılması gerektiği üzerinde düğümlenmiştir. "Yani kadınlar Türk değil midir?" sorusunun cevabı elbette bellidir lakin kanuna "her Türk" yerine "erkek ve kadın her Türk" ifadesinin konulması talebi, Meclis'in çoğunluğu tarafından reddedilmiştir.²²⁹

Mustafa Kemal, kadınlara belediye seçimlerinde seçme ve seçilme hakkının verilmesinden kısa bir süre önce Yardımseverler Derneği üyesi kadınlardan oy hakkı için Ulus Meydanı'nda yürüyüş yapmalarını istemiştir. Derneğin üyeleri arasında Mustafa Kemal'in kız kardeşi Mukbule Hanım da vardır. Mustafa Kemal'in istediği şekilde kadınlar Ulus Meydanı'nda gösterilerini yapmışlar, tutuklanmışlar ve hemen serbest bırakılmışlardır.²³⁰

Kadınlara 3 Nisan 1930 tarihli Belediye Kanunu'nun 23. Maddesi ile belediye seçimlerinde seçme hakkı; 24. Maddesi ile belediye seçimlerinde seçilme hakkı verildiğinden yukarıda bahsedilmişti. Bu günün bir başka özelliği ise aynı gün bizzat Mustafa Kemal'in yönlendirmesiyle Afet İnan tarafından Türk Ocağı'nda verilen "Türk Kadını İntihap Hakkı'na Dair Konferans"tır. Mustafa Kemal, kadınların siyasi haklara sahip olmaları ile ilgili görüşlerini, "ideal Türk kadını" olarak inşa etmek istediği Afet İnan aracılığıyla Meclis'e iletmış olur. Afet İnan tarafından, yine Mustafa Kemal'in direktifi ve yönlendiriciliğiyle, hazırlanan **Yurt Bilgisi Notları**

²²⁹ Bernard Caporal, **Kemalizm Sonrasında Türk Kadını**, Çev. Dr. Ercan Eyüboğlu, 3 c., İstanbul, Cumhuriyet, C:III, 2000, s. 55-58.

²³⁰ Erdal İnönü, *Anılar ve Düşünceler* 2'den akt. Pınar Melis Yelsalı Parmaksız, **Türkiye'nin Modernleşmesinde Kadınlar**, s. 59-60.

kitaplarından birisinin adı **İntihap**'tır. Kapağında ise bir kadın oy kullanırken resmedilmiştir.²³¹

Kadınlara oy hakkı ile ilgili kanun düzenlemesinin ardından bu kez Meclis'e kaç kadın milletvekilinin seçileceği gündemi ortaya çıkmıştır. Recep Peker'in anlatımına göre Mustafa Kemal Atatürk'ün 400 kişilik Meclis için düşündüğü ilk sayı 50'dir. Daha sonra sayıyı az bulup 55'e çıkarmıştır. Meclis'teki kadın milletvekili varlığını İsmet İnönü 20, Recep Peker ise en fazla 30 kadın milletvekili olarak düşünmüştür. Atatürk bunun üzerine 40'ta karar kılmış, Meclis ise 20 vekil olarak son kararı vermiştir. O seçimlerde Meclis'e 318 erkek vekile karşılık 18 kadın vekil girebilmiştir. Recep Peker, hükümetin kararını kendisine bildirmesi sonrası Mustafa Kemal Atatürk'ün üzüntü duyduğunu belirtmiş ve kendisine şöyle dediğini aktarmıştır: *“Gelecek seçimlerde kadınlar, sayıları oranında Meclis'e girip kendi kabinelerini kurduklarında, bakalım sen bakan olabilir misin?”*²³²

Kadınlara oy hakkı üzerinde yürüyen bu tartışmalar ve kadın vekil sayısının belirleniş tarzı o dönemin siyasetindeki erkek hegemonyasını ve de paternalizmi de yansıtmaktadır. Bu aynı zamanda erkekler arasında bir iktidar mücadelesi olarak pekâlâ okunabilmekte, dönemin hegemonik erkekliği konusunda da düşünmeye olanak sağlamaktadır.

2.2. Panorama 2: Vatan, Millet, Erkeklik

2.2.1. Ulus, Devlet, Milliyetçilik ve Erkeklik

Türkiye'deki cinsiyet rejimi üzerinde durduktan sonra, şimdi, karikatürde erkekliği incelerken ve karikatürleri yorumlarken başvurulacak olan ulus devlet, milliyetçilik, militarizm, erotizm, erkeklik ve tabii “öteki” olarak kadınlık üzerine yapılan çalışmaların izinde tarihsel panoramalar çizilmeye çalışılacaktır.

²³¹ Zafer Toprak, “Gazi, Afet Hanım ve Kadınların Siyasal Hakları”, **Toplumsal Tarih**, S. 247, 2014, s. 28-37; Pınar Melis Yelsalı Parmaksız, **Türkiye'nin Modernleşmesinde Kadınlar**, s. 59.

²³² Recep Peker'in Atatürk'le görüşmesinden akt. Serpil Çakır, **Erkek Kulübünde Siyaset**, s. 207.

Kadın ve erkek arasındaki işbölümünün dışında tüm üyelerin aynı işi yaptığı ve farklılaşmaya uğramamış ilkel topluluktan uygar topluma, kadın ve erkek arasındaki işbölümüne daha başka farkların eklenmesiyle yani toplumsal farklılığın ve sınıfların ortaya çıkmasıyla gelinmiştir.²³³ Birbiriyle sıkı sıkıya bağlı üç insani faaliyet olan üretim, yeniden üretim ve yönetimde ortaya çıkan işbölümü neticesinde mülk sahipleriyle mülksüzler, yasayı yapanlarla yapılan yasaya uyması beklenenler ve yeniden üretim konusunda erkeklerle kadınlar arasında birinciler lehine bir sömürü ilişkisi meydana gelmiştir. Bu sömürü ilişkisinden ise sınıflı ve patriyarkal toplum doğmuştur.²³⁴ Sınıflı ve patriyarkal toplumla birlikte elbette devleti de saymak gerekir. Modern devlet de doğası gereği çelişkili bir yapılandırma. Bu çelişkili yapı, birbiriyle çelişkili üç işlevini aynı anda yerine getirmesinden kaynaklanmaktadır. Devlet birinci işlev olarak ortak çıkarı, ikinci işlev olarak egemen sınıfın çıkarına ve üçüncü olarak da kendi çıkarına hizmet etmektedir. Devlet, bu çelişkili işlevleriyle hem alt hem de üst sınıflarla çatışma içinde olan, kaba kuvvet ve ideolojiyi kullanan birleşik bir yapı, bir aygıttır.²³⁵ Devletin, hizmet ettiği üç çıkar üzerinden yapılan bu tanımına, feminist teoriye dayanarak bir çıkar daha eklenebilir. Bu da devletin, erkeklerin çıkarına hizmet etmesidir.

Devlet ile ilgili olarak ütopyaların cinsiyetine bakmak da, devletin erkekliği konusunda fikir verecektir. Olmayan yer anlamındaki ütopyalar da birer devlet tasavvurudur ve idealin kurgusu olarak tasarlanmışlardır. Ancak, ideal olarak tasavvur edilen bu ütopyalarda/devletlerde de her ne kadar eşitlikten bahsediliyor olsa da bu kimi zaman fonksiyonel kimi zaman ise devletin savunulması anlamında bir eşitlik olmakta, kadınla erkek arasında “erkeğin baskın olduğu hiyerarşik bir ilişki söz konusudur.”²³⁶

---

²³³ Alâeddin Şenel, **Siyasal Düşünceler Tarihi: Tarihöncesinde İlkçağda Ortaçağda ve Yeniçağda Toplum ve Siyasal Düşünüş**, Kısaltılmış 3. bs., Ankara, V Yayınları, 1991, s. 41-43.

²³⁴ Ateş Uslu, **Siyasal Düşüncelerin Toplumsal Tarihi (İktidarı Tanrılaştırmak:Eskiçağdan Feodalizmin Krizine)**, 3 c.,İstanbul, Yordam Yayınları, C I., 2021, s. 18.

²³⁵ Cem Eroğul, **Devlet Nedir?**, 2. bs., İstanbul, Yordam Kitap, 2007.

²³⁶ Yasemin Temizarabacı Yıldırım, **Ütopyanın Kadınları Kadınların Ütopyası**, Gen. 2. bs., İstanbul, Sel Yayıncılık, 2016, s. 60.

Temizarabacı Yıldırım’ın bu alıntısı Thomas More’un **Utopia**’sı üzerine olmakla birlikte yazarın incelediği klasik ütopyalardan Platon’un **Devlet**’i ve Campanella’nın **Güneş Ülkesi**’nde de benzer ataerkil tasavvur söz konusudur.

Devlet ve ulus üzerinden yapılan bir tanımlama olarak milliyetçilik/ulusçuluk, Ernest Gellner'e göre *“siyasal birim ile ulusal birimin çakışmalarını öngören siyasal bir ilke”, “etnik sınırların siyasal sınırların ötesine taşmamasını ve özellikle -aslında genel ilkenin dışladığı bir rastlantı olarak- bir devletin içindeki etnik sınırların iktidar sahipleriyle yönetilenleri birbirinden ayırmamasını öngören bir siyasal meşruiyet kuramıdır.”*²³⁷ Burada devlet, düzeni sağlayan kurum veya kurumlar dizisidir ve ulusçuluk da bununla bağlantılıdır. Ulus ve devletten biri olmadan diğeri eksik kalmaktadır, ancak birbirinden bağımsız olarak da vardır. *“Ulusçuluk ulusların bir ürünü değil, tam tersine ulusları meydana çıkaran ulusçuluğun kendisidir.”*²³⁸

Gellner'in ulus tanımının Sanayi Devrimi ile birlikte ortaya çıkan modernizme dayalı oluşunun yanında, başka bir ulus tanımı yapan Anthony D. Smith ise modernizm öncesi etnik topluluklara, ortak ata ve kültüre gönderme yapan bir yaklaşım geliştirmiştir.²³⁹ Benedict Anderson'un “hayali cemaat” kavramıyla ortaya koyduğu tanıma göre de ulus “hayal edilmiş bir topluluktur.” Ulus, hayal edilmiştir, sınırlı hayal edilmiştir ve egemen hayal edilmiştir.²⁴⁰

Burada yer verilen birbirinden farklı ulus tanımları, gönderme yaptıkları yerler farkı olmakla birlikte milliyetçiliğin ve milliyetçilikten neşet eden devlet biçimi ulus devlettir. Ulus devletler, ister modernizm öncesi etnisitelerden akıp gelsin, ister modernizmin bir çıktısı olsun isterse de “hayal edilmiş” olsunlar, erkeklik pratiğinin hakim olduğu projelerdir. Hakim olan bu yapı, ulusun kökenlerinden bağımsız gelişmektedir. Bu çalışma için de altı çizilmek istenen yer tam da ulus devletin bu yönüdür.

Devlet, toplumsal cinsiyetin kurumsallaşmasıdır. Yöneticilerinin çok az istisna dışında erkeklerden oluştuğu devlet, “erkekleri silahlandırır, kadınlarıysa

²³⁷ Ernest Gellner, **Uluslar ve Ulusçuluk**, Çev.: Büşra Ersanlı Behar ve Günay Göksu Özdoğan, İstanbul, İnsan Yayınları, 1992, s. 19-20.

²³⁸ Ernest Gellner, **Uluslar ve Ulusçuluk**, s. 105.

²³⁹ Anthony D. Smith, **Milli Kimlik**, Çev.: Bahadır Sina Şener, İstanbul, İletişim Yayınları, 1994.

²⁴⁰ Benedict Anderson, **Hayali Cemaat: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması**, Çev.: İskender Savaşır, 2. bs., İstanbul, Metis Yayınları, 1995, s. 20-21.

silahsızlandırır.”²⁴¹ Heteroseksüelliği norm haline getirip, doğum kontrolünü düzenleyerek cinselliği denetler. Devletin bu denetleme biçimi, “eşcinsel”in yaratılmasında, genel olarak bakacak olursak marjinal olanın yaratılmasında merkezi bir rol de oynamış olur. Bu anlamda devlet, ataerkinin hem kurulup hem de tartışıldığı bir iktidar ilişkileri sürecinin merkezidir.²⁴²

Erkek gücünün en genel kullanımı, erkeklerce erkeklere karşı gerçekleştirilmektedir. Ataerkil sistemin erkekler üzerinde de hegemonya kurmasının ve farklı erkekliklerin olmasının da nedeni aslında tam da bu gerilimdedir. Çünkü ataerkil devlet, hegemonik erkekliği hem kurumsallaştırmakta hem de denetlemeye çalışmaktadır.²⁴³

Nira Yuval-Davis, cinsiyet ilişkilerinin milliyetçi projelerle ilgisini ve katkısını incelediği çalışmasında yeniden üretim, milli kültür, vatandaşlık ve savaşlar üzerinde durmaktadır. Kadınlar ulus devletlerin hem biyolojik, hem kültürel hem de sosyal üreticileridirler. Ona göre kadınlar, ulusal-etnik sürece beş yolla dahil olmaktadırlar: Ulusun mensuplarının biyolojik üreticisi olarak, kültürün yeniden üretici olarak, kültür aktarıcısı olarak, etnik ve ulusal farkın göstereni olarak ve ulusal-politik-askeri süreçlerin iştirakçisi olarak.²⁴⁴

Topluluğun birliğinin, şerefının, milli projelerin varoluş nedeninin simgesi olan kadınlar, öznenen ziyade nesne ve “ötekilik” özelliğine sahiptir:

“Kadınlık kurgusu bu açıdan, ‘ötekilik’ özelliğine sahiptir. ‘Uygun kadın’ın nasıl olacağına dair katı kültürel kodlar, çoğunlukla kadınları, bu aşağı güç konumunda tutmak üzere geliştirilmiştir. Bu durumu meşrulaştırmak için kullanılan kolektif ‘akıllar’, ‘ötekiler’i dışlamak, aşağılamak ve boyun eğdirmek için kullanılan —‘kadınlar aptaldır’, ‘kadınlar tehlikelidir’ veya “kadınlar kirlidir ve bizi kirletebilirler” gibi— diğer ‘yaygın’ ifadelere çok benzemektedir.”²⁴⁵

²⁴¹ Raewyn Connell, **Toplumsal Cinsiyet ve İktidar**, s. 173.

²⁴² Raewyn Connell, **Toplumsal Cinsiyet ve İktidar**, s. 179.

²⁴³ Raewyn Connell, **Toplumsal Cinsiyet ve İktidar**, s. 176.

²⁴⁴ Nira Yuval-Davis, **Cinsiyet ve Millet**, Çev.: Ayşin Bektaş, 4, bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2014.

²⁴⁵ Nira Yuval-Davis, **Cinsiyet ve Millet**, s. 97.

Çalışmanın odak noktası kadınlardır ancak erkekler ve erkeklik de bu odağa dahildir. Yuval-Davis, bu dahiliyeti bir hocasının şu cümlesiyle açıklamaktadır: “*Kadınlardan bahsederken erkeklerden bahsetmemek, tek elle el çırpmaya benzer.*”²⁴⁶ Bu tez çalışmasının konusu itibarıyla bu cümleye tersinden de kurmak pekâlâ mümkündür. Erkekliğe bakan bu çalışmada kadına da bakmak gerekmektedir. Aksi halde bu tek elle el çırpmaya benzer.

Bu bölümün başından itibaren kadınlar üzerinden örneklendirilen cinsiyet rejimi uygulamalarında görüldüğü gibi milletleri biyolojik, kültürel ve sembolik olarak yeniden üreten ve simgeleştiren kadınlardır; kadınlar, “milli saha”ya bu rollerle dahil olmaktadır. Biyolojik üretimden, kültürel gösterene ve vatandaşlık haklarına kadarki kadınlık rolleri “milliyetlerin cinsiyetlendirilmiş karakter”lerini²⁴⁷ hem de “savaşların toplumsal cinsiyetlendirilmiş karakteri”ni²⁴⁸ anlaşılır kılmaktadır. Kadınlar bu anlamda milletin ve vatan toprağının da vücut bulmuş halleri, gösterenleri, sembolleri olmaktadır.

Sylvia Walby, “Kadın ve Ulus”ta²⁴⁹, Yuval-Davis gibi, kadınların ulusal sürece dahil olma şekilleri ile ilgili örnekler sunmakta ancak o, bu katılımdaki farklılıklar üzerinde durmayı tercih etmektedir. Vatandaşlık, milliyetçilik ve militarizm arasında ilişki vardır ancak bu ilişkiler farklı yerlerle farklı biçimlerde şekillenmektedir. Ve kadınların, Yuval-Davis’in iddiasının tersine, erkeklerin projelerini desteklemedikleri durumlar da olabilmektedir. Ulusun toplumsal cinsiyet üzerinde etkisi olmakla birlikte Walby bu etkinin karşılıklı olduğunu savunmaktadır. Ulus oluşumu, “tek bir kritik” dönemin ürünü olmaktan çok “sürekli bir yeniden yapılanma”dır.²⁵⁰ Kadınların siyasetteki varlıklarının/görünürlüklerinin daha az olması gibi, militarizmle kurdukları ilişki de farklıdır.²⁵¹ Walby’nin işaret ettiği hem siyaset hem de militarizm alanındaki bu farklılık, siyaseti/milliyetçiliği/militarizmi “erkek” olarak yorumlamaya olanak sağlar.

²⁴⁶ Nira Yuval-Davis, **Cinsiyet ve Millet**, s. 17.

²⁴⁷ Nira Yuval-Davis, **Cinsiyet ve Millet**, s. 21-23.

²⁴⁸ Nira Yuval-Davis, **Cinsiyet ve Millet**, s. 59.

²⁴⁹ Sylvia Walby, “Kadın ve Ulus”, Çev.: Meltem Ağduk-Gevrek, **Vatan, Millet, Kadınlar** içinde, Der.: Ayşe Gül Altınay, 5. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2013, s. 35-63.

²⁵⁰ Sylvia Walby, “Kadın ve Ulus” s. 53.

²⁵¹ Sylvia Walby, “Kadın ve Ulus” s. 62.

Joane Nagel ulus devleti “erkek kurumu” olarak niteler.²⁵² Başında erkek bir reis olan aileye benzetilen ulusta, kadınlar ve erkekler kendi “doğal” rollerini oynamaktadırlar. Kadınların rolü anneliktir ve kadınlar “ulusun yuvası”nı temsil etmektedirler. Yine kızlar ve eşler olarak namusun da taşıyıcısıdırlar. Bu durum, kadın cinselliğini milliyetçi siyasetin ilgi alanına dahil etmektedir.²⁵³

Nagel, bu yapıya dikkat çeken feminist çalışmaların kadın odaklı olmasının, cinsiyetin siyaseti belirlediği önemli bir noktanın gözden kaçabileceğini belirtir: “Erkekler, onların çıkarları, erkeklik nosyonları, mikro ve makro erkeklik kültürleri yoluyla siyasetin belirlenmesi.”²⁵⁴

Milliyetçi siyasetin “maskülinist bir alan” olduğunu ileri süren Nagel’e göre, devlet üzerindeki erkek egemenliğinin araştırılarak görünür kılınması, çağdaş ulusal ve uluslararası siyaseti anlaşılır kılacaktır. Hegemonik erkeklik kültürü ve ideolojisi, milliyetçilik kültürü ve ideolojisiyle birlikte yol almaktadır. Sömürgecilikten diğer siyasal süreçlere kadar ideolojiler erkeklik standartlarını yansıtmaktadır. “Gericilik, emperyalizm, militarizm ve milliyetçilik ideolojileri arasında yakın bir bağ” vardır.²⁵⁵ Nagel, Theodore Roosevelt’in “süslü genç”ten “erkek kovboy”a dönüşümü örneğini verirken, onu, “emperyalizmle erkekliğin evliliği”nin iyi bir örneği olarak sunar.²⁵⁶

Hindistan’daki milliyetçiliğin kurgulanışında maddi-manevi, iç-dış ile tanımlanan kadın-erkek ayrımı, bambaşka bir coğrafyadan olsa da, “yeni kadın” ve doğal olarak “yeni erkek” ile ilgili çok şey anlatmaktadır: Dış dünya (*bahir*) erkeklerin alanıyken içerisi, yani ev (*ghar*) kadınların alanıdır. Maddi olan ve mücadele gerektiren alan, erkeklerin alanı olan *bahir*’in karşıtı, manevi benliği temsil

---

²⁵² Joane Nagel, “Erkeklik ve Milliyetçilik: Ulusun İnşasında Toplumsal Cinsiyet ve Cinsellik”, Çev.: Aksu Bora, **Vatan, Millet, Kadınlar** içinde, Der.: Ayşe Gül Altınay, 5. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2013, s. 79.

²⁵³ Joane Nagel, “Erkeklik ve Milliyetçilik: Ulusun İnşasında Toplumsal Cinsiyet ve Cinsellik”, s. 84-86.

²⁵⁴ Joane Nagel, “Erkeklik ve Milliyetçilik: Ulusun İnşasında Toplumsal Cinsiyet ve Cinsellik”, s. 67.

²⁵⁵ Joane Nagel, “Erkeklik ve Milliyetçilik: Ulusun İnşasında Toplumsal Cinsiyet ve Cinsellik”, s. 75-79.

²⁵⁶ Joane Nagel, “Erkeklik ve Milliyetçilik: Ulusun İnşasında Toplumsal Cinsiyet ve Cinsellik”, s. 77.

eden ve bu nedenle kirlenmemesi gereken yer, yani *ghar*'dır.²⁵⁷ Kadının ev ile temsil edildiği milliyetçi projenin, modernleşmeyi milliyetçilikle uyumlu biçimde gerçekleştirmesi yine erkekler tarafından ve kadınlar üzerinden gerçekleştirilir.

Partha Chatterjee, Hindistan'daki milliyetçi siyasetin amacının, “modern ulusta kadınların yerinin belirleneceği sosyal ve ahlâki ilklerin saptanması” olarak ortaya koymaktadır.²⁵⁸ Bu anlamda projenin özü kadınların “özlerinde” Batılılaşmamalarıdır. Bu, erkeklerle kadınların arasındaki farkın devam ettirilmesinin, yani erkekliğin kendini kadınlıktan ayırarak var etmesinin de temelini oluşturmaktadır.

Milliyetçi projenin erkekleri tarafından yaratılan “yeni kadın” aynı zamanda yeni bir ataerkiye maruz bırakılmıştır.²⁵⁹ Milliyetçi siyaset içinde erkekler tarafından kadınlara yüklenen yeni toplumsal sorumluluklar, kadınların özgürlüğü meselesini milliyetçi projeye dahil ederek, kadınları “yeni ve meşru” bir ikincil konuma indirmiştir.²⁶⁰

Ulusun erkek oluşuyla vatanın kadın bedeni ile simgeleştirilmesi birbiriyle doğrudan ilişkilidir. Milliyetçi söylemin vatani kadın bedeni ile kurgulaması, ulusun erkeklerce kurulmuş bir birlik olduğu üzerine inşa edilir. İran'daki milliyetçi söylemi inceleyen Afsaneh Najmabadi, ulustan bahsedildiğinde peşi sıra bir vatan aşkıdan bahsedildiğine dikkat çeker ve bunu “erotikleştirilmiş bir milliyetçilik” olarak niteler. Ulus devlet anlatısının kadın bedeni üzerinde kuruluşuyla ulus devlet erotik bir nitelik de kazanmış olur. Burada var olan arzu bir erkek arzusudur, özne erkektir ve kadına/vatana sahip olmak, hayran olmak, vatani/kadını düşmana karşı korumak ve vatanın/kadının uğrunda ölmekle kendini göstermektedir.²⁶¹

²⁵⁷ Partha Chatterjee, “Kadın Sorununa Milliyetçi Çözüm”, Çev.: Evrem Tilki, **Vatan, Millet, Kadınlar** içinde, Der.: Ayşe Gül Altınay, 5. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2013, s. 103-125.

²⁵⁸ Partha Chatterjee, “Kadın Sorununa Milliyetçi Çözüm”, s.112.

²⁵⁹ Partha Chatterjee, “Kadın Sorununa Milliyetçi Çözüm”, s.115-116.

²⁶⁰ Partha Chatterjee, “Kadın Sorununa Milliyetçi Çözüm”, s.121.

²⁶¹ Andrew Parker vd..**Nationalisms and Sexualities**'ten akt.Afsaneh Najmabadi, “Sevgili ve Ana Olarak Erotik Vatan: Sevmek, Sahiplenmek, Korumak”, Çev.: Tansel Güney, Elçin Gen, **Vatan, Millet, Kadınlar** içinde, Der.: Ayşe Gül Altınay, 5. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2013, s. 130; Rubina Saigol, “Militarizasyon, Ulus ve Toplumsal Cinsiyet: Şiddetli Çatışma Alanları Olarak Kadın

Vatanın coğrafi bir bedene dönüştürülmesi, vatanın bir taraftan sevilen bir kadın diğer taraftan da bir anne olarak simgeleştirmesiyle birlikte gerçekleştirilmektedir. Bu durum hem “yeni kadınlıklar ve erkeklikleri de doğurmuş” hem de kadınların vatandaşlığını çelişkili bir duruma sokmuştur. Kadın hem erkek arzusunun nesnesi hem de korunması gereken olarak hem eşit hem de korunmaya muhtaç bir konumda kalmaktadır.²⁶² Vatanın ilk bedeni “Sevilip adanılacak, sahiplenilip korunacak, uğruna ölünp öldürülecek bir kadının bedeni”²⁶³ olurken, erkeklere de bu kadın bedenini tecavüze karşı kuruma görevi yüklenmektedir. Erkeklerin “adil savaşçılar” oldukları yerde kadınlar korunmaya muhtaç “nadide ruhlar”dır.²⁶⁴ Koruyamama durumu ise “şerefsizlik” yahut *vatan furûş*-vatan satıcılığı²⁶⁵ olarak nitelenmekte ve bu da bir tür erkek tipinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Öte yandan erkekler sadece “vatan satıcılığı” gibi suçlamalarla yüz yüze gelmemek için değil, yine erkeksi özelliği var olan bir maceracılıkla da milliyetçi-militarist söyleme sarılmaktadırlar.²⁶⁶ Yayılmacı milliyetçiliklerin böyle bir motivasyona sahip olmaları muhtemeldir.

Vatanın anne olarak mecazlaştırılması ise yine erkek evlatlara ana-vatana karşı görevler yüklemektedir. Çünkü vatan-ana, oğullarının yardımına muhtaç “ihmal edilmiş, güçsüz ve zayıf” bir kadındır.²⁶⁷ Her durumda da kadın bedeni olarak vatan, erkek ilgisinin nesnesidir.²⁶⁸ Najmabadi’nin çalışmasında örnek olarak verdiği ağır hasta, güçsüz, yardıma muhtaç kadın/vatan tasviri, sadece İran’a özgü olmayıp, Milli Mücadele Türkiye’sinde de benzer tasvirler söz konusudur.

Bedenleri”, Çev.: Tansel Güney, **Vatan, Millet, Kadınlar** içinde, Der.: Ayşe Gül Altınay, 5. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2013, s. 231-232.

²⁶² Afsane Najmabadi, “Sevgili ve Ana Olarak Erotik Vatan: Sevmek, Sahiplenmek, Korumak”, s. 134.

²⁶³ Afsane Najmabadi, “Sevgili ve Ana Olarak Erotik Vatan: Sevmek, Sahiplenmek, Korumak”, s. 132.

²⁶⁴ Laura Sjoberg, **Toplumsal Cinsiyet, Savaş ve Çatışma: Savaşın Feminist Teorisi**, Çev.: Onur Aydın, İstanbul, Altın Bilek Yayınları, 2015, s. 53.

²⁶⁵ Afsane Najmabadi, “Sevgili ve Ana Olarak Erotik Vatan: Sevmek, Sahiplenmek, Korumak”, s. 146.

²⁶⁶ Joane Nagel, “Erkeklik ve Milliyetçilik: Ulusun İnşasında Toplumsal Cinsiyet ve Cinsellik”, s. 80-81.

²⁶⁷ Afsane Najmabadi, “Sevgili ve Ana Olarak Erotik Vatan: Sevmek, Sahiplenmek, Korumak”, s. 154-156; Rubina Saigol, “Militarizasyon, Ulus ve Toplumsal Cinsiyet: Şiddetli Çatışma Alanları Olarak Kadın Bedenleri”, s. 235.

²⁶⁸ Afsane Najmabadi, “Sevgili ve Ana Olarak Erotik Vatan: Sevmek, Sahiplenmek, Korumak”, s. 158.

Resim 3. 1920-1922 Milli Mücadele’ye Çağrı Kartları ²⁶⁹

Erkek Osmanlı aydınlarının, Meşrutiyet’in ilanıyla birlikte kadın vatanın zincirlerini kırıp ona özgürlüğünü verirken gösteren aşağıdaki propaganda posterleri de, tıpkı yukarıdaki propaganda kartlarıyla aynı öze sahiptir: Korunmaya muhtaç kadın vatan ve onu koruyan erkek ulus/aydın/asker. Posterde Namık Kemal, Fuad Paşa, Prens Sabahaddin ve Ziya Paşa, hürriyeti temsil eden kadını zincirlerinden kurtarmaktadır.

Resim 4. II. Meşrutiyet posterinden detay.²⁷⁰

²⁶⁹ 1920-1922 Milli Mücadele’ye Çağrı Kartları, **NTV Tarih** dergisinin Mart 2011 tarihli sayı eki. Soldaki görselde “Aman ya Rab” sağdakinde ise Namık Kemal’in beyiti yazmaktadır: “Vatanın bağrına düşmana dayadı hançerini / Yok mudur kurtaracak bahtı kara maderini”

Milliyetçi fikir, ideoloji ve kurumlar, erkeklik imtiyazlarını yeniden üretmekte ve kadınları susturmak için kullanılmaktadır. Bu fikir ve hareketler içinde sesi daha fazla duyulan kesim erkeklerdir; dolayısıyla toplumsal cinsiyet penceresinden bakmadan yapılacak bir milliyetçilik analizi, milliyetçiliğin gerektiği gibi anlaşılmasını önlemektedir. Enloe'ya göre milliyetçiliğin gelişimini görmek için bakılması gereken yer yalnızca siyaset alanı veya kürsü değil, aynı zamanda mutfak ve yatak odasıdır da.²⁷¹ Nitekim ulus inşa süreci, erkeklerle, erkeğin ötekisi olan kadınların farklı tanım ve deneyimleri üzerinden şekillenmektedir. Daha iyi bir analiz için “vatansever anne”ye bakıldığı kadar “vatansever baba”ya da bakılması gerekir.²⁷² Milliyetçi projelerde bu baba, koca, genel olarak erkek için “kızları ve kadını” kontrol etmek ulusu korumanın en temel yöntemidir. Burada genel söylem, kadınlaştırılan ulusun, erkekleri, kendisini koruması için yardıma çağırmasıdır. Ulus ve vatanın kadın olduğu bu söylemde, düşman da başka erkeklerdir.²⁷³ Bu durum, savaşın erkekler arası -ancak kadınları da dahil eden/edebilen- bir mücadele alanı olduğunu gözler önüne sermektedir. Enloe, kadınların ve erkeklerin siyasi aidiyetlerinin kurulmasında pek çok aracın olduğunu söylerken, reklamları, spor aktivitelerini, oyuncak ve takvimleri sayarken, tez çalışmamın konusu olan **karikatür**ü de zikretmektedir.²⁷⁴

Güçlü ve cesur erkeğin koruduğu muhtaç ve zayıf kadınla kendini gösteren toplumsal cinsiyet kimliği; iktidar, erkeklik, savaş, ölüm gibi kavramlarla militarist ve erkek milleti kurmaktadır.²⁷⁵

2.2.2. Savaş, Militarizm ve Erkeklik

Kadim bir metin olan Gılgamış Destanı, iki erkeğin, Uruk'un kralı Gılgamış ile vahşi Enkidu arasındaki çatışma ve mücadeleyi anlatmaktadır. Bu durum

---

²⁷⁰ II. Meşrutiyet Poster, **Toplumsal Tarih** dergisinin Temmuz 2006 tarihli 151. sayısının eki.

²⁷¹ Cynthia Enloe, “Feminizm, Milliyetçilik ve Militarizm”, Çev.: Ayşe Gül Altınay, Tansel Güney, **Vatan, Millet, Kadınlar** içinde, Der.: Ayşe Gül Altınay, 5. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2013, s. 204-8.

²⁷² Cynthia Enloe, “Feminizm, Milliyetçilik ve Militarizm”, s. 212.

²⁷³ Cynthia Enloe, “Feminizm, Milliyetçilik ve Militarizm”, s. 216.

²⁷⁴ Cynthia Enloe, “Feminizm, Milliyetçilik ve Militarizm”, s. 219.

²⁷⁵ Rubina Saigol, “Militarizasyon, Ulus ve Toplumsal Cinsiyet: Şiddetli Çatışma Alanları Olarak Kadın Bedenleri”, s248.

erkekliğin tıpkı devlet gibi ordu ve militarizmle de ilişkisini ortaya koyan kadim bir örnek olarak karşımızda durmaktadır. Devletin ortaya çıkmasıyla birlikte icat edilen en önemli yapı ordulardır. Büyük çoğunluğunu erkeklerin oluşturduğu ordu yapılanması, ataerkil devletin de erkekliğin de tarihi açısından da oldukça verimli bir alan sunar. Öyle ki erkekliğin dönüşümü, ordu yapısının da dönüşümünü getirir. Eski orduların başındaki “kahraman kişisel liderliğin yerini Genel Kurmay’ın ve lojistik uzmanlarının hesaplığı erkekliği” alır.²⁷⁶ George L. Mosse’a göre modern ulus devlet, milliyetçilik, militarizm ve modern erkekliklerin kurguları arasında bir paralellik vardır.²⁷⁷

“Erkeklik siyaseti” ile ilgili söylenecek ilk şeylerden biri devletin cinsiyetidir. Devlet siyaseti, bir erkeklik siyasetidir.²⁷⁸ Şiddet kullanma tekeline sahip devlet mekanizmasının savunusu olarak silahlanma da bir hegemonik erkeklik göstergesi ve bunun savunusudur. Connell bu noktada tabancanın bir silah olmakla birlikte “penis”e olan benzerliğine dikkat çekmektedir. Yine “kahraman erkek” imgesinin tutkalı olduğu ordu kurumu da erkekliğin tanımlanmasında başat unsurlardandır.²⁷⁹

Çatışmanın ve savaşın olmadığı hiçbir toplum, ulusal, ulus-altı yahut da ulus-üstü bir yapılanma yoktur. Kendilerinin karşısında düşman olarak “öteki”yi tanımlayan devletler, ötekiye karşı daimi ordular kurmuştur. Bu durum da militarizasyonu, ulus devletlerin başta gelen bir özelliği haline getirmiştir. Savaşların çıkış nedeni çoğu kez ekonomik çıkar ve yayılmacılıktır. Pakistan ve Hindistan arasındaki savaşın toplumsal cinsiyetli içeriğini anlatan çalışmasında Rubina Saigol, belanın üç şeyden geldiğini —bunlar “kadın, para ve toprak”tır²⁸⁰— aktaran bir atasözünden örnek verir. Bu örnek, savaşın öznesi, nedeni ve gerçekleştiği alanı açıkça işaret etmektedir. Savaş, erkekliğin ayırt edici ve kopmaz bir özelliğidir. Öte

²⁷⁶ R.W. Connell, **Toplumsal Cinsiyet ve İktidar**, s. 210.

²⁷⁷ George L. Mosse, **The Image of Manhood**’dan akt. Nurseli Yeşim Sünbuloğlu, “Giriş: Türkiye’de Militarizm, Milliyetçilik ve Erkek(lik)lere Dair Bir Çerçeve”, **Erkek Millet Asker Millet: Türkiye’de Militarizm, Milliyetçilik, Erkeklik(ler)** içinde, Der.: Nurseli Yeşim Sünbuloğlu, İstanbul, İletişim Yayınları, 2013, s. 14.

²⁷⁸ R.W. Connell, **Erkeklikler**, s. 347-349.

²⁷⁹ R.W. Connell, **Erkeklikler**, s. 360-361.

²⁸⁰ Rubina Saigol, “Militarizasyon, Ulus ve Toplumsal Cinsiyet: Şiddetli Çatışma Alanları Olarak Kadın Bedenleri”, s. 234.

yandan savaş içindeki ulus, aşırı erkekleştirilirken, karşıdaki düşman da o ölçüde kadınlaştırılmaktadır. Yenmek maskülen, yenilmek ise feminen olmaktadır.²⁸¹

Savaşın kendisinin cinsel bir niteliği vardır. Savaş, ataerkil erkek kardeşlerin erkekliklerini gösterdikleri alandır.²⁸² “Koruyan erkek”in var olması “korunan vatan”ın, yani kadının var olmasıyla mümkündür. Düşmanın tanımlanmasında düşman erkek ulusa ve ulusun kadınlarına tecavüz etmek isteyen erkekler olarak tanımlanmaktadır. Madalyonun öbür yüzü olarak kadınlar da cinsel saldırının hedefi ve kurbanıdır. Savaşın cinsiyetli yapısı, askeri terimleri de cinsiyetlendirmektedir; “tecavüz, sızma, içeri girme” askeri terimler açıkça erkeksi imgelerdir.²⁸³ Savaşın galibi maskülen iken, yenilen taraf feminenidir. Çünkü yenilen, zayıftır ve aşağılanmıştır.²⁸⁴ Erkekliğin cinsiyetçi yapısı, feminen olanın militarist aşağılanmasıyla da kendini göstermektedir.

Savaşlardaki cinsel şiddet ve tecavüzün de iki işlevi vardır. Tecavüzün kurbanının erkek olduğu durumda düşman “hadım” edilmiş olunur ve bu doğrudan gerçekleşir. Eğer tecavüzün kurbanı kadın ise, “nadide ruh”u koruyamayan “adil savaşçı” erkek yine hadım edilir ancak bu kez dolaylı yoldan gerçekleşmiştir: ulusun kadınları üzerinden.²⁸⁵ Savaşta tecavüzler de bu anlamda erkeklikler arasındaki bir mücadele olarak düşünülmelidir.

Milliyetçi hareketlerin ve ideolojilerin militarizasyonu toplumsal cinsiyete dayanan iktidar ilişkileri neticesinde kurulmaktadır ve “erkeklik, devletin dayanaklarındanndır.” Ulus yaratma tahayyülü yahut var olan ulusun güvenliği, erkekliğe yüklenen anlamlar üzerinden şekillenmekte ve harekete geçirilmektedir.²⁸⁶ Ulus devlet, milliyetçilik, militarizm ve erkeklik arasındaki var olan açık ilişki,

---

²⁸¹ Rubina Saigol, “Militarizasyon, Ulus ve Toplumsal Cinsiyet: Şiddetli Çatışma Alanları Olarak Kadın Bedenleri”, s. 243

²⁸² Rubina Saigol, “Militarizasyon, Ulus ve Toplumsal Cinsiyet: Şiddetli Çatışma Alanları Olarak Kadın Bedenleri”, s. 248.

²⁸³ Joane Nagel, “Erkeklik ve Milliyetçilik: Ulusun İnşasında Toplumsal Cinsiyet ve Cinsellik”, s.88-89; Rubina Saigol, “Militarizasyon, Ulus ve Toplumsal Cinsiyet: Şiddetli Çatışma Alanları Olarak Kadın Bedenleri”, s. 242.

²⁸⁴ Laura Sjoberg, **Toplumsal Cinsiyet, Savaş ve Çatışma: Savaşın Feminist Teorisi**, s. 108.

²⁸⁵ Laura Sjoberg, **Toplumsal Cinsiyet, Savaş ve Çatışma: Savaşın Feminist Teorisi**, s. 114.

²⁸⁶ Cynthia Enloe, “Feminizm, Milliyetçilik ve Militarizm”, s. 220-221.

“şeref, vatanseverlik, korkaklık, cesaret ve görev” gibi kavramların tümüyle doğrudan ilgili kavramlar olmasıyla da ortaya çıkmaktadır.”²⁸⁷

Militarizmin farklı ülkelerde benzer içeriğe sahip olması erkekliğin en üst mertebesine, şerefe, cesarete, zafere yaptıkları benzer göndermelerle kendini gösterir. Amerika’da slogan “olabileceğinin en iyisi ol”dur; Çin’de “kardeşlik, bağlılık, içtenlik”; Fransa’da “şeref, vatan, cesaret, disiplin”; Hindistan’da “zaferle arşa dokun”; İsrail’de “tanktaki adam kazanacak” şeklindedir.²⁸⁸ Türkiye örneğinde gönderme “asker millet”edir. Türk ordusunun niteliği ise dosta güven verdiği gibi düşmana korku salmasıdır. Vatan ana ve kadın ise; ordu, baba ve erkektir.

Kadınların katılımı ise, erkeklerin imtiyazlarına hanel getirmeyecek biçimde gerçekleştirilmektedir. Asker eşi, hasta bakıcı-hemşire yahut savaşan askerlerin moralini yükseltecek, onları eğlendirme işini üstlenecek fahişeler. Enloe’ya göre militarizasyon yalnızca askerî üslerde yahut müfrezelerde gerçekleşen bir durum değildir. Yiyecek şirketleri, film senaryoları, moda ve reklamcılık alanında da kendini göstermektedir. Öte yandan militarizasyon, sadece savaş zamanında değil, barış zamanlarında da devam eden bir süreçtir. Her halükarda militarizasyon süreci cinsiyetçidir ve erkeklik ve kadınlık arasındaki belirlenmiş kalıplarla ilişkilidir.²⁸⁹ “Ulusun gösterenleri” olarak kadınların bedenleri de hem ulus devlet anlamında hem de militarizasyon anlamında “anlatının üzerine yazıldığı beden”lerdir.²⁹⁰

İkinci Dalga Feminizmin temel sloganlarından özel olanın aynı zamanda politik olması, uluslararası siyasette de geçerlidir. Özel olan aynı zamanda küreseldir. Savaşların ortaya çıkışı, kişisel tercihlerin değil toplumsal cinsiyetli düzenlerin yönelimidir.²⁹¹ Savaşların ortaya çıkışı, kişisel tercihlerin değil toplumsal cinsiyetli

²⁸⁷ Joane Nagel, “Erkeklik ve Milliyetçilik: Ulusun İnşasında Toplumsal Cinsiyet ve Cinsellik”, s. 79.

²⁸⁸ Laura Sjoberg, **Toplumsal Cinsiyet, Savaş ve Çatışma: Savaşın Feminist Teorisi**, s. 95.

²⁸⁹ Cynthia Enloe, **Manevralar: Kadın Yaşamının Militarize Edilmesine Yönelik Uluslararası Politikalar**, Çev.: Serpil Çağlayan, İstanbul, İletişim Yayınları, 2006; Cynthia Enloe, **Muzlar, Plajlar ve Askerî Üsler; Feminist Bakış Açısından Uluslararası Siyaset**, Çev.: Berna Kurt, Ece Aydın, İstanbul, Çitlenbik Yayınları, 2003.

²⁹⁰ Rubina Saigol, “Militarizasyon, Ulus ve Toplumsal Cinsiyet: Şiddetli Çatışma Alanları Olarak Kadın Bedenleri”, s. 242-243.

²⁹¹ Cynthia Enloe, **Muzlar, Plajlar ve Askerî Üsler; Feminist Bakış Açısından Uluslararası Siyaset**.

düzenlerin yönelimidir. Devletlerarası rekabet de tıpkı savaş alanı terimleri gibi cinsiyetlidir. Aynı zamanda siyasetler de o devlette baskın olan erkekliğin şekillendirdiği bir öz taşımaktadır. Tıpkı savaştaki gibi galip olan erkek, mağlup olan ise kadındır.²⁹²

Askerî değerlerin yüceltilmesi ve toplumsal hayatta önemli bir belirleyen olması anlamındaki militarizm, “20. yüzyılın son dönemine kadar modern ulus-devletlerin asli bir unsuru olan yurttaş orduları ve zorunlu askerlik uygulaması ile ortaya çıkmış ve güç kazanmıştır.”²⁹³ Modern ulus devletlerin kuruluşunda ve modernleşmesinde orduların önemli yeri olan, bu süreci başlatıp sırtlanan ordu kurumu sadece Türkiye’ye has bir kurum değildir. Almanya, İtalya, Japonya, Hindistan ve Türkiye’nin modernleşmesinde militarizmi inceleyen **Militarist Modernleşme**’de²⁹⁴ buraya vurgu yapılmaktadır.²⁹⁵ Almanya’da Junkerler, Japonya’da Samurai’lar toprağın mülkiyetini elinde tutan yahut devlet adına tasarruf eden başlıca sınıflardır. Modernleşme ihtiyacı bir zorunluluk olarak belirdiğinde de bunu başlatan ve uygulayanlar bu kesimler olmuştur. Osmanlı ise modernleşmesi gerektiğini savaş meydanında yaşarak fark etmiş, ilk modernleşme girişimleri toprak kayıplarının ardından gündeme gelmiştir. Modernleşme ile ordu ilişkisi buradan ve doğal olarak ortaya çıkmıştır. Birçok şeyin “ilk”i asker ve askerîdir: ilk müze, ilk ressam ve haritacılar ve mühendisler...²⁹⁶

Balkan Savaşı’nın yarattığı siyasi atmosfer, milliyetçilik ve militarizmi birlikte ele almaya olanak sağlayan pek çok örneği barındırmaktadır. Dönemin

²⁹² Laura Sjoberg, **Toplumsal Cinsiyet, Savaş ve Çatışma: Savaşın Feminist Teorisi**, s. 156.

²⁹³ Nurseli Yeşim Sünbülöğlu, “Giriş: Türkiye’de Militarizm, Milliyetçilik ve Erkek(lik)lere Dair Bir Çerçeve”, s. 10.

²⁹⁴ Murat Belge, **Militarist Modernleşme: Almanya, Japonya, Türkiye**, 2. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2012.

²⁹⁵ Murat Belge bu kitabın önsözünde, yetmişlerin başında “Türkiye tarihini anlamak ve değerlendirmek” üzere bir ya da birkaç kitap yazmak istediğini; 12 Mart döneminde iki yılını geçirdiği hapse Barrington Moore’un **Social Origins of Dictatorship and Democracy** (Türkçeye “**Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri**” olarak çevrilmiştir) okuduğunu belirtir. **Militarist Modernleşme**’de -yine Önsöz’de- kendisinin de belirttiği gibi, Moore’un karşılaştırmalı bakışı “daha çekici” gelmiş; kitaptan yararlanmış, Moore’un diktatörlük ve demokrasiyi açıklarken merkeze aldığı topraktaki feodal mülkiyetin yerine Belge orduyu ve militarizmi koymuştur.

Barrington Moore, **Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri**, Çev.: Şirin Tekeli ve Alaeddin Şenel, Ankara, İmge Yayınları, 2003.

²⁹⁶ Murat Belge, **Militarist Modernleşme: Almanya, Japonya, Türkiye**, s. 660-662.

milliyetçi yazarlarının edebi eserleri eski cengâverlere gönderme yapan, zaferleri hatırlatan, yabancı nefreti barındıran içeriktedir. Kendisi de bir asker olan Ömer Seyfettin'in hikâyeleri içerik olarak hem “Türk” hem de “asker”dir ve tabii ki kahramandır.²⁹⁷ Bu eserlerde erkeklik anlamında yaşanan dönüşüm de açıkça görülür. Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun **Kıralık Konak** yahut **Sodam ve Gomore**'sindeki zayıf karakterli erkekler, Kurtuluş Savaşı'na katılarak vatani ve kendilerini kurtarmakta; Halide Edip'in **Yeni Turan**'ında da kadınlar, cinsiyetlerinden sıyrılarak vatani kurtarmada erkeklere yardımcı olmaktadır.²⁹⁸

Karikatür ve erkeklik konusunda Birinci Dünya Savaşı'nda kullanılan propaganda kartlarına özel bir parantez açmak gerekir. Özellikle savaşın ilk yılında, 1914'te, Osmanlı İmparatorluğu'nun da içinde olduğu İttifak Devletleri tarafından yayımlanan propaganda kartlarında İttifak Devletleri ülkeleri erkek çocuklar şeklinde tasvir edilmiştir. Buradaki amaç hem savaşı “sempatik”²⁹⁹ göstermek hem de savaşın İttifak Devletleri açısından “bir çocuk oyunu”³⁰⁰ olduğunu göstermektir.

²⁹⁷ Ömer Seyfettin'in savaş zamanı yazdığı kahramanlık hikâyelerinin üst başlığı “Eski Kahramanlar”dır. Ömer Seyfettin, **Bütün Hikâyeleri**, Haz.: Nâzım Hikmet Polat, 2. bs., İstanbul, YKY, 2015.

²⁹⁸ Ayşe Saraçgil, **Bukalemun Erkek**, s. 201.

Halide Edip'in **Yeni Turan**'ı feminist içerikli fikirler taşımakla birlikte bu feminizm oldukça kısıtlı bir alanda savunulmuştur. Romanın kadın kahramanı Kaya, en nihayetinde Yeni Turan Partisi'nin lideri erkek Oğuz'un yardımcısıdır.

²⁹⁹ İzzettin Çalışlar ve Mesut Yaşar Tufan, **Yüz Yıl Sonra Savaşın Çizgileri: Karikatür ve Kartpostallarla Birinci Dünya Savaşı**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017, s. 13-18.

³⁰⁰ İzzettin Çalışlar ve Mesut Yaşar Tufan, **Yüz Yıl Sonra Savaşın Çizgileri: Karikatür ve Kartpostallarla Birinci Dünya Savaşı**, s. 88.

Resim 5. 1914 yılına ait İttifak Devletleri propaganda kartpostalı³⁰¹

Milli Kurtuluş Savaşı “asker figürünü zirveye çıkararak erkekliği yüceltmış”, kadının da yalnızca ailesine değil bütün millete ait olduğu fikrini yaygınlaştırmıştır. Savaşların, politikayı ve toplumu militarize etmesi, askerin özgürlüğün ve vatının garantisi olarak benimsenmesini beraberinde getirmiş ve asker figürü, çöküşün ardından yeniden doğuşun da simgelerinden birisi olmuştur.³⁰²

Türkiye’de milliyetçiliğin temelinde yatan “ordu-millet” kavramı Türk Tarih Tezi’yle birlikte askerliği, milletin ayrılmaz bir özelliği haline dönüştürmüştür; bu da Türk milleti ile diğer milletler arasında bir fark yaratılmıştır.³⁰³ Burada tarih ve kültür alanında yapılan bu tür çalışmaların yalnızca Türkiye’ye özgü olmadığını, ulus devletlerin inşa süreçlerinin ayrılmaz parçaları olduğunu da unutmamak gerekir. Ayrıca bu çalışmalarda Türklerin asker millet olmalarından önce medeniyet kurucu olduklarına vurgu daha ön plandadır.³⁰⁴ Buradaki askerliğe ve kahramanlığa yapılan göndermeler, modern zamandan hayli geçmişe dönüktür. 1930 yılında Afet İnan tarafından yazılan ve lisede okutulan Yurt Bilgisi serisi içinde yayımlanan **Askerlik Vazifesi**³⁰⁵ kitabı gençlere “devlet fikri”, “milli his” ve “vatan muhabbeti” kazandırılması amacıyla hazırlanmıştır. “Milletin insanlık ve medeniyet âleminde yükselebilmesinin yalnız kendi kuvvetine dayanmakla mümkün olduğu”nun savunulduğu kitapta “medeniyet” vurgusu oldukça açıktır. Ülkenin milletçe korunup kollanması düşüncesinin ürünü olan bu kitabın Mustafa Kemal’in talimatıyla bir kadına yazdırılması üzerinde durulması gereken bir noktadır. Açıktır ki klasik militarizmden başka ve farklı bir durum söz konusudur.

Daha sonra bu yaklaşım terk edildiğinde, geriye, medeniyet kuran özelliklerden çok “asker millet” kavramı kalacak; medeniyet kuruculuk, özellikle 40’larla ve II. Dünya Savaşı’nın siyasi atmosferi içinde antikomünizmin yükselişiyle birlikte

³⁰¹ İzzettin Çalışlar ve Mesut Yaşar Tufan, **Yüz Yıl Sonra Savaşın Çizgiler: Karikatür ve Kartpostallarla Birinci Dünya Savaşı**, s. 16.

³⁰² Ayşe Saraçgil, **Bukalemun Erkek**, s. 211-212.

³⁰³ Ayşe Gül Altınay ve Tanıl Bora, “Ordu, Militarizm ve Milliyetçilik”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 4: Milliyetçilik** içinde, Ed.: Tanıl Bora, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. 141-143.

³⁰⁴ **Türk Tarihinin Ana Hatları; Kemalist Yönetimin Resmî Tarih Tezi**, 3, bs., İstanbul, Kaynak Yayınları, 1999.

³⁰⁵ Afet İnan, **Askerlik Vazifesi**, İstanbul, Devlet Matbaası, 1930, s. 25.

gelişecek militarizm karşısında unutulurak etkisini yitirmeye; militarizm, günlük hayata ve fikir dünyasına etki etmeye başlayacaktır.

Bu dönüşüm 1941 yılında Genelkurmay Başkanlığı'nca yayımlanan ve bir konferansa dayanan kitapçıkta oldukça belirgin biçimde görülmektedir. Tümğ. Remzi Yiğitgüden tarafından 1941 yılında verilen konferansın/kitapçığın adı **Askerlik Psikolojisi**'dir.³⁰⁶ Konferans içerik olarak orduların gelişimi ve güçlü ordulara duyulan ihtiyaçla başlamakta daha sonra ise işin psiko-politik alanına gelmektedir. Konferans-kitapçıkta askerlik mesleğinin ve üniformanın “şerefi”, başka hiçbir meslekte olmayacak bir nitelik olarak ortaya konulurken, maddi anlamda bir eşitlik olmasa da bir “yüzbaşı”nın şerefi bir “banker”in şerefinden yüksek ilan edilmiştir. Askerin zenginliği ise millet üzerinden tanımlanmıştır. Milletin malı askerin malıdır.³⁰⁷ İkinci Dünya Savaşı'nın kısa bir kronolojisini sunan yazar, bu dönemde “faşizm, Nazizm, demokrasi, komonizm (imlaya dokunulmamıştır—T.Ç.), nihilizm, anarşizm”³⁰⁸ gibi yeni yeni fikirlerin türediğinden bahsetmektedir. Bunlar kaçınılması gereken fikirlerdir yazara göre ve bu yeni zihniyetlerden korunmak için gösterilen yol milletin topyekûn disiplin altında olmasıdır. Bu yolda “müstakbel aile reisleri” memlekete layık evlat yetiştirmeye çağırılmış³⁰⁹, millete “savaş heyecanı, zafer, nefse güvenme ve güçlü olma hevesi” gibi mefkûreler telkin edilmesi gerektiği vurgulanmıştır.³¹⁰ Öneriler, Faşist İtalya, Sovyet Rusya ve Nazi Almanya'sında var olan gençlik teşkilatları benzeri bir yapılanmanın Türkiye için de düşünülmesi gerektiğinden, okullarda verilen askerlik derslerinin yanı sıra “güçlü kuvvetli insan güzeli” yetiştiren ailelere mükâfat verilmesine kadar ileri götürülmüştür.³¹¹

Elbette bu değişken tutum, militarizmin, milliyetçiliğin, cinsiyet rejimlerinin ve siyasi projeler olarak devletlerin erkek karaktere sahip olduğunu gerçeğini değiştirmemektedir.

³⁰⁶ Remzi Yiğitgüden, **Askerlik Psikolojisi**, Ankara, Genelkurmay Matbaası, 1941.

³⁰⁷ Remzi Yiğitgüden, **Askerlik Psikolojisi**, s. 88.

³⁰⁸ Remzi Yiğitgüden, **Askerlik Psikolojisi**, s. 94.

³⁰⁹ Remzi Yiğitgüden, **Askerlik Psikolojisi**, s. 95.

³¹⁰ Remzi Yiğitgüden, **Askerlik Psikolojisi**, s. 100.

³¹¹ Remzi Yiğitgüden, **Askerlik Psikolojisi**, s. 112.

Militarizm ve milliyetçiliğin iç içeliği yalnızca milletler arası bir fark değil, ulusun içinde kadın ile erkek arasındaki farkı da kurmuştur. Askerlik, yalnızca ulusun ve vatanın müdafaasını değil, vatandaşlık anlamında erkek ile kadın arasındaki farkı da yaratmış olur. Böylece erkeklik, askerlik vasıtasıyla, devletle, kadınların sahip ol(a)madığı bir ilişki kurar. Militarizm, birinci sınıf vatandaşlığı işaretlerken, erkekliğin kurgusunda da olmazsa olmaz koşuldur.³¹² Savaş zamanlarında kadınlar, “erkek dünyası”nda, “meşru bir kamusal etkinliğin parçası” olsalar da, daha sonra “yerlerine” dönmekte/gönderilmektedirler.³¹³

Cumhuriyet’le birlikte Ordu, Cumhuriyet’i kollama ve korumayla görevlendirilmiş, profesyonel olmayan bir ordudur. Bu da onu rejimin ordusu yapmaktadır. Ancak ne Mustafa Kemal ne de İsmet İnönü, militaristtir. Avrupa’daki totaliter rejimler “üniforma”lıyken gerek Mustafa Kemal gerek İsmet İnönü “sivil” olmayı tercih etmiştir.³¹⁴ Mustafa Kemal’in Cumhuriyet’in ilanından itibaren Kurtuluş Savaşı’nın kurmay kadrosu arkadaşlarıyla ana ayrışma noktası da buradan kaynaklanmaktadır. Daha İttihat ve Terakki Cemiyeti (İTC) dönemindeyken gündemde olan tartışma askerin siyasete dahil olmamasıdır.³¹⁵

Öte yandan yapılan tarih ve kültür çalışmalarının askeriye'deki yansımaları daha önce de değinilen milliyetçilik-militarizm birlikteliğine kolaylıkla dönüşmüştür. “*Asker sen kimsin? SEN TÜRKÜN!*”³¹⁶

Batılılaşma/modernleşme sürecinin okunmasında ordunun modernizasyonuna verilen özel önem ve bu anlamda ordunun, politik ve ekonomik dönüşümün “biricik lokomotif” olarak sunulması alışkanlığı beraberinde militarist savların beslenmesini getirmiştir.³¹⁷ Burada bakılan dönem Geç Osmanlı ve Erken Cumhuriyet dönemidir ki bir imparatorluğun parçalanışıyla, yeni bir devletin kuruluşu iç içedir ve militarist söylemler oldukça belirgindir.³¹⁸ Militer eğilimlerin üretilmesini iki düzlemde

³¹² Ayşe Gül Altınay ve Tanıl Bora, “Ordu, Militarizm ve Milliyetçilik”, s. 144-145.

³¹³ Güven Gürkan Öztan, **Türkiye’de Militarizm: Zihniyet, Pratik ve Politika**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2014, s. 57.

³¹⁴ Murat Belge, **Militarist Modernleşme: Almanya, Japonya, Türkiye**, s. 609.

³¹⁵ Taner Timur, **Türk Devrimi ve Sonrası**, 7. bs., Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2013, s. 267.

³¹⁶ Murat Belge, **Militarist Modernleşme: Almanya, Japonya, Türkiye**, s. 687.

³¹⁷ Güven Gürkan Öztan, **Türkiye’de Militarizm**, s. 13.

³¹⁸ Güven Gürkan Öztan, **Türkiye’de Militarizm**, s. 17.

değerlendiren Güven Gürkan Öztan'ın yaptığı “yapısal-mekanik” ve “kültürel-söylemsel” düzlemde hareketle³¹⁹; yapısal-mekanik düzlemi erkeklikle bağını inkâr edemeyeceğimiz devlet örgütlenmesi, siyaset kurumu ve siyasal sistemde görebiliriz. İkinci düzlem olan söylemsel düzlemde ise militarizm İkinci Dünya Savaşı ve çok partili hayata geçişten sonra gelişen antikomünizmde, irtica ve Kürt meselesinde kendini göstermiştir.³²⁰

İkinci Dünya Savaşı döneminde başarılı biçimde yürütülen tarafsızlık politikasında da, tüm ekonomik sıkıntılara rağmen büyük bir ordu her an savaşa girecekmişçesine hazır bulundurulmuştur. Burada fiili bir militarizmden elbette söz edilemez ancak ordunun varlığı belirleyicidir. Bu dönemki vurgu ordunun gücü ve caydırıcı gösterilmek istendiği üzerinedir. Ordu, hem “rejimin ve inkılâpların bekçisi” hem bir güvence hem gelecek için “bitmez tükenmez bir ilham kaynağı”³²¹ hem de inkılâpların (erkeklerin zorunlu askerlik hizmeti sırasında ve sonrası) aktarıcısı/taşıyıcısı³²² olarak görülürken, “askeriye tüm ulusu ve onun menfaatlerini temsil etmektedir.”³²³ Üstelik askerin, ulusun ve erkekliğin merkezindeki rolünün kanıtlanmaya ihtiyacı bile yoktur.³²⁴ Savaşın tam ortasında 1942 yılında ekonomiyi güçlendirmek amacıyla dolaylı bir vergi olarak çıkarılan milli müdafaa pullarının üzerindeki asker imgesi, asker figürünün siyasette, ekonomide ve günlük yaşamda nasıl bir yer kapladığına iyi bir örnektir.

---

³¹⁹ Güven Gürkan Öztan, “Türkiye’de Milli Kimlik İnşa Sürecinde Militarist Eğilimler ve Tesirleri”, **Erkek Millet Asker Millet: Türkiye’de Militarizm, Milliyetçilik, Erkeklik(ler)** içinde, Der.: Nurseli Yeşim Sünbuloğlu, İstanbul, İletişim Yayınları, 2013, s. 80.

³²⁰ Güven Gürkan Öztan, “Türkiye’de Milli Kimlik İnşa Sürecinde Militarist Eğilimler ve Tesirleri”, s. 108.

³²¹ Güven Gürkan Öztan, **Türkiye’de Militarizm**, s. 47.

³²² Güven Gürkan Öztan, **Türkiye’de Militarizm**, s. 56.

³²³ Güven Gürkan Öztan, **Türkiye’de Militarizm**, s. 49.

³²⁴ Askerin Ders Kitabı (1934)’ndan akt. Güven Gürkan Öztan, **Türkiye’de Militarizm**, s. 51.

Resim 6. 1942 tarihli Milli Müdafaa Pulları³²⁵

Rejimin fiili bir militarizm politikası yokken ve Mustafa Kemal’in “Yurtta Sulh Cihanda Sulh” yaklaşımıyla ortaya konulan barış yanlısı dış politikasına rağmen savaşı ve savaşçılığı yücelten yayınlar oldukça fazladır. Burada “yapısal-mekanik” üretimden “kültürel-söylemsel” üretime geçildiğini; dönemin, antikomünizmin yavaş yavaş “zamanın ruhu” haline geldiği bir dönem olduğunu söylemeliyiz.

Bu yayınlar özellikle İkinci Dünya Savaşı öncesi kendilerini gösterme fırsatı bulmuşlar, Türkiye’nin Nazi Almanya’sının yanında savaşa girmesini teşvik ederken militarizmi bolca kullanmışlardır.³²⁶ İnönü, savaştan uzak durmaya çalışırken başını ırkçı Turancıların çektiği gruplar Almanya’nın yanında savaşa dahil olma propagandası yapmışlardır. Aynı şekilde hükümetin içinden isimler ve *Cumhuriyet* gazetesi de Almanya yanlısıdır.³²⁷ İnönü ise savaşın dışında olmakla birlikte en yakın tehdit olan Almanya ile ilişkileri tavizkâr denilebilecek biçimde yürütmeye çalışır. Irkçı Turancı cephenin, İnönü’nün savaşa girmeyerek “milletin erkekliğini öldürdüğü” suçlaması savaş, milliyetçilik, erkeklik ilişkisini açık eden önemli bir göstergedir.³²⁸

³²⁵ Pullar, şahsi koleksiyonuma aittir.

³²⁶ Güven Gürkan Öztan, **Türkiye’de Militarizm**, s. 20-21.

³²⁷ **Cumhuriyet**’in Nazi taraftarı olması tartışması Nadir Nadi’nin Almanya üzerine yazdığı yazılardan sonra alevlenmiştir. Nadi, kendini savunduğu yazılarında “Alman realitesi”nden bahsettiğini belirtmiştir. Bu konuda bkz. Nadir Nadi, **Perde Aralığından**. İstanbul, Cumhuriyet Yayınları, t.y., s. 89-93.

³²⁸ Murat Belge, **Militarist Modernleşme: Almanya, Japonya, Türkiye**, s. 612-613.

2.2.3. Erkek Gözü Olarak Oryantalizm

Erkekliği bir “öteki” kurma pratiği olarak düşünürsek, erkekliğin bir başka ve çok yönlü bir projesi olarak oryantalizmle ilişkili olduğunu söyleyebiliriz.

Edward Said’e göre oryantalizm yahut Şarkiyatçılık, “Şark’la —Şark hakkında saptamalar yaparak, ona ilişkin görüşleri meşrulaştırarak, onu betimleyerek, öğreterek, oraya yerleşerek, onu yöneterek— uğraşan ortak kurum olarak, kısacası Şark’a egemen olmakta, Şark’ı yeniden yapılandırmakta, Şark üzerinde yetke kurmakta kullanılan bir Batı biçemi olarak incelenebilir.”³²⁹

Şark, Batı’nın Batı dışını, yani “öteki”yi bilme, tanımlama ve yönetme nesnesi olarak tıpkı Batı gibi “belli bir yer değildir.” Şark, Batı’da ve Batı için kendisine gerçeklik kazandırılan bir fikirdir.³³⁰ Oryantalizm, işleyişi bakımından nesne olduğu kadar, antropolojik yönüyle bir araçtır da. Örneğin Joseph Arthur de Gobineau’nun “insan ırklarının eşitsizliği” öğretisi, sömürgeciliğe keşif koluğu yaparak oryantalizme gönüllü yoldaşlık eden önemli bir yapıttır.³³¹

Yaşadığımız dünyada “Doğu” ve “Batı” olarak tanımlanan bölgelerin bir “kuruluş”u vardır ve bu kuruluş hiyerarşik bir ilişki içinde gerçekleştirilmiştir. Doğu yahut dünyanın Kuzey Amerika ve Avrupa dışındaki “öteki” bölgeleri coğrafi, antropolojik, edebi, sanatsal çalışma ve söylemlerle, ekonomik ve siyasi güç ilişkileri neticesinde, belli mitler eşliğinde kurulmuştur. Bu kurgunun temelinde ise Batılı öznenin öznel düşünce, arzu ve fantezileri bulunmaktadır.³³²

Bu kurgu, Batı ve Batı dışı arasındaki bir güç ilişkisini de barındırmaktadır. Batı ve “öteki”nin kurgusu hegemonik bir ilişki içinde beraberce kurgulanmaktadır. Bu güç ilişkisi karşıtlık üzerine kurulur, karşıtlığın temel mantığı ise “eksiklik” ve

³²⁹ Edward Said, **Şarkiyatçılık: Batı’nın Şark Anlayışları**, Çev.: Berna Ülner, 7. bs., İstanbul, Metis Yayınları, 2013, s. 13.

³³⁰ Edward Said, **Şarkiyatçılık: Batı’nın Şark Anlayışları**, s. 14.

³³¹ Alâeddin Şenel, **İrk ve İrkçilik Düşüncesi**, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 1984, s. 92; Edward Said, **Şarkiyatçılık: Batı’nın Şark Anlayışları**, s. 218.

³³² Fuat Keyman, Mahmut Mutman, Meyda Yeğenoğlu, “Giriş: Dünya Nasıl “Dünya” Oldu?”, **Oryantalizm, Hegemonya ve Kültürel Fark** içinde, Der.: Fuat Keyman, Mahmut Mutman Vd., İstanbul, İletişim Yayınları, 1996, s. 8.

“yokluk” üzerine kurulmasıdır.³³³ Tam da burada, tarihsel süreçte aklın erkeklerle eşleştirildiğini, kadının, “eksik erkek” olarak görüldüğünü hatırlamalıyız.

Bilgi ve gücün kimliği bu anlamda Batılıdır, sonucu ise yalnızca hakimiyet değil yaratılan bir otoritedir. Bu otorite, belli kalıplar ve mitler yoluyla birer gerçeğe dönüştürülür. Ötekileştirme, Batı’yı Batılı olmayan karşısında ayrıcalıklı bir konuma yükseltmektedir.³³⁴

Edward Said’e göre oryantalist söylemde Şark ve cinsellik arasında bir ilişki vardır. Şark hem bilgi nesnesi hem de arzu nesnesidir.³³⁵ Egzotik ve gizemlidir. Gizemi çözecek olan, merak eden, araştıran, bulan ve bilen ise erkektir.³³⁶ Bu anlamda Şarkiyatçılık, erkeklere özgü bir inceleme alanıdır; kendisine ve konusuna cinsiyetçi at gözlükleriyle bakmaktadır. Şark ve kadınlar, eril hayal gücünden çıkma, sınırsız şehvetli ve istekli yaratıklar olarak görülmektedir.³³⁷

Meyda Yeğenoğlu, cinsel ve kültürel farkın oryantalist söylemedeki “özgün eklemlenme biçimi”ni “peçe” üzerinden okuduğu çalışmasında cinsel fark ve bununla birlikte “fantezi ve arzu”nun sömürgeci öznenin kuruluşunda temel bir öneme sahip olduğunu belirtir.³³⁸ Bu anlamda “Doğu” bir bilgi nesnesiyken aynı zamanda da arzu nesnesidir.³³⁹ Kadın olarak tasvir edilen Doğu’nun nesne olma hali, eril bakışın hakim olduğu oryantalist ürünler (sanatsal- edebi eserler yahut Doğu’nun bilgisi) sayesinde nesilden nesile aktarılabilmektedir. Yeğenoğlu’na göre oryantalist söylemin cinsiyet temelli okunması, cinsellik ve arzunun iktidarla ilişkisine eğilmeyi gerektirmektedir.³⁴⁰ Burada peçe özelinde değerlendirme yapan Yeğenoğlu, peçeyi

---

³³³ Fuat Keyman, Mahmut Mutman, Meyda Yeğenoğlu, “Giriş: Dünya Nasıl “Dünya” Oldu?”, **Oryantalizm, Hegemonya ve Kültürel Fark**, s. 11.

³³⁴ Fuat Keyman, Mahmut Mutman, Meyda Yeğenoğlu, “Giriş: Dünya Nasıl “Dünya” Oldu?”, **Oryantalizm, Hegemonya ve Kültürel Fark**, s. 17.

³³⁵ Meyda Yeğenoğlu, “Peçeli Fanteziler: Oryantalist Söylemde Kültürel ve Cinsel Fark”, **Oryantalizm, Hegemonya ve Kültürel Fark** içinde, Der.: Fuat Keyman, Mahmut Mutman Vd., İstanbul, İletişim Yayınları, 1996, s. 111.

³³⁶ Fuat Keyman, Mahmut Mutman, Meyda Yeğenoğlu, “Giriş: Dünya Nasıl “Dünya” Oldu?”, **Oryantalizm, Hegemonya ve Kültürel Fark**, s. 19.

³³⁷ Edward Said, **Şarkiyatçılık: Batı’nın Şark Anlayışları**, s. 220.

³³⁸ Meyda Yeğenoğlu, **Sömürgeci Fantaziler: Oryantalist Söylemde Kültürel ve Cinsel Fark**, İstanbul, Metis Yayınları, 2003, s. 10

³³⁹ Meyda Yeğenoğlu, **Sömürgeci Fantaziler**, s. 31.

³⁴⁰ Meyda Yeğenoğlu, **Sömürgeci Fantaziler**, s. 35.

“Doğulu kadının bedeniyle Batılı bakış açısının arasındaki engel”³⁴¹ olarak işaretlemektedir. Böylece peçenin ardına “gizlenmiş” Doğu yahut kadın, beraberinde bir başka özneyi, “peçeli kadına saplantısı olan Avrupalı ataerkil özne”yi³⁴² ortaya çıkarmaktadır. Bu özne Doğu’nun/Doğulu kadının “mekânına, bedenine ve hakikatine” ulaşmayı arzu etmektedir.³⁴³

Bu alt başlığı sonlandırırken Şark’ı kadın, Batı’yı erkek, Şarkiyatçılığı da bir erkek gözü olarak değerlendirebiliriz.

2.3. Panorama 3: Erken Cumhuriyet ve “Cumhuriyet’in Buluş Çağı”nda Siyasi ve İdeolojik Gelişmeler

Karikatür Siyasi Mizah Dergisi’nin yayımlanmaya başladığı 1936’dan bakıldığında göze çarpan en önemli olay şüphesiz yaklaşmakta olan İkinci Dünya Savaşı’dır. 1930’ların ortalarından itibaren Almanya silahlanma siyasetini ilerletmiş, İtalya, Habeşistan’ı işgal etmiştir. Milletler Cemiyeti ise bu gelişmeler karşısında bir şey yapamamış, etkisiz kalmıştır. Türkiye bu koşullar altında 24 Temmuz 1923’te Lozan’la birlikte yürürlüğe giren Boğazlar Sözleşmesi’nin yeniden görüşülmesini 1933 ve 1934’te dile getirmiştir. 1923’te kabul edilen Sözleşme, Boğazlar’ın silahtan arındırılmasını gerektirmektedir ve gelişen yeni durumda bu durum Türkiye’nin güvenliği için bir sorun oluşturmaktadır. İki girişimin ardından 1936’ya gelindiğinde Dışişleri Bakanı Tefik Rüştü Aras başkanlığındaki heyet Lozan’a taraf olan devletlere birer nota göndermiştir. 22 Haziran 1936’da Montrö’de toplanan konferans, 20 Temmuz 1936’de Montrö Boğazlar Sözleşmesi’nin kabulü ile sona ermiştir. Türk Ordusu 21 Temmuz 1936’da Boğazlar Bölgesi’nin güvenliğini eline alır. Bu siyasi zaferin gözde ismi Dışişleri Bakanı Tefik Rüştü Aras’tır.³⁴⁴

1930’ların önemli olaylarından birisi Dersim İsyanı’dır. Cumhuriyet yönetimimin 1930’ların ilk yarısından itibaren Dersim bölgesinde tespit ettiği temel

³⁴¹ Meyda Yeğenoğlu, *Sömürgeci Fantaziler*, s. 52.

³⁴² Meyda Yeğenoğlu, *Sömürgeci Fantaziler*, s. 69.

³⁴³ Meyda Yeğenoğlu, *Sömürgeci Fantaziler*, s. 99.

³⁴⁴ Mahmut Goloğlu, *Tek Partili Cumhuriyet (1931-1938)*, Ankara, Goloğlu Yayınları, t.y., s. 177-188; Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi: 1914-1980*, 4. bs., Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1987, s. 343-346.

mesele feodal üretim ilişkilerine dayalı aşiret düzeni olmuştur. *Kadro*'da yayımlanan Şevket Süreyya'nın “*Derebeyi ve Dersim*”³⁴⁵, İsmail Hüsrev'in “*Türkiye’de Derebeylik Rejimi*”³⁴⁶ ve “*Şark Vilayetlerinde Derebeylik*”³⁴⁷ yazı dizileri doğudaki feodal aşiret düzeni ve bunun tasfiye edilmesi üzerinedir. 1935’e gelindiğinde ise yasal adımlar atılmış, 25 Aralık 1935’te “Tunceli Vilayetinın İdaresi Hakkında Kanun” çıkarılmış, kanun 2 Ocak 1936’da Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiş ve Dersim’in adı Tunceli olmuştur.³⁴⁸ Bir yıl sonra, 21 Mart 1937’de Dersim İsyanı patlak vermiş; isyan altı ay sürmüş ve Eylül ayında bastırılarak elebaşları cezalandırılmıştır.³⁴⁹

İtalya’nın Afrika’daki işgalinin Doğu Akdeniz’de tehdit yaratması, Türkiye’yi Ortadoğu devletleriyle işbirliği siyasetine yöneltmiştir. Bu siyasetin sonucu 8 Temmuz 1937’de Tahran’da, Sadabad Sarayı’nda Türkiye, İran, Irak ve Afganistan arasında Sadabad Patkı imzalanmıştır.³⁵⁰

1930’ların ikinci yarısının bir başka önemli meselesi Hatay meselesidir. Türkiye ile Fransa arasında 1921 yılında imzalanan Ankara Antlaşması, İskenderun Sancağı’na özel bir yönetim şekli tanımıştı. 1936’da Fransa’nın Suriye’deki manda yönetimini sona erdireceğinin ve Sancak bölgesini de Suriye’ye bırakacağını gündeme gelmesi, Türk Hükümeti’nin 9 Ekim 1936 tarihli notasıyla karşılanmıştır. Mustafa Kemal’in 1 Kasım 1936’da, Meclis’in yeni çalışma dönemi için yaptığı konuşma ile de bir ultiatoma dönüşmüştür. Bu durum, Hatay’ın anavatana katılması sürecini başlatmıştır. Bu süreçte Hatay’ın Türklüğüne yönelik Fransa ve Suriye karşıtı yoğun bir siyasi kampanya yürütülmüştür. Meselenin Fransa ile karşılıklı çözüme götürülememesi sonucu konuyu Milletler Cemiyeti devralmıştır.

³⁴⁵ Şevket Süreyya (Aydemir), “Derebeyi ve Dersim”, *Kadro*, S.6, 1932, s. 41-45

³⁴⁶ İsmail Hüsrev (Tökin), Türkiye’de Derebeylik Rejimi, *Kadro*, S.7, 1932, s. 16-23.

³⁴⁷ İsmail Hüsrev (Tökin), Şark Vilayetlerinde Derebeylik, *Kadro*, S.11, 1932, s. 22-29.

³⁴⁸ **Resmi Gazete**, Sayı: 3195, 2 İkinci Kanun 1936, s.5892. Çevrimiçi: <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/3195.pdf> (Erişim Tarihi: 06.01.2022)

³⁴⁹ Serap Yeşiltuna, **Devletin Dersim Arşivi**, 2. bs., İstanbul, İleri Yayınları, 2015. Arşivde isyanın öncesi ve sonrasına ait devletin aldığı önlemler, yayımlanan raporlar ve yazışmalar görülebilmektedir. Dersim İsyanı ile ilgili tartışılan olaylar, rakamlar ve uygulamalar için bkz. Özgür Erdem, **Dersim Yalanları ve Gerçekler**, 4 bs., İstanbul, İleri Yayınları, 2017.

³⁵⁰ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi: 1914-1980**, s. 346-347; Mahmut Goloğlu, **Tek Partili Cumhuriyet (1931-1938)**, s. 283-287.

1937’de Sancak, Hatay adını almış; önce dış işlerinde Suriye’ye bağlı ancak kendi Anayasası olan bir statüye kavuşmuştur. Eylül 1938’de kurulan Hatay Devleti, bir yıllık bağımsızlıktan sonra 29 Haziran 1939 tarihindeki Meclis toplantısının ardından Türkiye’ye katılmıştır.³⁵¹

Karikatür’ün gündemini uzun bir süre boyunca meşgule edecek olay ise İkinci Dünya Savaşı olmuştur. Derginin 13 yıllık yayın hayatının 9 yılı, öncesiyle sonrasıyla İkinci Dünya Savaşı gündemiyle meşgul olmuştur.

İngiltere, Sovyetler Birliği, ABD, Çin ve Fransa’nın “Müttefik Devletler”; Almanya, İtalya ve Japonya’nın ise “Mihver Devletler” olarak katıldığı II. Dünya Savaşı, 2 Eylül 1939’da Almanya’nın Polonya’yı işgaliyle fiilen başlamıştır. İşgalin hemen ardından İngiltere, Fransa ve İngiliz Milletler Topluluğu’na mensup ülkeler Almanya’ya savaş açarak savaşa dahil olmuştur. Almanya, 1940 baharında Fransa’yı ele geçirmiş; Ekim 1940’ta Almanya’nın müttefiki İtalya’nın Yunanistan’ı işgaliyle birlikte savaş Türkiye’nin sınırlarına ulaşmıştır.³⁵² 1941 yılında Balkanlar, Mihver devletlerinin kontrol altına girmiştir. Aynı yılın Haziran ayında Mihver kuvvetleri Sovyetler Birliği’ne; Aralık ayında ise Japonya, ABD’ye ve Müttefiklerin Pasifik’teki topraklarına saldırmıştır. Japonya’nın Pasifik cephesinde, diğer Mihver kuvvetlerinin Kuzey Afrika ve Stalingrad’daki yenilgileriyle birlikte savaşın seyri Müttefikler lehine dönmeye başlamıştır. 1943 yılı itibarıyla Almanya ve İtalya’nın yenilgileri sonrası Mihver kuvvetleri geri çekilmeye başlamış; 1943’te İtalya Müttefiklerce işgal edilmiş; 1944’te Müttefikler Fransa’yı geri almış ve Almanya işgal edilmiştir. 8 Mayıs 1945’te Almanya’nın, 15 Ağustos’ta da Japonya’nın teslim olmasıyla savaş sona ermiştir.³⁵³

Modern savaş teknolojisi altyapısından yoksun olan Türkiye, “Etkin Tarafsızlık” politikasıyla II. Dünya Savaşı’nın dışında kalmıştır. Tarafsızlık politikasının temelinde yabancı orduları ülke sınırlarından, Türk askerini de yabancı

³⁵¹ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi: 1914-1980**, s. 348-351.

³⁵² Selim Deringil, “Hasta Adam’ın Dinç Evlatları”, **Toplumsal Tarih**, S. 121, İstanbul, Ocak 2004.

³⁵³ Osman Öndeş, **2. Dünya Savaşı**, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1974, s. 779.

ülke sınırlarından uzak tutmak vardır.³⁵⁴ Askerî anlamda hazır olana yahut da savaşın sonuna kadar sürdürmeye çalıştığı savaşın dışında kalma politikası, Türkiye'nin II. Dünya Savaşı dış politikasının temelidir. Hem Müttefiklerle hem de Mihver devletlerle ilişkisi olan Türkiye, bir tarafla dostluk, bir tarafla saldırmazlık antlaşması imzalamıştır.

Savaşın başında İngiltere ve Fransa'yla karşılıklı güvenlik antlaşması, sonra da Almanya'yla bir saldırmazlık antlaşması (18 Haziran 1941) imzalayan Türkiye, fiili olarak savaşa katılmayıp, savaşın son yılı Mihver grubuna savaş ilan etmiş (23 Şubat 1944) ve savaş sonrası 25 Nisan 1945'teki San Fransisco Konferansı ile kurulan Birleşmiş Milletler'in kurucu üyelerinden birisi olmuştur.³⁵⁵

Türkiye II. Dünya Savaşı'na girmemiş fakat bu savaşın yıkıcı etkilerini ekonomik olarak yoğun bir biçimde hissetmiştir. Savaşın ilk yıllarıyla birlikte alınan sert ekonomik tedbirler, ekmeğin karneye bağlanması, Mihver ordularının Trakya sınırına kadar gelmesiyle İstanbul'da yaşanan "karartma geceleri", savaş yıllarının savaşa girmeyen Türkiye'deki etkilerinden bazılarıdır. İstanbul'un olası bir düşman saldırısında savunmadan yoksun olması nedeniyle, isteyen ailelerin Anadolu'ya sevkıyatı Devlet Demiryolları tarafından ücretsiz gerçekleştirilmiştir.³⁵⁶

Savaş, Türkiye'de sanayi, tarım, hizmet sektörü, yatırım gibi pek çok alanı etkilemiştir. Mali tarih açısından bakıldığı zaman 1940-1945 yılları arası dönemi Türkiye ekonomisinin gelişimi açısından "bir kesinti" dönemidir. Savaş yılları Türkiye'si iki hükümet tarafından yönetilmiştir: Refik Saydam ve onun 1942'deki ölümünden sonra Şükrü Saraçoğlu Hükümetleri.³⁵⁷ Savaştan önce 120 bin olan asker sayısı, savaşın ilanı ile birlikte 1 milyona çıkartılmış, gerek tüketimin artışı gerekse üreticilerin askere alınmasından ötürü hububat üretimi yarı yarıya düşmüştür. Bu durum bir taraftan alım gücünün düşmesini, bir taraftan da karaborsanın artmasını beraberinde getirmiştir. İaşe sorunu ortaya çıkmış; enflasyon %400'e çıkmıştır. Aynı

³⁵⁴ Edward Weisband, **2. Dünya Savaşı'nda İnönü'nün Dış Politikası**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1974.

³⁵⁵ Türkkaya Ataöv, **2. Dünya Savaşı**, İleri Yayınları, İstanbul, 2008, s. 180;

³⁵⁶ Eser Tutel, "Şu Uğursuz 1942 yılı!", **Popüler Tarih**, S. 8, İstanbul, Ocak 2001.

³⁵⁷ Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi: 1908-2005**, 10. bs., Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2006. s. 83.

dönem temel tüketim mallarındaki fiyat artışı buğdayda %1733, unda %966, ekmekte ise %400'dür.³⁵⁸

Refik Saydam Hükümeti'nin ekonomik sorunların çözümünü sıkı fiyat denetiminde ve tarım ürünlerini düşük fiyattan satın alma yolunda görmüştür. 18 Ocak 1940'ta çıkarılan ve hükümete savaş ihtiyacına göre üretimi düzenleme yetkisi veren Milli Koruma Kanunu³⁵⁹, devletin ekonomiye yoğun müdahalesini yasal hale getirmiştir.³⁶⁰ Mal eksikliği karaborsayı, karaborsa da fiyat spekülasyonunu doğurmuş ancak Kanun, karaborsayı önleyemediği gibi savaş vurguncusu bir kesimi de yaratmıştır.³⁶¹ 1940-1942 yılları arası ekonomik krizden yararlanan ve bundan çıkar sağlayan birtakım ağa, tüccar ve memurlardan oluşan bir kesime karşılık gelen "hacıağa" kavramı siyasi literatüre bu süreçte girmiştir.³⁶² Bu "hacıağa" tiplmesi *Karikatür* siyasi mizah dergisi karikatürlerinde de kullanılmıştır. Temmuz 1942'de ölen Refik Saydam'ın ardından başbakan olan Şükrü Saraçoğlu, önceki hükümetin sıkı fiyat kontrolü uygulamasından vazgeçmesine rağmen karaborsanın ve fiyat artışının önüne geçememiştir. Saraçoğlu Hükümeti savaş vurgunculuğuna ve enflasyona karşı önlem olarak iki vergiyi devreye sokmuştur: kentlerdeki savaş zenginleri için Varlık Vergisi³⁶³ ve kırsaldaki savaş zenginleri için Toprak Mahsulleri Vergisi³⁶⁴. Kasım 1942'de kanunlaşan Varlık Vergisi savaş zengini kesimleri hedef almasına rağmen fiiliyatta azınlıkları hedef almış, azınlık sermayesinin Müslüman-Türk sermayesine geçişinde Varlık Vergisi'nin önemli

³⁵⁸ Murat Metinsoy, *İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye: Gündelik Yaşamda Devlet ve Toplum*, İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları, 2016, s. 47-66.

³⁵⁹ *Resmî Gazete*, 21 Şubat 1940, S.4439, s. 13386. Çevrimiçi:

<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/4439.pdf> (Erişim Tarihi: 06.01.2022)

³⁶⁰ Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi: 1908-2005*, Cemil Koçak, *Türkiye'de Milli Şef Dönemi: 1938-1945*, 2. c., 3. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, C.II, 2007, s. 373-379.

³⁶¹ Taner Timur, *Türk Devrimi ve Sonrası*, s. 198.

³⁶² Taner Timur, *Türk Devrimi ve Sonrası*, s. 200.

³⁶³ *Resmî Gazete*, 12 Teşrinisani 1942, S.5255, s. 3965.

<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/5255.pdf> (Erişim Tarihi: 06.01.2022)

³⁶⁴ *Resmî Gazete*, 7 Haziran 1943, S.5423, s. 5241. Çevrimiçi:

<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/5423.pdf> (Erişim Tarihi: 06.01.2022)

etkisi olmuş; vergi, “ırk ve din ayrımına dayalı bir vergi” olarak mali tarihimize geçmiştir.³⁶⁵

Özellikle 1942-1945 arası Türkiye ekonomisi savaşın ihtiyaçlarına göre düzenlenmiş; devletin tüm kurumları ve teşkilatları her an savaşa girilecekmiş gibi hazır bulunurken, milletin tüm fertlerinin de savaşa katılımı söz konusu olmuştur.³⁶⁶ Savaş sadece cephede değil, cephenin gerisinde de yaşanmıştır. Bunun anlamı, savaşa kamusal alanın yanında özel alanın da dahil edilmesidir. Kadınların militarizasyonu sürecinin erkeklikle ilişkisine daha önce değinildiği gibi savaş yıllarında bu militarizasyon süreci daha belirgin olmuştur.

Krizin etkisi kamu hizmetlerini azaltmış, ayrıca fiyatlardaki artış, ekmeğin karneye bağlanması, bazı tüketim mallarına ulaşma zorluğu, savaşın cephe gerisi olan hane içi ekonomiyi de derinden etkilemiştir. Bundan en çok etkilenen grup ise şüphesiz “hanenin nigeşbanı” kadınlar ve onların bakmakla görevlendirildikleri çocuklardır. II. Dünya Savaşı koşullarında Türkiye ekonomisinin krize girmesi, kamu hizmetlerin kısıtlanması, tıpkı neoliberalizmin dayattığı gibi kadınlara yeni görevler yüklemiştir. Kamunun yani devletin kimi görevleri, onun yerini almaya zorlanan “sessiz eşler, anneler, kızlar, teyzeler, büyükanneler, kız kardeşler, kadın arkadaşlar ve komşular ordusuna” devredilmiştir.³⁶⁷

Dönemin gazeteleri de savaş döneminde kadınlardan beklenen rolleri açıkça işlemiştir. Örneğin ünlü romancı ve aynı zamanda çeşitli gazetelerde köşe yazıları yazan Refik Halid Karay, 1942 yılında yazdığı köşesinde bunu açıkça ifade edenlerden birisidir. “*Harpte Aile Kadını*” başlıklı yazısında şöyle yazmıştır:

---

³⁶⁵ Taner Timur, **Türk Devrimi ve Sonrası**, s. 204; Cemil Koçak, “Siyasal Tarih (1923-1950)”, **Türkiye Tarihi: Çağdaş Türkiye: 1908-1980** içinde, Yay. Sina Akşin, 4 cilt, Hürriyet Gazetesi İçin Özel Baskı, İstanbul, Cem Yayınevi, 2013, s. 170-171; Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi: 1908-2005**, s. 85; Cemil Koçak, **Türkiye’de Milli Şef Dönemi; 1938-1945**, s. 481-487.

³⁶⁶ Cevahir Kayam, Alev Özbil, “II. Dünya Savaşı Döneminde Alınan Gizli Koordinasyon Heyeti Kararları”, **Toplumsal Tarih**, sayı 277, İstanbul, Ocak 2017.

³⁶⁷ Joya Misra ve Leslie King, “Kadın, Toplumsal Cinsiyet ve Devlet Politikaları”, **Siyaset Sosyolojisi: Devletler, Sivil Toplumlar ve Küreselleşme**, Phoenix Yayınları, Ankara, 2010, s. 576. Buradaki neo-liberalizmin sonuçları hakkında verilen “sessiz eşler, anneler, kızlar...” örneğini, II. Dünya Savaşı dönemi Türkiye’sinde yaşanan ekonomik kriz ve bunun kadınlara yüklediği görevler için bir benzetme yaparak kullandım.

“Erkeğin ve ailenin gidişi üzerinde kadın, harp ve darlık devrinde her zamankinden tesirli bir rol oynar. Hatta ailenin ölüm kalım davası erkekten fazla kadının sırtına yüklenmiş demektir. Eteğini beline sokup canını dişine takarak şu dehşetli buhran içinde evi yıkılmaktan kurtaracaktır, kızının kırsağının ırz ve mal hırsızları tarafından çalınmasını önleyecek, sayısız zorluklara göğüs gerecek, kısacası aileyi koruyacak olan kendisidir. Biricik ümit, onun göstereceği fedakârlıkta, feragatte, yararlıkta, mertliktedir.”³⁶⁸

Karay’ın satırlarındaki “harp ve darlık devirleri” ile zamanı belirtilerek savaş yıllarının koşulları içinde kadından beklenen görevler sıralanmış, kadınlar göreve çağrılmış ve bu çağrı kadınlardan her zaman beklenen fedakârlık ve feragat gibi kavramlarla birlikte yapılmıştır. Aynı Karay, Ekim 1940’ta hükümet tarafından alınan çok çocuklu kadınlara ödül vermek üzere kırk bin lira ayrılması kararını “*Helâl olsun; azdır bile!*” diye karşılamış “erkek için harpte en fazla düşman öldüren, kadın için de cephe gerisinde en fazla nüfus yetiştiren”in memlekete en fazla hizmet edeceğini belirtmiştir.³⁶⁹

İkinci Dünya Savaşı’nın sonucunun belli olmaya başladığı 1944 yılından itibaren Türkiye ve CHP içinde liberal fikirler görünür olmaya ve basının iktidara yönelik eleştirisi artmaya başlamış, özellikle *Tan* ve *Vatan* gazetelerinde, izlenmekte olan dış politika eleştirilmiştir. Bu gazeteler Ağustos ve Eylül aylarında kapatılmıştır. 1945 yılı başında Türkiye San Fransisko Konferansı’na katılabilmek ve Birleşmiş Milletler’in kurucu üyesi olabilmek için Almanya ve Japonya’ya savaş ilan etmiştir. Aynı yıl çok partili sisteme geçiş sürecinin CHP içinde başlatıldığı bir yıl olmuştur. Kapatılan gazeteler yeniden yayın hayatına başlamıştır. 19 Mayıs 1945 tarihli konuşmasında İnönü bunu vurgulamıştır. Aynı zamanda Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan gibi isimlerin parti içindeki muhalefeti de iyice belirginleşmiştir. Bu muhalefetin varlığı, parti içinde liberalleşme talep eden 7 Haziran 1945 tarihli “Dörtlü Takrir”³⁷⁰ ile iyice gün yüzüne çıkmıştır. Dörtlü Takrir’in CHP hükümetince reddedilmesi, “ikinci parti” olarak Demokrat Parti

³⁶⁸ Refik Halid Karay, “Harpte Aile Kadını”, *Tan*, 22 Ekim 1942.

³⁶⁹ Refik Halid Karay, “Madalya Yerine”, *Tan*, 14 Ekim 1940.

³⁷⁰ Feroz Ahmad, Bedia Turgay Ahmad, Türkiye’de **Çok Partili Politika’nın Açıklamalı Kronolojisi: 1945-1971**, İstanbul, Bilgi Yayınevi, 1976, s. 13.

(DP)'nin kuruluşuna giden süreci hızlandırmıştır. 26 Haziran 1945'te Türkiye Birleşmiş Milletler Antlaşması'nı imzalamış ve BM'nin kurucu üyelerinden biri olmuştur. Bu aynı zamanda Sovyetler Birliği ile ilişkilerin sona ermesi anlamına gelmiştir.³⁷¹

1946 yılında ise CHP Kurulayı'nda alınan karar doğrultusunda "Milli Şeflik" ve "Değişmez Genel Başkan" unvanları kaldırılarak Milli Şeflik dönemi sona ererken Demokrat Parti (DP) de kurulmuştur.³⁷² 21 Temmuz 1946 tarihli seçimlerden sonra kurulan hükümetin başbakanı Saraçoğlu değil Recep Peker olmuştur. 1946 ve 1947 yılları, Hükümetin başı Recep Peker ile DP'nin genel Başkanı Celal Bayar arasındaki siyasi çatışmalarla geçmiş, İsmet İnönü ise bu iki partiyi 12 Temmuz Bildirisi ile yakınlaştırmaya çalışmıştır. Bu gelişmelerin ardından Recep Peker bu kez İnönü'ye cephe almıştır. Recep Peker'in görevde kalıp kalmamasının çok partili sistemin devam edip etmeyeceğinin göstergesi olduğu durumda süreç, Peker'in 9 Eylül 1947'deki istifasıyla sonuçlanmıştır.³⁷³

Peker'in istifası beraberinde rejimin gazetesinin tepe noktasının da değişmesine neden olmuş, Falih Rıfkı, *Ulus*'un başyazarlığı görevinden ayrılmıştır. Peker'den boşalan başbakanlık görevi Hasan Saka tarafından doldurulmuş³⁷⁴, Peker'le birlikte parti içindeki sertlik yanlısı grup (aşırılar) siyaset sahnesinden çekilmiştir. Öte yandan Saka Hükümeti de iktidar tarafından muhalefete karşı fazla tavizkâr olmakla, muhalefet tarafından da yeterince liberal olmamakla eleştirilmiş ve hükümet 8 Haziran 1948'de istifa edip ertesi gün İkinci Saka Hükümeti olarak yeniden kurulmuştur.³⁷⁵

12 Mart 1947'de ilan edilen Truman Doktrini'nin ardından 12 Temmuz 1947'de Türkiye'ye Amerikan yardımına ilişkin antlaşma imzalanmış³⁷⁶, Türkiye'nin

³⁷¹ Cemil Koçak, "Siyasal Tarih (1923-1950)", s. 178.

³⁷² Feroz Ahmad, Bedia Turgay Ahmad, Türkiye'de **Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi: 1945-1971**, s. 16.

³⁷³ Cemil Koçak, "Siyasal Tarih (1923-1950)", s. 187.

³⁷⁴ Feroz Ahmad, Bedia Turgay Ahmad, Türkiye'de **Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi: 1945-1971**, s. 35.

³⁷⁵ Cemil Koçak, "Siyasal Tarih (1923-1950)", s. 188-189.

³⁷⁶ Feroz Ahmad, Bedia Turgay Ahmad, Türkiye'de **Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi: 1945-1971**, s. 30.

Batı ittifakına dahiliyeti, BM üyeliğinden sonra Kuzey Atlantik İttifakı Örgütü (NATO) üyeliği ile devam etmiştir. Bu süreçten sonrası, tezimizin kapması dışında olacağı için ilerleyen süreçten bahsedilmeyecektir.

Karikatür siyasi mizah dergisinin yayın süresinin önemli bir bölümünü işgal eden İkinci Dünya Savaşı'nın siyasi ve diplomatik tarih üzerinden takip etmenin yanı sıra aynı döneme gündelik yaşam, insanların yaşam deneyimleri ve entelektüel dönüşüm üzerinden de bakmak faydalı olacaktır. Bu bakış açısı, dönemi yalnızca savaş ve diplomasi üzerinden okumanın neden olduğu eksikliği de gidermiş olacaktır.

1945-1950 arası dönemi “Cumhuriyet’in Buluş Çağı” olarak tanımlayan Levent Cantek, 1940’larda var olan bir çatışmayı işaret etmektedir. Bunlar 1890 doğumlu devletçi kuşak ile 1910 doğumlu genç kuşak arasında var olan, moda ve popüler kültür karşıtlığı üzerinden ve genç kesimi hedef alan bir çatışmadır. Yaşlı kuşak, kendisini gençlerin ve toplumun ebeveyni olarak görmektedir. Demokrasi özlemi ile CHP karşıtlığının özdeşleştiği, CHP’nin de DP’lileşmeye başladığı dönem, yukarıda da bahsedildiği gibi, tam da bu “çağ”ın içinde gerçekleşmiştir. Bu “çağ”, kadına yönelik eleştirinin de oldukça yoğun ve olağan kabul edildiği bir dönemdir. Kadın eleştirisi, onun iş hayatına dahil olmasından giydiği kıyafete, sinemada izlediği filme, giydiği şapkaya ve yaptığı makyaja kadar geniş bir yelpazededir. Toplumun ebeveyni kuşağa göre kadının giydiği ipek çorap yuva yıkmaktadır, Hollywood bir “batakhane”dir, kadının yapamayacağı işler vardır, onlar erkekler gibi olmak isteseler de başarılı olamazlar ve bu yüzden de annelik yapmalıdırlar. Kadınların yanı sıra erkeklerdeki bobstil giyim tarzı eleştiri konusu edilmiştir.³⁷⁷

Erken Cumhuriyet döneminin paternalist yaklaşımının Cumhuriyet’in Buluş Çağı’nda da ve bu kez kendini toplumun ebeveyni olarak gören erkeklerce devam ettirildiğini söyleyebiliriz.

---

³⁷⁷ Levent Cantek, **Cumhuriyet’in Buluş Çağı: Gündelik Yaşama Dair Tartışmalar (1945-1950)**, 2. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2013.

Murat Metinsoy'un İkinci Dünya Savaşı yılları Türkiye'sini günlük yaşam ve sıradan insanların yaşam deneyimleri üzerinden okuduğu çalışması³⁷⁸, dönemi yalnızca siyaset ve diplomasi açısından okuyan literatürün ıskaladığı toplumsal dönüşüme odaklanmaktadır. Yalnızca devletlilerin siyasetleri üzerinden yapılan bir analiz, gerçek yaşamda olan bitene gözlerini kapatmaktadır. Savaş, aile yapısını, özellikle çocuk ve kadınları şiddetli biçimde etkilemiştir. Boşanmalar artmış; ekonomik sorunlar, kocası askerde olan kadınları başka erkeklerle yaşamaya zorlayabilmiştir. Sorunun çocuklara yansımaları ise daha şiddetli olmuş, anneleri tarafından öldürülen yahut sokakta yaşamaya terk edilen çocuk sayısında artış yaşanmıştır. Çocukların terk edilmesi, hem evsiz hem de beraberinde suça bulaşan çocuk sayısını artırmıştır.³⁷⁹

Görüldüğü üzere devletluların —ki erkektirler— yürüttükleri siyaset kurumunun ve savaşın yıkıcılığının etkileri en çok kadınları ve çocukları vurmuştur. Başka erkeklerle yaşamaya zorlanan da, çocuklarını terk etmeye yahut öldürmeye sürüklenen de erkekler değil kadınlardır. Süreç, siyaset “adam”larının söylev ve demeçlerindeki “olması gerekenler” gibi gerçekleşmemiştir. Tüm bunlar dönemin siyaset ve ekonomisinin erkekliği üzerinde düşünmeye olanak sağlamaktadır.

Karikatür Siyasi Mizah Dergisi'nin savaşın bitiminden itibaren üç yıl daha sürecek yayın süreci içinde Soğuk Savaş'ın başlangıcı da dahil olmaktadır. Savaşın hemen ardından İnönü iktidarı kapitalist dünya ile entegrasyon için gerekli siyasi ve ekonomik önlemleri hızla hayata geçirmeye başlamıştır. Sadece ekonomik ve siyasi dönüşümle yetinmeyip entelektüel ve fikirsel dönüşüme de bakmak, İkinci Dünya Savaşı sonrası Soğuk Savaş ikliminin düşünce hayatı üzerindeki etkilerinin izini sürmek, bize, erkeklik ile ilgili bulgular da sunabilmektedir.

İkinci Dünya Savaşı sonrası itibarıyla Türkiye, siyasetini, “Hür dünya” ile aynı kampta olacak şekilde planlamaya başlamıştır. Bu süreç ABD ile yakınlaşma ve çok partili sisteme geçiş süreci olarak özetlenebilir, 1947-1948 yıllarına

---

³⁷⁸ Murat Metinsoy, **İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye: Gündelik Yaşamda Devlet ve Toplum**, İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları, 2016.

³⁷⁹ Murat Metinsoy, **İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye: Gündelik Yaşamda Devlet ve Toplum**, s.. 462-484.

tariflenebilir, Truman Doktrini (1947) ve Marshall Yardımı (1948) ile vücuda büründürülebilir. Cangül Örnek, Soğuk Savaş Türkiye'sinin düşünce hayatındaki dönüşüm üzerine yaptığı çalışmasında farklı kesimlerin bu yakınlaşma ve dönüşüm üzerinde ortak bir mutabakata sahip olduklarının ve Soğuk Savaş'ın Batı'ya kıyasla Türkiye'de erken başlayıp geç sona erdiğinin altını çizmektedir.³⁸⁰ Türkiye, Soğuk Savaş'a “eskiye dayanan koyu bir komünizm düşmanlığı ile girmiştir.”³⁸¹

ABD'nin lideri olduğu “Hür Dünya” cephesinin demokrasi ve özgürlük tanımı antikomünizm temeli üzerinden yapılmıştır.³⁸² Antikomünizmin bu düşünsel iklimdeki belirleyiciliğini militarizm ve milliyetçilik üzerinden okumaya çabalayınca, sürecin erkeklik ile ilgisi de kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Almanya'nın Sovyetler Birliği'ne saldırmasıyla kendini kamuoyuna göstermeye başlayan antikomünizm, Almanya'nın Sovyetler Birliği üzerine yürüdüğü 1941 ve 1943 yılları arasında doruk noktasına ulaşmıştır. Bu süreci dönemin Türkçü-Turancı *Çınaraltı* dergisi üzerinden okumak, dönemin antikomünizminin erkeklikle ilişkisi açısından iyi bir örnektir.

Nihal Atsız, Yusuf Ziya Ortaç, Payami Safa, Hüseyin Hüsnü Emir Erkilet gibi isimlerin yazdığı, antikomünist ve Almanya yanlısı *Çınaraltı*'nın 38. sayısında başyazı olarak yayımlanan yazının başlığı “Sulh Afyonu”dur.³⁸³ Yazara göre “Bu harbin başından beri bize her gün, şifa niyetine yutturulan bir hap var”dır. O da “Sulh!”tür. Savaş her yandadır ve Türkler savaştan korkan bir millet değildir. Hangi evin kapısı çalınsa “hâlâ kanayan bir şehit hatırası” ile karşılaşılır. Sulh istemek, “milli terbiyeye asla uymaz.” Türk milletini geleceği için fedakârlık gerekmektedir ve bu sulh olduğu kadar harptir de.

11 Temmuz 1942 tarihli 42. sayıda yayımlanan “Mucize”³⁸⁴ isimli başyazı ise 1939'da başlayan savaşın “yeni kahramanlar” doğurduğundan bahsetmektedir. Bu

³⁸⁰ Cangül Örnek, *Türkiye'nin Soğuk Savaş Düşünce Hayatı; Antikomünizm ve Amerikan Etkisi*, İstanbul, Can Yayınları, 2015, s. 30.

³⁸¹ Cangül Örnek, *Türkiye'nin Soğuk Savaş Düşünce Hayatı; Antikomünizm ve Amerikan Etkisi*, s. 63.

³⁸² Cangül Örnek, *Türkiye'nin Soğuk Savaş Düşünce Hayatı; Antikomünizm ve Amerikan Etkisi*, s. 77.

³⁸³ Yusuf Ziya Ortaç, Sulh Afyonu, *Çınaraltı*, sayı 38, 13 Haziran 1942, s. 3.

³⁸⁴ Yusuf Ziya Ortaç, Sulh Afyonu, *Çınaraltı*, sayı 42, 11 Temmuz 1942, s. 3.

kahramanlar “ömürlerini temmuz çölünün ak ateşinde yakan”, “makine asrında insan ruhunun son mucizeleridir”ler. Bu kısa yazı Don Nehri’nin şarapnel mermileri altında lastik botlarla geçişinden, Karadeniz’e indirilen hücumbotlara kadar Almanya’nın Sovyetler’e taarruzunu özetlemektedir. Kahramanlar Almandır ve Türkiye henüz savaşa dahil değildir. Yazı, Attila’dan Gazneli Mahmut’a, Fatih’ten Yavuz’a, Plevne’den Çanakkale’ye Türk tarihini de “mucize” olarak savaşa dahil etmiştir. *Çınaraltı* gibi Türkçü-Turancı yayınlar Türkiye’ye Almanya’nın yanında savaşa dahil etmek için yaptıkları yayınlarda kahramanlık, savaş, milliyetçilik, şehitlik, kan, terbiye gibi erkeklikle bağlantılı kavramları kullanmışlardır.

2.4. Panorama 4: Siyasi Karikatür, Erkeklik ve *Karikatür*

Siyasi Mizah Dergisi

2.4.1. Karikatürün Kimliği

Dördüncü ve son panorama konusu olan karikatür, günlük yaşamın ve kamusalığın bir göstergesi olması bakımından yayımlandığı dönemin gerek siyasi gerek kültürel iklimi hakkında fikir sahibi olabilmek adına iyi bir araştırma alanıdır. Karikatürler, yıllar sonra sahneye çıkarak tanıklıklarını fısıldamaktadırlar.³⁸⁵ Bu çalışma da yıllar öncesinin karikatürlerinde, dönemin erkekliği ile ilgili bu karikatürlerin fısıldadıklarının peşindedir.

Temel işlevinin güldürmek mi, eleştirmek mi, muhalefet etmek mi olduğu konusunda farklı fikirler öne sürülen karikatür için yüzyıllar içinde farklı tanımlamalar yapılmıştır. Turhan Selçuk, karikatürü “çizgiyle mizah” olarak tanımlar.³⁸⁶ Önce insanları güldüren “kaba saba abartmalar” olarak anlaşılan ve adlandırılan karikatür daha sonra “gülmece deseni” ve “grafik gülmece” isimlerini almıştır. Bununla birlikte her çizerin kendi terminolojisinin var olması da karikatürü tanımlayan pek çok anlamın ortaya çıkmasına neden olmuştur.³⁸⁷ Koloğlu’na göre “bir kişi, tip ya da eylemin çizgiyle çarpıtılmış, abartılmış surumu” olan karikatürün

³⁸⁵ Aydan Şener, “Turgut Çeviker ile Karikatürkiye Üzerine, Karikatürçünün Üstünde Hiçbir Güç Olamaz; Tanrı Bile”, **Toplumsal Tarih**, S. 206, Şubat 2011, s. 30-37

³⁸⁶ Turhan Selçuk, “Karikatür Nedir?”, **Grafik Mizah** içinde, İstanbul, İris Yayınları, 1998.

³⁸⁷ Hıfzı Topuz, **İletişimde Karikatür ve Toplum**, Eskişehir, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Basımevi, 1986, s. III.

tarihi 16. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Karikatür önce İtalya ve Fransa’da geliştikten sonra bütün Avrupa’da yayılmış ve 18. yüzyılın ikinci yarısında bir sanat haline gelmiştir.³⁸⁸

Abraham A. Moles ise karikatür için daha kapsamlı bir tanım ortaya koymuştur; ona göre Karikatür bir “kitle iletişim biçimi”, “günlük yaşamın bir enstantanesi, bir mikro-sahnesi”, bir kişiliğin, sosyal sınıfın yahut bir rolün belirgin çizgilerini ortaya çıkaran sosyal bir göstergedir.³⁸⁹

Karikatür sözcüğü İtalyanca “abartma, yükleme eylemi”ne karşılık gelen *caricatura* sözcüğünden gelmektedir. Dolayısıyla bir abartma, bir yükleme, bozma-çarpıtma işidir. İletişim açısından ise karikatür, resimsel ve gülmeceli bir görsel iletidir.³⁹⁰ Balcıoğlu ve Selçuk ise karikatürün kökeninin *cari-care* yani saldırmak, hücum etmekten geldiğini belirtir.³⁹¹ İtalya’dan İngiltere’ye geçince “caricature”³⁹², Fransa’ya geçince de “desin humouristique” adını almış; çizgiyle mizah yapma siyasi, içtimai, karikatür ve fantezi adı altında şekiller kazanmıştır.³⁹³ Politik karikatürü geliştiren John Leech ise buna “cartoon” adını vermiştir.³⁹⁴

Karikatürist tarafından seçilen olay yahut düşüncelere “belirtilen” adı verilir. Belirtilenler; kişiler, olaylar, düşünceler olabildiği gibi devletler, kurumlar ve yasalar da olabilir. Karikatürde var olan ancak “ortaya çıkmamış” belirtilenler ise “gizli belirtilenler”dir. Gizli belirtilen, çizer ile okuyucu arasındaki bağı kurar; “gizli belirtilenler olmadan karikatür olmaz.”³⁹⁵ Yani karikatür, okuyucusu tarafından çözümlenip yorumlanabildiği ölçüde başarılı bir karikatür olacak, iletişim aracı olmasının gereğini yerine getirmiş olacaktır.

---

³⁸⁸ Orhan Koloğlu, **Türkiye Karikatür Tarihi**, Haz.: Hülya Üstün, İstanbul , Bileşim Yayınları, 2005, s. 21.

³⁸⁹ Abraham A. Moles, “Önsöz: İletişim Olarak Karikatür”, **İletişimde Karikatür ve Toplum**, içinde Eskişehir, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Basımevi, 1986, s. 1-5.

³⁹⁰ Hıfzı Topuz, **İletişimde Karikatür ve Toplum**, s. 7.

³⁹¹ Semih Balcıoğlu, **Cumhuriyet Dönemi Türk Karikatürü**, 4. bs., Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1983, s. 7; Turhan Selçuk, “Karikatür Nedir?”, **Grafik Mizah** içinde, İstanbul, İris Yayınları, 1998, s. 10.

³⁹² Turhan Selçuk, “Çizgi Mizahın Tarihçesi”, **Grafik Mizah** içinde, İstanbul, İris Yayınları, 1998, s. 48.

³⁹³ Turhan Selçuk, “Karikatür Nedir?”, s. 12.

³⁹⁴ Turhan Selçuk, “Çizgi Mizahın Tarihçesi”, s. 48.

³⁹⁵ Hıfzı Topuz, **İletişimde Karikatür ve Toplum**, s. 9.

Karikatür ile okuyucusu arasındaki ilişkiye “görsel okuryazarlık” denmektedir. Karikatürist, mesajını okuyucuya daha rahat ve risksiz biçimde iletmek üzere çeşitli simgeler ve metaforlar kullanmışlardır. Bu simge ve metaforların okuyucuların hafızasında yer etmesi, karikatüriste “denenmiş ve onaylanmış” bir görsel sunar.³⁹⁶ Simgeler ve metaforlar, bu anlamda bir bellek yaratma aracı olarak da görülebilirler. Örneğin anayasa, Meşrutiyet, demokrasi gibi kavramların ve siyasi ideallerin kadın bedeniyle; kaba kuvvet, şiddet ve savaşın erkek bedeniyle karikatürize edilmesi II. Meşrutiyet dönemiyle başlamıştır.³⁹⁷

Tam da burada bellek ile ilgili bir parantez açılmalıdır. Kadınlara ait yazılı/basılı otobiyografik ve biyografik nitelikli kaynaklar ile yazılı veya basılı olmayan ama sözlü tarih çalışmalarıyla elde edilen bilgi ve oluşturulan belgelerin tümü kadın belleğini oluşturmaktadır.³⁹⁸ Bellek, bu anlamda kadın tarihinin yazılmasında yani kadınların görünür olmasında ve feminist mücadelenin kazanımlarının gelecek kuşaklara aktarımında önemli bir araçtır. Buradan yola çıkarak karikatürün de erkekliğin kurgusunun yanında hegemonyanın geleceğe aktarımında da bir araç olarak kullanılabilirliği üzerinde durmak gerekir. Çalışmada, Tanzimat’tan Erken Cumhuriyet’e karikatürün böyle bir kullanımı olup olamayacağı da ortaya koyulmaya çalışılacaktır.

Yukarıda bahsedilen simge ve metaforlar gibi stereotipler de gibi görsel okuryazarlık içinde değerlendirilir. Stereotipler, “kafamızdaki resimler”dir.³⁹⁹ Yahudi stereotipi, çirkinlik, cimrilik ve paraya düşkünlük olarak kurgulanırken, maganda stereotipi küfür, saldırganlık ve kabalıkla birlikte kafalarda belirir.

³⁹⁶ Levent Cantek ve Levent Gönenç, **Muhalefet Defteri Türkiye’de Mizah Dergileri ve Karikatür**, 2. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2017, s. 39.

³⁹⁷ Levent Cantek ve Levent Gönenç, **Muhalefet Defteri Türkiye’de Mizah Dergileri ve Karikatür**, 2. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2017, s. 46.

³⁹⁸ Pınar Melis Yelsalı Parmaksız, “Kadınların Belleği: Hatırlama, Anlatı, Deneyim ve Toplumsal Cinsiyet”, **21. Yüzyıla Girerken Türkiye’de Feminist Çalışmalar**, Prof. Dr. Nermin Abadan Unat’a Armağan içinde, Der.: Serpil Sancar, 2 c., İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları, 2011, C.I, s. 571-588.

³⁹⁹ Walter Lippmann, **Public Opinion**’dan akt. Levent Cantek ve Levent Gönenç, **Muhalefet Defteri Türkiye’de Mizah Dergileri ve Karikatür**, 2. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2017, s. 79.

Rusya'nın ayıyla, Türkiye'nin Turkey/hindi ile, Çin'in ejderhayla resmedilmesi de stereotiplerce kurulan görsel okuryazarlığa dahildir.⁴⁰⁰

Karikatürün en çok işlediği iki alandan biri siyasal ve uluslararası alan, diğeri ise kadın alanıdır. Siyasal alana politikacılar, partiler, savaş, borsa, ırkçılık, emperyalizm gibi temalar dahil olurken; kadın alanının temaları aile, aldatan kadın ile kocası, aşk ve cinselliktir.⁴⁰¹ Karikatür ve çizgi romanda klasik olarak vurgu kadının erkek karşısındaki zayıflığı ve erkeğe olan bağımlılığıdır.⁴⁰²

Çalışma konumuz olan siyasal karikatür, siyasal gülmece deseni, siyasal karikatür, aktüalite karikatürü, “political cartoon” gibi isimler almakta, bu karikatürlerde çoğunlukla güncel ve siyasal olaylar işlenmektedir. Bu karikatürlerin sıkça işlediği temalardan bazıları hükümet çalışmaları, parlamentolar, ülke liderleri, seçimler, grevler ve uluslararası güncel olaylardır.⁴⁰³ Belge'ye göre “‘karikatür’ deyince, bunun hatırı sayılır bir bölümü politiktir.” Karikatür, siyasi “hasım”ları yenme mücadelesinde yardımcı bir araç olmuştur.⁴⁰⁴

Randall P. Harrison, siyasi karikatürün iki işlevinden bahseder. Birincisi “toplumsal protesto”, ikincisi ise “siyasal ikna”dır. Her iki işlevde de karikatür bir “sembolik linç” aracı olarak da işlev kazanabilmektedir. Burada karikatürün topluma hakim olan inanç ve değer sistemini hem yansıtmaları hem de sürdürmesinin etkisi vardır.⁴⁰⁵

Karikatür ve mizah içerikli süreli yayınlar ilk kez 19. yüzyılın başlarında çizerlerin daha etkili olabilmek için hem kendilerinin hem de çizdikleri karikatürlerin bir araya gelmeleriyle ortaya çıkmıştır. Bu bir araya gelişlerin ortak amacı ise siyasal

⁴⁰⁰ Levent Cantek ve Levent Gönenç, **Muhalefet Defteri Türkiye’de Mizah Dergileri ve Karikatür**, 2. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2017, s. 84-88.

⁴⁰¹ Hıfzı Topuz, **İletişimde Karikatür ve Toplum**, s. 12.

⁴⁰² Levent Cantek ve Levent Gönenç, **Muhalefet Defteri Türkiye’de Mizah Dergileri ve Karikatür**, 2. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2017, s. 95.

⁴⁰³ Hıfzı Topuz, **İletişimde Karikatür ve Toplum**, s. 39-40.

⁴⁰⁴ Murat Belge, “Karikatürün Serüveni”, **Karikatürlerle Cumhuriyet Tarihi (1923-2008) Tek Partiden Çok Partiye ve 27 Mayıs Darbesine** içinde, Haz.: Turgut Çeviker, 3 c., İstanbul, NTV Yayınları, C.I, 2013, s. 33.

⁴⁰⁵ Randall P. Harrison, **The Cartoon, Communication to the Quick**’ten akt. Levent Gönenç ve Levent Cantek, Karikatürün Sosyal ve Siyasal Olayları Etkileme Gücü Üzerine, **Toplumsal Tarih**, sayı 193, Ocak 2010, s. 26-35.

kavgadır.⁴⁰⁶ Bunun ilk örneği 1830'da Fransa'da yayımlanan *La Caricature* dergisidir. Dergi Devrim sonrası Fransa'da hem krallığın hem de parlamentonun olduğu bir ortamda yayın hayatına giriş yapmış, krala karşı cumhuriyetçi fikirleri savunmuş, dört yıl sonra da kapatılmıştır. Burada bir iktidar eleştirisi olmakla birlikte, var olan siyasi mücadele kralcı erkeklikler ve cumhuriyetçi erkeklikler arasındadır. *La Caricature* dergisi bayrağı *Charivari* dergisine bırakır ki bu derginin adı da “bir kimseyi yuhalamak için evinin önünde halkın teneke çalarak, tencere döverek çıkardığı gürültü”dür.⁴⁰⁷ İngilizler 1841'de *Punch*'ı, Almanlar 1844'te *Kladderadatsch*'ı, Amerikalılar ise 1857'de *Harper's Weekly*'yi yayımlamışlardır.⁴⁰⁸

2.4.2. Türkiye’de Karikatür ve Karikatür Dergileri

Türkiye’de karikatürün tarihini Cumhuriyet’ten değil biraz daha öncesinden, geç Osmanlı döneminden başlatmak, gerek karikatürün bu topraklardaki serencamını gerekse karikatürün temel dinamiklerini anlamak açısından faydalı olacaktır.

Tanzimat ile başlatılabilecek karikatür tarihimizde ilk basılı karikatür Teodor Kasap’ın yayımladığı *Diyoben*’de, 24 Kasım 1870’de yayımlanır.⁴⁰⁹ Ahmet Kuyaş ise, Osmanlı basınındaki ilk karikatürün tarihi ve yerini farklı işaretler. İlk karikatür *İstanbul* gazetesinde 1867’de yayımlanmıştır. Ayrıca Ebüzziya Tevfik, Kasap’la eş zamanlı olarak Ekim 1870’te, sahibi olduğu *Terakki* gazetesinin yanında aynı isimli bir mizah eki yayımlamıştır. Türkçenin dışındaki dillerde karikatürün tarihi daha da öncedir. Ermenice mizah dergisi *Meşu*’nun tarihi 1856’dır. Dönemin mizah yayınlarının en önemlileri *Diyoben* (1870), *Çingiraklı Tatar* (1873) ve *Hayal* (1873)’dir.⁴¹⁰

Abdülhamit döneminde basın susturulunca karikatür de bundan nasibini almıştır. Mizah basını tıpkı Jön Türkler gibi ülke dışından ses vermek zorunda kalmıştır. Siyasi atmosfer karikatür bakımından şöyledir: “Abdülhamit devrinde

⁴⁰⁶ Tan Oral, “Katırkütür”, s. 59.

⁴⁰⁷ Tan Oral, “Katırkütür”, s. 62.

⁴⁰⁸ Hıfzı Topuz, **İletişimde Karikatür ve Toplum**, s. 53-54.

⁴⁰⁹ Semih Balcıoğlu, **Cumhuriyet Dönemi Türk Karikatürü**, s. 5.

⁴¹⁰ Ahmet Kuyaş, “Ana Çizgileriyle Türk Karikatür Tarihi”, **Karikatürkiye: Karikatürlerle Cumhuriyet Tarihi (1923-2008) Tek Partiden Çok Partiye ve 27 Mayıs Darbesine** içinde, Haz.: Turgut Çeviker, 3 c., İstanbul, NTV Yayınları, C.I, 2013, s. 16-17.

karikatür çizmek mi, Tanrım ne feci bir intihar.”⁴¹¹ Abdülhamit “açık tartışmaya, basın özgürlüğüne ve bu çerçevede mizaha karşıdır.” Abdülhamit karikatürleri Jön Türklerin yurtdışından yaptıkları yayınlarda yer almış ve ülkeye gizlice sokulmuştur.⁴¹²

1908’de Meşrutiyet’in ilanı ile birlikte bir mizah patlaması yaşanmış, karikatür yeniden doğmuştur. Otuza yakın mizah dergisi yayımlanmaya başlamıştır. Bunların en önde gelenleri arasında *Karagöz* (1908), *Kalem* (1908), *Cem* (1910) sayılabilir. Geleneksel bir toplum olan Osmanlı’nın ilk mizah dergilerinden birini adının *Karagöz* olması şaşırtıcı değildir. Belge’ye göre toplum Karagöz’ün ağzından çıkanlara güldüyse, karikatürist de elbette Karagöz’den yararlanacaktır.⁴¹³ İstibdat, Meşrutiyet ile sona erer ve bu mizah basını için bir “hürriyet”tir ancak yerine gelen İttihat ve Terakki Cemiyeti (İTC) pek de “hürriyet aşığı” değildir ve mizah için yeniden kısıtlamalar başlar.⁴¹⁴ İTC’nin iktidar olduğu I. Dünya Savaşı yılları karikatürlerinde ise övgü dolu çizimler ağırlıktadır.⁴¹⁵

Mütarake döneminde yayımlanmaya başlayan *Diken* (1918)’in ilk sayısında yayımlanan önsözde derginin amacı *Kalem* ve *Cem* ile doğan ve yine onlarla kaybolan mizahı yeniden canlandırmak şeklinde belirtilir.

Kurtuluş Savaşı mizahı ise iki rakip dergi üzerinden okunabilir: Bunlar Sedat Simavi’nin Milli Mücadele yanlısı *Güleri*’ü ile Refik Halit (Kara)’ın Milli Mücadele karşıtı *Aydede*’sidir.⁴¹⁶ 30 Ağustos zaferinden sonra *Aydede* gibi Milli Mücadele karşıtı yayınlar da harekete övgüler yağdırmaya başlamıştır.⁴¹⁷

Tek Parti döneminin belli başlı mizah dergileri *Akbaba*, *Karagöz*, *Papağan*, *Şaka*, *Mizah* ve çalışmamamızın inceleme konusu edilen *Karikatür*’dür. Tasfiye edilen eski rejim, modernleşme ve doğudaki isyanlar iktidarın meşgul olduğu temel konulardır. Bu dönemin yayın temaları iktidarın siyaseti ile oldukça ilişkilidir.

⁴¹¹ Sedat Nuri İleri’den akt. Turgut Çeviker, “II. Abdülhamid’in Karikatür Olarak Portresi”, **Karikatür Üzerine Yazılar** içinde, İstanbul, İris Yayınları, 1997, s. 16.

⁴¹² Orhan Koloğlu, **Türkiye Karikatür Tarihi**, s. 93.

⁴¹³ Murat Belge, “Karikatürün Serüveni”, s. 33.

⁴¹⁴ Murat Belge, “Karikatürün Serüveni”, s. 35.

⁴¹⁵ Orhan Koloğlu, **Türkiye Karikatür Tarihi**, s. 165.

⁴¹⁶ Ahmet Kuyaş, “Ana Çizgileriyle Türk Karikatür Tarihi”, s. 20-21.

⁴¹⁷ Orhan Koloğlu, **Türkiye Karikatür Tarihi**, s. 245.

Milliyetçilik, sınıfsız toplum, gençlik, Kemalizm işlenmiş; Terakkiperver ve Serbest Fırka deneyimleri eleştirilmiştir. Yahudilere yönelik antisemit karikatürler de belirgindir. Bu dönemin sonuna doğru en dikkat çeken yayın ise Sabahattin Ali'nin *Markopaşa*'sıdır. Dergi, işçiden, köylüden, faşizmden bahsetmiş, Truman Doktrini'ni eleştirmiştir.⁴¹⁸ Koloğlu'na göre *Markopaşa*, karikatürün halka ulaşmasında çok önemli bir rol oynamıştır.⁴¹⁹

Daha önce karikatürün bir kitle iletişim biçimi olduğundan bahsedilmişti. Bundan dolayı da politizasyon, karikatürde kendini daha açık göstermektedir. Bu dönemde karikatür çoğu zaman “ideolojinin amplifikatörü” olmuştur.⁴²⁰ Bu anlamda Erken Cumhuriyet döneminde ülke içinde yaşanan dönüşüm ve İkinci Dünya Savaşı'ndaki uluslararası dönüşüm dönemlerinin bu politizasyonun oldukça izlenebilir olduğu dönemler olduğu söylenebilir. Çeviker'e göre Tek Parti Dönemi karikatürcülerinin yaklaşımı “*Yeni bir dünya kuruluyor, biz de bu dünyanın bir parçasıyız ve kusurları görmemeye hazırız.*” şeklindedir ve karikatüristler Ankara'nın politikalarını eleştirme haklarının olmadığını bilincindedirler.⁴²¹

Çok partili dönemin ancak birkaç yılı çalışmanın zaman aralığına dahil olmakla birlikte bu dönemin belli başlı yayınlarını anmak gerekir. Uzun bir periyodu olan *Akbaba*, tek parti dönemi gibi çok partili dönemin de belirgin bir mizah dergisidir. *Dolmuş* ve *Taş* ile birlikte *Karikatür* de 1948 yılına kadar bu dönem içinde sayılabilir.⁴²²

Türkiye'deki karikatürün seyrine geçmeden önce birkaç stereotipten bahsetmek faydalı olacaktır. Özellikle asker stereotipi Cumhuriyet'in bekçisi olarak karikatürize edilmiştir. Rejimi iç ve dış düşmanlardan koruyan asker stereotipi

⁴¹⁸ Ahmet Kuyaş, “Ana Çizgileriyle Türk Karikatür Tarihi”, s. 22-24.

⁴¹⁹ Orhan Koloğlu, **Türkiye Karikatür Tarihi**, s. 321.

⁴²⁰ Murat Belge, “Karikatürün Serüveni”, s. 36.

⁴²¹ Aydan Şener (Söyleşiyi yapan), “Turgut Çeviker ile Karikatürkiye Üzerine, Karikatürcünün Üstünde Hiçbir Güç Olamaz; Tanrı Bile”, **Toplumsal Tarih**, sayı 206, Şubat 2011, s. 30-37.

⁴²² Ahmet Kuyaş, “Ana Çizgileriyle Türk Karikatür Tarihi”, s. 24.

eleştirilemez bir kahramandır.⁴²³ Erkek okura göre hazırlanan karikatür dergilerinde kadın stereotipi ise genç, güzel, iri göğüslü ve ince belli kadındır.⁴²⁴

2.4.3. Çizgiye Dönüşen Erkekliğin İzinde

Karikatürü “*Bir düşüncenin çizgiye dönüşmesi*” olarak niteleyen Tan Oral, “çizim”i somut bilgi, düşünce oluşumu ve aktarımı olarak da tanımlamaktadır.⁴²⁵ Karikatürde erkekliği okumaya çalışan bu çalışma da bir anlamda çizgiye dönüşen erkekliğin izini sürmektedir. Türkiye’de karikatürün tarihini anlatırken başlangıç noktası olarak Tanzimat dönemini alınmıştır. Karikatürde erkekliği izlemek için de aynı dönemden başlamak, tarihçeyle birlikte daha anlamlı ve Geç Osmanlı’dan Erken Cumhuriyet’e belleksel ilişkinin izlenebilmesi anlamında daha doğru bir yöntem olacaktır.

Tanzimat’ın yönü nasıl Avrupa olmuşsa, karikatür için karikatüristlerin de baktığı yer Avrupa olmuştur. Bu dönemde Beyoğlu/Pera önemli bir merkezdir. Tanzimat dönemi karikatürünün erkek karakterleri, Osmanlı’ya bağlılığın etkisiyle, fesli çizilirken; kadınlar, Peralı kadın esas alınarak, Batılı kıyafetler içinde, serbest davranışlarıyla temsil edilmiştir.⁴²⁶ Bu aynı zamanda bir rahatsızlık konusudur. Karikatürde kadın imajının iki işlevi vardır. İlki Batılı tarzda giyimle birlikte düşmanla işbirliği; ikincisi ise yine Batılı kültür ve tüketim alışkanlıklarıyla devletin yıkımında rol almak. Bununla birlikte kadın, erkeğin ötekisi olarak daha önce de belirtildiği gibi zayıf ve korunmaya muhtaçlığı temsil etmektedir.⁴²⁷ Yukarıda değinilen Ermenice mizah dergisi *Meğu*’da Avrupalı tarzda giyinen kadının elbisesinin “abartılı” yanlarına bolca gönderme yapılmıştır.⁴²⁸ Bu anlamda daha işin başında kadın, karikatür için bir mesele olmuştur denilebilir.

⁴²³ Levent Cantek ve Levent Gönenç, **Muhalefet Defteri Türkiye’de Mizah Dergileri ve Karikatür**, 2. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2017, s. 94.

⁴²⁴ Levent Cantek ve Levent Gönenç, **Muhalefet Defteri Türkiye’de Mizah Dergileri ve Karikatür**, 2. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2017, s. 95.

⁴²⁵ Tan Oral, “Bir Düşüncenin Çizgiye Dönüşmesi”, **Yaza Çize** içinde, İstanbul, İris Yayınları, 1998, s. 20-23.

⁴²⁶ Orhan Koloğlu, **Türkiye Karikatür Tarihi**, s. 42.

⁴²⁷ P. Brummett, “Dressing for Revolution:...”dan akt. Ayşe Saracgil, **Bukalemun Erkek**, s.202

⁴²⁸ Orhan Koloğlu, Karikatürümüze Kadının Girişi, **Toplumsal Tarih**, sayı 122, Şubat 2004, s. 78-83

Aşağıda, Tanzimat dönemi yayımlanan karikatürde kadınların giyim tarzları karikatür konusu edilmiş ve erkeklerce nasıl algılandığı ortaya konmuştur. Tanzimat dönemi modernleşmeci erkekleri kadınların eğitiminin gerekliliği ve çok eşliliğin önlenmesi üzerine düşünürken, “yanlış Batılılaşma” eleştirileri alafranga kadın üzerinden yapılmaktaydı. Alafranga kadın ise süse ve modaya düşkünlüğü ile tanımlanmaktaydı. Karikatürlerde cinsiyetçilik ön plandadır.

Karikatür 5. Meğu, 1860, H. Hekimyan
“Demirkafa'nın hakkı varmış, kadınların yanında oturulmaz odanın içinde yer kalmamış.”⁴²⁹

⁴²⁹ Orhan Koloğlu, **Türkiye Karikatür Tarihi**, s. 43

Alafranga matmazeller ile gezmek isteyenler bundan sonra cambazlık da öğrenmeye mecbur olacaklar!!..

(Tiyatro, 1874, Nişan Berberyan)

Karikatür 6. Tiyatro, 1874, Nişan Berberyan

“Alafranga matmazeller ile gezmek isteyenler bundan sonra cambazlık da öğrenmeye mecbur olacaklar!”⁴³⁰

Karikatür, erkekler arasındaki mücadele ve farklılıkları da ortaya koymaktadır. Özellikle siyasetteki erkeklerin karşılaştırılması aşağıdaki karikatür örneğinde gösterilmektedir.

1911’de *Cem*’de yayımlanan aşağıdaki karikatürde modernleşmenin temsilcisi ve taşıyıcısı kadın hem modernleşme karşıtlarının hem de modernleşmeci erkeklerin gözünden anlatılmıştır.

⁴³⁰ Orhan Koloğlu, **Türkiye Karikatür Tarihi**, s. 44

Karikatür 7. Cem, 1911.

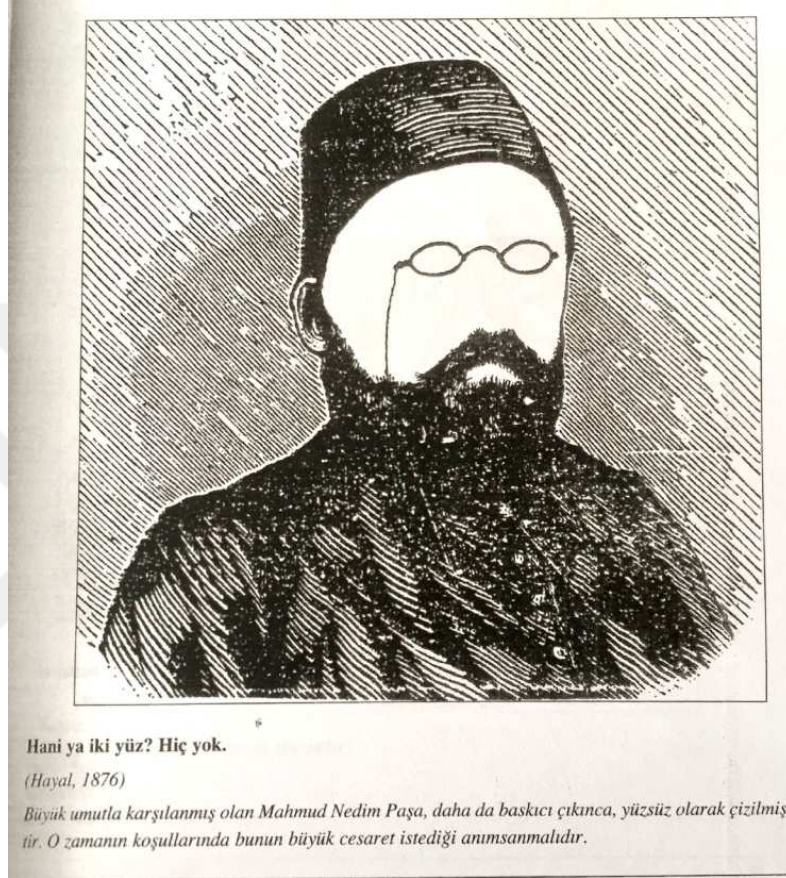
“- Şeytan git şunun üstünü başını parçala diyor - Hey gidi günler hey - Boynun devrilsin emi? - Divanen oldum işte ben - Lokman hekimin ye dediği - Rumeli'den geldiğimi acaba nasıl bildirsem? - Gördün mü bir kere şu başıma geleni - Ad-l ve ihsan bekleyenlerden biriyim ömrüm intizar ile mi geçecek acaba?”⁴³¹

Görüldüğü üzere modernleşmeye karşı çıkanlar, modern giyimli kadına yönelik taarruz etmektedir. Bunlardan birinin de kadın olması dikkat çekicidir. Modernleşme karşıtları içinde bir kadın çizilirken, modernleşme yanlıları içinde yoktur. Bu, modernleşme projesinin bir erkek projesi olduğunu, erkeklerce yürütüldüğünü, sınırın erkeklerle çizildiğini hissettirmektedir. Karikatürün olmazsa olması “gizli belirtilen” tam da budur. Modernleşme yanlılarının kadına yönelik söylemi ise laf atma şeklindedir. “Divane etmesi”nden “yenilecek” bir şey olmasına kadar kadının bir cinsel obje olarak görüldüğü aşikârdır.

⁴³¹ Orhan Koloğlu, **Türkiye Karikatür Tarihi**, s. 154-155.

1871 tarihinde Sadrazam Âli Paşa'nın yerine gelen Mahmut Nedim Paşa'nın daha liberal olacağı beklentisi tam tersi bir sonuç verince karikatür tarihine girecek bir durum yaşanmıştır. Yeni Sadrazam “yüzsüz” çizilmiştir.⁴³²

Karikatür 8. Hayal, 1876.

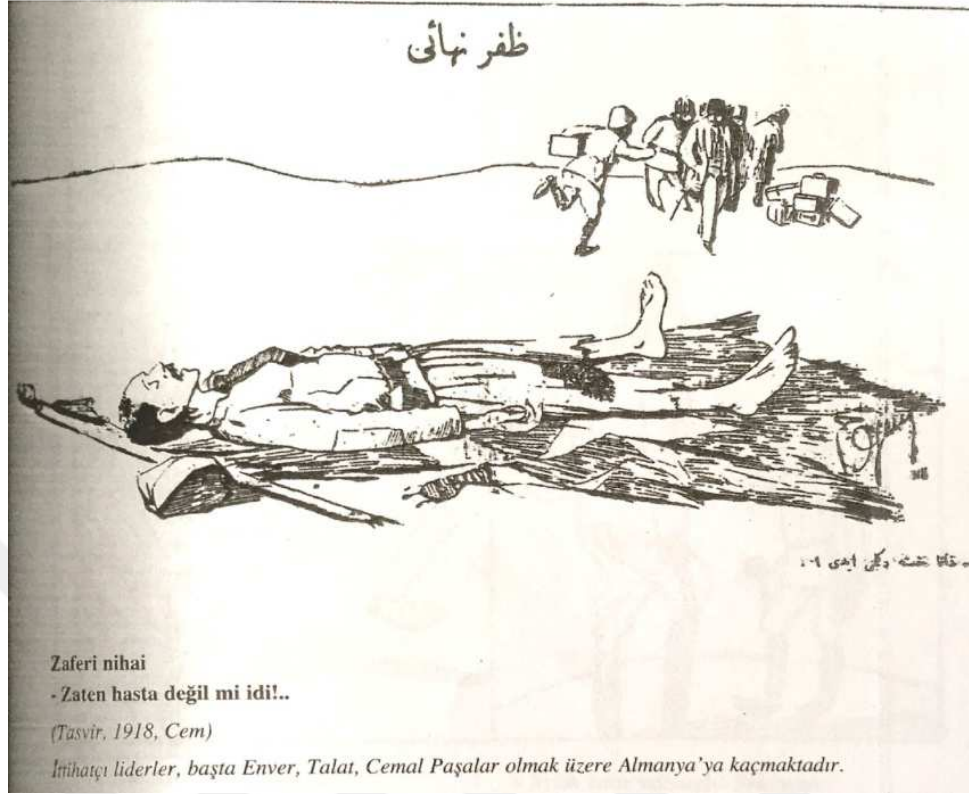
“Hani ya iki yüz? Hiç yok.”⁴³³

Erkekliğin milliyetçilik ve militarizmle ilişkisine değinilen panoramada korunacak ve savunulacak ulusun ve vatan toprağının kadın ile temsil edildiğinden bahsedilmişti. I. Dünya Savaşı sonrası ülkeyi terk eden İttihatçı liderleri gösteren 1918’ tarihli aşağıdaki karikatür, vatanın kadınlığının koruma ve sahip olma üzerine şekillendiğini tersinden ispatlamıştır. Bu bize karikatürde erkekliği işaretlemek için iyi bir örnektir.

⁴³² Orhan Koloğlu, **Türkiye Karikatür Tarihi**, s. 73.

⁴³³ Orhan Koloğlu, **Türkiye Karikatür Tarihi**, s. 73.

Karikatür 9. Tasvir, 1918.

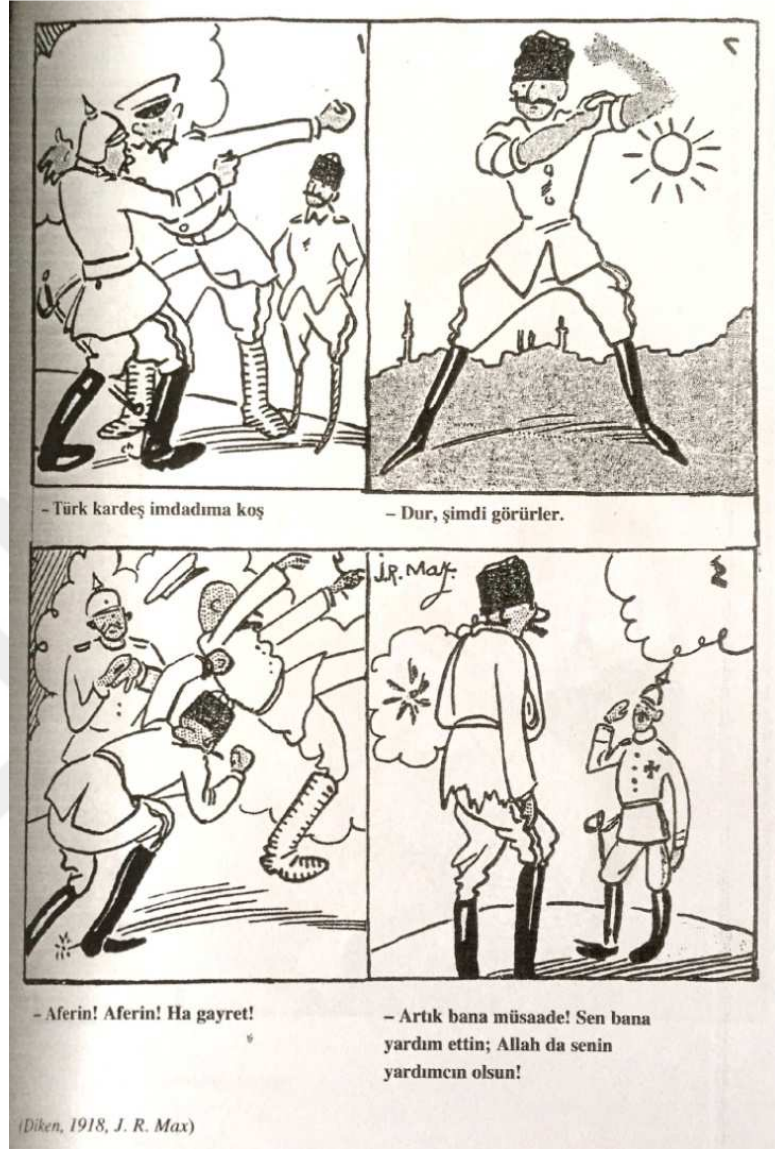
“Zaferi nihai - Zaten hasta değıl mi idi!”⁴³⁴

1918’de karikatürist Cem tarafından çizilen ve *Tasvir*’de yayımlanan karikatürde, savaşın yenilgi ile sonuçlanması sonrası “hasta adam” olarak nitelenen Osmanlı devleti erkek olarak çizilmiştir.

Bu kez korunması ve sahip olunması gereken bir vatan söz konusu değildir, elden çıkan bir vatan söz konusudur ve vatan toprağı kadın değıl erkek olarak çizilmiştir. Erkeğin aynı zamanda bir asker olarak resmedilmesi, öte yandan erkeklik ve askerlik-militarizm ilişkisini de göstermektedir.

I. Dünya Savaşı’nın sonu ile ilgili bir başka karikatür ittifak halindeki Almanya ve Osmanlı İmparatorluğu’nu göstermektedir.

⁴³⁴ Orhan Koloğlu, **Türkiye Karikatür Tarihi**, s. 187.

Karikatür 10. Diken, 1918.

“- Türk kardeş imdadıma koş - Dur, şimdi görürler - Aferin! Aferin! Ha gayret! - Artık bana müsaade! Sen bana yardım ettin; Allah da senin yardımcın olsun!”⁴³⁵

Savaş içinde iki erkekliğin savaş sonrası ilişkilerine değinen karikatürde iki ülke de askeri üniforma içinde iki erkek olarak karikatürize edilmiştir. Burada İttifak erkeklikleri ile, karikatürde görünmeyen ancak savaşın galibi olan İtilaf erkeklikleri arasında bir mücadele yaşanmıştır. Bu, I. Dünya Savaşı’dır ve savaşın bizzat kendisi cinsiyetli bir projedir.

⁴³⁵ Orhan Koloğlu, **Türkiye Karikatür Tarihi**, s. 189.

12 Haziran 1919'da *Diken*'de yayımlanan aşağıdaki karikatür, Yunanistan'ın İzmir'i işgali sonrası yayımlanmıştır. Halktan gelecek direncin karşısında Yunan ordusunun tutunamayacağını gösteren karikatür, Türk ve Yunan erkekliklerini, Evzon ve Zeybek olarak tasvir etmekte ve bu erkeklikler arasındaki ulusal mücadeleyi göstermektedir.

Karikatür 11. Diken, 12 Haziran 1919.⁴³⁶

Cinsellik ve erotizm de karikatürde yer bulmuştur. Burada cinsel nesne, erkeklerce bakılacak ve laf atılacak nesne kadındır. 1919 tarihli *Diken*'de yer alan karikatür hem kadının giyimine hem de cinsiyetine gönderme yapmaktadır.

⁴³⁶ Orhan Koloğlu, *Türkiye Karikatür Tarihi*, s. 229.

Karikatür 12. Diken, 1919

“- Zavallının parası yetişmemiş de entarisini kısa yapmış.”⁴³⁷

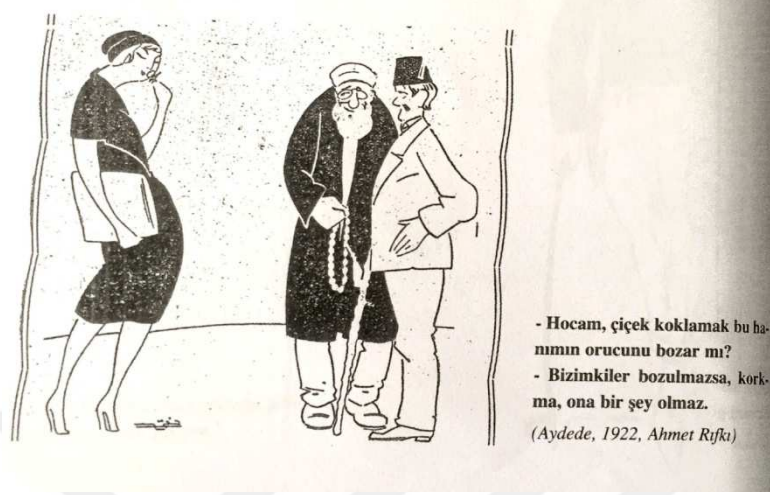
Kadın giyimi her zaman erkeklerin ilgi konusu olmuş ve bir denetleme aracı olarak kullanılmıştır. Osmanlı dönemi Türk karikatüründe hayat görüşüne İslami kuralların yön verdiği kişilerle çağdaş giyimli kadınlar karşı karşıya getirilmesi aradaki gerginliği ve denetleme isteğini ortaya kaymaktadır. Yine kadınların kıskançlıkları, modaya uyumlu giyinme istekleri, bu yüzden eyleriyle yaşadıkları ilişkiler içinde özellikle altı çizilmesi gereken “zengin erkek avcılığı” karikatürde sık işlenen bir konudur.⁴³⁸

Bu bakış açısı, Milli Mücadele’ye karşı farkı konumlanan dergilerde de mutabık olunan bir bakış açısıdır. Yukarıda Milli Mücadele’ye karşı olmayan *Diken*’in karikatürü ile aşağıdaki Milli Mücadele’ye mesafeli *Aydede*’nin karikatürüne karşılaştırmalı olarak bakıldığında *Aydede*’nin *Diken* ile mutabık olduğu noktaya ulaşabiliriz: Cinsel nesne olarak kadın bedenine.

⁴³⁷ Orhan Koloğlu, **Türkiye Karikatür Tarihi**, s. 211.

⁴³⁸ Turgut Çeviker, “Osmanlı Dönemi Türk Karikatüründe Moda”, s. 195.

Karikatür 13. Aydede, 1922.

“- Hocam, çiçek koklamak bu hanımın orucunu bozar mı?
- Bizimkiler bozulmazsa, korkma, ona bir şey olmaz.”⁴³⁹

Mizah ve karikatür açısından sürekli “eğlendirme”nin zorluğu yayınlarda yeni alanlara yönelmeyi zorunlu kılmıştır. Burada devreye cinsellik ve erotizm dahil olur.⁴⁴⁰ Cinsellik ve erotizm, politika dışı alan içinde en çok çizilen konulardan biridir.⁴⁴¹ Ama burada sadece birçok satma ve ilgiyi harekete geçirme söz konusu değildir. Cinsellik ve erotizm, çizgiye dönüşen erkekliğin ayrılmaz bir parçasıdır. Turgut Çeviker, Kurtuluş Savaşı dönemi Türk karikatürünü incelerken savaşı ve barışı, ekonomiyi, günlük yaşamı konu alan karikatürlerinin yan sıra kadın-erkek ilişkilerini işleyen karikatürlerin varlığından da bahsetmiştir.⁴⁴² Bu karikatürler “fantezi karikatürleri” olarak pek çok dergiyi süslemiş, savaş döneminde savaş yokmuşçasına çizilen bu karikatürlerde kadın dünyası cinsellik temelinde işlenmiştir.⁴⁴³

⁴³⁹ Orhan Koloğlu, **Türkiye Karikatür Tarihi**, s. 210.

⁴⁴⁰ Tan Oral, “Katırkütür”, s. 68.

⁴⁴¹ Levent Cantek ve Levent Gönenç, **Muhalefet Defteri Türkiye’de Mizah Dergileri ve Karikatür**, 2. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2017, s. 25.

⁴⁴² Çeviker ile yapılan görüşmeden akt. Selin Akyüz, “Erken Cumhuriyet Dönemi Erkeklik Kurgusu: Akbaba Dergisi Üzerinden Karikatür İncelemesi”, **Toplumsal Cinsiyet ve Medya Temsilleri** içinde, Der.: Şahinde Yavuz, 4. bs., İstanbul, Heyamola Yayınları, 2019, s. 179.

⁴⁴³ Turgut Çeviker, **Gelişim Sürecinde Türk Karikatürü** C.III’ten akt. Selin Akyüz, “Erken Cumhuriyet Dönemi Erkeklik Kurgusu: Akbaba Dergisi Üzerinden Karikatür İncelemesi”, s. 179.

1920’de Sedat Simavi, *Kadınlar Saltanatı* isimli bir albüm yayımlamıştır. Albümün sunuş yazısı, karikatürde erkekliği anlatmak için biçilmiş kaftandır. Simavi bu yazıda kadınların, kendisini her gördüklerinde “erkekleri mağlup ettiklerini”, “bir gün kadınların da mebus olacaklarını” söylediklerini aktarır. Ancak Simavi’ye göre “kadınlar her şeye rağmen kadın kalacaktır.”

“Muhterem hanımefendi,

Bendenizi ne zaman görürseniz, ‘Sedat Bey! Artık erkekleri mağlup ettik. Sulhten sonra mebus çıkaracağız, nazır da. Bakalım o zaman siz erkeklere ne iş kalacak’ dersiniz. Son intihabatta Halide Edib Hanımefendi’nin mebus olması ihtimali ortaya atıldığı günden beri yarım asırlık yorulmayan ümidleriniz yeniden canlandı. Kadınları artık her şey olacağına kanisiniz. Pekâlâ! Bendeniz de aksini iddia etmedim. Fakat bir defacık olsun kadınların mebus veya nazır olmasından tahaddüs edecek vaziyeti düşündünüz mü? Şüphesiz hayır, değil mi? Fakat ben deniz düşündüm! Ve neticede kadınların her şeye rağmen yine kadın kalacaklarını size temin edebilirim. Üşenmezseniz bu albüme bir göz gezdiriniz neticede sizi memnun etmezse ben denizse muğber olmayınız. Her şeyden evvel bir latifeci olduğumu tekrar eden siz değil misiniz?

Hürmetlerimi takdim ve beraber afvımı istirham ederim.

1336 Şişli 5 Nisan

Sedat Simavi”⁴⁴⁴

Simavi’nin satırları, kadının kamusal alana dahil olması ihtimalinin yarattığı bir erkeklik korkusunun erken göstergelerinden biridir.

Henüz Medeni Kanun gündemde değildir, oy hakkına ise on yıl vardır.

Biraz durup Simavi’nin albümüne bir göz atalım, çünkü kendisi, bu çalışmanın inceleme konusu olan *Karikatür*’ün de sahibi olacaktır.

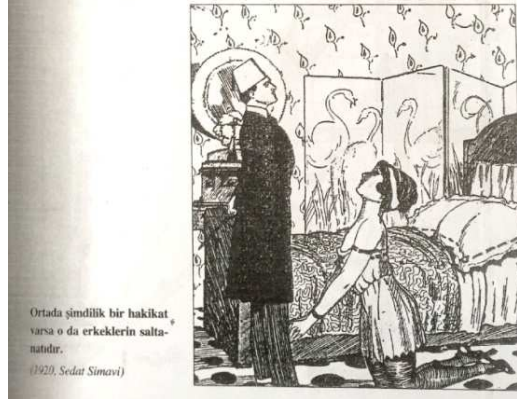
---

⁴⁴⁴ Orhan Koloğlu, *Türkiye Karikatür Tarihi*, s. 204.

Karikatür 14. Kadınlar Saltanatı albümünün kapağı, 1920.⁴⁴⁵

⁴⁴⁵ Toplumsal Tarih, S.178, s. 40.

Karikatür 15. Kadınlar Saltanatı albümünden karikatürler, 1920⁴⁴⁶.

⁴⁴⁶ Orhan Koloğlu, **Türkiye Karikatür Tarihi**, s. 206-207.

Simavi'ye göre erkekler izin versin, kadınlar mebus olsun, erkekleri taklit etsin, hatta erkekleri ayak hizmetlerinde kullansınlar. Yine de ortada bir saltanat varsa o da “erkeklerin saltanatı”dır!

Kurtuluş Savaşı zaferle sonuçlandıktan sonra kahramanlık ve asker karikatürleri yayımlanmaya başlamıştır. Lozan Antlaşması'nın ardından, *Zümrüdüanka* dergisinde yayımlanan İsmet İnönü karikatüründe İnönü at sırtında muzaffer biçimde karikatürize edilmiştir. Lozan'daki başarılarının ortaya konduğu karikatürde atın terkisinde Sulh Kızı görünmektedir. Karikatüre göre İsmet Paşa, Sulh Kızı'nı Türkiye'ye “kaçırmıştır.”

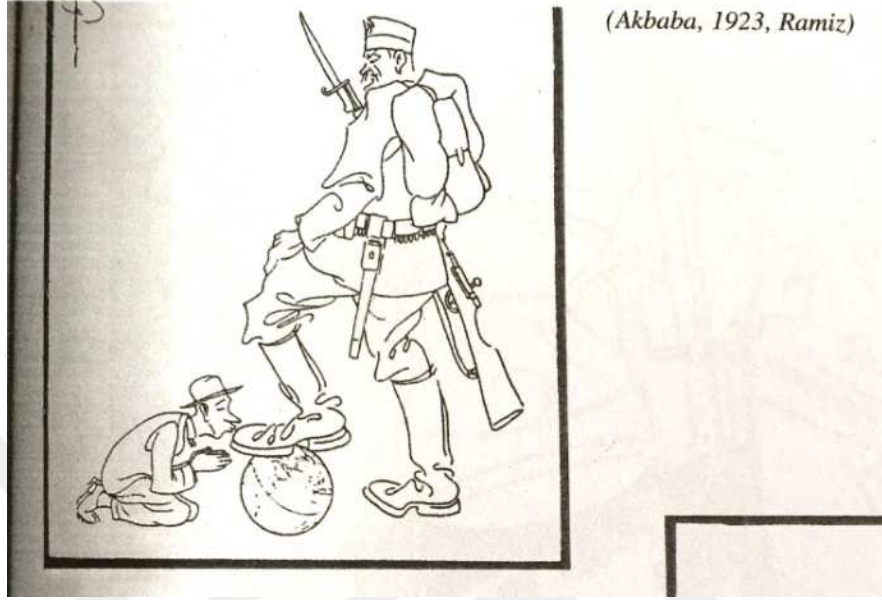

Sulh perisini bize doğru kaçıran İsmet Paşa'ya:
Aferin ey rüzgârın şehsüvar-ı (iyi binici) safderi (düşman saflarını yaran yiğit)
Arşa as şimden sonra tığ-i (kılıç) süreyya (ülker yıldız) cevheri.
(Zümrüdüanka, 1923)

Karikatür 16. Zümrüdüanka, 1923.⁴⁴⁷

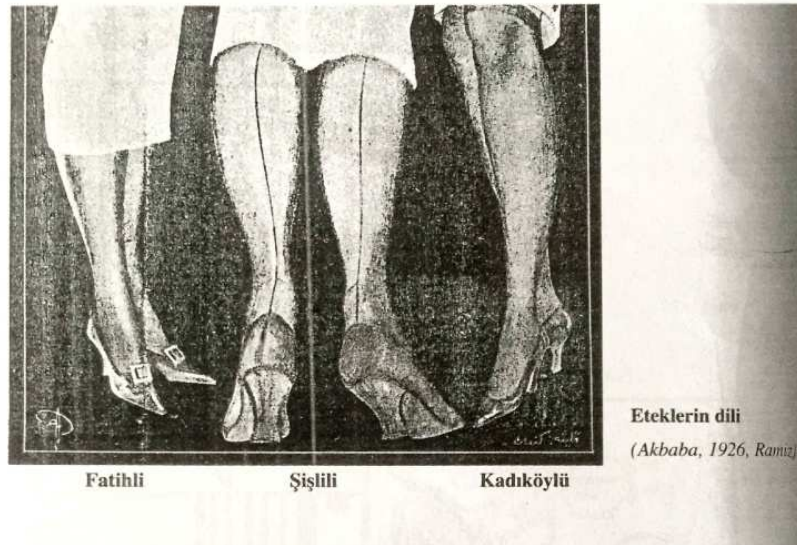
⁴⁴⁷ Orhan Koloğlu, *Türkiye Karikatür Tarihi*, s. 252.

Lozan ile alakalı bir başka *Akbaba* dergisi karikatüründe ise Türk askeri, dünya küresi üzerine koyduğu postalını öptürmektedir.

Karikatür 17. Akbaba, 1923.⁴⁴⁸

1926 tarihli *Akbaba* karikatürü, kadınları etek boylarına göre sınıflamakta ve İstanbul'un hangi semtinde oturduklarını tahmin etmektedir. Eteklerin dili, kimin hangi semtten olduğunu söylemektedir.

Karikatür 18. Akbaba, 1928.⁴⁴⁹

⁴⁴⁸ Orhan Koloğlu, *Türkiye Karikatür Tarihi*, s. 253.

1927 tarihli bir başka *Akbaba* karikatürü de “kadınlar asker olursa” altıyazısıyla 1927 seçimleri öncesi oy hakkı tartışmaları sırasında gündeme getirilen kadınların askerliği meselesine gönderme yapmaktadır.

Karikatür 19. Djem (Cem), 1927.⁴⁵⁰

Karikatüre göre kadınlar asker olsalar, silah sesinden ürkecek, askeri nizamı bozacak ve nöbet yerinde makyaj yapacaklardır.

1930'lara gelindiğinde Cemal Nadir (Güler)'in çizimleri gazetelerde yer almaya başlamıştır. Aynı yıla ait bir karikatüründe kadınların sokakta başlarına gelene dikkat çeken Cemal Nadir, sokakta laf atma meselesini çizgisine taşımıştır.

⁴⁴⁹ Orhan Koloğlu, *Türkiye Karikatür Tarihi*, s. 290.

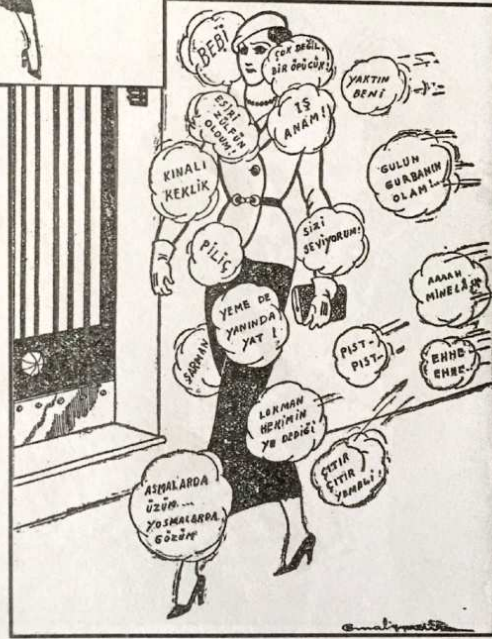
⁴⁵⁰ Orhan Koloğlu, *Türkiye Karikatür Tarihi*, s. 291.

Erkeklerin atıkları lâflar kadınların üstüne yapışıp kalsa...

Sokağa böyle çıkan...

Evine böyle döner!..

(1930'lar, Cemal Nadir)

Karikatür 20. Cemal Nadir, t.y.⁴⁵¹

Aynı yılın bir başka siyasi olayı olan Serbest Fırka'nın kuruluşu ise kadın bedeni üzerinden karikatürleştirilmiştir. Cumhuriyet'in tek partisi olan Halk Fırkası ile ikinci bir parti olarak düşünülen Serbest Fırka, Cumhuriyet Perisi'nin iki kanadı olarak karikatürize edilmiştir. Yine siyasi bir kavram olan Cumhuriyet de kadındır.

⁴⁵¹ Orhan Koloğlu, **Türkiye Karikatür Tarihi**, s. 292.

- Paşam Peri-i Cumhuriyet'e taktığınız bir kanat kafi gelmiyor, müsaadenizle şunu da ben takayım da daha çok yükselsin!

(Akbaba, 1930, Ramiz)

Karikatür 21. Akbaba, 1930.

- Paşam, Peri-i Cumhuriyet'e taktığınız bir kanat kafi gelmiyor, müsaadenizle şunu da ben takayım da daha çok yükselsin."⁴⁵²

Karikatürde Fethi Okyar, İsmet İnönü ile birlikte çizilmiştir. Cumhuriyet ise bir "peri kızı" olarak tasvir edilmiştir. Siyasetin karar vericileri erkeklerdir; kadın ise, tıpkı vatan ve ulus gibi, Cumhuriyet'i simgelemektedir ve erkeklerin aksine soyuttur.

Karikatürün en önemli nesnelerinden birisi olan kadınlar, 1914 yılında çıkardıkları bir mizah dergisiyle de karikatürün öznesi olmaya çalışmışlardır. Ama yalnızca üç sayı-24 sayfacık ile! 28 Mayıs 1914 - 25 Haziran 1914 arasında yalnızca

⁴⁵² Orhan Koloğlu, **Türkiye Karikatür Tarihi**, s. 312.

üç sayı çıkan Leylak, kadınlar tarafından ve kadınlar için çıkarılmış ilk ve tek Osmanlı kadın mizah dergisidir.⁴⁵³

Karikatürde erkeklik temsillerini 1930'lara kadar getirdikten sonra artık çalışmanın asıl konusu olan *Karikatür* siyasi mizah dergisi özeline geçilebilir.

Cumhuriyet'in ilk yirmi beş yılına damgasını vurmuş olan mizah dergisi *Akbaba*'dır ve diğer pek çok mizah dergisi *Akbaba*'ya nazaran kısa ömürlü olmuştur. Bunlar arasında biri istisnadır ve o da bu çalışmanın konusu olan ve Sedat Simavi tarafından çıkarılan *Karikatür*'dür.⁴⁵⁴

Haziran 1916'da *Hande* isimli haftalık bir derginin imtiyazını alarak basın dünyasına ayak basan Sedat Simavi, Ekim 1918'de mizah dergisi *Diken*'i, Şubat 1919'da kadın dergisi *İnci*'yi, Kasım 1920'de *Dersaadet*'i, Şubat 1921'de *Payıtaht*'ı, Mayıs 1921'de Milli Mücadele yanlısı mizah dergisi *Güleryüz*'ü, Eylül 1921'de kadın dergisi *Hanım*'ı, aynı yıl çocuk ve aile gazetesi *Hacıyatmaz*'ı, Haziran 1922'de kadın dergisi *Yeni İnci*'yi, Eylül 1923'te *Resimli Gazete*'yi, Ağustos 1926'da *Yıldız*'ı, Eylül 1926'da *Meraklı Gazete*'yi, Mayıs 1927'de edebi mecmua *Yeni Kitap*'ı, Haziran 1928'de *Arkadaş*'ı, Ekim 1930'da *Bravo* gazetesini, Mart 1933'te haftalık mecmua *7 Gün*'ü, Şubat 1935'te *Karagöz*'ü, Ocak 1936'da *Karikatür*'ü, Mayıs 1937'de *Model*'i, Eylül 1938'de *Yeni Ev Doktoru*'nu ve Mayıs 1948'de *Hürriyet* gazetesini yayımlamıştır.⁴⁵⁵

İlk sayısı 1 Ocak 1936'da yayımlanan *Karikatür Siyasi Mizah Mecmuası*⁴⁵⁶ 13 yılda toplam 638 sayı çıkmıştır. Haftalık olarak perşembe⁴⁵⁷ günleri yayımlanan derginin son sayısı 18 Mart 1948'de yayımlanmıştır.

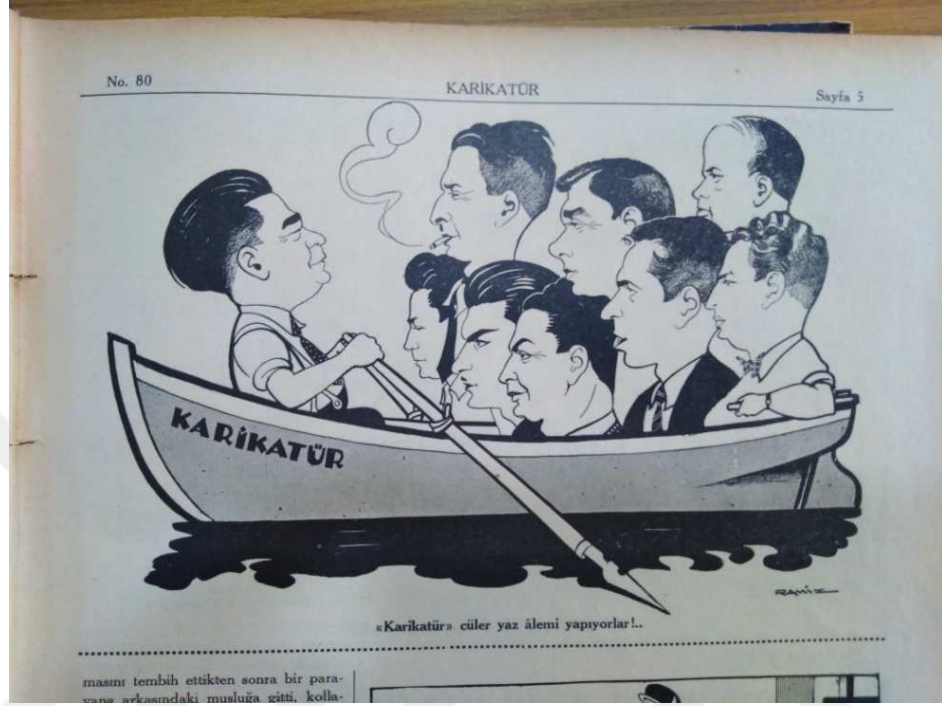
⁴⁵³ Yavuz Selim Karakışla, Osmanlı Mizahında Bir Kadın Sedası (1914): Leylak Dergisi", **Toplumsal Tarih**, S. 151, Temmuz 2006, s. 44.

⁴⁵⁴ *Karikatür Siyasi Mizah Dergisi* üzerine yapılan bir tez çalışması için bkz. Sevtap Yazar, "Karikatür Dergisi: Mizah Anlayışı ve Bibliyografyası", **Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halk Bilimi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İzmir, 2002.

⁴⁵⁵ Muzaffer Gökman (Yay. Haz.), Sedat Simavi Hayatı ve Eserleri, İstanbul, Apo Ofset Basımevi, 1970, s. 119-161.

⁴⁵⁶ Dergi, yayın hayatı boyunca "*Siyasi ve Edebi Mizah Gazetesi*", "*Siyasi ve Edebi Mizah Mecmuası*", "*Siyasi Mizah Mecmuası*" gibi tanımlamalarla yayımlanmıştır. Kapaklarından anlaşılacağı gibi derginin siyasi tarafı her zaman ağır basmıştır.

Ramiz Gökçe tarafından çizilen ve *Karikatür*'ün yazı ailesini gösteren aşağıdaki karikatür olanca "erkekliği" ile *Karikatür*'ü göstermektedir.

Karikatür 22. Karikatür, 10 Temmuz 1937, S. 80, s. 5.

Ramiz Gökçe tarafından çizilen *Karikatür* dergisi yazı ailesi:

“Kürekçe: Sedat Simavi 1- Reşat Nuri Güntekin 2- Tahsin Öztin 3-Münif Fehim 4- Cemal Erksan 5- Ramiz Gökçe
6- Kemal Tahir 7- Necmi Rıza 8- Salih Erimez”.

Karikatür'ün hayatına başladığı 1936 yılında dünya yeni bir savaşa doğru gitmektedir. Her ne kadar İkinci Dünya Savaşı resmen 1939'da başlasa da, daha ilk sayısından itibaren *Karikatür*'ün gündeminde yaklaşmakta olan savaş vardır. Boğazlar Meselesi/Möntrö Boğazlar Sözleşmesi ve Hatay meselesi *Karikatür*'de başlıca işlenen dış politika olaylarıdır. Dersim İsyanı da dönemin önemli olaylarından birisidir.

1936 yılından 1945'e kadar en yoğun gündem ise İkinci Dünya Savaşı olmuştur. *Karikatür*, savaşı hem uluslararası düzlemde hem de savaşa girmemiş olmasına rağmen savaşa girmiş gibi etkilenen Türkiye özelinde ele almıştır. Bu dönem karaborsayla mücadele, karaborsacı tipi ile özdeşleştirilen olarak Yahudi

⁴⁵⁷ 1938 yılına kadar cumartesi günleri yayımlanmıştır.

Salamon karakteri, Varlık Vergisi, Milli Koruma Kanunu, değişen hükümetler de *Karikatür*’ün konuları arasında yer almıştır.

Siyaset ve İkinci Dünya Savaşı gündeminin ardından siyaset dışı konular ağırlıktadır. Bunlar arasında en yoğunu kadın gündemidir. *Karikatür*’ün baş çizeri olan “kadın figürü zanaatkârı” Ramiz’in imzasıyla yayımlanan erotik “fantezi karikatürleri” de dergide yoğun biçimde yer bulmuştur. Derginin çizgilerindeki erotizm, çağdaşı olan Batılı mizah dergileriyle karşılaştırıldığında oldukça üst seviyededir.⁴⁵⁸

Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde *Karikatür*’de yayımlanan siyasi karikatürler üzerinden erkeklik kurgusu incelenecektir.

---

⁴⁵⁸ Ahmet Sipahioğlu, **Türk Grafik Mizahı (1923-1980)**, Dokuz Eylül Yay., İzmir, 1999, s. 49.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KARİKATÜR SİYASİ MİZAH DERGİSİNDE ERKEKLİK

Karikatür Siyasi Mizah Dergisi'nde yayımlanan siyasi karikatürlerdeki erkeklik kurgusunun inceleneceği çalışmanın bu bölümünde on iki alt başlık halinde bir kategorileştirme yapılmıştır. Bunlar sırasıyla “Siyasetin ve Siyasi Kavramların Cinsiyeti”, “Harbin ve Sulhun Cinsiyeti”, “Uluslararası İlişkilerin Cinsiyeti”, “Oryantalist Erkek Özne: ‘Doğu Kadındır, Kadın Doğu’dur’”, “Türk Dış Politikasının Cinsiyeti”, Asker Türkiye-Erkek Türkiye: Çanakkale’den Çelikkale’ye”, “Ereto-Militarizasyon”, “Türk Siyasetinin Erkekleri, Erkeklerin Siyaseti”, “Siyasi Aşağılama Aracı Olarak Kadınlaştırma”, “Cinsiyetçilikten Arzu Nesnesine Erkek İktidarının Göstergesi Kadın”, “1940’lar: Kadınlara Karşı Savaş” ve “Soğuk Savaş: Erkek ve Antikomünist”tir.

Karikatürleri yorumlamada kullanılacak olan, çalışmanın teorik ve kavramsal çerçevesinin ortaya konulduğu ilk bölümde bahsedilen ve bu bölümde anahtar rolü üstlenecek kavramları hatırlatmak yerinde olacaktır. Bunlardan ilki, feminist siyaset bilimcilerin ortaya koyduğu ataerkil sistemin eleştirisi ile ortaya konulan siyaset kurumunun ve devletin eril yapısıdır. Bu genel yaklaşımın dışında R.W. Connell tarafından ortaya konulan; emek, iktidar ve kateksis gibi üç temel yapıdan oluşan Toplumsal Cinsiyet Düzeni, Hegemonik Erkeklik ve Erkeklikler kavramları, başucu kavramları olarak durmaktadır. Pierre Bourdieu’nun ortaya koyduğu, “sembolik şiddet”, “ikili zıtlıklar” ve bunların bütününden oluşan “sembolik mallar ekonomisi” ile kendini gösteren “eril tahakküm” de karikatürlerin yorumlanmasında hatırlanması gereken yaklaşımlardır.

Karikatürleri yorumlamaya geçmeden önce bahsedilmesi gereken bir başka şey ise, erkekliğin inceleneceği karikatürlerde kadınlara da bakılacak olmasıdır. Bu çalışmanın ilk bölümlerinde Nira-Yuval Davis’in **Cinsiyet ve Millet** kitabından alıntılanmış olan bir diyalog, niçin kadınlara da bakılması gerektiğini açıkça göstermektedir. Diyalogda geçtiği üzere; milliyetçilik, ulus devlet ve siyasette

kadınlara bakarken erkeklere bakmamak nasıl tek elle el çırpma ise, bu çalışma açısından da siyasette erkekliği incelerken kadınlara bakmamak da tek elle el çırpma çalışmak olacaktır.

3.1. Siyasetin ve Siyasi Kavramların Cinsiyeti

Siyaset en genel anlamıyla bölüşüm ve dağıtım karar verme işi, devlet ile sınırlandırılmış dar anlamda ise “ülke, devlet ve insan yönetimi” olarak tanımlanabilir.⁴⁵⁹ Daha detaylı bir tanıma göre ise “insanların hayatlarını düzenleyen genel kuralları yapmak, korumak ve değiştirmek için gerçekleştirdikleri faaliyetlerdir.”⁴⁶⁰ Siyasetin hem dağıtıcı hem de düzenleyici özelliği, “cinsiyetinin” ne olduğunu daha da önemli hale getirmektedir. Çalışmanın teorik ve kavramsal çerçevesinde siyaset kurumunun erkek merkezli yapısı feminist siyaset bilimcilerin eserlerinden yola çıkarak ortaya konulmuştur. Siyasi kurumların ataerkilliği, kuramcıların erkek bakış açısı ve erkekliğin yararına olacak biçimde teoriler ortaya koymasıyla erkekler tarih boyunca siyasi alana hakim olmuşlardır. Bunun anlamı, kadınların bu alandan dışlanmasıdır. Siyaset çalışmada daha önce birkaç kez değinildiği gibi bir “erkek kulübü”dür.

Karikatür Siyasi Mizah Dergisi’ndeki karikatürlerde erkekliğin değerlendirileceği bu bölüme siyasetin ve siyasi kavramların cinsiyeti ile başlanmıştır. Karikatürlerde de izleneceği üzere siyasetin ve siyasi kavramların birer cinsiyeti vardır ve karikatürün evrenselliği içinde bu cinsiyetlendirmenin temelinde kadınlara ve erkeklere yüklenmiş toplumsal cinsiyet kalıpları yatmaktadır. Erkekliğin inceleneceği çalışmada kadınlardan da bahsedilmesinin nedeni, Connell’in da ifade ettiği gibi hem erkekliğin iktidarla doğrudan ilişkisiyle hem de iktidar yapısından kaynaklı kadınlıkla olan ilişkiselliğidir. Nihai olarak devlet siyaseti bir erkek siyasetidir. Bourdieu’nun daha önce bahsedilen “sembolik şiddet” ve “sembolik mallar ekonomisi” kavramlarından da hatırlanacağı gibi eril siyasette kadın, eril

⁴⁵⁹ Bülent Daver, **Siyasal Bilim** Giriş’ten akt. Ahmet Taner Kışlalı, **Siyaset Bilimi**, 9. bs., Ankara, İmge Kitabevi, 2002, s. 17-18.

⁴⁶⁰ Andrew Heywood, **Siyaset**, 14. bs., Çev.: Bekir Berat Özipek, Bircan Şahin Vd., Ankara, Adres Yayınları, 2014, s. 22.

siyasetin “sembolik aracı”dır. Bu “ekonomi”nin öznesi erkek, nesneleri ise kadındır. Siyaset erkekte somutlaşırken, siyasi kavramlar kadınla soyutlaştırılır.

Karikatür 23. Karikatür, 27 Nisan 1939, S. 174, s.3.

Siyaset- Uğurlar olsun, ne tarafa böyle?
Dünya-Ben ne bileyim, altımdaki ata sor!..

İkinci Dünya Savaşı ile birlikte totalitarizmin de yükselişe geçmesinin değerlendirildiği yukarıdaki karikatürde Siyaset, Dünya’ya seslenmektedir. Şiddetin ve totalitarizmin yükselişe geçişi, siyasetin etkisini ortadan kaldırmaktadır.

Bu çalışma için dikkat çekici nokta ise, etkisini yitirmiş olması “koltuk değnekleri” ile gösterilen Siyaset’in yine de “erkek” olarak karikatürize edilmiş olmasıdır. Siyasette küçümseme yöntemi olarak kadınsılaştırma/kadınlaştırma çokça kullanılmakla birlikte siyaset kavramının erkekliğinden görüldüğü üzere taviz verilmemektedir. Koltuk değnekli bile olsa siyaset erkektir.

Karikatür 24. Karikatür, 21 İkinci Kanun 1943, S. 369, s.3.

Mebus- Eyvah.. kapandı!
Namzet- Oh.. açıldı!

1943 genel seçimleri öncesi yayımlanan yukarıdaki karikatürde iki kapının önünde iki erkek siyasetçi görülmektedir. Bunlardan biri, Meclis yenileneceği için üzgün olan Meclis kapısındaki “milletvekili erkek” diğeri ise yeni seçimle Meclis’e girme planları yapan ümit kapısında bekleyen “milletvekili adayı erkek”tir. Siyasetin kimin işi olduğu, siyasetin kapısında bekleyen iki erkek ile açıkça gösterilmektedir.

ükretmeli,
yemişçi
an ihtiya-
rdığı var-
lâhını ha-

r milyon,

nı çevire-
n adamın
tim. Kısa
kıyafetli.
sattan is-
ça dinlen-
anına çö-

n galiba,
gine ben-

miyorum.
O adam
sınız ken-
hepinizin
ık İstiklâl
ç oğlunu

KARİKATÜR

am birlik-
ardı. So-
geldikleri
vinden şu

... lüüü...

yediği na-
uğunu sün
pip kukla
çağırmadı,

anın güna-
vr, ne de
li, Ankara
ır dinliyor.

— Karıcığım, namzetliğimi Bodrumdan koyayım mı?..

— Sakın ha, benim gibi bir salon kadınına Bodrum mebusunun karılığı yakışır mı?!

Göster, hani Kel Hasanla Şevki?
Vardır bu gamın da belki fevki,
Şükretmeli hale derbederler.

Karikatür 25. Karikatür, 21 İkinci Kanun 1943, S. 369, s.5.

— Karıcığım, namzetliğimi Bodrumdan koyayım mı?..

— Sakın ha, benim gibi bir salon kadınına Bodrum mebusunun karılığı yakışır mı?

Siyasetin erkek işi olduğu yerde kadınlara düşen ise “siyasetçi karılığı”dır. Yukarıdaki karikatürde yine 1943 seçimlerinde milletvekili adayı olmak isteyen erkek ile karısı, adaylık konusunda konuşmaktadırlar. Erkeğin siyaset düşündüğü yerde kadın kendi “siyaset dışı” dünyasından konuşmaktadır.

KARİKATÜR

PERŞEMBE GÜNLERİ ÇIKAR SIYASI

ABONE ŞARTLARI:
Türkiye için seneligi 500, altı aylığı 250, üç aylığı 130 kuruştur. Ecnabi memleketler için seneligi 800, altı aylığı 400, üç aylığı 200 kuruştur.

EDEBİ HAFTALIK MİZAH MECMUASI

SAHİBİ: SEDAT SİMAVİ
İDAREHANE: İstanbul, Ankara cad-
desinde Acımsuluk sokağı No. 7
Telgraf: İstanbul: KARİKATÜR
Posta kutusu: İstanbul: 103

MEBUSLUK İSTEMEK İÇİN ANKARAYA GİDEN GİDENE:

Köylü — Bunların hepsi mebus mu olacak?..

— Yok.. çoğu meys olup dönecek!..

Karikatür 26. Karikatür, 4 Şubat 1943, S. 371, s.3.

MEBUSLUK İSTEMEK İÇİN ANKARA'YA GİDEN GİDENE
Köylü- Bunların hepbi mebus mu olacak?.. - Yok.. çoğu meys olup dönecek!..

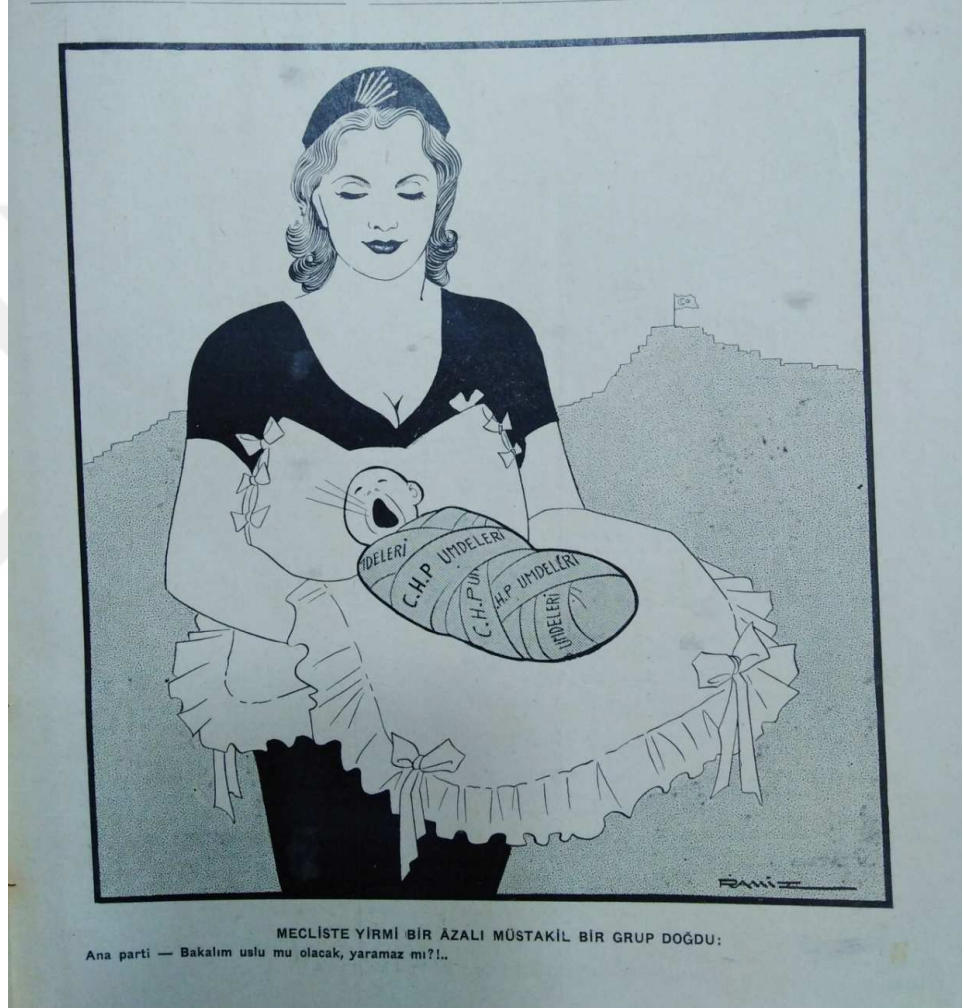
1943 genel seçimleri öncesi yayımlanan bir başka karikatür ise “siyaset treni”ni ve yolcularını göstermektedir. Trenin vagonlarını dikkatlice inceleyen bir göz, buradaki cinsiyetler arası uçurumu açıkça görecektir. Siyasetin erkekliği,

Büyükler Arasında Oynanan Sandalye Oyunu

Yukarıda
sandalye oy
yılı itibarıyl
geçilmiştir.

görüldüğü üzere erkeklerdir. Karikatür, hem siyasetin doğası gereği rekabetçi yapısını ortaya koyduğu gibi, bir erkek faaliyeti olduğunu da ortaya koymaktadır.

Siyaset kurumunun erkekliğini ortaya koyan karikatürlerden sonra siyasi kavramlara bakabiliriz. Siyaset kurumu bir çatı olarak erkek iken, *Karikatür*'deki siyasal kavramlar kadındır.

Karikatür 28. Karikatür, 1 Haziran 1939, S. 179, s.3.

Mecliste Yirmi Bir Azalı Müstakil Bir Grup Doğdu:
Ana Parti- Bakalım uslu mu olacak, yaramaz mı?!.

1939 yılında CHP'nin Beşinci Büyük Kongresi'nde yapılan tüzük değişikliği ile Müstakil Grup kurulmuş ve parti teşkilatı içinde sayılmıştır.⁴⁶¹ İktidar partisinin denetlenmesi amacıyla kurulan ve CHP içinden “çıkan” Müstakil Grup ile ilgili

⁴⁶¹ **C.H.P. Nizamnamesi**, Beşinci Büyük Kurultayın 1 Haziran 1939 tarihindeki toplantısında kabul edilmiştir, Ankara, Ulus Basımevi, 1939, s. 30-31.

yukarıdaki karikatürde siyasi parti olarak CHP, “Müstakil Grup”u doğuran kadın ve anne olarak karikatürize edilmiştir.

Yukarıdaki örnek yalnızca CHP için geçerli değildir. Yeni kurulan siyasi partilerin karikatürdeki karşılığı kadındır. Bunun bir örneği, 1948 yılında DP’den ayrılanlar tarafından kurulan Millet Partisi’dir.⁴⁶² Partinin kurucularından birisi olan Kenan Öner, “Yeni Parti”si ile *Karikatür*’e konu olmuştur.

Karikatür 29. Karikatür, 12 Şubat 1948, S. 633, s.1.
Kenan Öner ve yeni sevdası!..

⁴⁶² Feroz Ahmad-Bedia Turgay Ahmad, *Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi*, s. 44.

Erkek siyasetin altında yer alan siyasi kavramların kadınlığı örneklerine seçim ve mebusluk ile devam edebiliriz. Aşağıdaki karikatürde mebusluk, kadındır. Mebusluk “kazanılacak”, “elde edilecek”, “kapılacak” bir pozisyonudur. Karikatürde yüzünde “tahsisat” ile para kesesi görünen kadın bedeninin üzerinde “Mebusluk” yazmaktadır

Mebusluğun, tıpkı “kadın vatan” kavramında olduğu gibi kadın bedeni ile temsil edilmesi, siyasetin erkek doğası ile uyum içindedir. Vatan sevgisinin erotize edilmesi gibi, mebusluk da kadın bedeni ile erotize edilmektedir.

Karikatür 30. Karikatür, 23 Şubat 1939, S. 165, s.3.

- Aman ne çok âşıkım varmış da haberim yok...

Karikatür 31. Karikatür, 11 Temmuz 1946, S. 550, s.1.

Seçim arifesinde: Partiler arasında seçim festivali

1946 seçimlerinin hemen öncesinde yayımlanan yukarıdaki karikatürde bu kez bir başka siyasal kavram olan “seçim”in kadın ile temsil edildiği görülmektedir. Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), Demokrat Parti (DP), Milli Kalkınma Partisi (MKP) ve Millet Partisi (MP)’nden erkek siyasetçilerin aralarına aldığı “seçim” telli/duvaklı ve vatan toprağını da temsil edercesine Türk bayrağı ile giydirilmiş bir kadındır.

Erkek siyasetince tanımlanan siyasi kavramların kadınlığının en bariz göstergelerinden birisi Cumhuriyet'in kadın olarak tasviridir. *Karikatür* dergisinde özellikle Cumhuriyet'in kuruluş yıl dönümlerindeki kapak ve iç sayfa çizimlerinde Cumhuriyet kimi zaman tek başına kimi zaman da, özellikle savaş yıllarında, Cumhurbaşkanı İnönü'nün ve Türk askerinin himayesinde bir kadın olarak karikatürize edilmiştir.

Karikatür 32. Karikatür, 30 Birinci Teşrin 1937, S. 96, s.1.

Cumhuriyet 14 Yaşında:
Sulh Kızı- Ne mesut kız... Allara boyanmış ama benim gibi değil

1937 yılına ait yukarıdaki karikatürde, yaklaştığı hissedilen İkinci Dünya Savaşı atmosferinde, ileride detaylı biçimde incelenecek olan “Sulh Kızı”nın bir

kadın olarak karikatürize edilmiş Türkiye Cumhuriyeti'ni gıpta ederek izlediği görülmektedir. Cumhuriyet kızı 14 yaşındadır.

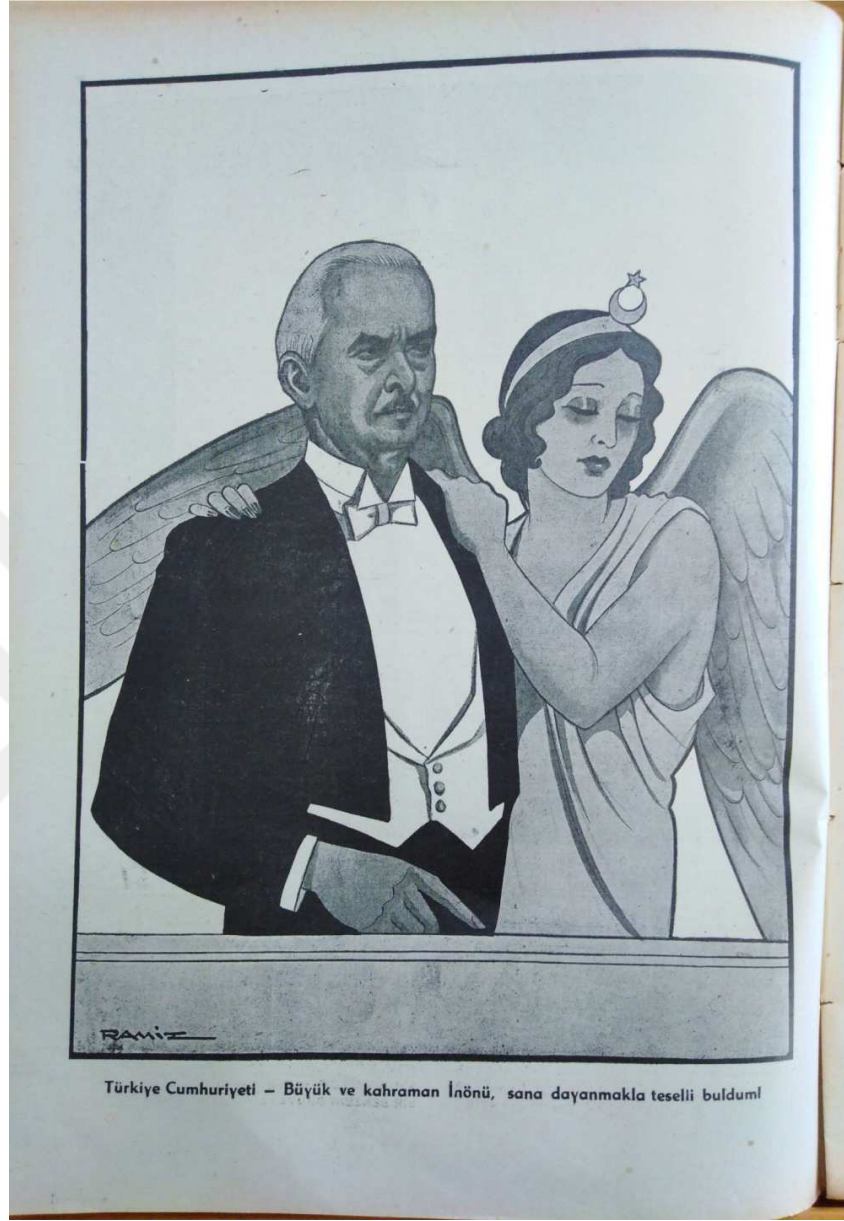

Karikatür 33. Karikatür, 27 Ekim 1938, S. 148, s.1.

Cumhuriyetimizin On Beşinci Yıldönümünde: Yolun Açık Olsun!

Cumhuriyet'in 15. yıldönümü de benzer biçimde karikatüre konu edilmiştir. Cumhuriyet, 15. yıldönümü de elinde meşale tutan ve emin adımlarla yürüyen bir kadındır. Bu karikatür, aynı zamanda cinsiyet rejimine de gönderme yapan bir çizgiye sahiptir. Modernizm projesinde olduğu gibi kendinden emin adımlarla ilerleyen Cumhuriyet'in göstereni de kadındır.

Karikatür 34. Karikatür, 17 İkinci Teşrin 1938, S. 151, s.6.

Türkiye Cumhuriyeti- Büyük ve kahraman İnönü, sana dayanmakla teselli buldum.

Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümünün hemen ardından yayımlanan bu karikatürde kadın olarak karikatürize edilen Türkiye Cumhuriyeti, O'nun vefatının ardından cumhurbaşkanlığına seçilen İsmet İnönü'de teselli bulmaktadır. 1939 itibarıyla İnönü, önce Atatürk'ün vefatının ardından daha sonra ise İkinci Dünya Savaşı yıllarında —Türk ordusu ile birlikte— “Cumhuriyet kızı”nın temel dayanağı olacak biçimde karikatürize edilmiştir. Toplumsal cinsiyet kaynaklı ikili zıtlıklar içinde “kadın Cumhuriyet” (erkeklerce) korunmaya muhtaçtır.

Karikatür 35. Karikatür, 24 İkinci Teşrin 1938, S. 152, s.1.

İnönü- Yavrum, eşsiz kahraman Atatürk'ün aziz hatırası, sönmez meşale olarak ruhlarımızı daima ateşli ve uyanık tutacaktır.

Cumhuriyet Kızı- Ne mutlu bana, bu sözlerle istikbal yolumu aydınlattınız.

1938 yılına ait yukarıdaki karikatürde, Cumhuriyet kızı, Cumhurbaşkanı İnönü'nün elini öpmektedir. Bir üstteki karikatürde de bahsedildiği gibi İnönü, Atatürk sonrasında "Cumhuriyet Kızı"nın en büyük dayanağıdır. Öte yandan "Kadın" Cumhuriyet ile "erkek" devlet başkanı arasındaki ilişkiyi el öpme şeklinde gösteren karikatür, erkek kurumu olarak siyaset ile kadınlaştırılmış siyasi kavramlar için dikkat çekici bir örnektir: Kadın Cumhuriyet, erkek "reis"inin elini öpmektedir.

Karikatür 36. Karikatür, 26 Birinci Teşrin 1939, S. 200, s.1.

Bütün Dünya Cumhuriyetimize Gıpta Ediyor:
Sulh Kızı- Ben de böyle dayanacak bir “er” bulsaydım, kolum kanadım kırılmazdı.

1939 yılına ait yukarıdaki karikatürde 16 yaşındaki Cumhuriyet Kızı, bu kez koruyucusu olan Türk askerine sarılmıştır. Sulh Kızı’nın konuşturulduğu karikatürde, Sulh Kızı’nın “er”e, erkeklığe yaptığı vurgu dikkat çekicidir. Güçlü erkek-zayıf kadın ikiliğinin görüldüğü karikatürde Cumhuriyet Kızı/Türkiye Cumhuriyeti’nin koruyucusu rolü bu kez tıpkı İnönü örneğindeki gibi Türk Ordusu’na verilmiştir. Bu konuya, daha ayrıntılı biçimde “Ereto-militarizasyon” bölümünde değinilecektir.

Karikatür 37. Karikatür, 29 Birinci Teşrin 1942, S. 357, s.1.

Harp Alevlerinden Uzakta:
Türkiye Cumhuriyeti- Ay yıldızımın yüksekliğini şimdi anlıyorum!..

İkinci Dünya Savaşı'nın tüm şiddetiyle devam ettiği 1942 yılına ait yukarıdaki karikatürde, Türkiye Cumhuriyeti'nin savaşın dışında kaldığı tarafsızlık politikası ortaya konulmaktadır. Cumhuriyet'in kadın olarak karikatürize edildiği karikatür Ramiz tarafından çizilmiştir. Kadın karikatürlerinde "usta" olarak görülen Ramiz'in erotik tonu, bu karikatürde de görülmektedir. Savaşın tam ortasında bile olsa, mizah dergileri kadın bedenini, satışlarını artıracak bir araç olarak ticarileştirmekte tereddüt etmemektedirler.

Cumhuriyet'in 20. yılı ise yine kadın üzerinden karikatürize edilmiştir. Aşağıdaki karikatürde makyaj yapan kadın Cumhuriyet'tir. Ve yaptığı makyaj erkek tarafından rahatsız edici bulunmakta, kadının makyajı "ne süs bu" şeklinde ifade edilmektedir. Burada, siyasi kavramların kadınlığının yanı sıra, ileride daha ayrıntılı bahsedilecek olan 1940'ların "kadınlara karşı savaş"ı da söz konusudur. 1940'lar, karikatürde kadına karşı "sembolik şiddet"in oldukça görünür olduğu yıllardır.

Karikatür 38. Karikatür, 28 Birinci Teşrin 1943, S. 409, s.6.

Erkek- Yahu ne süs bu?..
Kız- Tabii, yirminci yılım!..

Devlet'in "ana"lığı ise bir başka karikatürleştirme konusudur. Devletin eril karakterinden gerek teorik ve kavramsal çerçevede gerekse tarihsel arka planda bahsedilmişti. Ancak burada, aşağıdaki karikatürde, Devlet'in kadın olarak karikatürleştirilmesinin nedeni, kadına ait olarak yeniden üretimdir. Toplumsal Cinsiyet Düzeni'nin üç temel ayağından birisi olan cinsiyetlendirilmiş emek buradaki kadınlaştırmının temelinde yatan nedendir.

Karikatür 39. Karikatür, 15 İkinci Kanun 1942, S. 316, s.3.

Devlet Ana- Şunu iç de kuvvetlen yavrum, sütü bozuğun beslediğine bakma, ben onun emdiğini burnundan getiririm.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türkiye ekonomisindeki krizle birlikte baş gösteren karaborsa, dönemin hükümetlerini zorlamış, çalışmanın tarihsel arka planında değinildiği gibi karaborsa ve vurgunculukla mücadele için Milli Koruma Kanunu, Varlık Vergisi ve Toprak Mahsulleri Vergisi gibi kanuni önlemler alınmıştır. Yukarıdaki karikatürde Devlet'in memuru ezdirmemek üzere yaptığı zam gündeme taşınmış, karaborsacılığın beslediği pahalılık ise "sütü bozuk" denilmek suretiyle kadını düşmanlaştıracak biçimde karikatürize edilmiştir. Görüldüğü üzere

devletin eril niteliği, devleti, kadın biçimde çizilse dahi aslında kadınlaştırmamaktadır. Öte yandan mücadele edilmesi gereken karaborsa ve vurgunculuk, “sütü bozuk kadın” olarak karikatürize ederek olumsuzluğu kadına yansıtmıştır.

23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı’nın kapağa taşındığı aşağıdaki karikatürde vatan, kadın olarak karikatürize edilmiştir. Erkeklerce korunup kollanacak kadın/ana vatan kavramı, vatanın kadın bedeni ile simgeleştirilmesi erkeklikle doğrudan ilişkili milliyetçi projelerin geleneksel yaklaşımıdır. Bu beden, yani vatan, erkeklerce sevilip adanılacak, korunup kollanılacak ve düşman olan “diğer erkeklerden” korunacaktır.

Karikatür 40. Karikatür, 22 Nisan 1943, S. 382, s.1.

23 Nisan Çocuk Bayramında
Anavatan- Rahat mısın Yavrum?
Vatan Çocuğu- Senin kucağında kim rahat etmez ki?

Kadın bedeninin vatanla özdeşleştirilmesinin dışında, ulus devlet içinde kadınlara yüklenen yeniden üretim/“nesil yetiştirme” görevi de yine karikatürde açıklıkla görülmektedir. Erkeklerin devlet kurduğu yerde, kadınların görevi aile kurmak ve “vatan çocukları”nı iyi yetiştirmektir. Kadın (vatan), “gülbüz Türk çocuğu”nun da anası, ana (vatanıdır).

Karikatür 41. Karikatür, 3 Birinci Teşrin 1940, S. 249, s.1.

İstanbul Belediyesi En Fazla Beyoğlu Tarafına Bakıyor
- Biz de isteriz!..
- Yo, evvelâ ona.. O “Beyoğlu”!

İstanbul Belediyesi de *Karikatür*'ün zaman zaman ilgilendiği konulardan birisidir. Beyoğlu'na diğer ilçelerden daha fazla hizmet götürülmesinin eleştirildiği yukarıdaki karikatürde İstanbul Belediyesi'nin —daha doğrusu Belediye Başkanı Lütfi Kırdar'ın— çocuk emziren bir kadın olarak karikatürize edilmesi, tüm çıplaklığı ile anneliğe, bakım emeğine ve çocuk bakımına yönelik cinsiyetlendirilmiş bir emeğin üzerine kurulmuş toplumsal cinsiyet düzeninin göstergesidir. Öte yandan *Karikatür*, belediyenin bu uygulamasından duyduğu rahatsızlığını dile getirirken, belediye başkanını eleştirmek ve kötülemek adına onu kadın olarak karikatürize etmeyi tercih etmiştir.

İlerideki bir başka alt başlıkta kadın bedeninin aşağılama aracı olarak kullanımının erkekliğin kurgusundaki yerine ayrıca değinilecektir.

3.2. “Harbin ve Sulh”un Cinsiyeti

Özne-nesne, ruh-madde, akıl-duygu, etken-edilgen, güçlü-zayıf, kamu-özel gibi, erkek deneyimini merkeze alan ve kadınları da “karşıtı” olarak kodlayan ikili karşıtlıkların savaş ve barış ile ilgili olanı karikatürde savaşın erkek, barışın ise kadın olarak karikatürize edilmesiyle ortaya koyulmaktadır.

Karikatürün evrenselliği bünyesinde kalıplaşan karakterlerden birisi olan Sulh Kızı, savaşı simgeleyen erkeğin karşıtı olarak, özellikle dünya savaşı dönemi karikatürlerinin vazgeçilmez unsurlarından biri olmuştur.

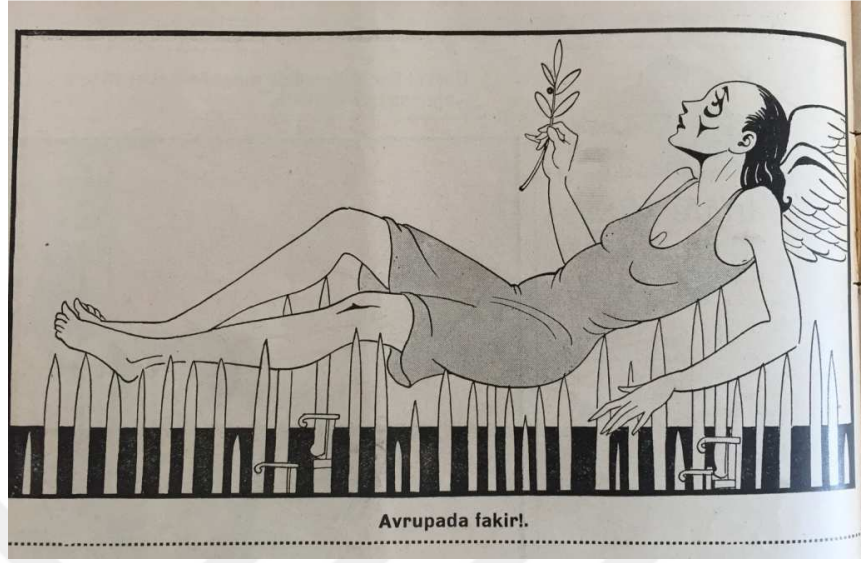
Yayın hayatı boyunca İkinci Dünya Savaşı'nın neredeyse ana gündemi olduğu *Karikatür*'de Sulh Kızı ve Harp Erkeği çoğunlukla birlikte çizilerek, var olan ikili karşıtlığı canlı tutmuştur.

Karikatür 42. Karikatür, 11 Temmuz 1936, S. 28, s.15.

Harp, sulh kızına - Bu yaşa geldim ömrümde bu kadar ahenkli hava işitmedim. Acaba bu ne notasıdır....
Sulh Kızı - Türk notası!..

Montrö Boğazlar Sözleşmesi'ni konu edinen yukarıdaki karikatürde Harp ve Sulh Kızı, yaklaşmakta olan dünya savaşı atmosferinde Türkiye'nin dış politika başarısını konuşmaktadır. *Karikatür*'ün rejime olan desteği göz önüne alındığında Montrö başarısını kutlayan bu karikatürde çalışmamız için önemli olan kısım ikili karşıtlık biçiminde yer alan Harp erkeği ve Sulh Kızı'dır.

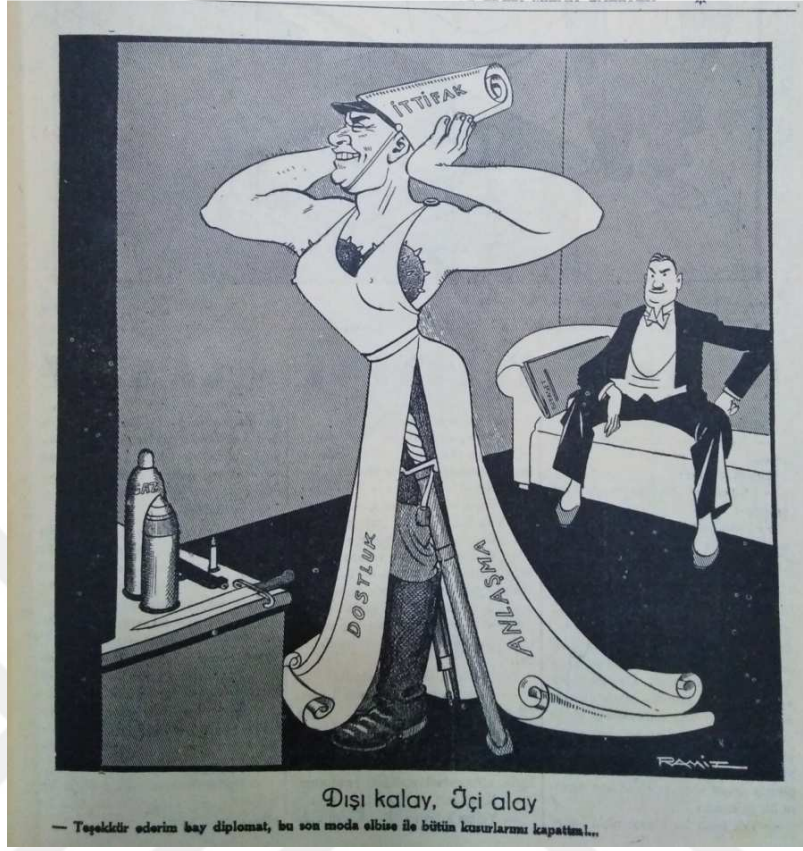

Karikatür 43. Karikatür, 24 Birinci Teşrin 1936, S. 43, s.10.

Avrupada fakir!.

Yine 1936 yılına ait yukarıdaki karikatürde süngüler üzerinde uzanmakta olan ve Hint “fakir”ine gönderme yapılarak çizilen Sulh Kızı’nın güçsüzlüğü ile yaklaşmakta olan savaşa gönderme yapılmaktadır. Harp Erkeği ile Sulh Kızı karşıtlığı, savaşın kuvveti ve barışın güçsüzlüğü ile de işlenmektedir.

Karikatür 44. Karikatür, 11 Birinci Kanun 1937, S. 102, s.2.

Dış kalay, İç alay

- Teşekkür ederim bay diplomat, bu son moda elbise ile bütün kusurlarımı kapattım!.

Yaklaşmakta olan dünya savaşında diplomasinin işe yaramamasını konu edinen yukarıdaki karikatürde barışın dışılığı o kadar vurgulu ortaya konmuştur ki, kadın kıyafetinin üstündeki “İttifak”, “Dostluk” “Anlaşma” gibi diplomasi kavramları, barışla ilişkilidir.

Karikatürde “erkek” harp, kendini gizlemek üzere “kadın” kıyafeti giymektedir.

Karikatür 45. Karikatür, 31 Mart 1938, S. 118, s.1.

1 "Nisan" Balığı

- Sulh Kızı- Nefile, dünya sulhu ismindeki bu büyük yalanı kimseye yutturamayacağım!.

Yaklaşmakta olan dünya savaşında barışa olan inancın gitgide azaldığı 1938'de "1 Nisan" formuna sokulan barış ve Sulh Kızı, Ramiz'in erotik çizimiyle aynı zamanda bir arzu nesnesine de dönüştürülmüştür. İleride "Cinsiyetçilikten Fanteziye" alt başlığı ile bu yaklaşımdan daha detaylı bahsedilecektir. *Karikatür*'deki erkeklik kurgusu, kimi zaman bu örnekte olduğu gibi birkaç koldan işleyebilmektedir.

Karikatür 46. Karikatür, 21 Eylül 1939, S. 195, s.9.

- Nihayet elime geçirdim! Şimdi kendimi yirmi beş sene evvelki kadar genç hissediyorum!

Olması beklenen olmuş ve İkinci Dünya Savaşı Eylül 1939'da resmen başlamıştır. Savaşın başlaması, Sulh Kızı'na saldıran Harp Erkeği ile tasvir edilmiştir. Karikatürün bir sonraki karesi bir tecavüz tasvirine dönecek hissi uyandırır ki savaşta kadına yönelik tecavüz, sistematik bir saldırı türüdür. Savaşta, eril bir tahayyül içinde, kadın bedeni, ele geçirilecek ve zapt edilecek ülkeyle bir tutulur. Harp'in "25 sene" öncesiyle kast ettiği şey ise 1914 yılında başlamış olan Birinci Dünya Savaşı'dır.

Karikatür 47. Karikatür, 29 Nisan 1943, S. 383, s.3.

Bahar Taarruzları Başlarken:
Sulh Kızı- Ne çapkın ihtiyar bu, her bahar bir azgınlık geliyor!..

Taciz/saldırı temalı çizimler münferit örnek değildir. Savaş olgusunun kendisinin cinsel bir kimliği vardır. Savaş, erkek kardeşlerin erkekliklerini gösterdikleri ataerkil alandır. Yukarıdaki karikatürde, savaşın cinsiyetli yapısının askeri terimleri de cinsiyetlendirdiği görülmektedir.

“Bahar taarruzu”nun anlamı budur ve hedefi Sulh Kızı, yani kadındır.

Karikatür 48. Karikatür, 28 Birinci Teşrin 1943, S. 383, s.3.

Türkiye Cumhuriyeti Yirmi Yaşında:
Sulh - Allah seni korusun, sen de beni!..

Sulh Kızı, Cumhuriyet'in 20. yılı dolayısıyla da karikatüre konu edilir. Burada Türkiye, elde silah tutan bir erkektir. Sulh Kızı ise açıkça bu erkeğin koruması altındadır. Güçlü ve cesur erkeğin koruduğu muhtaç ve zayıf kadınla kendini gösteren toplumsal cinsiyet kimliği örneği burada Sulh'un kadınlığı ve Türkiye'nin erkekliği ile kurgulanmıştır.

Dikkat edileceği üzere işgal döneminin kadın vatan olarak Türkiye'si, İkinci Dünya Savaşı'nın güçlü erkek Türkiye'sine dönüşmüştür.

Karikatür 49. Karikatür, 8 Ağustos 1946, S. 554, s.1.

İki Cambaz Bir İpte Oynamaz!

Ağustos 1945'te sona eren İkinci Dünya Savaşı *Karikatür*'de Savaş Erkeği'nin ipten düşmesiyle tasvir edilmiştir.

İpteki cambazları izleyenler, yani sulhu kazananlar Müttefik Devletler'dir. Harp Erkeği'nin ipten düşüşü elbette erkekliğin kaybı ile yorumlanamaz, dikkat edileceği üzere Sulh Kızı, bir teşhir nesnesi olarak kurgulanmıştır.

3.3. Uluslararası İlişkilerin Cinsiyeti

Özel olanın politik olması gibi uluslararası olan da politiktir.

Karikatür'de yayımlanan karikatürler üzerinden uluslararası gelişmeleri incelemek için bakıldığında, ülkelerin hangi cinsiyet ile karikatürize edildikleri bir tercih meselesi olarak ortaya çıkmaktadır. Ve tam da burası erkekliği izlemek için önemli bir ayrıntıdır.

Burada belirleyici olan iktidar ve güç ilişkileridir. Karikatüre ait evrensel karakterlerden daha önce bahsedilmişti; örneğin Amerika'nın Sam Amca, İngiltere'nin John Bull, Fransa'nın Marianne ile simgeleştirilmesi gibi... Belli bir kalıbın olmadığı durumlarda ise iktidar ve güç ilişkileri ile erkeklik devreye girmektedir.

Esas soru şudur: Bir ülke ne zaman kadın ne zaman erkek olarak karikatürize edilmektedir?

Hemen ardından gelmesi gereken sorular ise şöyledir:

Neden kadın olarak karikatürize edilmektedir?

Karikatürdeki cinsiyetin toplumsal cinsiyetle nasıl bir ilişkisi vardır?

Bu soruları önümüze alarak ülkelerin cinsiyetine ve genel olarak uluslararası ilişkilere bakmayı deneyelim.

3.3.1. Amerika Birleşik Devletleri (ABD)

ABD, özellikle İkinci Dünya Savaşı'na dahil olup, Müttefikler'e destek olarak savaşın seyrini değiştirmiştir. Savaş sonrası Türkiye de "Hür Dünya"ya dahil olup Amerika'nın müttefik hale gelmesiyle *Karikatür* için önemli bir ülkedir ve bu önem, hem Amerika'nın hali hazırda Sam Amca olarak tasvir edilmesinin yanında, güçlü bir müttefik olması dolayısıyla "erkek" olarak karikatürize edilmiştir.

Karikatür 50. Karikatür, 13 Mart 1941, S. 272, s.7.

Tepeden İnme

Amerika'nın erkek olarak karikatürize edilmesinin istisnası ise Müttefikleri 1941'de savaşa dahil olup desteklemesinin konu edildiği aşağıdaki karikatürdür. Burada ABD, emziren/besleyen bir kadın/sütanne olarak karikatürize edilmiştir. Bu tasvir, *Karikatür*'de ABD'nin yegâne kadın olarak tasviridir.

Uluslararası politika ile ilgili bu karikatür, bir taraftan da kadına analık görevini hatırlatmaktadır. 30'ların erkeklerce dizayn edilen cinsiyet rejimi ile birlikte düşünüldüğünde "vatanın anneleri"ne yapılan göndermeler olağandır.

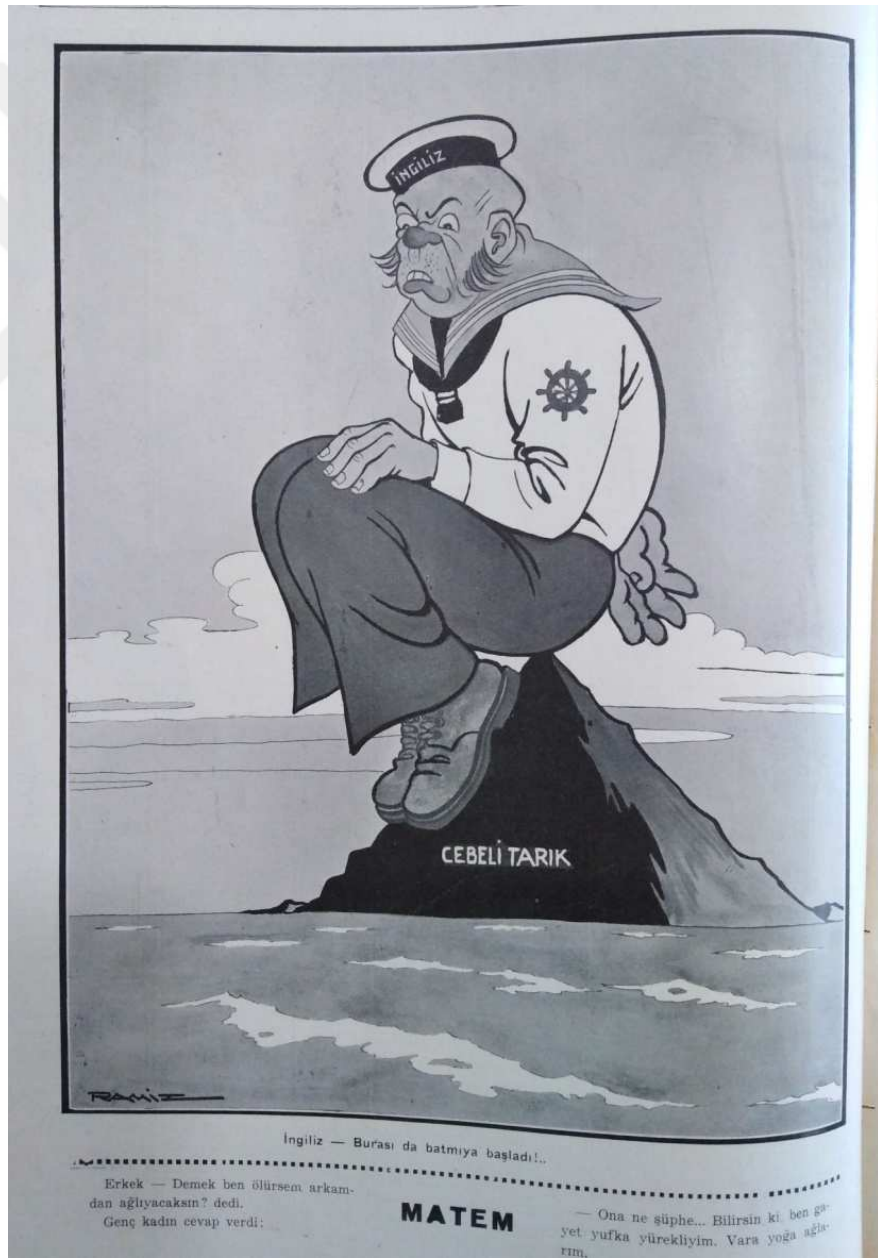

Karikatür 51. Karikatür, 12 Haziran 1941, S. 285, s.9.

Avrupa'nın sütneesi - Eğer kuvvetlenip hakkımı ödemezsen sütümü helâl etmem!..

3.3.2. İngiltere

Tıpkı ABD gibi İngiltere de *Karikatür*'ün gözünde hep erkektir. Bunda John Bull evrensel karakterinin yanı sıra Türkiye'nin İkinci Dünya Savaşı boyunca İngiltere ile olan müttefiklik ilişkisinin payı vardır. Öte yandan *Karikatür*'ün de, genel olarak yayın politikasına bakıldığında, Mihver Devletleri karşısında tavrını İngiltere'nin yanına koyduğu görülmektedir.

Karikatür 52. Karikatür, 27 Nisan 1939, S. 174, s.10.

İngiliz- Burası da batmaya başladı.

ABD'nin savaşa dahil olup, Japon saldırısı ve yayılmasına karşı İngiltere ile imzaladığı "Ödünç Verme ve Kiralama Kanunu"⁴⁶³ üzerinden yaptığı askeri yardımı konu edinen aşağıdaki karikatürde John Bull ile karikatürize edilen İngiltere, Amerikan yardımı ile Mihver'i dört taraftan sarmaktadır.

Karikatür 53. Karikatür, 20 Mart 1941, S. 273, s.6.

Demokrasi Yeni Bir Silahla Mihver'i Vuruyor:
Demokrasi- Kımıldama!..

3.3.3. Almanya

Amerika'ya benzer biçimde Nazi Almanya'sı da Adolf Hitler kimliğinde ve genel olarak totalitarizmi simgelediğinde erkek olarak tasvir edilirken, *Karikatür* dergisinin Müttefik Devletler yanlısı ve Almanya karşıtı yayın politikası ile birlikte değerlendirildiğinde, Almanya kadınlıştırılarak karikatürize edilmiştir. İngiltere ve

⁴⁶³ Fahir Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, s. 381.

ABD'nin erkek olarak karikatürize edilmesi ile Almanya'nın kadın olarak karikatürize edilmesi, *Karikatür*'de erkekliğin kurgusu ile ilgili fikir vermektedir.

Bu kadınsılaştırmadaki tercih, karikatürlerde Almanya'nın Avrupa'daki yayılmasından duyulan rahatsızlığın belirgin olmasıyla da doğrulanmaktadır.

Aşağıdaki karikatürlerde Almanya'nın örgü ören ve çamaşır yıkayan kadın olarak karikatürize edilişi, yeniden üretime doğrudan bir gönderme yapmaktadır. Yeniden üretim ve özel alanda görünmez kılınan ev işi, toplumsal cinsiyet düzeni ve rejimlerinde kadına yüklenen görevlerdir.

Karikatür, uluslararası siyasetin değerlendirildiği çizgilerde bile bunu hatırlatmaktan geri kalmamıştır.

Karikatür 54. Karikatür, 16 İkinci Teşrin 1939, S. 203, s.3.

Küçük Milletler- Büyükanne hiç sesin çıkmıyor, ne işle meşgulsün
Almanya- Size çorap örmekle yavrum.

Karikatür 55. Karikatür, 10 Temmuz 1941, S. 289, s.3.

Şark Cephesinde Temizlik..
Çamaşırçı- Ya kalıbı eriteceğim ya bu çarşafı temizleyeceğim!..

3.3.4. İtalya

Karikatür dergisinin Müttefik Devletler yanlısı yayın politikası ve İtalya'nın Akdeniz'de Türkiye'yi tehdit eden yayılmacı politikası ile birlikte değerlendirildiğinde İtalya kadınlaştırılarak karikatürize edilmiştir. Karikatürlerde tıpkı Almanya gibi İtalya'nın da Avrupa'daki yayılmasından duyulan rahatsızlık belirgindir.

İngiltere ile İtalya'nın 2 Ocak 1937 tarihinde Akdeniz'deki statükonun korunması üzerinde yaptıkları antlaşmayı⁴⁶⁴ konu edinen aşağıdaki iki karikatürde gerek İngiltere'nin güçlü bir (erkek) devlet olarak varlığı gerekse İtalya'ya karşı genel kamuoyu etkisiyle İtalya, İngiltere'nin kucağında bir kadın olarak karikatürize edilmiştir.

Karikatür 56. Karikatür, 2 İkinci Kanun 1937, S. 53, s.7.

⁴⁶⁴ Fahir Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, s. 342.

İngiliz- Güzelim gel seninle başbaşa verelim de, Akdenizde şu grubu seyredelim!..

Karikatür 57. Karikatür, 14 Nisan 1938, S. 120, s.7.

İngiliz-İtalyan Anlaşması İmzalanıyor.

İtalya'nın Habeşistan'daki yenilgisi ve geri çekilişini⁴⁶⁵ değerlendiren aşağıdaki karikatür, güçlünün ve yenenin maskülen, zayıfın ve yenilenin feminen görüldüğü erkek bakış açısıyla çizilmiş ve İtalya, Habeşistan karşısında kadınlaştırılmıştır.

Karikatür 58. Karikatür, 13 Şubat 1941, S. 268, s.7.

Habeşistan'daki Kına Gecesi:

İtalya- Kara oğlan, kara oğlan! Bende yufka yürek var ondan mı isten kara oğlan?

Habeş- He he hanım kız, hele hele hele hele canım kız, şimdi de bildin derdimden; ah bilebildin derdimden derdimden!..

⁴⁶⁵ Fahir Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, s. 369-370.

3.3.5. Balkanlar

İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte hem Faşist İtalya ve Nazi Almanyası hem de Sovyetler Birliği, Balkanlar'da yayılma politikası izlemiştir. Özellikle 1940 yazı itibarıyla Balkanlar üzerinde Sovyet-Alman çatışması başlamıştır.⁴⁶⁶ Balkan ülkeleri bu politika içerisinde bu ülkelere gerek işgal edilmiş gerekse işgal tehlikesi yaşamıştır. Bu anlamda *Karikatür*'ün gözünde fethedilen, ele geçirilen, zapt edilen bu ülkeler kadın olarak karikatürize edilmiştir. Savaşın cinsiyetli yapısını dikkate aldığımızda, kadınlaştırmanın nedeni açıkça ortaya çıkmaktadır.

Karikatür 59. Karikatür, 4 Temmuz 1940, S. 236, s.6.

Balkan- Bir gönülde iki sevda olamaz ah olamaz/ Biri Leylâ, biri Mecnun ah olamaz!

⁴⁶⁶ Fahir Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, s. 371-375.

Balkanlar'ın hem Nazi Almanyası hem de Sovyetler'in yayılma alanı olmasını gösteren yukarıdaki karikatürde Balkanlar kadındır.

Benzer biçimde Almanya tarafından önce işgal edilen, 1944 Ağustos'u itibarıyla Almanya'nın çekilmek zorunda kaldığı⁴⁶⁷ Balkanlar yine kadındır. Müttefikler'in hakim kürsüsünde oturduğu bir mahkeme arka planıyla çizilen aşağıdaki karikatürde Almanya ile "Bayan Balkan" boşanmaktadır. Bayan Balkan'ın kadın olarak karikatürize edildiği yerde, onu işgal edip "sahip olan" Almanya ise —daha önce çamaşır yıkayan kadın olsa da— erkek olarak karikatürize edilmiştir. En nihayetinde *Karikatür*'ün gözünde de erkeklik bir iktidar ilişkisidir ve kadın olmamak en büyük erkeklik özelliğidir.

Karikatür 60. Karikatür, 17 Ağustos 1944, S. 451, s.1.

Sulh Mahkemesinde Boşanma Davası
Heyeti Hakime- Suçlu Efendi, Bayan Balkandan ayrılmanıza karar verildi!

⁴⁶⁷ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 397.

3.3.6. Fransa

Daha önce de belirtildiği gibi Fransa, karikatür dünyasında tarihsel olarak Fransız Devrimi'nin simgesi Marianne ile sembolize edilmektedir. *Karikatür*'ün gözünde de Fransa, başındaki Frig beresiyle Marianne olarak karikatürize edilmiştir.

Savaş boyunca gerek Nazi Almanyası'nın saldırısı, gerek İngiltere'nin Suriye mandası üzerindeki politikası gerekse Japonya'nın Çinhindi bölgesindeki talepleri Fransa'nın uğraşmak zorunda kaldığı meseleler olmuştur.

1940 sonu itibarıyla Fransa, Mayıs 1940'ta başlayan Alman taarruzu sonrası imzaladığı anlaşma ile adeta çökmüştü.⁴⁶⁸ Almanyası'nın bizzat Fransa üzerinde, İngiltere'nin Suriye üzerinde ve Japonya'nın Çinhindi üzerindeki siyasi talepleri ile Fransa'nın savaş boyunca siyasi olarak oldukça sarsılması ilgili aşağıdaki iki karikatür, kadın bedenine yönelik saldırı ile kadın bedenini militarize ederek savaşın eril yapısını açıkça göstermektedir. Soyulmak istenen kadın bedeni, kadını aynı zamanda erkek arzusunun nesnesi haline getirmektedir.

⁴⁶⁸ Fahir Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi, s. 366-368.

Karikatür 61. Karikatür, 31 Temmuz 1941, S. 292, s.3.

Fransa- Soyanların çoğaldı, bu gidişle galiba açıkta kalacağım.

Karikatür 62. Karikatür, 31 Temmuz 1941, S. 292, s.3.

Üç ahbap çavuşların çevirdikleri oyundan son sahne!..

Ancak Fransa her zaman kadın değildir. Bir ülke ne zaman erkektir ne zaman kadındır sorusunu sormanın vakti yeniden gelmiştir. Fransa'nın Marianne/kadın olarak karikatürize edilmesinin istisnası Fransa'nın savaş içinde erkek rolüne sahip olduğu anlarda ortaya çıkmaktadır.

Aşağıdaki karikatürde, Afrika'nın kolonizasyonundan pay isteyen ve Suriye manda yönetiminin hakim devleti iken Fransa erkek olarak karikatürize edilmiştir. Karikatürde Afrika'yı pay etmek üzere olan İngiltere, *Karikatür*'ün genel tavrı ile John Bull'dur ve erkektir. Pay isteyen erkekler ise, İngiltere karşısında küçük erkek çocuklar olarak karikatürize edilmiştir. Karikatür, uluslararası ilişkilerin cinsiyeti kadar, uluslararası ilişkilerdeki hiyerarşinin de göstergesidir. Karikatürde erkeklikler vardır ve uluslararası ilişkiler dahilinde, uluslararası siyasetten farklı oranlarda çıkar sağlamaktadırlar. Bu iktidar ilişkisi ve farklı seviyedeki çıkarlar, erkekliklerin okunması için iyi bir örnektir.

Karikatür 63. Karikatür, 18 Nisan 1936, S. 16, s.20.

Yağma Hasanın böreği..

İngiliz- Arsızlık etmeyin hepinize dağıtacağım.

Aşağıdaki karikatürde işlenen Hatay meselesinde, vatan toprağı Hatay'ın kadın olarak karikatürize edilmesi de erkekliğin bir başka veçhesidir. “Kadın” vatan, “erkek” ulus tarafından, başka/öteki/düşman “erkek”lerin saldırılarından korunup kollanılması gerektir. Hatay meselesi açısından “erkek” Fransa, Hatay'ın korunması gereken düşman erkeğı temsil etmektedir. Türk basınında o dönem Fransa karşıtı çizimler oldukça yaygındır.

Karikatür 64. Karikatür, 16 İkinci Kanun 1937, S. 55, s.1.

Fransız- Dile benden ne dilerdin
Hatay- Gölge etme başka ihsan istemem!.

3.3.7. İran

1941 ortalarında kurulan İngiliz-Sovyet ittifakı sonrası, İngiliz ve ABD yardımının Sovyet Rusya'ya ulaştırılmasının kilit ülkesi İran olmuştur. Bir başka rota Türkiye olabilirdi ancak Türkiye'nin yürüttüğü tarafsızlık politikası bunu engelliyordu. Bu sebeple yardım gönderme meselesi İngiltere ile İran arasında önce diplomasi ile, İran'ın izin vermemesi üzerine de bir iktidar değişikliği ile çözüme kavuşturuldu.⁴⁶⁹ İran'ın karikatürize edilme şekli, ülkelerin cinsiyetlendirilmesindeki temel yaklaşımı özetler niteliktedir. İngiltere ile İran arasındaki diplomatik ilişkiyle ilgili aşağıdaki karikatürde, İngiltere'nin diplomasiyi kullandığı muhatabı olarak İran devleti, Şah'ın kimliğinde erkek olarak karikatürize edilmiştir. *Karikatür*, uluslararası siyasette diplomasiyi, erkek erkeğe yürütülen bir siyaset olarak görmektedir.

Karikatür 65. Karikatür, 31 Temmuz 1941, S. 292, s.3.

Fransa- Soyanlarım çoğaldı, bu gidişle galiba açığa kalacağım.

⁴⁶⁹ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 378.

Karikatür 66. Karikatür, 4 Eylül 1941, S. 297, s.1.

İran Bahçelerinde Sevdalılar!..

İsfahan'da bir kuyu var/İçinde tatlı suyu var/Her güzelin bir huyu var/Ne yaman İran güzeli

Hemen ardından gelen yukarıdaki ikinci karikatürde ise aynı İran, üstelik aradan bir ay geçmeden, kadın olarak karikatürize edilmiştir. Yukarıdaki karikatürde İran, bu kez petrol kuyusunun yanındaki “İran Güzeli”dir. İttifak içindeki İngiltere ve Sovyetler Birliği’nin İran petrolleri üzerindeki politikasının yorumlandığı karikatürde İran, kadın bedeni olarak, ele geçirilmek/sömürgeleştirilmek istenen bir ülkedir. İran’la ilgili iki karikatürde farklı cinsiyetlerin kullanılması, iktidar ilişkisi ile doğrudan ilişkilidir. Güçlü ülke-zayıf ülke yahut sömüren-sömürülen karşıtlığı doğduran kadın-erkek karşıtlığı olarak karikatürde karşılık bulmaktadır.

3.3.8. Japonya

İran gibi Japonya'nın da kadın veya erkek olarak karikatürize edilmesi, savaşta başarısı yahut başarısızlığı, gücü yahut zayıflığı, yani maskülenliği yahut feminenliği ile temellendirilebilir.

Uzakdoğu ve Pasifik Cephesi'nde 1941 sonu ve 1942 başları itibarıyla Güneydoğu Asya'da ilerleme kaydeden ve Şubat'ta Singapur'u ele geçiren Japonya⁴⁷⁰, üniforma içinde bir erkek iken, 2 Eylül 1945'te ABD'nin Missouri zırhlısında teslim belgesini imzalayarak⁴⁷¹ yenilgiyi kabul eden Japonya, *Karikatür*'e göre "ABD'nin kapatması" olan bir kadındır.

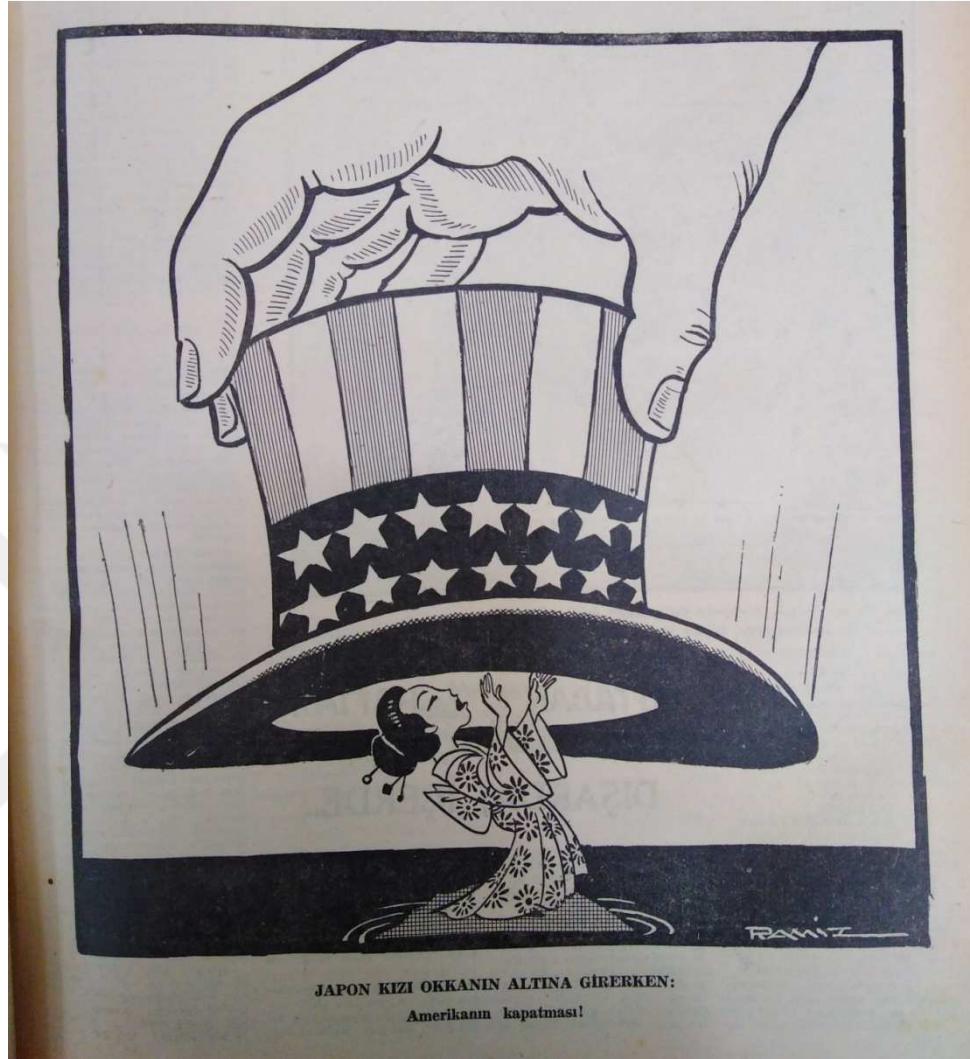

Karikatür 67. Karikatür, 19 Şubat 1942, S. 321, s.1.

Uzak Şarkta Nakil: Kaptı kaçtı!.

⁴⁷⁰ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 384.

⁴⁷¹ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 406.

Karikatür 68. Karikatür, 12 Nisan 1945, S. 485, s.3.

Japon Kızı Okkanın Altına Girerken:

Amerika'nın kapatması!

3.3.9. Yunanistan

İkinci Dünya Savaşı boyunca Türkiye ile Yunanistan, Nazi Almanyası ve Faşist İtalya'nın yayılma politikasının hedefi olarak bir tür kader ortaklığı içinde olmuştur.

Yunanistan'ın, İtalyan yayılmasına karşı direnişini olumlu bulan *Karikatür*'de, Yunanistan, her zaman üniforma içinde bir erkek "kahraman" olarak

karikatürize etmiştir. *Karikatür*'e göre kahramanlık masküldür ve savaşta kahramanlık bir erkeklik göstergesidir.

Aşağıdaki karikatür, Faşist İtalya'nın Ekim 1940'ta Arnavutluk üzerinden Yunanistan'a saldırısı ve saldırının Yunanistan tarafından püskürtülmesi sürecinden sonra yayımlanmıştır. 2 Kasım 1940'ta durdurulan İtalyan harekâtı, 10 Kasım 1940'taki Yunan karşı taarruzu ile İtalya için tam bir başarısızlıkla sonuçlanmıştır.⁴⁷²

Karikatür 69. Karikatür, 28 İkinci Teşrin 1940, S. 257, s.1.

Yunan- Ciğerimi istiyordun, lazım mı?
İtalya- Hayır, bana artık yürek lazım.

⁴⁷² Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s. 370-371.

Karikatür 70. Karikatür, 24 Nisan 1941, S. 278, s.3.

Kahraman Yunan- Galipsin, hâlâ neden korkuyorsun?

Harp- Korkmuyorum, utaniyorum!..

3.3.10. Erkek Millet, Erkek Milletler Cemiyeti

Milletler Cemiyeti (MC), uluslararası ilişkiler anlamında 19. yy. boyunca bir geleneğe dönüşmüş olan konferanslar ve kongreler sisteminden bir örgüte geçiş

ihtiyacından doğmuştur. 1919'da kurulan MC'nin temel gündemi dünyada barış ve güvenliğin koruması olmuştur. Ancak bu amacını gerçekleştirememiş, Birinci Dünya Savaşı sonrası galip devletlerin bir organına dönüşmüştür.⁴⁷³ İkinci Dünya Savaşı öncesi de MC'nin dünya barışını koruyacak bir işleve sahip olmadığı iyice gün yüzüne çıkmış, İtalya'nın Habeşistan'a saldırısı bunu açıkça ortaya koymuştur.

Her ne kadar barışı ve güvenliğı sağlama görevinde başarılı olmasa da MC karikatürlerde erkektir. Devletlerin erkekliğı ile birlikte düşünöldüğünde devletlerin çatı kuruluşu olan MC'nin erkek olmasından doğal bir şey de olamaz.

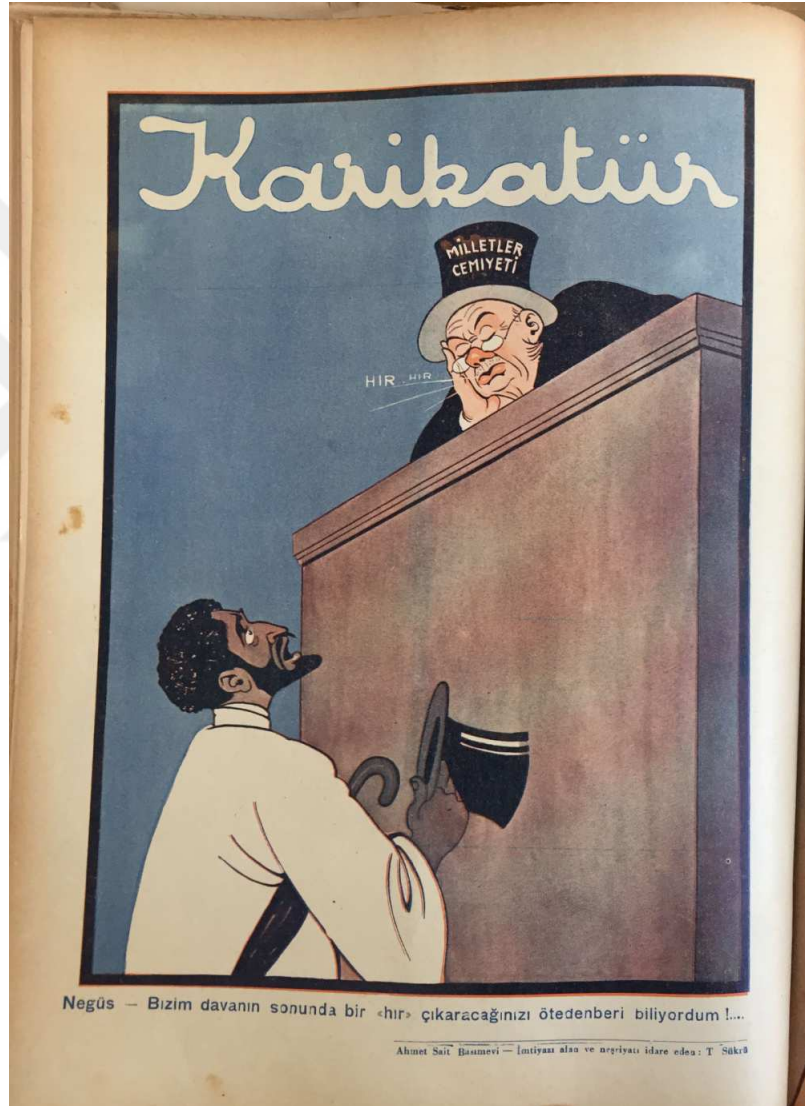

Karikatür 71. Karikatür, 18 Eylül 1937, S. 90, s.1.

Hayt! Omuzdaşlar, yangını söndürmeye imkan yok, bari sandığı kurtaralım.

⁴⁷³ Deniz Ülke Arıboğan. **Kabileden Küreselleşmeye Uluslararası İlişkiler Düşüncesi**, İstanbul, Sarmal Yayınevi, 1998, s. 145.

Yukarıdaki karikatürde MC'nin kimliği ve barışı koruma konusundaki başarısızlığı erkeklerden oluşan devletler sistemiyle ve "görüntüyü kurtarmak"la ortaya koyulmaktadır. Dünya bir yangın yeridir ama MC'nin bu yangını söndürmeye gücü yoktur.

Karikatür 72. Karikatür, 13 Haziran 1936, S. 24, s.20.

Negüs- Bizim davanın sonunda bir "hır" çıkaracağınızı ötedenberi biliyordum!..

İtalya'nın Habeşistan'a saldırısını ve MC'nin çaresiz kalmasının değerlendirildiği yukarıdaki karikatürde Habeşistan'ın antik krallığı olarak Negüs,

erkek MC'nin karşısında dert yanmaktadır. MC'nin uyuklayan hali, yine, kurumun etkisizliğini ortaya koymaktadır.

Erkek MC'nin elbette yine bir istisnası vardır. MC'nin kadın olarak karikatürize edildiği yegâne durum, kadına zimmetlenen yeniden üretim alanıdır. Hatay meselesinin Türkiye ile Fransa arasında çözüme kavuşamaması sonrası meselenin MC'ye havale edilmesiyle ilgili aşağıdaki karikatürde “Dadı/Bebek bakıcısı” olarak karikatürize edilen MC, beşikteki çocuk olarak tasvir edilen Hatay'a bakmaktadır.

Karikatür 73. Karikatür, 13 Haziran 1936, S. 24, s.20.

Hatayın idaresi Cemiyeti akvama bırakılıyor.

Dadı- Acaba susacak mı?!.

3.3.11. Dış Politikada “Erkeklikler

1960’larla birlikte sosyal bilimler alanına yönelik feminist eleştiriler, uluslararası ilişkiler alanında da etkisini göstermiş, uluslararası ilişkiler disiplininin de “erkek egemen” bir yapıya sahip olduğu ortaya konulmuştur. Güç, güvenlik ve ulusal çıkarlar gibi uluslar arası ilişkiler disiplinine ait kavramların cinsiyetçi içeriği, alandaki erkek egemenliğini göstermektedir.⁴⁷⁴

Özel alan gibi uluslararası alanın da politiktir; uluslararası alanda erkekliğin politik ekonomisinde ise her devlet aynı payı almamakta, güç ilişkileri arasındaki fark, hegemonik ve diğer erkeklikleri ortaya çıkarmaktadır. Örneğin, aşağıdaki karikatür, Filistin sorunu üzerinedir ve İngiltere gerek Araplar gerekse Yahudiler karşısında hegemonik bir rol üstlenmektedir. Arap ile Yahudi’yi birbirine bağlayan “İngiliz sicimi”dir.

Karikatür 74. Karikatür, 18 Birinci Kanun 1937, S. 103, s.10.

Arap- Ye seyit Salamon, artık birbirimize bağlıyız.

Salamon- Em da İngiliz sicimi ilan!..

⁴⁷⁴ Fred Halliday, “Hidden From International Relations: Women in the International Arena” dan akt. Deniz Ülke Arıboğan. **Kabileden Küreselleşmeye Uluslararası İlişkiler Düşüncesi**, s. 218.

Karikatür 75. Karikatür, 1 Ağustos 1940, S. 240, s.3.

Büyükler Küçükleri Oynatıyorlar!

- Uçtu uçtu!

Doğu Avrupa'ya yönelik Nazi Almanyası ile Sovyet Rusya arasındaki nüfuz mücadelesi yukarıdaki karikatürde Romanya üzerinden gösterilmektedir. "Büyükler ve küçükler" ayrımı, iktidar ve güç ile ilişkili olup burada Romanya, diğer iki büyük gücün yanında oldukça küçük —çocuk olarak— karikatürize edilmiştir. Devletlerin erkekliğinin yanı sıra, farklı erkekliklerin, uluslararası arenada güce dayalı olduğu bu karikatürde açık biçimde görülmektedir. Karikatür, uluslararası ilişkilerin erkekliği için iyi bir örnektir.

Karikatür 76. Karikatür, 26 Temmuz 1945, S. 500, s.1.

Berlin Konferansında Hasta Dünyaya Teşhis Konuyor: Sulhu temin etmek için dünyanın hudutlarını yeniden çizmeliyiz.

İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarına yaklaşırken savaşın kazananı da belli olmaya başlamıştır. Yukarıdaki karikatürde savaş sonrası dünyada sözü geçecek olan ülkeler, yani hegemonik “erkek” devlet olmaya aday ülkeler, aynı masada politika yapmaktadırlar. Masa, kalem ve harita doğrudan bir paylaşım-bölüşüm ilişkisine gönderme yapmaktadır ki bu da bir anlamda siyasetin ta kendisidir. Bu konu, ilerideki bir başlık altında daha ayrıntılı işlenecek olan Soğuk Savaş'ta da yeniden gündeme getirilecektir.

3.4. Oryantalist Erkek Özne: “Doğu kadınıdır, kadın Doğu’dur”⁴⁷⁵

Oryantalist söylem, Doğu’yu anlamanın Doğulu kadını anlamakla mümkün olacağına dayanmaktadır. Oryantalist söylemin, Doğu’nun kadınsılığını öne çıkarmasının bir nedeni de budur. Kadın bedeninin erkek gözü için kullanımı hem oryantalist özne için hem de karikatürist için vazgeçilmezdir. *Karikatür*’de oryantalizm, İtalya ve Almanya’nın Kuzey Afrika’ya yönelik yayılma hareketiyle birlikte görünür olmuştur. Başta Habeşistan olmak üzere Tunus, Mısır, Trablusgarp, Irak, Suriye ve Fas kadın olarak karikatürize edilmiştir.

Karikatür 77. Karikatür, 8 Mayıs 1941, S. 280, s.8.

Alman - Beyaz esirlerim var, şimdi birkaç tane de bu esmer güzellerden almalıyım!..

⁴⁷⁵ Meyda Yeğenoğlu, *Sömürgeci Fantaziler*, s. 76.

Karikatür 78. Karikatür, 8 Mayıs 1941, S. 280, s.8.

İtalyanın kara sevdası!.

Habeş- Seni çapkın seni, ben kâfi değil miyim?.. Hala gözlerin onda..

İtalya- Esmer görünce dayanamadım da!..

Görüldüğü üzere Doğulu Kadın, Batılı erkeğin gözünde sahip olunmak istenen “esmer güzel”dir.

Savaşın Avrupa'dan Afrika'ya sıçraması da Doğulu kadına "sahip olmak"la karikatürize edilmiştir. Aşağıdaki karikatürde Harp Erkeği, "kadın" Afrika'yı kollarının arasında sıkıştırmakta ve ona sahip olmak istemektedir.

Karikatür 79. Karikatür, 4 Temmuz 1940, S. 236, s.3.

Harp- Benim esmer güzeli Afrikam, komşun Avrupanın işini bitirdim yine sana geldim!..

Sömürgeciliğin Görsellik Rejimi⁴⁷⁶ peçeyi açmak ve görünür/erişilebilir kılmaktır. Oryantalist görme arzusu, karikatüristin erotizmden genel yatırımıyla birleşmektedir. Sömürgeci erkeğin "O peçe her an açılabilir" beklentisi, *Karikatür*'ün erkek gözünde "o kadın her an soyunabilir"e dönüşebilmektedir.

⁴⁷⁶ Meyda Yeğenoğlu, *Sömürgeci Fantaziler*, s. 141.

Karikatür 80. Karikatür, 21 Birinci Kanun 1930, S. 156, s.4.

Trablusgarp- Sen kapıdaki şu delikanlılardan hangisini tercih ediyorsun?

Tunus- Yine kafeste oturacak olduktan sonra hangisi olsa bir!..

3.5. Türk Dış Politikasının Cinsiyeti

Bu alt başlıkta Türk Dış Politikasının cinsiyetini incelemek üzere 1936 Montrö Boğazlar Sözleşmesi, Hatay Meselesi ve İkinci Dünya Savaşı süresince Türkiye'nin tarafsızlık politikası ve yapmış olduğu antlaşmalar üzerinden bir değerlendirme yapılacaktır. Türkiye'yi ilgilendiren ve *Karikatür*'ün konu edindiği Türk Dış Politikasına dahil olan karikatürlerde erkekliğin izlerini ararken yine erkeklerle birlikte kadınlara da bakılacaktır.

Karikatür 81. Karikatür, 25 Temmuz 1936, S. 30, s.20.

Sulh Kızı- Hiçbir yerde beni bu kadar yüksekte tutmadılar.

1930'ların ortalarından itibaren Almanya'nın silahlanması ve İtalya'nın Afrika'daki yayılma hamlesi sonrası Türkiye, Boğazlar meselesinin yeniden görüşülmesi için Lozan'a taraf olan devletlere birer nota göndererek bir konferans toplanmasını istemiştir. 22 Haziran 1936'da Montrö'de toplanan Boğazlar Konferansı, 20 Temmuz 1936'de Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin kabulü ile sona ermiş, Türkiye, Boğazlar'ın kontrolünü eline almıştır. Bu siyasi zaferin gözde ismi ise Dış İşleri Bakanı Tefik Rüşti Aras'tır.

Yukarıdaki karikatür, Montrö Boğazlar Sözleşmesi'nin imzalanmasından hemen sonra yayımlanmış ve Dışişleri Bakanı Tefik Rüşti Aras'ı dergiye taşımıştır. Aras'ın yanında daha önce de bahsettiğimiz Sulh Kızı vardır. Görüleceği üzere Sulh Kızı burada Aras'a olan hayranlığını saklayamamaktadır. Kadın, erkeğin yüceltilmesi için bir araç olarak kullanılırken, siyasi başarı erkekliğe yüklenmiş; kadınlık, modernleşme projesinin genel anlayışı içinde ikincil bir pozisyonda, araçsal ve yardımcı olarak kurgulanmıştır.

Çalışmanın zaman aralığına dahil olan bir diğer dış politika gündemi de Hatay meselesidir. 1936'da Fransa'nın Suriye'deki manda yönetimini sona erdireceğinin ve Sancak bölgesini de Suriye'ye bırakacağının gündeme gelmesi üzerine Türkiye, Hatay'ın anavatana katılması için politika yürütmeye başlamıştır.

Hatay'ın Türklüğüne yönelik başlatılan yoğun siyasi kampanya aynı zamanda Fransa'ya yönelik yoğun eleştiri ile kendisini göstermiştir. Türkiye ile Fransa arasında çözülemeyen mesele önce Milletler Cemiyeti'nin yetkisine bırakılmış, 1937'de dış işlerinde Suriye'ye bağlı ancak kendi Anayasası olan bir statüye kavuşmuştur. Eylül 1938'de Hatay Devleti kurulmuş, 29 Haziran 1939'da ise Hatay Türkiye'ye katılmıştır.⁴⁷⁷

---

⁴⁷⁷ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi: 1914-1980**, s. 348-351.

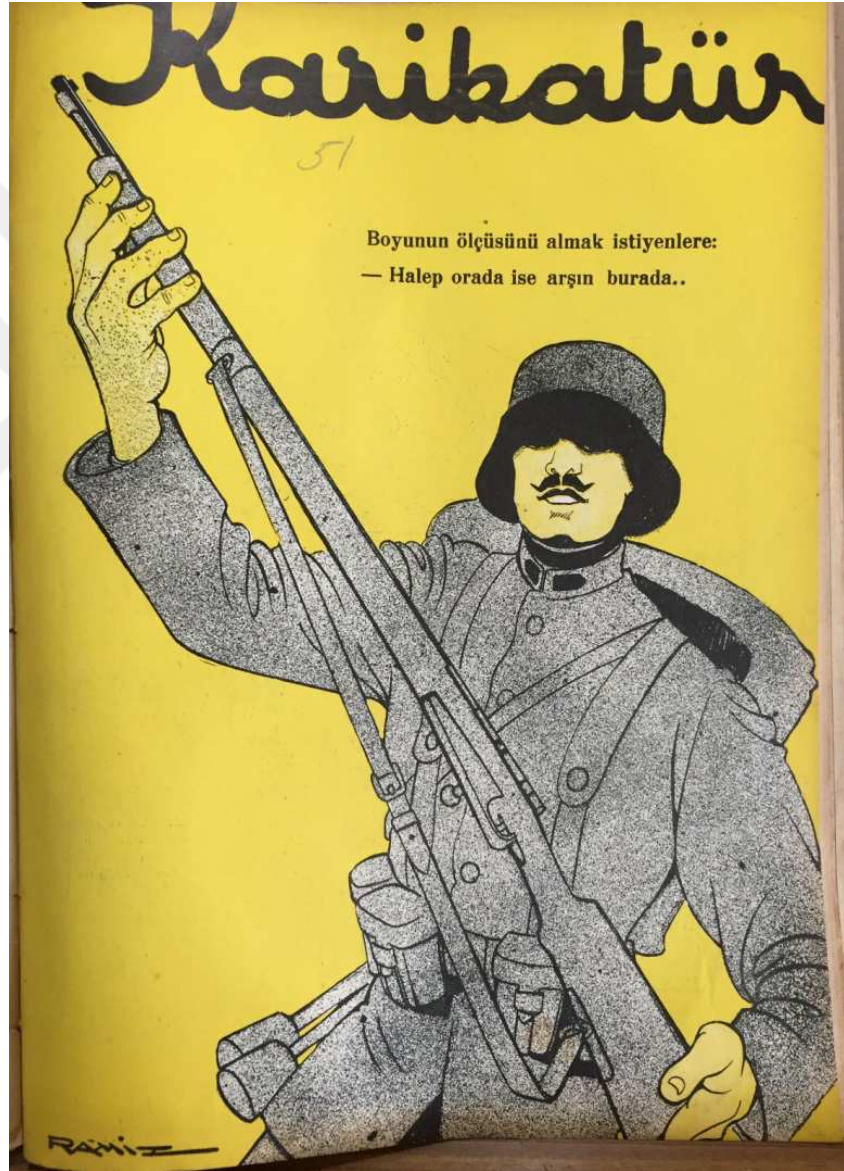
Karikatür 82. Karikatür, 10 Birinci Teşrin 1936, S. 41, s.1.

Kurabiyeci- Küçük hanımlar, sizin işin yaptım, şam işi şakar işi!

- İstemeyiz. Ne şamın şekeri ne senin yüzün!

Yukarıdaki karikatür, Hatay meselesinin tartışıldığı günlerde yayımlanmıştır. Görüleceği üzere vatan toprağı olarak görülen Antakya ve İskenderun kadın olarak karikatürize edilmiştir. Burada, düşman erkeklerden korunacak olan kadın vatan Antakya ve İskenderun; düşman/öteki erkek ise Arap erkeğidir. Elinde “Suriye Mandası” yazılı tabağı tutan Arap erkeğinin Türkçeyi şive ile konuşmasının, erkeklikler arasındaki hiyerarşiyi göstermek amacıyla kurgulanmış olası kuvvetle ihtimaldir.

“Kadın” Antakya ve İskenderun’u, yani vatan toprağı Hatay’ı koruyup kollayacak ise erkek ulustur. Erkek ulusu temsil eden, vatanın koruyucusu ve kollayıcısı olan da Ordu’dur. Aşağıdaki karikatürde “erkek millet”in, “asker millet”in sesi gür bir biçimde duyulmaktadır: “*Halep orada ise arşın burada!*”

Karikatür 83. Karikatür, 19 İkinci Teşrin 1936, S. 51, s.1.

Boyunun ölçüsünü almak isteyenlere: Halep orada ise arşın burada!

Hatay meselesi ile ilgili yoğun propaganda yoğun bir biçimde Suriye ve Fransa’yı hedef almaktadır. Aşağıdaki karikatürde Türkiye ile Suriye arasında süren

Hatay üzerindeki iktidar mücadelesi, Türk ve Arap erkeklikleri üzerinden aktarılmıştır.

Burada Türkiye'nin propagandası, Arap erkeğinin yumruklanması noktasında şiddetin de dahil olabileceğini gündeme getiren bir dozda yapılmıştır. *Karikatür'e göre "nahoş sürprizler olabilir."*

Karikatür 84. Karikatür, 2 İkinci Kanun 1937, S. 53, s.20.

Sancak meselesinde nahoş sürprizler olabilir..
- Bu pek oyuncağa benzemiyor.

Hatay (Sancak)'ın özerklik statüsüne kavuşmasından sonra mesele Türkiye'nin lehine gelişmeye başlamıştır ve Fransa karşıtı propagandanın boyutu, Marianne'i İnönü'nün kucağına oturtmaya kadar varmıştır. Burada Fransa, kadın bedeni ile aşağılanmaktadır ve bunun yapılma tarzı bir iktidar göstergesidir.

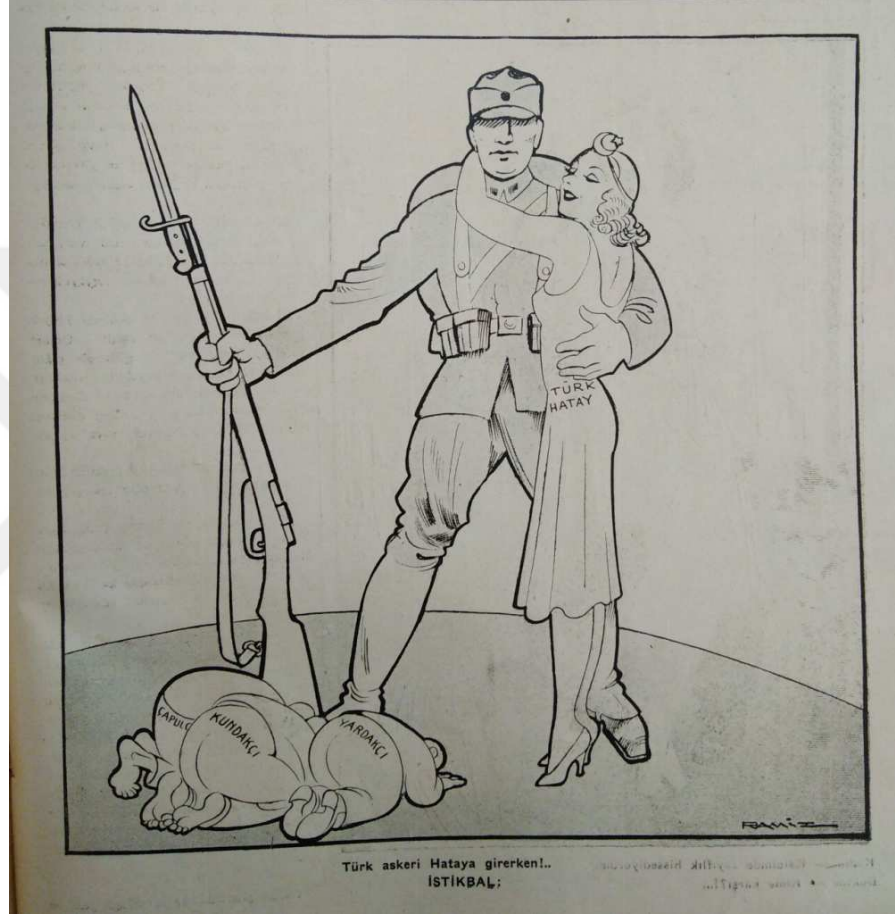
Karikatür 85. Karikatür, 22 Mayıs 1937, S. 73, s.3.

Eski Muhabbetler Tazelenirken:

Fransız- Yarabbi, sen İsmet'imi elimden alma!..

1938'de bağımsız Hatay Devleti'nin kuruluşuyla birlikte Hatay'ın Türkiye'ye katılması son aşamaya ulaşmıştır. *Karikatür*'ün propagandası da tüm hızıyla sürmektedir. Bu kez yine erkeklikler arasındaki mücadele ön plandadır ve Hatay'ın anavatana katılması karşısındaki erkekler, “yardakçı”, “çapulcu”, “kundakçı” olarak Türk askerinin/erkeğinin önünde eğilmekte, onun ayaklarına kapanmaktadır.

“Türk Hatay”ın kadın bedeninde somutlaştırılması ile birlikte bu kadının Türk erkeğine minneti de karikatürün erkekliğine hizmet eden bir diğer yönüdür. Karikatür, erkek millet/asker milletin hem diğer erkekler hem de kadın üzerindeki otoritesini açıkça ortaya koymaktadır.

Karikatür 86. Karikatür, 16 Haziran 1938, S. 129, s.3.
Türk askeri Hataya girerken... İSTİKBAL!

Müstakil Hatay Devleti'nin “erkek” Türkiye ile “kadın” Fransa’dan “doğuştan”nu gösteren bir diğer karikatür de, Hatay’ın bağımsızlığını asker olarak karikatürize edilen Türk erkeğine bağlamaktadır.

Karikatür 87. Karikatür, 8 Eylül 1938, S. 141, s.3.

Müstakil Hatay devleti doğdu...
Fransız- Ne iyi ettik de birleştik... Dostluk ve muhabbetimizin bu kadar güzel mahsul vereceğini ümit etmemiştim!..

Devamında ise karikatür erotize edilmekte, Fransa yine kadın olarak “erkek” Türkiye’nin kucağına oturtulmaktadır. Gelin olarak çizilen Fransa’nın çeyizinde “Hatay” vardır. Erkek ise yine vatanın koruyucusu/kollayıcısı olan askerdir.

Karikatürdeki bu asker vurgusu gerek dönemin savaş atmosferinden gerekse ordunun, ulus devletin kuruluşunda ve modernleşme projesinde önemli bir yeri olmasından kaynaklanmaktadır. Her iki durumda da doğrudan bir militarizm vurgusu

olmamakla birlikte, gelecekteki militarist anlayışlara -öyle bir amaç güdülmese bile- bir meşruluk zemini sağlamış olacaktır.

Karikatür 88. Karikatür, 25 Mayıs 1939, S. 178, s.3.

Türk-Fransız Birleşmesi:
Fransız- Söyle aslanım, beni çok sevecek misin?..
Türk- Elinde böyle drahoman varken çok sevmemiye imkân var mı güzelim!..

Hatay'ın anavatana katılmasının İtalya tarafından tanınmaması üzerine *Karikatür*, Hatay'ın öz be öz Türk vatani olduğunu göstermek üzere İtalya'nın Arnavutluk, Habeşistan ve Trablusgarp'ı işgaliyle, Türkiye'nin öz toprağının kendine katılması arasındaki farka işaret etmiştir.

Karikatür 89. Karikatür, 20 Temmuz 1939, S. 186, s.1.

İtalya, Hatay'ın Anavatanımıza Dönmesini Tanıymıyormuş!
İtalyan- Çocuğunu tanı mıyorum!
Türk- Elbette tanımazsın, o seninkiler gibi gayri meşru değil, kendi öz evladım!

Burada “vatanın öz çocuğu” Hatay, annesine kavuşmuş olarak karikatürize edilmiştir. Çünkü erkekliğin ve milliyetçi projelerin gözünde anavatan, kadındır.

3.6. Asker Türkiye-Erkek Türkiye: Çanakkale'den Çelikkale'ye

Karikatür incelemelerinde cinsel imgelere dönüştürülen kadınların yanında erkek bedeni de, erkekliğin kurgusunda bir gösteren olarak ortaya çıkmaktadır. Bu, reklamlardan filmlere ve haberlerdeki tasvirlere kadar görülebilen bir gösterimdir. İdeolojik olarak “Beden, boyanacak tuvaldir, üzerine baskı yapılacak bir yüzeydir, çizgileri belirgin hale getirilecek bir manzaradır.”⁴⁷⁸

Spor, “hareketli erkek bedeninin kesintisiz biçimde sergilenmesi” olarak erkekliğin başlıca göstergelerinden biridir; rekabet, zafer, şeref, zindelik gibi kavramlara da doğal olarak gönderme yapmaktadır. Beden aynı zamanda erkeklerin kadınlaştırılma korkusunun merkezinde yer almakta ve “ataerkil muhafızlar”ca korunmaktadır.⁴⁷⁹

Kadın olarak karikatürize edilen vatan toprağı, korunması ve savunulması gereken özelliğıyle edilgen iken, asker ve erkek bedeniyle karikatürize edilen Türkiye etkin ve güçlüdür.

Geçmişin Çanakkale'si, bugünün Çelikkale'sidir *Karikatür'e* göre.

Aşağıdaki karikatür, Çanakkale kahramanlığını ve söylemsel romantizmini İkinci Dünya Savaşı atmosferine taşımaktadır: “Çanakkale ile başa çıkamamışlardı, bu çelik kaleye kim karşı çıkabilir ki!”

⁴⁷⁸ R.W. Connell, *Erkeklikler*, s. 108.

⁴⁷⁹ R.W. Connell, *Erkeklikler*, s. 393.

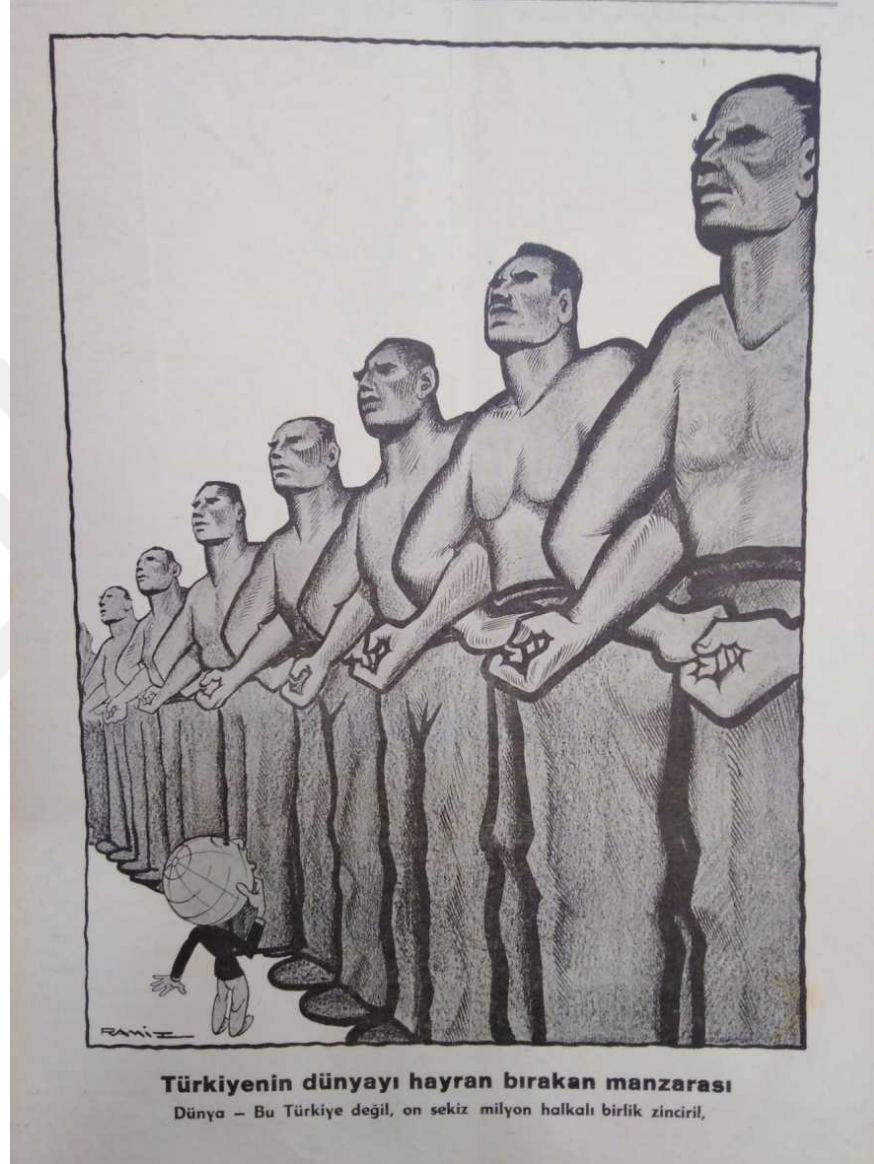
Karikatür 90. Karikatür, 17 Nisan 1941, S. 277, s.1.

Dünya- Çanakkale ile başa çıkamadılardı, bu çelik kaleye kim karşı çıkabilir ki!..

Aşağıdaki karikatür ise, “dünyayı hayran bırakan Türkiye manzarası” olarak sunulmaktadır. Karikatürden anlaşılacağı üzere hayran bırakan şey erkek bedenidir. Birbirine kenetlenmiş on sekiz milyon halkalı birlik zinciri ile kastedilen de Türkiye’nin 1938 yılı tahmini nüfusedir.

Karikatür’ün bakış açısına göre on sekiz milyonluk ülke erkeklerce temsil edilmektedir ve kadınlar yok sayılmaktadır. Kamusal alan özel alan ayrımı ile

düşünüldüğünde kadınların yalnızca emeği değil tıpkı siyasetteki gibi nüfusları da erkek iktidarı altında görünmez kılınmıştır.

Karikatür 91. Karikatür, 24 İkinci Teşrin 1938, S. 152, s.9.

Türkiyenin dünyayı hayran bırakan manzarası
Dünya- Bu Türkiye değil, on sekiz milyon halkalı birlik zinciri.

Erkek bedeninin güçlü bir erkeklik göstereni olarak kurgulanışının bariz bir örneği ise aşağıdaki karikatürdür. “Ebedi Şef” Atatürk’ten sonra ülkenin “Milli Şef”i olan İnönü’nün bir heykeltıraş olarak karikatürize edildiği karikatürde, Türkiye,

“Şef” heykeltıraşın elinden çıkan “kusursuz” bir erkek bedenidir. Karikatürde görüldüğü üzere mükemmelliğin göstergesi erkektir.

Karikatür 92. Karikatür, 1 Birinci Kanun 1938, S. 153, s.1.

İnönü- Eser o kadar mükemmel ve tamam ki, biraz daha parlatsam bütün dünya hayran kalacak.

Mükemmellik gibi kendine güvenin ve gücün simgesi de erkektir. Aşağıdaki karikatürde, Türkiye’yi yaklaştırmakta olan savaş atmosferinde kendi saflarında dahil etmek isteyen geleceğin Müttefikleri Demokratlar ile geleceğin Mihver’i Faşistler

görülmektedir. Karikatürde, erkek ve asker olarak karikatürize edilen Türkiye, kendine olan güveni sayesinde kararlı biçimde kendi yolunda gitmektedir.

Karikatür 93. Karikatür, 20 Nisan 1939, S. 173, s.1.

Refik Saydam Hükümeti Beyanatile Siyasi Yolumuzu Gösterdi..
Demokratlar- Bizim yolumuzdan yürümez misiniz?
Faşistler- Bizim yolda beraber yürüyalim mi?
Türkiye- Mersi, tuttuğum yol en iyisidir!..

Savaş yıllarında Türkiye’de yürütölmeye çalışılan beşinci kol/yabancı propagandaya karşı duruş da yine erkeklikle ortaya konmuştur. Güçlü bir erkek bedeni ile karikatürize edilen Türkiye, yabancı propaganda karşısında “çelik” gibi durmaktadır. Dikkat edileceği üzere beşinci kol da güçlü (erkek) Türkiye karşısında gayet “zayıf”tır.

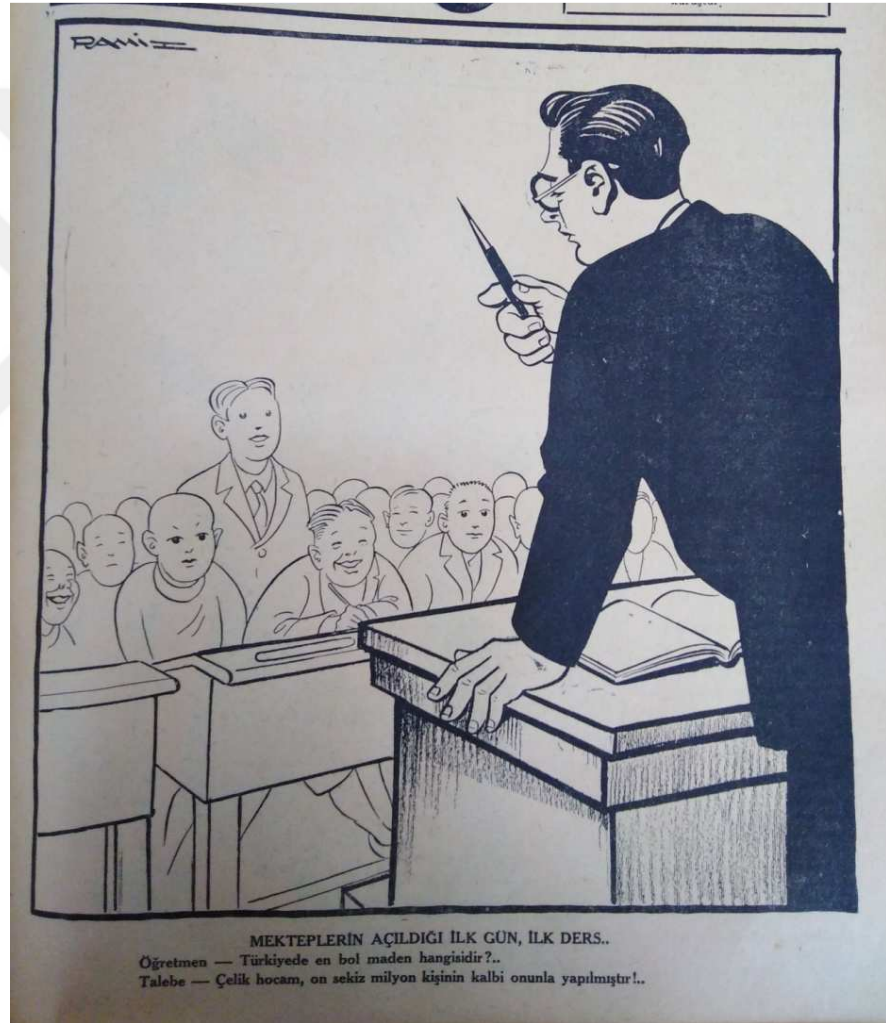
Karikatür 94. Karikatur, 6 Haziran 1940, S. 232, s.1.

Türkiyenin Çelik Durumu ve Yabancı Propaganda!
- Sarsmaya imkan yok!..

“Çelik gibi” olma hali, sadece yabancı propagandaya karşı olunan zamanlarda değil, Türkiye’nin savaş yıllarında her zamanki halidir. Bu anlamda “çelik gibi” olma

hali, gündelik yaşama dahil olmaya başladıkça militarizmden de bahsedilmesi gerekir.

Beşinci kola karşı “çelik” gibi duran “erkek Türkiye” ile okullarda “çelikten Türkiye” dersi alan öğrencileri gösteren iki karikatür fazlasıyla “erkek”tir. Dikkatli bakılırsa, karikatürdeki sınıfta hiç kız öğrenci yoktur!

Karikatür 95. Karikatür, 25 Eylül 1941, S. 300, s.3.

MEKTEPLERİN AÇILDIĞI İLK GÜN İLK DERS..
Öğretmen- Türkiyede en bol maden hangisidir?..
Talebe- Çelik hocam, on sekiz milyon kişinin kalbi onunla yapılmıştır!..

Aşağıdaki karikatüre göre “şeref” de erkeklığe özgüdür.

Savaş yıllarında Türkiye’nin yegâne gücü, daha önceki karikatürlerde de görüldüğü gibi ordusudur. Bu anlamda ülkenin şerefi de ordusunda temsil edilmiştir. Ordu da erkeklerden oluştuğuna göre, şeref de erkeklığın hanesine yazılmaktadır.

Karikatür 96. Karikatür, 13 Mart 1941, S. 272, s.3.

Elimizde Silahların En Keskini İle Bekliyoruz:
Harp- O tarafa geçirme beni, elinde en korktuğum silah var!..

Erkekliğin nitelikleri yalnızca “şeref”le sınırlı değildir. Aşağıdaki karikatürde “kuvvet, disiplin, itimat, cesaret” gibi erdemler de erkeğe aittir. Karikatürde de görüleceği gibi bu “meyveler” yalnızca erkekliğin bahçesinde yetişmektedir.

Karikatür 97. Karikatür, 15 Mayıs 1941, S. 281, s.3.

Dünya- Bu sene hiçbir yerde bu kadar sağlam meyva yetişmedi!..

İkinci Dünya Savaşı'nın ekonomik ve sosyal anlamda getirdiği zorluk karşısında *Karikatür*'de açıkça görülen birbirine kenetli Türkiye propagandasının harcı ise yine erkekliktir.

“On sekiz milyonluk nüfus” derken sıralanmış erkek benleri gösteriliyorken, aradaki bağ nasıl erkeklik ise, aşağıdaki karikatürde de Milli Şef’i orduya, orduyu gençliğe bağlayan bağ da erkekliktir. Görüldüğü gibi Milli Şef’in de ordunun da, gençliğin de kadınlarla bir bağı yoktur.

Karikatürde “Birbirimize bağlıyız!” yazmaktadır ve birbirine bağlı olan görüldüğü gibi yalnızca erkeklerdir!

Karikatür 98. Karikatür, 30 Birinci Teşrin 1941, S. 305, s.1.
Birbirimize Bağlıyız!

3.7. Ereto-Militarizasyon

Militarizm, askerî değerlerin yüceltilmesi ve toplumsal hayatta önemli bir belirleyen olması anlamında ulus-devlet, zorunlu askerlik uygulaması ve yurttaş orduları anlayışıyla birlikte ortaya çıkmıştır.⁴⁸⁰

Milliyetçi hareketlerin ve ideolojilerin militarizasyonu toplumsal cinsiyete dayanan iktidar ilişkileri neticesinde kurulmaktadır. Enloe'dan yapılan okumayla daha önce değinildiği gibi militarizasyon süreci cinsiyetçidir; militarizm, erkeklik ve kadınlık arasındaki belirlenmiş kalıplar üzerinden kurgulanmaktadır.

Elbette savaş, silah ve askerlik kavramlarının olduğu her yerde, bunların zorunlu sonucu olarak militarizm ortaya çıkmaz. Ancak erkeklik ve militarizm ilişkisi, erkeklerin kadınlar üzerindeki hegemonyasının araçlarından birisidir.

Kadın bedeni üzerinden tanımlanan ve direkt olarak erkek iktidarına işaret eden “kadın vatan” kavramıyla vatan sevgisi nasıl erotikleştiriliyorsa, benzer biçimde erotize edilmiş bir çeşit militarizmden de bahsedilebilir.

Karikatür'ün özellikle İkinci Dünya Savaşı'nın etkilerinin yoğun biçimde yaşandığı dönemlerde çıkan sayılarında, erotizmle iç içe geçirilmiş bir kateksis olarak ereto-militarizasyonu izleyebilmekteyiz.

---

⁴⁸⁰ Nurseli Yeşim Sünbuloğlu, “Giriş: Türkiye’de Militarizm, Milliyetçilik ve Erkek(lik)lere Dair Bir Çerçeve, s. 10.

Karikatür 99. Karikatür, 26 Birinci Teşrin 1939, S. 200, s.4.

Asker Kuvveti:
Kız- Ya zaptetmek istediğiniz yerden fazla müdafaa görürseniz ne yaparsınız?
Subay- Bütün kuvvetimizle sararız.

Yukarıdaki karikatürde görüldüğü üzere bir kadın ile bir subay konuşmaktadır. Karikatürün alt yazısından okunacağı üzere, karikatürün vermek istediği mesaj “asker kuvveti” olarak erkek iktidarındır. Üstelik bu iktidar gösterisi kadın üzerinden yapılmaktadır.

Savaşın erkek doğası, savaşa ilişkin kavramları da cinselleştirmekte, karikatürdeki “kuvvetle sarmak” ifadesi, askeri bir terim olmakla birlikte, karikatürde erotize edilmiştir. Bu, militarizmin erotikleştirilmiş halidir.

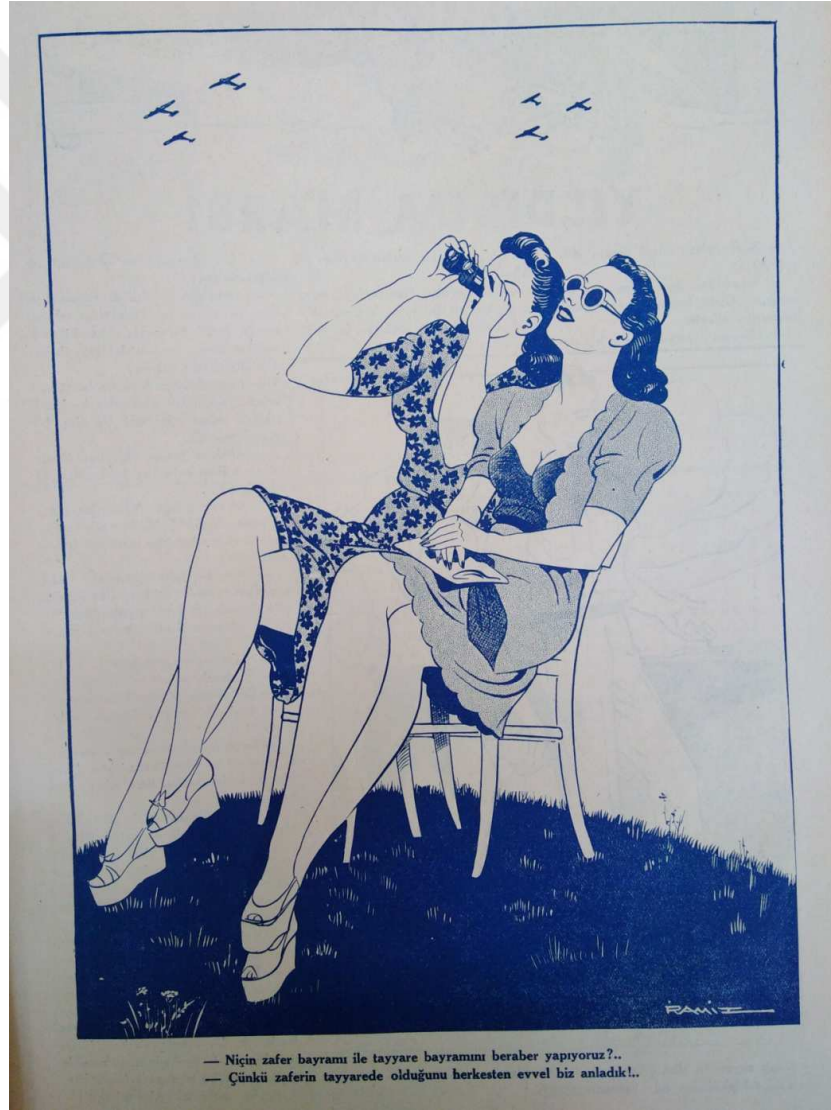
Karikatür 100. Karikatür, 9 Mayıs 1940, S. 228, s.3.

Balkanlı “şirin” kızlar- Başkalarının Majino gibi hatları varsa bizim de Mehmetçik gibi “Ferhat”larımız var. Ona gönül bağlamakta ne kadar haklıyız.

Yukarıdaki karikatürde askere olan hayranlık, Ferhat ve Şirin hikâyesiyle birleştirilmiştir. Balkanlar’ın Mihver devletlerce bir yayılma alanı olarak görülmesi karşısında Türk Ordusu’nun bölgedeki Mihver yayılması karşısındaki caydırıcı özelliğinin vurgulandığı karikatürde erkekliğin yüceltilmesi yine kadınlar aracılığıyla yapılmaktadır.

“Balkanlı Şirin Kızlar” ile Mehmetçiğin karikatürdeki “ilişkisi”, erkekliğin bir göstergesi olarak militarizmin erotize edilmesine iyi bir örnektir. Karikatürde, Fransa’nın Nazi Almanyası karşısında kurduğu Majino savunma hattının yerini, Balkanlı “şirin” kızların koruyucusu olarak Türk askeri/erkeği almıştır.

Erkekliğin Türk ordusu üzerinden yüceltilmesi yalnızca Mehmetçik figürü üzerinden değil, savaş araçları üzerinden de aktarılmaya çalışılmıştır. Aşağıdaki karikatürde bu kez Türk Ordusu'nun hava gücü, yine kadınları kullanarak yüceltilmektedir. Militarizasyon sürecinin gündelik yaşama dahil oluşu da önemli bir noktadır. Zafer Bayramı kutlaması, özellikle kadınların gösteren olarak sunulduğu bir arka plan olarak kullanılmıştır. Zafer Bayramı, Türkiye Cumhuriyeti ulus devleti için tarihsel bir sürecin yıldönümüdür ve tüm Türk milletine aittir. Oysa karikatürde yalnızca kadınlar görülmektedir.

Karikatür 101. Karikatür, 29 Ağustos 1940, S. 244, s.9.

- Niçin zafer bayramı ile tayyare bayramını beraber yapıyoruz?..
- Çünkü zaferin tayyarede olduğunu herkesten evvel biz anladık!..

Savaş koşullarında kadınların militarizasyonu daha çok erkeğe “yardımcı” olmalarıyla gerçekleşmektedir. Bu, Türk modernleşmesinde ve cinsiyet rejiminde kadına verilen “muavinlik” göreviyle de doğudan bağlantılıdır. Ancak *Karikatür*’de ön planda olan daha çok militarizasyonun erotize edilmiş halidir. Karikatürlerin “kadın karikatürü ustası” Ramiz tarafından çizilmiş olması da tesadüf değildir.

Aşağıdaki karikatürde kadınların bir seferberlik süreci olarak askeri ihtiyaca dönük üretim yapmaları, Ramiz’in kaleminde kolaylıkla erotizme evrilebilmekte, erotizm erkek arzusunun hizmet edecek biçimde kurgulanmaktadır. Kadınların askerlere kış hediyesi gönüllüleri. Karikatürde erkeğe gönlünü vermeye hazır kadınlar görülmektedir.

Karikatür 102. Karikatür, 14 İkinci Teşrin 1940, S. 255, s.1

Kadınlarımız Askerlere Kış Hediyesi Hazırlıyorlar
- Sen askerlerimizi ne vereceksin?
- Gönümü!

Karikatür'deki "Gönül işi" konsepti, "Balkanlı Şirin Kızlar"la sınırlı kalmamış, dozajı artmıştır. Aşağıdaki karikatürde doktora muayene olan kadının kalbinde bir değil iki erkek vardır! Doktorun, asgari bir anatomi bilgisine sahip olmayışı ve kalbin yerini bilmemesi de karikatürün abartmasından farklı bir amaç taşımaktadır. Erkeğin arzu nesnesi olarak kadın bedeninin nesneleştirilmesi ile erotize edilmiş militarizm iç içedir.

Karikatür 103. Karikatür, 27 Mart 1941, S. 274, s.5.
Doktor- Maşallah kalbiniz kuvvetli..
Kadın- Tabii doktorcuğum, içinde iki tane Türk subayı var!..

Savaşın cinsiyetli doğası, yani erkekliği, askeri terimleri kolaylıkla cinselleştirebilmekte ve terimleri erkek hegemonyasının bir anlatısına dönüştürebilmektedir. Kadın bedeninin cepheye dönüştürülmesi, savaşın, kadın bedenine taşınmasıdır. Ve yine yukarıdaki örneklerde olduğu gibi militarizmin erotize edilmesine iyi bir örnektir. Aşağıdaki kadınların sohbetine konu olan “cepheden taarruz”, “iki kolla sarma”, “teslim olmak” gibi kavramlarla harp havadisi pekâlâ bir aşk havadisine dönüşebilmektedir.

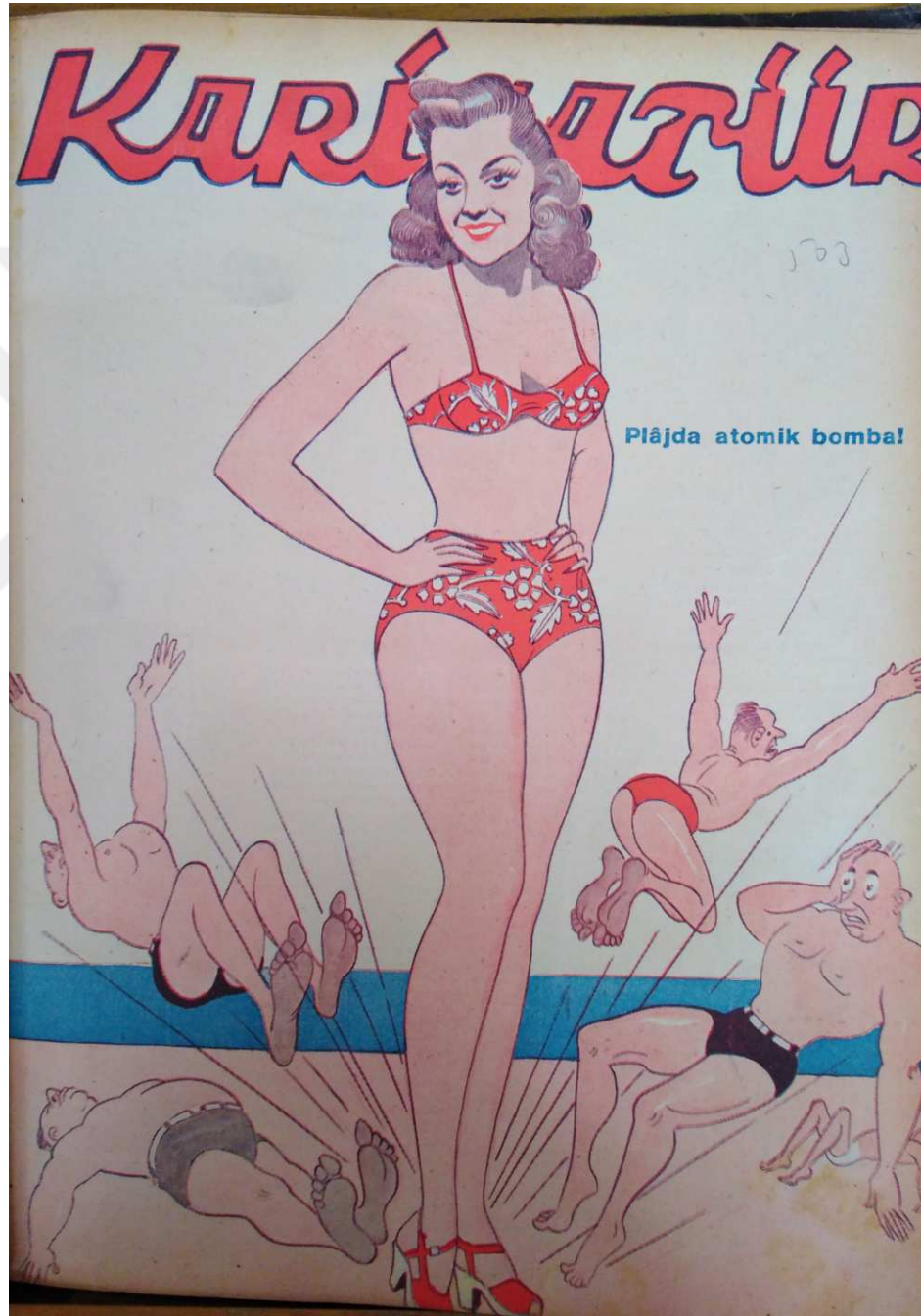

Karikatür 104. Karikatür, 23 Birinci Kanun 1943, S. 417, s.7.

- Evvelâ cepheden taarruza geçmiş, sonra yandan iki kolla sarmış. Eğer mukavemet edemezse yakında teslim olmak mecburiyetinde kalacakmış.
- Ayol, açık söyle... Bu bir harp havadisi mi, yoksa bir aşk havadisi mi?..

Japonya'ya atılan atom bombasının *Karikatür*'deki yansıması bile erotize edilmiş bir militarizmdir. Yazın deniz sezonunda erkek okuyucusunun arzusuna hitap edecek biçimde bir kapakla çıkan *Karikatür*, Japonya'ya düşen atom bombasıyla aynı gün plaja bir "atom bombası" düşürmüştür.

Karikatür 105. Karikatür, 15 Ağustos 1945, S. 503, s.1.

Plâjda atomik bomba!

Bu tarz “fantezi” karikatürleri, savaş yıllarında dahi hız kesmeden çizilmeye devam etmiştir. Savaşın sona ermesinin ardından savaş yıllarının yoğun gündemi de yerini artık “kapak kızlarının” bolca kullanıldığı bir yayın politikasına devretmiştir. Savaş sonrasının yaygın karikatür tarzı cinsiyetçiliğe ve yoğun bir erotizme kapı aralamıştır.

3.8. Türk Siyasetinin Erkekleri, Erkeklerin Siyaseti

Türk Dış Politikası’nın erkekliğinden sonra şimdi de iç siyasetin erkeklerine ve erkeklikler arasındaki iktidar mücadelesine bakılabilir.

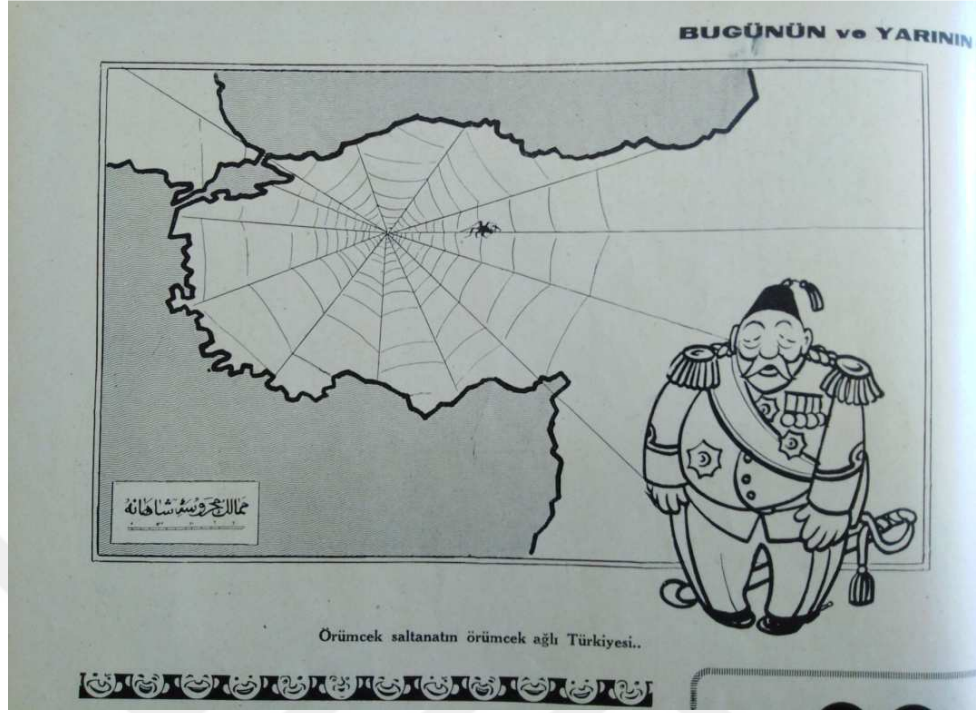
3.8.1. İmparatorluktan Cumhuriyet’e, Geleneksel Erkekten Yeni Erkeğe

Osmanlı İmparatorluğu’nun yıkılıp yerine Türkiye Cumhuriyeti’nin kurulması, her devrimde olduğu gibi pek çok değişim ve dönüşümü beraberinde getirmiştir. İkinci bölümdeki panoramalardan ilkinde İmparatorluktan Cumhuriyet’e geçilirken ataerkinin sona ermeyip dönüştüğünden bahsedilmişti. Burada söz konusu olan geleneksel ataerkinin yerini yeni ve modern ataerkinin almasıydı.

Karikatür’de yayımlanan aşağıdaki karikatür, Osmanlı’dan Cumhuriyet’e geçişte aynen devam eden erkekliği göstermektedir. Geleneksel erkeklik gitmiş, yerini “Yeni Adam”lara bırakmıştır.

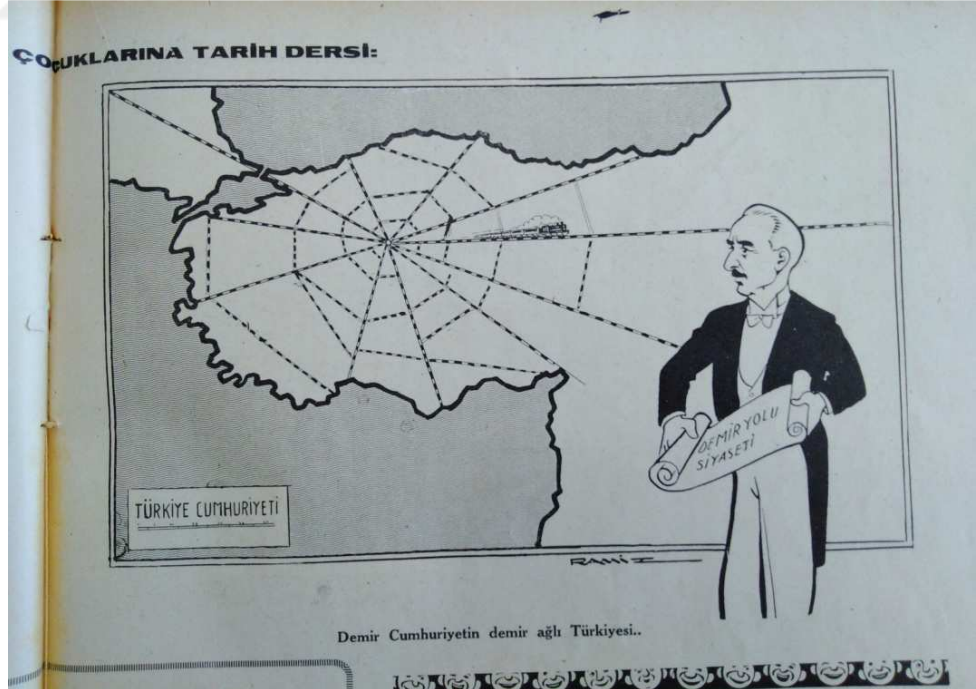
Ataerkindeki bu dönüşüm, aynı zamanda modern erkekliğin, geleneksel erkekliğe karşı mücadelesinin bir örneğidir. Karikatürdeki örümcek ağı saltanat, geleneksel erkekliğe karşı modern erkekliğin hegemonik söylemi olarak pekâlâ okunabilir. Örümcek ağı saltanat karşısında demir ağı Cumhuriyet, eski erkeğin karşısındaki yeni erkeğin söylemidir.

Karikatürün, Cumhuriyet’in demiryolu projesi için çizildiğini de hesaba katarsak, eskinin feodal ilişkilerinin yerini kapitalist ilişkilerin aldığını da karikatürden okuyabiliriz. Pek çok akademik metinde ve siyasi tarih anlatısında modernleşme denilen sürecin, açıkça söylenmese de, kapitalistleşme süreci olduğu unutulmamalıdır.

Karikatür 106. Karikatür, 26 Birinci Teşrin 1939, S. 200, s.10.

Örümcek saltanatın örümcek Türkiye'si..

Karikatür 107. Karikatür, 26 Birinci Teşrin 1939, S. 200, s.10.

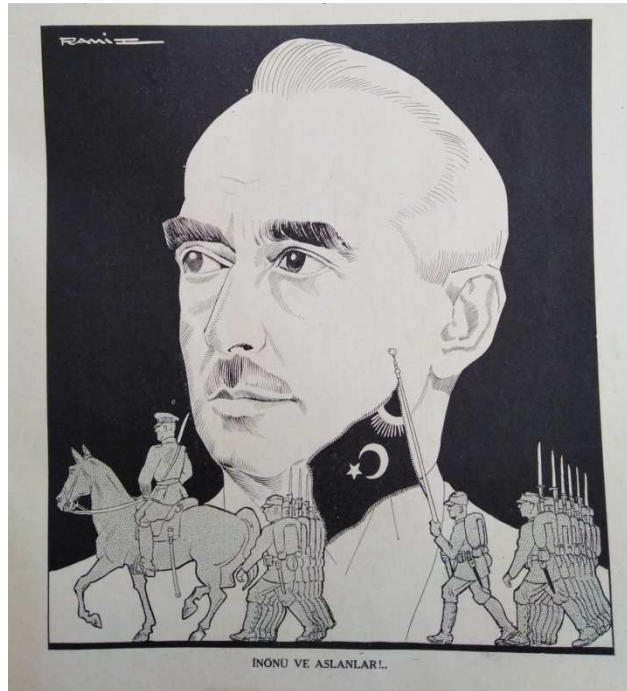
Demir cumhuriyetin demir ağı Türkiye'si..

3.8.2. İsmet İnönü

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e bir dönüşüm gerçekleşmekle birlikte siyasetin ve siyaset etmenin erkeklerce yapılması konusunda bir şey değişmemiştir. Ülkenin dümeninde hep erkekler vardır. *Karikatür*'de yayımlanan karikatürler de bunu benzer biçimde hatırlatmıştır.

Karikatür'ün yayımlandığı dönem boyunca (1936-38 arası hariç) devletin başındaki isim İsmet İnönü'dür ve *Karikatür*'e göre İsmet İnönü'nün tartışmasız bir hegemonyası vardır. Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümünün ardından Cumhuriyet kızıının İnönü'ye olan bağı ve inancı daha önceki karikatürlerde söz konusu olmuştu. Bu anlamda, *Karikatür*'ün yayın hayatı içinde değerlendirildiğinde, İnönü, siyasetin belirleyici erkek figürü, hegemonik erkeğidir denilebilir.

İnönü'nün hegemonyası, Cumhuriyet'in 16. yıldönümü ile ilgili aşağıdaki karikatürden okunabilmektedir. İnönü ve "aslanları" yani Türk Ordusu Cumhuriyet'in koruyucusu ve kollayıcısı erkekleridir. Daha önce birbirine bağlı olarak karikatürize edilmiş olan İnönü, Türk Ordusu ve Türk genci (genç erkek) gibi burada da bir erkek kulübü söz konusudur.

3.8.3. Atatürk'ün Hegemonik Erkekliği (mi?)

İnönü'nün hegemonik erkekliği ile ilgili olarak bir soru işareti uyanabilir. İnönü "Milli Şef"tir, Mustafa Kemal Atatürk ise "Ebedi Şef". Evet öyledir, ancak ölümünden sonra.

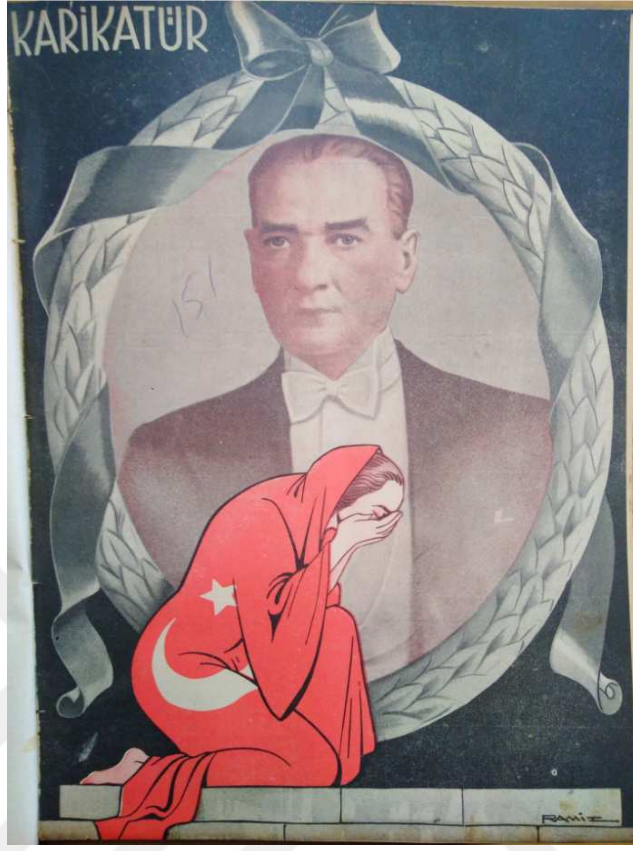
Karikatür, 1936 yılında yayın hayatına başlarken Atatürk halen hayattadır ve cumhurbaşkanıdır. Ancak dikkat çekici biçimde *Karikatür*'de yer almamıştır. Montrö gibi, bizzat Mustafa Kemal'in "şahsi mesele"sine dönüşen Hatay gibi siyasi olayların karikatüründe Mustafa Kemal Atatürk görülmemiştir. Bu anlamda Mustafa Kemal'in Erken Cumhuriyet döneminin siyasetinin hegemonik erkeği olması, en azından *Karikatür* dergisi açısından pek de gerçeği yansıtmamaktadır. Ve bunun sebepleri de vardır. *Karikatür*, bu bölüme kadar görüldüğü üzere siyasi hiçbir meseleyi ıskalamamış ve siyasi gelişmelere sayfalarında yer vermiştir. Siyasi olayların failleri olan erkeklere de hep yer vermiştir. Oysa Atatürk, 1928 yılından itibaren siyaseti İnönü'ye bırakmış, orduyu ise Fevzi Çakmak'a teslim etmiştir; O'nun açısından 30'lu yıllar, siyasetten çok kültürle uğraştığı yıllar olmuştur.⁴⁸¹

Karikatür'de yayımlanan Atatürk karikatürlerinin hepsi de O'nun ölümünden hemen sonra ve ölüm yıldönümlerine tarihlenmiştir. Bu anlamda Atatürk'ün hegemonik erkekliği, tek bir Kemalizm'in varlığı ve buradan doğan Kemalizm tartışmaları üzerinde düşünölmeye ihtiyaç vardır. *Karikatür*'deki çizgisel siyasal anlatı, bu fikre kapı aralamaktadır.

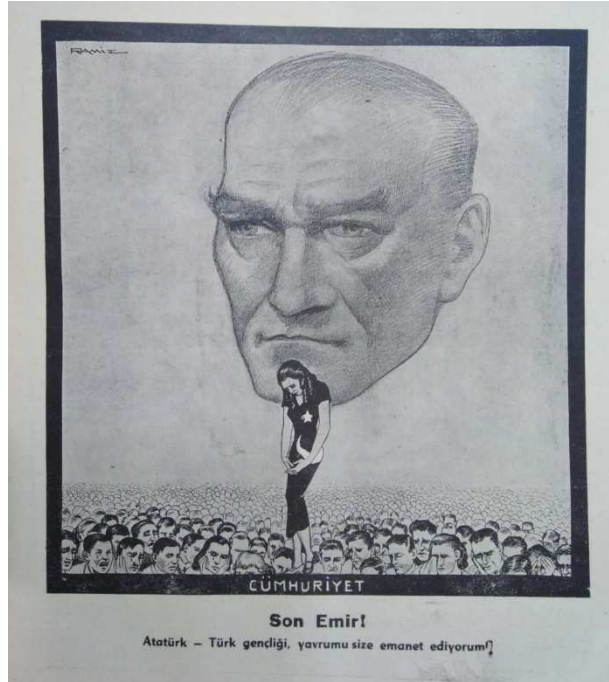
Aşağıdaki karikatürde Atatürk'ün arkasından ağlayan Türkiye "kadın"dır. Bir sonraki karikatürde ise "kadın" Cumhuriyet, Atatürk tarafından Türk Gençliği'ne emanet edilmektedir. Dikkatli bakıldığında Türk Gençliği'ni gösteren kalabalığın tamamı "erkek"lerden oluşmaktadır. Şaşmaz bir biçimde "kadın" vatanın koruyucusu "erkek" ulustur.

⁴⁸¹ Zafer Toprak, **Atatürk: Kurucu Felsefenin Evrimi**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020, s. 6-8. Toprak, **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri** merkezli yaptığı değerlendirmede, 1928'den sonraki on yıllık sürecin 418 sayfalık kitabın yalnızca 63 sayfasını kapladığını belirtiyor.

Karikatür 109. Karikatür, 17 İkinci Teşrin 1938, S. 151, s.1.

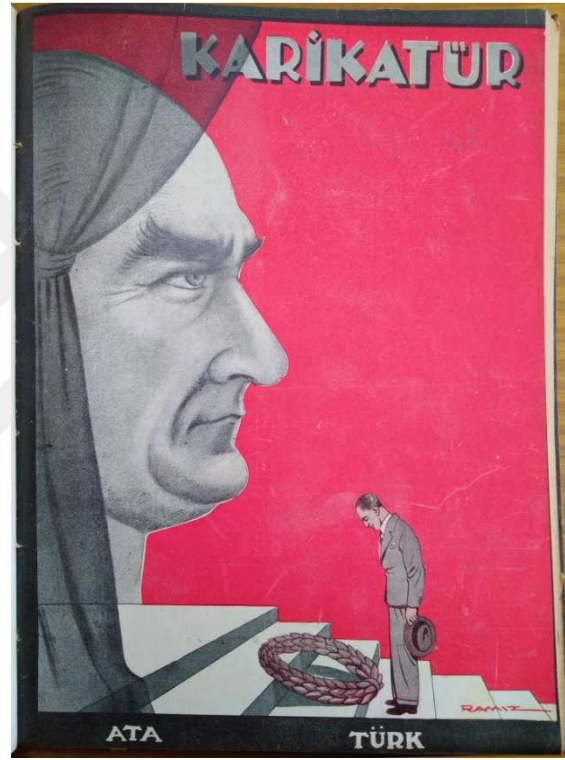

Karikatür 110. Karikatür, 17 İkinci Teşrin 1938, S. 151, s.3.

Mustafa Kemal Atatürk, ölümünün hemen ardından yayımlanan yukarıdaki karikatürler dışında, sadece ölüm yıldönümlerinde *Karikatür*'de yer alabilmiştir.

Türk Gençliği'nin erkeklerce temsil edildiği yukarıdaki karikatüre benzer biçimde, aşağıdaki karikatürde de vefatının birinci yıldönümünde ATA'sının huzurunda saygı duruşunda bulunan TÜRK, erkekle temsil edilmiştir.

Karikatür 111. Karikatür, 9 İkinci Teşrin 1939, S. 202, s.1.

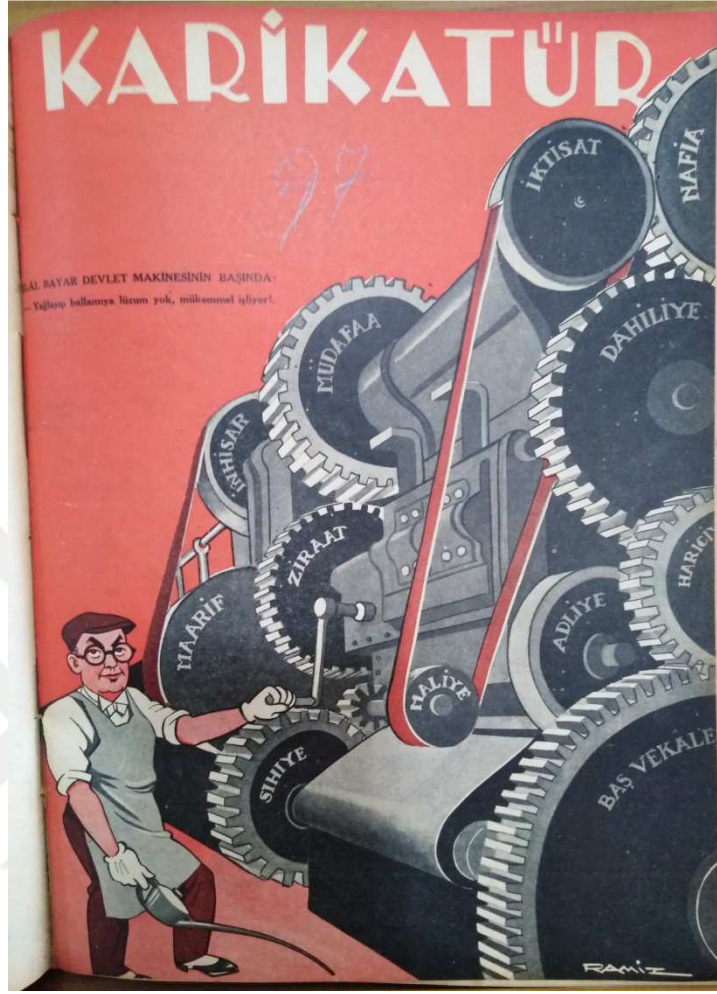
1947 tarihli ikinci karikatürde ise Atatürk, güncel siyasetin dışında, dünya çapında saygınlığı olan tarihe mal olmuş bir kurucu lider pozisyonunda karikatürize edilmiştir. Harp de sulh kızı da onu saygıyla anmaktadır.

Karikatür 112. Karikatür, 6 İkinci Teşrin 1947, S. 619, s.1.

3.8.4. Devlet Makinesinin Başında, Siyasetin Dümeninde

Hükümet değişiklikleri *Karikatür*'de işlenen önemli konulardan birisidir ve hükümetler üzerinden çizilen karikatürler hem siyasetin hem de siyasette erkekliğin yerinin ne olduğunu gösterir niteliktedir. Erkekler, devlet makinesinin başında, siyasetin dümenindedir.

Karikatür 113. Karikatür, 6 İkinci Teşrin 1937, S. 97, s.1.

İsmet İnönü'nün 1937 sonbaharında başvekillikten ayrılmasından yahut alınmasından sonra yerine Celal Bayar geçmiştir. Bayar'ın başvekâlete geçmesinin, *Karikatür*'deki yansıması ise yukarıdaki karikatürde görülmektedir.

Her ne kadar başvekil değişse de devlet mekanizmasında hiçbir düzen bozulmamıştır *Karikatür*'e göre. Nihayetinde “devlet makinesi”nin başında yine bir erkek vardır.

Bayar'ın, her bakanlığın dişlilerle birbirine ayrılmaz biçimde bağlı olduğu ve senkronize biçimde çalışan devlet makinesinin başındaki “usta”sı olarak karikatürize edildiği karikatürde, devletin iyi işleyen bir makine olarak varlığını devam ettirmesi,

yetenekli erkeklerin yönlendiriciliğiyle olmaktadır. Karikatür, devletin erkek karakterinin yanında devlet yönetiminin de erkek işi olduğunu göstermektedir.

Karikatür 114. Karikatür, 1 Mayıs 1941, S. 279, s.3

Ummani Hadisatta Türk Gemisinin Rotası
Kaptan- Bocalamadan, yalpalamadan, pusulayı şaşırmadan açık yürüyoruz!..

İkinci Dünya Savaşı yıllarında Türkiye’yi yöneten iki hükümetten birisi Refik Saydam Hükümeti, değeri de Şükrü Saraçoğlu Hükümetidir.⁴⁸² Refik Saydam’ın başvekalet koltuğuna oturması *Karikatür*’de devletin dümenine geçen kaptan Refik Saydam olarak karikatürize edilmiştir. Türkiye bir gemi ise, Refik Saydam da başvekil olarak bu geminin kaptanıdır.

Gemi ve kaptan benzetmesi, yalnızca Refik Saydam’a özel değildir. Saydam’ın ölümünün ardından kurulan yeni hükümetin başbakanı Şükrü Saraçoğlu’dur ve o da tıpkı Saydam gibi devlet gemisinin başındaki kaptandır.

⁴⁸² Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi: 1908-2005**, s. 83.

Karikatür 115. Karikatür, 16 Temmuz 1942, S. 342, s.3

Hükümet Gemimizin Yeni Kaptanı Saracoğlu Şükrü İş Başında:
Eski rotamızda yürüyeceğiz!..

3.8.5. Marjinal Erkekler: İsyancılar, Vurguncular, Hacıağalar

Siyasetin karar vericisi erkeklerin yanında elbette marjinalleştirilen erkeklikler de mevcuttur ve *Karikatür*'den okunabilmektedir.

Tarihsel arka planda önceki süreciyle birlikte bahsedilen Dersim İsyanı, 1937 Mart'ında başlamış, altı ay sürmüş ve Eylül 1937'de bastırılmıştır.

Karikatür, isyanın bastırılma sürecini kapağına taşıdığı sayısında İnönü ile isyancıyı karşı karşıya getirmiştir. Karikatür, hem hegemonik erkekliği hem de marjinal erkekliği bir arada göstermektedir.

Karikatür 116. Karikatür, 26 Haziran 1937, S. 78, s.1

Cumhuriyetin “Tunceli”
İnönü- Bu da son Dersim!

“Devletin Tunç eli” biçimindeki başlık ve İnönü ile isyancının eşitsiz ebatlardaki çizimi, devlet gücünü temsil eden İnönü ve isyancı erkeklik arasındaki iktidar ilişkisini ortaya koymaktadır.

Cumhuriyet’in, Dersim’deki feodal ilişkilerden kaynaklı aşiret düzenini kırmak üzere isyandan birkaç yıl önce attığı adımlarla birlikte düşünüldüğünde, bu

iki erkeklik, kapitalist ve feodal ilişkileri de temsil eden erkeklikler olarak pekâlâ okunabilir. Çünkü erkekliğin dönüşümünün okunduğu alanlardan birisi de kapitalist dönüşümdür. Dersim İsyanı ile ilgili kapak karikatürü, bunun Erken Cumhuriyet dönemindeki bir örneği olarak değerlendirilebilir.

İsyancı erkeklik gibi bir başka marjinal erkeklik ise savaş zamanı yaşanan ekonomik krizle birlikte düşmanlaştırılan Yahudilerdir. Savaş ekonomisinin doğurduğu karaborsa olaylarında azınlık tüccarlarının adının geçmesi ve bunlar içinde Yahudilerin ön planda olması, ekonomik zorlukların getirdiği kamuoyu tepkisini Yahudilerin üzerine çekmiştir.⁴⁸³

İhtikar ve muhtekir olarak geçen karaborsa ve karaborsacı kavramlarının *Karikatür*'deki yansıması da erkeklikle doğrudan ilişkilidir.

Savaş dönemi ekonomisinin düzenlenmesi amacıyla karaborsayla mücadele hem Saydam hem de Saraçoğlu hükümetlerinin en önemli meselelerinden biriydi. İhtikar ve muhtekirle mücadele bu anlamda pek çok karikatürde işlenmiştir. Ancak elbette bu da cinsiyetten bağımsız değildir.

⁴⁸³ Rıfat N. Bali, *Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri: Bir Türkleştirme Serüveni [1923-1945]*, 3. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2000, s. 425.

Karikatür 117. Karikatür, 3 Şubat 1938, S. 110, s.12

Pahalılık- Yahu şu başımıza gelen felaket nedir? Bu sille de nereden geldi? Ne yapacağız?..
İhtikar- Sen başının çaresine bak ben Palıkpazarında epey barınırım!..

Karikatür 118. Karikatür, 17 Şubat 1938, S. 112, s.7

Pahalılık- Eskiden doğru söyleyeni dokuz köyden kovarlarmış, şimdi de doğru söylemeyenleri kovuyorlar, yandık!...

Yukarıdaki iki karikatür de karaborsa ile mücadele konusundadır ve pahalılığın Türkiye’den kovulması üzerinden işlenmiştir. Ancak ilkinde bir erkek ayağı ile tekmelenerek kovulan pahalılık ve karaborsacı, kovan kadın olduğunda süpürge ile kovulmaktadır. Toplumsal cinsiyet düzeninin cinsiyetlendirilmiş emek üzerinden işlendiği ikinci karikatürde kadının elinde süpürge vardır. Muhtekirle mücadelede bile kadın ev işinden ayrı düşünülmemiştir.

Karaborsacılık antisemit bir içeriği de beraberinde barındırarak Yahudiler üzerinden işlenmiş, Yahudi Salamon karaborsa, karaborsacı, vurguncu, Varlık Vergisi karikatürlerinin vazgeçilmezi olmuştur. Ramiz’in çizgilerinden birisi olan

Yahudi Salamon karakteri, tarihsel arka planda bahsedilen 1940'ların Milli Koruma Kanunu ve Varlık Vergisi üzerinden bolca kullanılmıştır.

Karikatür 119. Karikatür, 28 İkinci Teşrin 1940, S. 257, s.10

Kara Gün Dostlarımız

- Salamon böyle günde de mi ticaret?

- Ne yapalım, böyle karanlık zamanlarda da çalışmazsak ne faydamız olur!..

Yukarıdaki karikatürde kara gün dostu olarak tanımlanan Yahudi Salamon, savaş zamanı ihtiyaç duyulan mum, karartma perdesi gibi ihtiyaçların ticaretine yapar vaziyette karikatüre taşınmıştır. Karikatür, kamuoyunun Yahudilere yönelik tepkisini körükleyen bir içeriği de barındırmaktadır.

Karikatür 120. Karikatür, 28 Ağustos 1941, S. 296, s.4

Memur — Salamon, fiyatlara dehşetli zam yapmışsın diye hakkında şikâyet var...
Salamon — Aman paşam iftiradır, işte siz de yoruyorsunuz, 5 liralık etikete iki liracık ilâve ettik, topu topu bu kadar!..

Etikete dehşetli zam yapan Salamon'un savunması da benzer şekilde Yahudilere yönelik tepkiyi artıracak niteliktedir. Ekonominin Türkleştirilmesi süreciyle ilişkisi değerlendirildiğinde, süreç, ekonomideki hâkimiyetin Yahudi erkekliğinden alınıp Türk erkekliğinin eline geçmesi üzerinden erkeklik ve siyaset açısından yorumlanabilir.

Savaş ekonomisinin yoğun hissedildiği 1942'ye ait aşağıdaki karikatürde de halk ve vurguncu karşı karşıya getirilmiştir. Yahudi tüccar, açık bir şekilde halkın sırtına binmekle suçlanıp hedef gösterilmiştir. Halkın da erkek olarak karikatürize edilmesi, karikatürde Türk erkekliği ve Yahudi erkekliğinin karşı karşıya getirildiğinin göstergesidir.

Karikatür 121. Karikatür, 8 Birinci Teşrin 1942, S. 354, s.1

Halkın Sırtından Geçinenler

Vurguncu- Haydi uzun etme, ikimiz de yükümüzü tuttuk!..

Bir sonraki karikatürde ise, erkeklikler arasındaki hiyerarşi üzerinden bakılacak olunursa, vurgunculuk üzerinden tanımlanan Yahudi erkekliği, ima yoluyla “iki elli fare” olarak da nitelenmiş ve marjinalliğin sınırları zorlanmıştır.

Genel itibarıyla Yahudi Salamon karikatürleri, erkeklikler arasındaki iktidar ilişkisinin ekonomi üzerinden gösterimi şeklinde yorumlanabilir.

Şekil 122. Karikatür, 26 İkinci Teşrin 1942, S. 361, s.3

Cezalar Artarken

İki eli fare - Vurgun kapıları kapandı, şimdi ancak girecek bir delik kaldı.

Tıpkı Yahudi Salamon gibi 40'ların ekonomik krizinden yararlanan birtakım ağa ve tüccar için kullanılan "hacıağa"⁴⁸⁴ tipi de *Karikatür*'de erkekliğin ekonomi üzerinden okunmasının bir örneği olarak yorumlanabilir.

⁴⁸⁴ Taner Timur, *Türk Devrimi ve Sonrası*, s. 200.

Karikatür 123. Karikatür, 11 İkinci Teşrin 1943, S. 411, s.1

Hacı Dayı İstanbulda:
İki gozum bayan matmazel, neden sıfatıma bakmıyorsun. Bugüne bugün biz de çoholat yeyip logat konuşanlardanuk!..

Yukarıdaki karikatürde Hacı Ağa'nın şivesine yapılan vurgu, *Karikatür*'ün de temsil ettiği İstanbul Türkçesi konuşan erkeklik ile "bozuk şiveli" Hacığa erkekliği arasındaki farkı vurgulamaktadır.

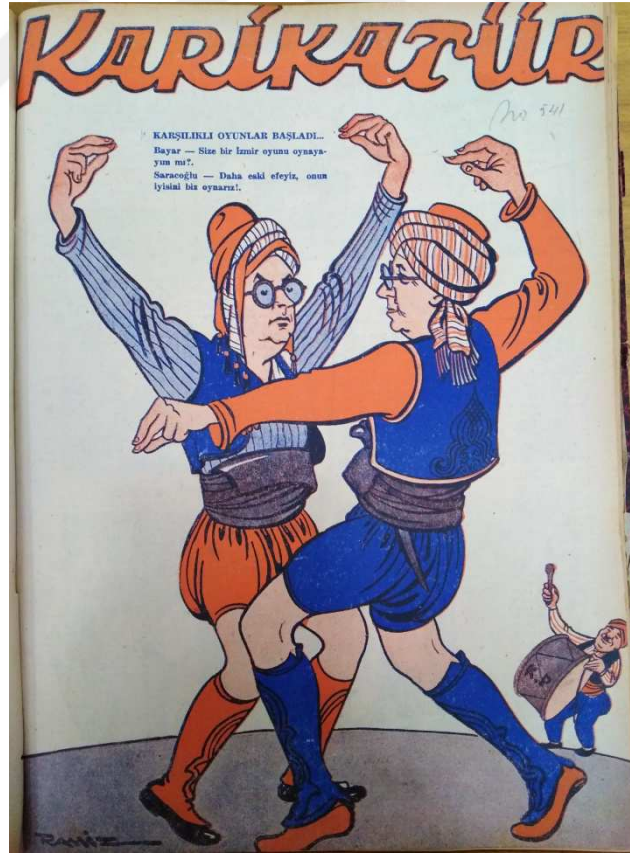
3.8.6. Tek Parti'den Çok Parti'ye Erkeklikler

7 Haziran 1945'te Celal Bayar, Refik Koraltan, Fuat Köprülü ve Adnan Menderes, CHP Meclis Grubu'na "Dörtlü Takrir"i vermiş, Demokrat Parti'nin kuruluşuna giden yol açılmıştı. Kasım 1945'te ise İnönü, Meclis açılış konuşmasında

muhalif bir partinin gerekliliğine değinmişti. Konuşmanın üzerinden çok geçmeden 7 Ocak'ta Demokrat Parti (DP) kuruldu.⁴⁸⁵

Gerek İnönü'nün konuşması gerekse DP'nin kurulması, CHP içinde çok partili sisteme geçişi kabul etmeyen kesimde bir huzursuzluk yaratmıştı. Mayıs 1946'da ise CHP parti programında yapılan değişiklikle değişmez genel başkanlık kaldırılmıştı.⁴⁸⁶ 21 Temmuz seçimlerinde DP'nin İstanbul'da zafer kazanması CHP içindeki aşırıları daha da rahatsız etmişti.

Bu anlamda çok partili sisteme geçişle birlikte CHP ve DP arasında bir mücadele başlarken, aynı zamanda hem CHP hem de DP içindeki aşırı ve ılımlılar arasındaki çekişmeler de başlamıştı. Her iki mücadele ve gerilim de bir bakıma CHP erkekliği ile DP erkekliği, tek parti erkekliği ile çok parti erkekliği, devletçi erkeklik ile liberal erkeklik arasındaki mücadele olarak da okunabilir.

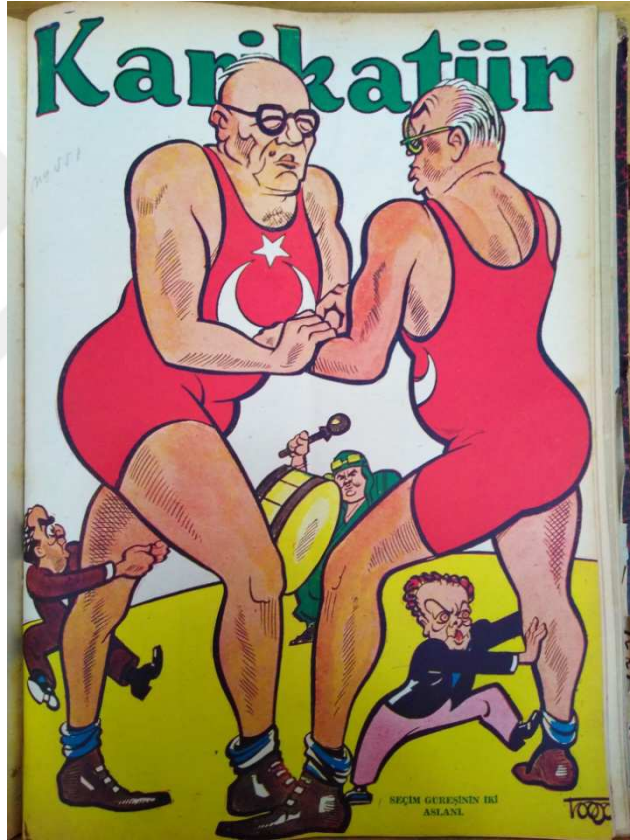
⁴⁸⁵ Feroz Ahmad-Bedia Turgay Ahmad, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi*, s. 16.

⁴⁸⁶ Feroz Ahmad-Bedia Turgay Ahmad, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi*, s. 20.

Karikatür 124. Karikatür, 9 Mayıs 1946, S. 541, s.1

Karşılıklı Oyunlar Başladı:
Bayar- Size bir İzmir oyunu oynanayım mı?
Saracoğlu- Daha eski efeyiz, daha iyisini biz oynarız.

CHP’li başbakan Şükrü Saraçoğlu ile DP Genel Başkanı Celal Bayar’ı zeybek oynarken gösteren yukarıdaki karikatür, çok partili sistemin başlangıcını “karşılıklı oyunlar başladı” açıklamasıyla birlikte vermiştir. CHP ve DP arasındaki mücadele, iki efenin/erkeğin zeybek oyunu ile karikatürize edilirken, bu mücadelenin bir de güreş müsabakası olarak tasviri vardır.

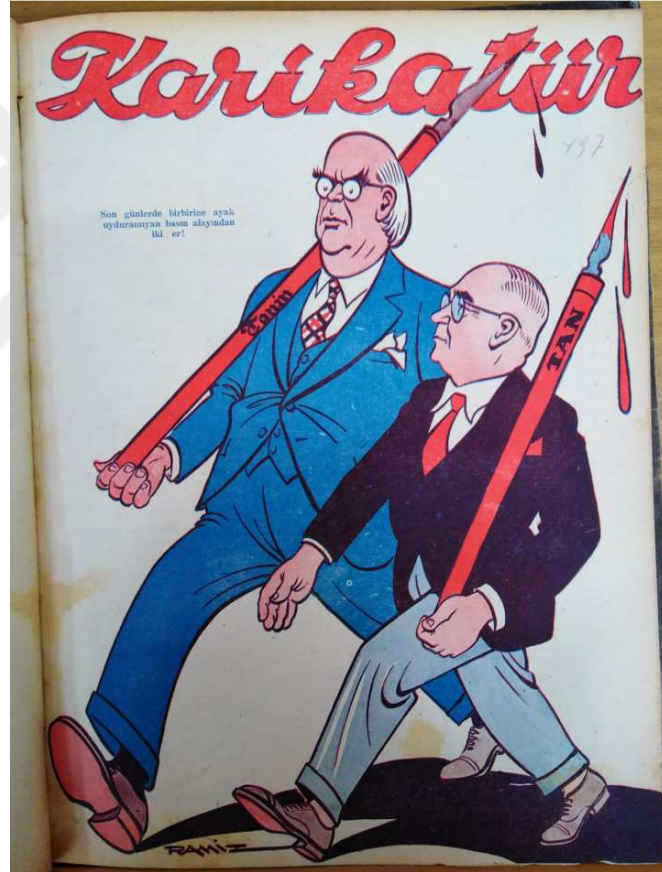
Karikatür 125. Karikatür, 18 Temmuz 1946, S. 551, s.1

Seçim Güreşinin İki Aslanı

CHP ve DP’nin 1946 seçimleri öncesi mücadelesi bu kez güreş müsabakası üzerinden karikatürize edilmiştir. Meydanda yine Saraçoğlu-Bayar çekişmesi vardır.

Connell'ın "Hegemonik erkeklik", "madunlaştırılan erkeklik", "suç ortağı erkeklik" ve "marjinalleştirilen erkeklik"⁴⁸⁷ yaklaşımından hareketle söyleyebiliriz ki, siyaset arenasında iktidarı alıp hegemonik erkek olma mücadelesinin elbette işbirlikçi erkekleri de mevcuttur. Basın, bunu izlemek için iyi bir alan sunmaktadır.

Aşağıdaki karikatürde erkeklik, bu kez kalem kavgası ile kendini göstermektedir. CHP ve DP taraftarı olan basının erkek kalemleri, tıpkı destekledikleri partiler gibi mücadele içindedirler.

Karikatür 126. Karikatür, 5 Temmuz 1945, S. 497, s.1

Son dönemlerde birbirine ayak uyduramayan basın alayından iki er!..

Karikatür de buradaki erkeklik mücadelesini gösterircesine *Tanin* ve *Tan* gazetelerinin başyazarlarını (Hüseyin Cahit Yalçın ve Zekeriya Sertel), ellerinde silah misali tuttıkları kalemleriyle karikatürize etmiştir. Henüz DP kurulmamıştır

⁴⁸⁷ R.W. Connell, **Erkeklikler**, s. 149-157.

ancak CHP'ye karşı muhalefet açıkça ortadadır. İki gazeteden *Tanin* CHP yanlısı iken, *Tan*, CHP'ye muhaliftir.

Vatan başyazarı Ahmet Emin Yalman'ı, Celal Bayar'ın seçim/güreş öncesi sırtını yağlarken gösteren aşağıdaki karikatür, işbirlikçi erkekliği ortaya koyması bakımından dikkat çekicidir. Yalman, iyi bir DP destekçisidir daha DP kurulmadan evvel, Dörtlülük döneminde *Vatan* sayfalarından CHP eleştirileri başlamıştır.

Karikatür 127. Karikatür, 6 Haziran 1946, S. 545, s.1

Büyük Seçim Günlerine Hazırlık:

Yalman pehlivan- Haydi aslanım, yağladık, balladık. İnşallah bu sefer girip kazanırsın.

Ağustos 1946'da Recep Peker Hükümeti'nin kurulması⁴⁸⁸ CHP ve DP mücadelesinin iyice sertleştirmiştir. Peker'in DP'ye yönelik eleştirileri kadar, DP'nin Peker Hükümeti'ne yönelik eleştirileri de oldukça sert olmuştur. 27 Aralık 1946'da

⁴⁸⁸ Feroz Ahmad-Bedia Turgay Ahmad, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi*, s. 24.

İnönü'nün Recep Peker ve Celal Bayar ile ayrı ayrı görüşmesi ve partiler üstü bir konum almasını belirtmesi⁴⁸⁹ CHP içindeki Peker grubunu/aşırıları daha da rahatsız etmiştir.

Karikatür 128. Karikatür, 6 Ağustos 1947, S. 606, s.3

Yaylım Ateşi

Yukarıdaki karikatürde Bayar ile Peker arasındaki suçlama yarışı ve karşılıklı ithamlar yaylım ateşi olarak karikatürize edilmiştir.

Ağustos 1947'ye gelindiğinde ise DP, Peker kabinesinin istifasını istemiş, 26 Ağustos 1947'deki meclis grubunda 35 kişinin aleyhte oy vermesine rağmen Peker güvenoyu almıştır.⁴⁹⁰ Buradaki 35 kişi, Peker liderliğindeki aşırıların karşısındaki ılımlılar olarak siyaset sahnesinde kendini göstermiştir.

⁴⁸⁹ Feroz Ahmad-Bedia Turgay Ahmad, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi*, s. 28.

⁴⁹⁰ Feroz Ahmad-Bedia Turgay Ahmad, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi*, s. 35.

Aşağıdaki karikatürde aşırı/devletçi-tek partici Peker'in DP'nin yanı sıra ılımlı/liberal/çok partici 35'lerle olan sorunu karikatürize edilmiştir. 11 Eylül tarihli bu karikatürde, Peker'in 9 Eylül 1947'deki istifası kapağa taşınmıştır.

Karikatür 129. Karikatür, 11 Eylül 1947, S. 611, s.3

Bütün marifetimi kullandım yine (oyunu) bozan çıktı.

Peker'in istifası sonrası, basındaki Peker destekçisi isimlerden olan *Ulus* başyazarı Falih Rıfkı Atay da gazeteden istifa etmiştir. Siyasette hegemonya değişirken, bu

hegemonyanın işbirlikçileri de değişmektedir. Atay'ın yerine 35'lerin lideri konumundaki Nihat Erim geçmiştir.⁴⁹¹

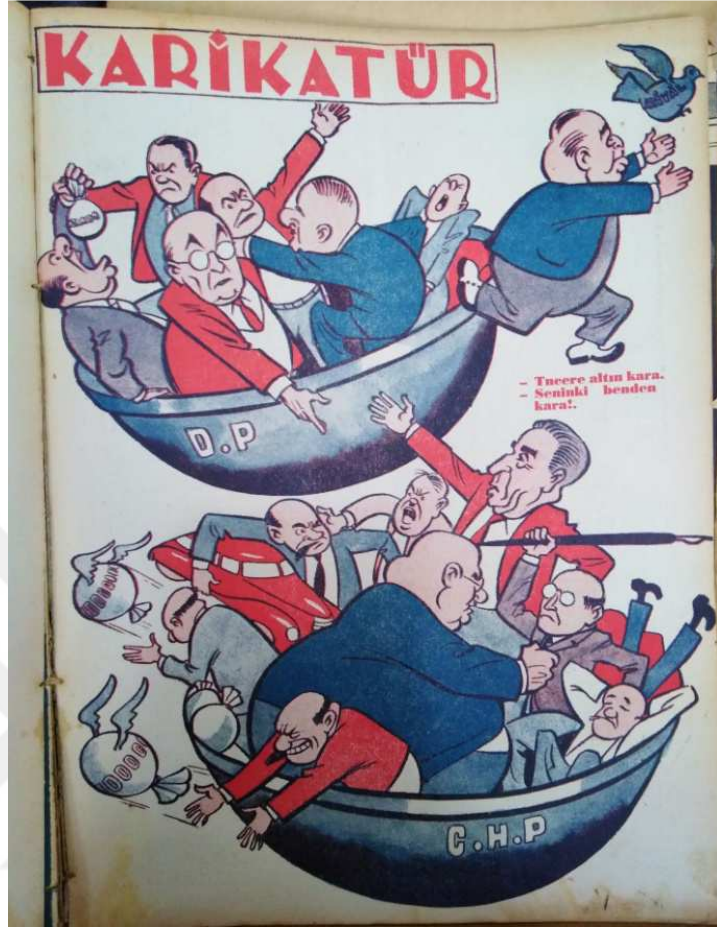

Karikatür 130. Karikatür, 4 Birinci Kanun 1947, S. 623, s.6

F.R.Atay - Ne çare kaderde var imiş ayrılmak.

Son bir karikatürle siyasetin erkekleri ve erkeklikleri bahsini sona erdirebiliriz. Aşağıdaki karikatürde hem CHP hem de DP, kendi tencerelerinde adeta kaynamaktadır. Partilerin hem kendi aralarındaki hem de bünyelerindeki ılımlılar ve aşırılar arasındaki mücadele, siyasi alanın erkekliğini göz önüne alırsak, bir erkeklik mücadelesidir. Bu mücadele CHP-DP, ılımlı-aşırı yahut devletçi-liberal erkeklikler arasındaki mücadeledir.

⁴⁹¹ Feroz Ahmad-Bedia Turgay Ahmad, *Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi*, s. 37.

Karikatür 131. Karikatür, 26 Şubat 1948, S. 635, s.1

- Tencere altır kara.
- Seninki benden kara.

3.9. Siyasi Aşağılama Aracı Olarak Kadınlaştırma

Karikatür'deki erkeklik kurgusunun bir başka şekli, siyasi aşağılama aracı olarak kadınlaştırmanın kullanılmasıdır. *Karikatür*'ün dış politikada İttifak yanlısı ve Mihver karşıtı, iç politikada ise iktidar partisi CHP taraftarı olması, kadının bir siyasi aşağılama aracı olarak kullanıldığı iki alan olmuştur.

Aşağıdaki karikatür, İkinci Dünya Savaşı'nın sonucunun belli olmaya başladığı ve Almanya'nın yenilgisine kesin gözüyle bakıldığı bir zamanda yayımlanmıştır. "Almanya'da yolculuk var" yazısıyla çıkan karikatürde Nazi Almanya'sının Führer'i Adolf Hitler, rejimin Propaganda Bakanı Joseph Goebbels

ve Havacılık Bakanı Hermann Göring, kadın kıyafetleri içinde karikatürize edilmiştir.

Karikatür 132. Karikatür, 19 Nisan 1945, S. 486, s.1

Almanyada Yolculuk Var..

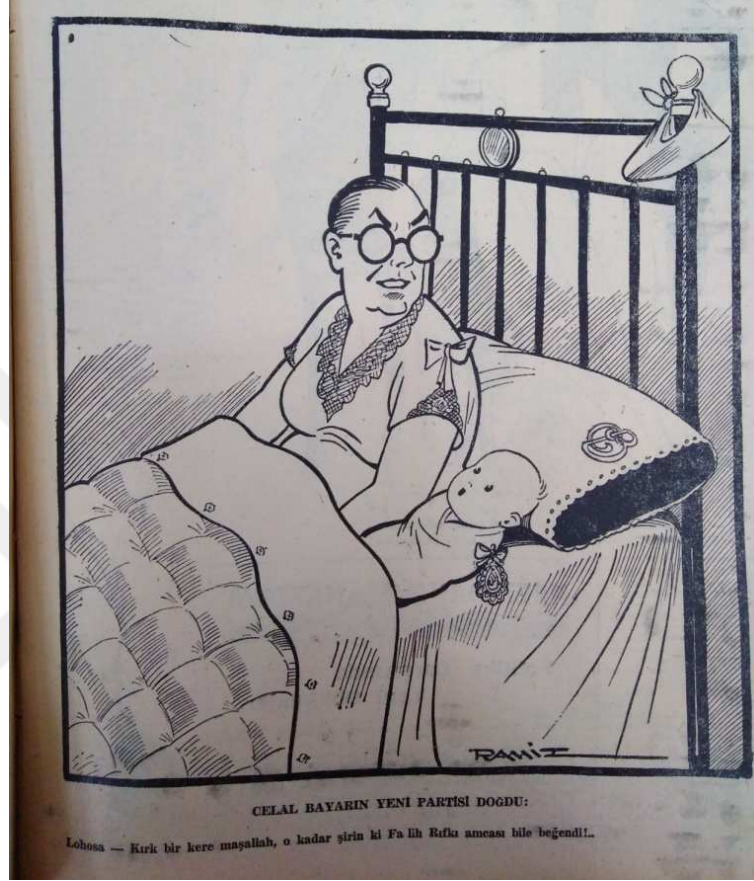
- Arkadaşlar, gidiyoruz amma, merak etmeyin yine erlik bizde!..

Karikatür, savaşı kaybeden Almanya'yı yermek üzere karikatürize ederken erkek liderleri kadın kıyafeti içinde göstermeyi tercih etmiştir. Kadın kıyafeti içindeki erkeklere "erlik bizde" dedirtmek suretiyle de yerme derecesini artırmayı amaçlamıştır.

Bir diğer örnek ise çok partili siyasi hayata geçişle birlikte muhalefet partilerinin durumu üzerinden gerçekleştirilen bir kurgudur. *Karikatür*'ün eleştirdiği ve CHP karşısında aşağılamak istediği başta DP olmak üzere siyasi partiler ya

doğrudan kadın kıyafeti içinde yahut da partiyi doğuran kadın olarak karikatürize edilmiştir.

Karikatür 133. Karikatür, 6 Birinci Kanun 1945, S. 519, s.3

Celal Bayarın Yeni Partisi Doğdu

Lohusa- Kırk bir kere maşallah, o kadar şirin ki Fali Rıfkı Amcası bile beğendi!..

Yukarıdaki karikatürde görüldüğü gibi DP'nin kuruluşundan hemen önce, partinin genel başkanı Celal Bayar kadınlaştırılarak karikatürize edilmiştir. Bayar'ın karikatürde partiyi doğuran kadın olarak temsili hem kadın bedeninin aşağılama aracı olarak kullanımının hem de siyasetin "kadın işi" olmadığının göstergesi olacak biçimde kurgulanmıştır. *Ulus* başyazarı Falih Rıfkı Atay da *Karikatür*'ün DP karşıtı tavrından payını almış görünmektedir. *Karikatür*'ün de Atay gibi iktidar yanlısı olduğu düşünüldüğünde, aynı görüş içinde dahi erkekliklerin çatışma içinde oldukları görülebilmektedir.

DP eleştirisi üzerinden Bayar'ın kadınlaştırılması yalnızca "lohusalık"la temsil edilmemiştir. Aşağıdaki karikatürde Celal Bayar yine kadın kıyafetleri içindedir. Bu sefer kadın makyajı da hedeftedir. Kırklı yılların erkekliğinin bir başka kurgulanışı makyaj, moda ve sinema gibi kavramlar üzerinden kadınlara karşı yoğun bir eleştiridir ve "kadınlara karşı savaş" olarak ileriki bir başlıkta detaylıca incelenecektir. Birkaç erkeklik kurgusuna birden hizmet eden aşağıdaki karikatürde Bayar, DP'nin resmen kuruluşundan sonra "süslenmiş" bir kadın olarak siyaset sahnesine adım atacak biçimde ve yaşadığı "evde kalma korkusu"yla karikatürize edilmiştir.

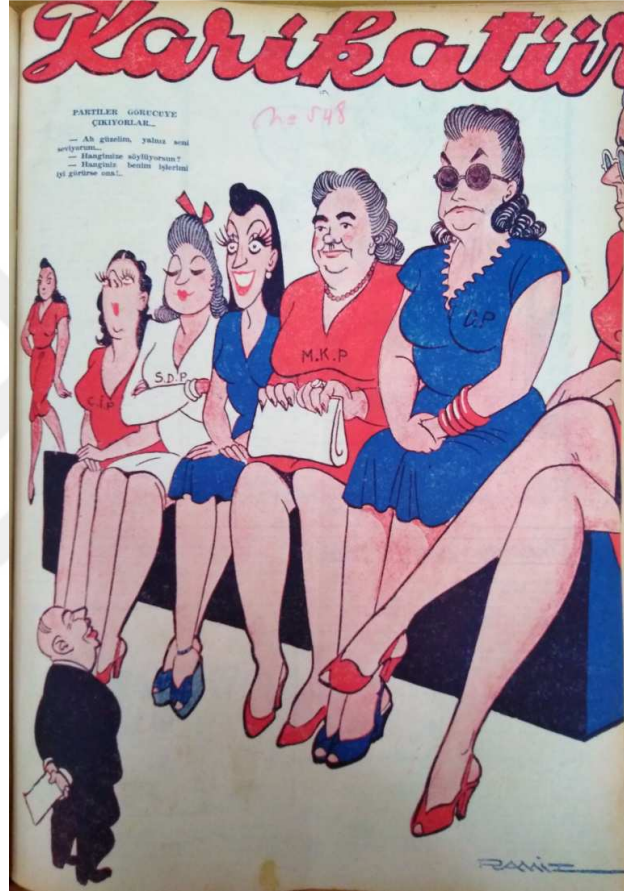
Karikatür 134. Karikatür, 17 İkinci Kanun 1946, S. 519, s.3

Celal Bayar Demokrat Partinin Programını İlan Etti
- Bu kadar süsten sonra inşallah evde kalmam.

Elbette kadınlaştırmadan yalnızca Celal Bayar nasibini almamıştır. Çok Partili hayata geçişle birlikte kurulan partilerin liderlerinin kadınlaştırıldığı aşağıdaki karikatür bunun bir göstergesidir.

Temmuz 1946 seçimleri öncesi yayımlanan aşağıdaki karikatürde yalnız DP'nin değil, MKP, SDP⁴⁹², ÇİP⁴⁹³ gibi CHP'nin karşısında yer alan partilerin liderleri de kadın kıyafeti ile karikatürize edilmiştir. Karikatürün yine ikili bir kurgusu vardır; ilki kadın bedeninin aşağılama aracı olarak kullanılması ikincisi ise kadın bedeninin erkek bir seçmen karşısında teşhir nesnesine dönüştürülmesidir.

Karikatür 135. Karikatür, 27 Haziran 1946, S. 548, s.1

PARTİLER GÖRÜCÜYE ÇIKIYORLAR..

- Ah güzelim, yalnız seni seviyorum...

- Hangimize söylüyorsun?

- Hanginiz benim işlerimi iyi görürse ona!..

⁴⁹² 1946 yılındaki partiler göz önüne alındığında karikatürde geçen SDP'nin Nisan 1946'da kurulan Türk Sosyal Demokrat Partisi olduğunu düşünüyorum. 1946 yılında kurulan siyasi partiler için bkz. Mete Kaan Kaynar (Der.), **Cumhuriyet Dönemi Siyasi Partileri: 1923-2006**, Ankara, İmge Kitabevi, 2007, s. 66.

⁴⁹³ 1946 yılındaki partiler göz önüne alındığında karikatürde geçen ÇİP'in Haziran 1946'da kurulan Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi olduğunu düşünüyorum. bkz. Mete Kaan Kaynar (Der.), **Cumhuriyet Dönemi Siyasi Partileri: 1923-2006**, s. 70.

3.10. Cinsiyetçilikten Arzu Nesnesine Erkek İktidarının

Göstergesi Kadın

Cinsiyetçiliğin erkeklik kurgusundaki yeri, Nira Yuval-Davis'in daha önce tarihsel arka planda değinilen **Cinsiyet ve Millet**'inde yer alan "ötekilik" ile ilişkilendirilebilir. Cinsiyet temelli farklılıklara dayandırılan ve doğallaştırılan bu ötekileştirme, aynı zamanda bir iktidar ilişkisidir. Kadının erkeğe göre "aşağı konumda" tutmak üzere kurgulanmış bir ötekiliktir ve karikatürde de cinsiyetçilik biçiminde kendini göstermektedir.

Erkekliğin karikatürde cinsiyetçilikle kurgulanması, cinsiyetçi söylemin kadınlar ve erkekler kurgusuyla yani "biz ve öteki"nin yaratılması ile gerçekleştirilmektedir. Öteki kurgusu ile ortaya konulan hiyerarşi ve iktidar yapısı ise fantezi karikatürleri üzerinden kadın bedeninin bir arzu nesnesine, karikatür dergisi açısından bir "çok satar" nesnesine dönüştürmektedir.

Erotizmi çağrıştıran "fantezi karikatürler", kimi zaman gündelik yaşamı, kimi zaman savaş ekonomisini kimi zaman da —özellikle 40'lı yıllarda— doğrudan moda ve tüketime yönelik eleştiriyi okura aktarırken bu "ötekileştirme"yi ve cinsiyetçiliği kullanmaktadır. İkinci Dünya Savaşı sonrası kapakta sıklıkla görülmeye başlanan pin-up kıızı karikatürleri de doğrudan tüketime yönelik bir tarzın başladığını işaret etmektedir.

Karikatürü çizen özne de, karikatürün kazanılmak istenen okuru da erkektir. Öte yandan bir "çok satar" nesnesine, erkek arzusunun nesnesine, ötekileştirilip güçsüzleştirilerek erkek iktidarının bir gösterenine, aynasına dönüştürülen de kadındır. Burada erkekliğin hem sosyal hem de cinsel egosunun tatmini de söz konusudur.

Karikatür 136. Karikatür, 4 Nisan 1936, S. 14, s.1

Yeni sanatlardan:

- Git gide bütün dünyada resim zevki artıyor
- Evet, bilhassa göz boyamacılık

Daha 1936'da, *Karikatür*'ün ilk aylarında cinsiyetçiliğin karikatürdeki izleri görülmeye başlanmıştır. Yukarıdaki karikatürde bir erkek ve kadının diyalogunda resim sanatının gelişiminden bahsedilirken erkeğin “göz boyamacılık” sanatı ile yorumu kadına yönelik cinsiyetçi bir yaklaşımdır. İleride de pek çok kere şahit olunacağı üzere moda ve makyaj, cinsiyetçi erkek eleştirisinin önemli motiflerindendir.

Bu yaklaşımın bir başka örneği, daha önceki bir başlıkta incelenen Sulh Kızı üzerinden çizilen karikatürde görülmektedir. Aşağıdaki karikatürde cehennemin kapısında çizilen Sulh Kızı, şeytana, cennete gönderilmek için yalvarmaktadır çünkü hayatı boyunca bedenine yaptıklarından ötürü zaten cehennemi yaşamıştır. Burada kadının kendi bedenine yaptığı şeyden kasıt rimel, kaş alma, makyaj, diyet, manikür vs.dir. Yani makyajdır:

“Bana burada azap verme... Çünkü ben dünyada iken, gözlerime rimel çektim, kaşlarımı yoldum, kirpiklerimi iğne ile ayırdım, zayıflamak için günlerce aç kaldım, vücudüme masaj yaptırdım, derimin buruşukluğunu gidermek için derimi yüzdürdüm, tırnaklarıma manikür yaptırdım!..”

Cehennem kapısında

Cennet namzedi bayan — Bana burada azap verme... Çünkü ben dünyada iken, gözlerime rimel çektim, kaşlarımı yoldum, kirpiklerimi iğne ile ayırdım, zayıflamak için günlerce aç kaldım vücudüme masaj yaptırdım, derimin buruşukluğunu gidermek için derimi yüzdürdüm, tırnaklarıma manikür yaptırdım!..

Karikatür 137. Karikatür, 9 Mayıs 1936, S. 19, s.16

Cehennem kapısında

Cennet namzedi bayan - Bana burada azap verme... Çünkü ben dünyada iken, gözlerime rimel çektim, kaşlarımı yoldum, kirpiklerimi iğne ile ayırdım, zayıflamak için günlerce aç kaldım, vücudüme masaj yaptırdım, derimin buruşukluğunu gidermek için derimi yüzdürdüm, tırnaklarıma manikür yaptırdım!..

Karikatür 138. Karikatür, 3 Nisan 1937, S. 66, s.1

Kâinat silâhlanıyor

- Dünyanın hazırlanması da benim hazırlanmama benzedi. Bir türlü bitmiyor.

Makyajın bir başka örneği de yukarıdaki karikatürde işlenmiştir. Dünyanın yeni bir savaşa hazırlandığı silahlanma yarışı ile kendini belli etmektedir ancak savaşın ne zaman çıkacağı belli değildir. Bu uluslar arası gelişme, kadının uzun süren, —karikatüre göre bitmek bilmeyen— makyajına benzemektedir. Cinsiyetçilik, uluslararası siyasete dair karikatürlerde bile kullanabilen bir yaklaşım olabilmektedir.

Karikatür 139. Karikatür, 23 İkinci Kanun 1937, S. 56, s.11

Madridin müdafaası siperlerinde...
- Şu gönüllüler ihtilâlden evvel gelselerdi mutlaka mağlup olurduk!..

İspanya İç Savaşı ile ilgili yukarıdaki karikatürde Uluslararası Tugayların İspanyol direnişçilerine desteği üzerine siperdeki iki kadın direnişçinin diyalogundan anlaşılacağı üzere kadınlar, gönüllülere bakmaktan savaşmaya vakit bulamayacaklardır. Siperde elindeki dürbünle gönüllüleri (ki karikatürün imasına göre erkektirler) izleyen kadın örneğinden, kadınların direnemeyecekleri, erkeklere “bakmaktan” savaşamayacakları dile getirilmiştir. Savaşın cinsiyetli yapısını göz önüne aldığımızda, karikatüre göre savaş “erkek işi”dir.

Bu yaklaşım, ileride “erkek avcısı, servet avcısı” kadın karikatürlerine bir ön hazırlık olarak değerlendirilebilir.

Karikatür 140. Karikatür, 26 Haziran 1937, S. 78, s.20

- Bu sene de kadınlar arasında Gandhi modası çıkmış..
- Gandhi modası da nedir?
- Pek bilmiyorum ama çıplaklık ve sıksalık olsa gerek!

Yukarıdaki karikatürde bu kez konu kadın modasıdır ve karikatürde bunun hakkında konuşan da iki erkektir. Hindistan’da İngiliz emperyalizmine karşı sivil itaatsizliği başlatan Mahatma Gandhi’nin eylemi, bu kez karikatürde cinsiyetçiliğin kurgusuna alet edilmiştir.

Gandi modasını “çıplaklık ve sıksalık” olarak değerlendiren karikatürdeki erkek, kadın modasına yönelik bir rahatsızlık olarak erkeklik kurgusunun bir göstergesi olmuştur.

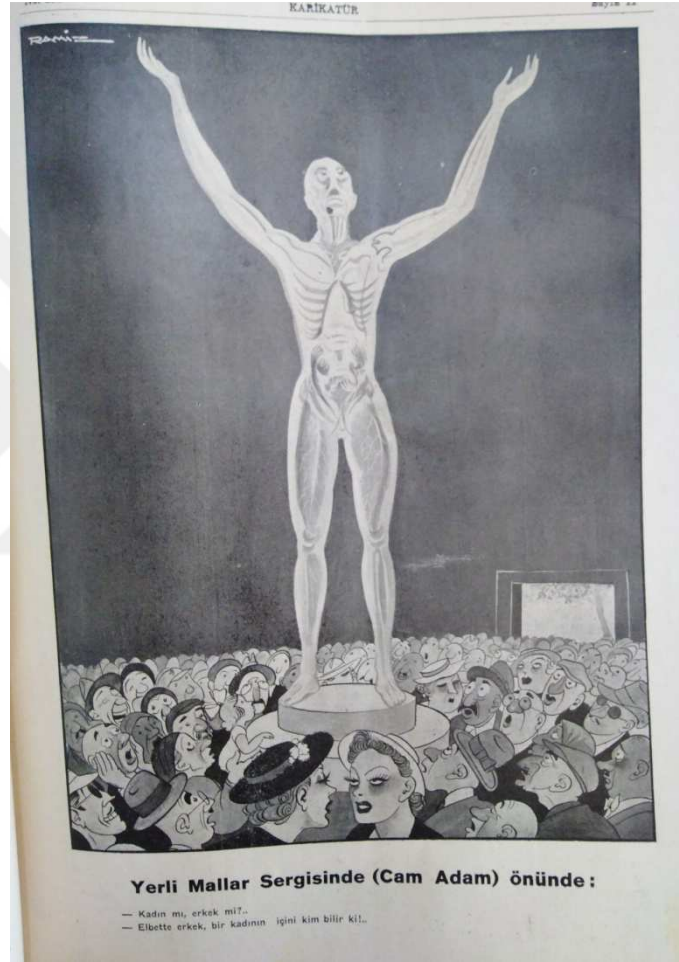
Karikatür 141. Karikatür, 13 Şubat 1937, S. 59, s.20

Karnaval mevsiminde: Dünyanın maskaralığı

Yukarıdaki karikatürün yayımlandığı 1937 yılı itibarıyla, daha önce de bahsedildiği gibi dünya savaşa gitmektedir ancak başta MC gibi kurumlar barışı sağlamaya yönelik açıklamalar yapmakta, silahlanan ülkeler, savaştan bahsetmemektedir. Böyle bir durumu maskaralık olarak niteleyen *Karikatür*, bu maskaralığı kadın maskesi ile karikatürize etmiştir.

Karikatürde kadınlara yönelik cinsiyetçi kalıpların bir ifadesi görülmektedir ki bu da kadının “tekinsizliği”dir. Kadının güvenilmezliğine, tekinsizliğine rağmen erkek itimat edilir, sözüne güvenilir (mesela erkek sözü söylemi gibi). Kadının maskeli yüzü, gerçekliğin gizlendiği, tahmin edilemezliğin hakim olduğu bir durumu ifade etmektedir. Erkek ve kadın arasındaki özne-nesne, ruh-madde, akıl-duygu, etken-edilgen, güçlü-zayıf, kamu-özel gibi ayrımların karikatürde de yansımaları vardır.

Aşağıdaki karikatür ise kadının bilinmezliğini, erkek bedeni ve kadın bedeni üzerinden işlemektedir. “Cam erkek” bedeni önünde konuşan iki kadın, sergilenen bedenin muhakkak erkek bedeni olduğunu çünkü içinin görüldüğünü söylemektedir. Oysa “bir kadının içini kim bilebilir ki!”

Karikatür 142. Karikatür, 21 Temmuz 1938, S. 134, s.11

Yerli Mallar Sergisinde (Cam Adam) önünde:

- Kadın mı erkek mi?

- Elbette erkek, bir kadının içini kim bilir ki!..

Karikatürde bu tekinsizliğin yine bir kadın tarafından dile getirilmesi, ikinci bir cinsiyetçilik olarak değerlendirilebilir. Burada kadınlığa yönelik cinsiyetçi bir yaklaşımı dile getiren (karikatürist tarafından dile getirilen) de bir kadındır!

Kadın “bilinmezliği”nin ve “tekinsizliği”nin bir başka göstergesi bu kez kapaktan verilen bir karikatürde izlenebilir.

Aşağıdaki karikatürde, tıpta yaşanan bilimsel bir gelişme, cinsiyetçiliğe alet edilmiştir. Avrupa’da yapılan bir uygulama ile “suni kalp” yapılması, karikatürde birbirinden farklı kalbe/duyguya sahip bir kadını, seçim yaparken göstermektedir: Kadın saf, hoppa, kurnaz, arif, masum, şeytan ve melek seçeneklerinden birini tercih edecektir ama aslında karikatürün cinsiyetçi yaklaşımına göre kadın aslında hepsidir ve tekinsizliği bundandır.

Karikatür 143. Karikatür, 17 Şubat 1938, S. 112, s.1

Avrupada Sun'i Kalp Yapılmağa Başlandı..
- Acaba Bugün Hangisini Kullansam?!

Buna benzer bir başka kalıp ise “denizin kadın gibi olması”dır. *Karikatür*’de de çokça başvurulan “kadın deniz gibidir” kalıbı, erkek davranışının “ötekisi” olarak kadın davranışı olarak işaretlenmektedir.

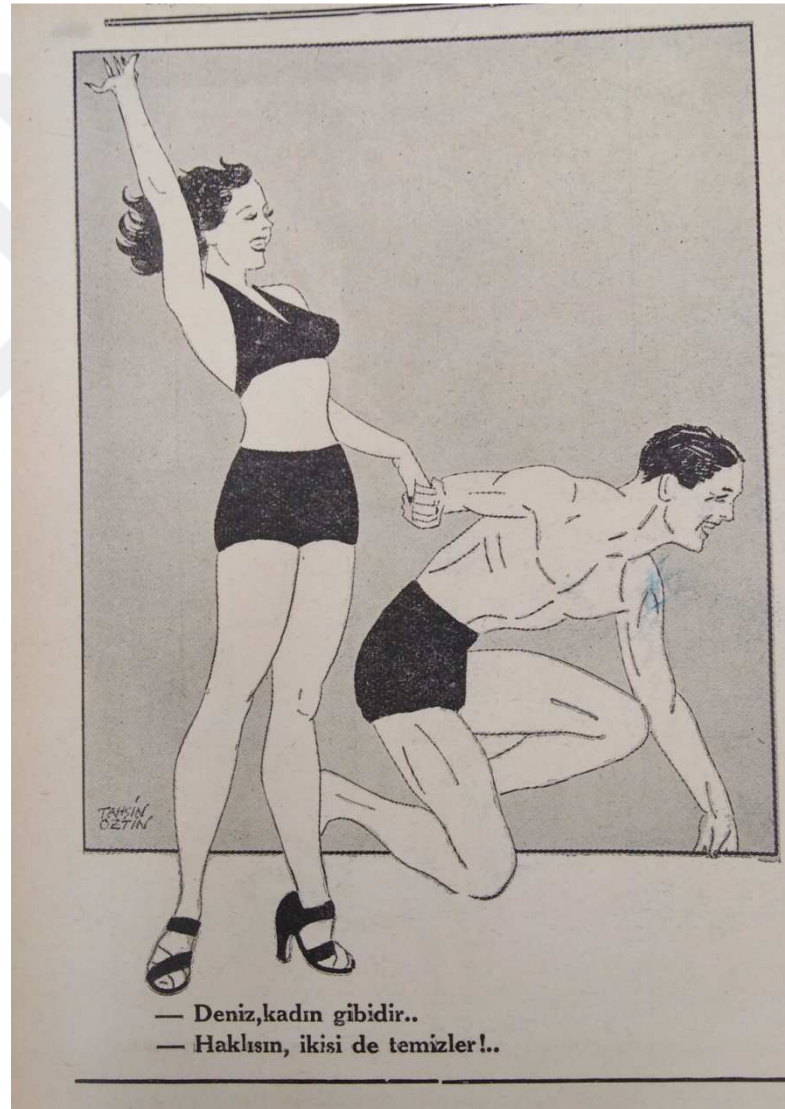
Karikatür 144. Karikatür, 15 Ağustos 1940, S. 242, s.8

- Deniz kadına benzermiş..
- Zannetmem, denizin dalgasız zamanları da vardır!..

Yukarıdaki karikatürde, *Karikatür*’de sıklıkla kullanılan bir mekân olan plajda konuşan iki kadından birisi yine sıkça kullanılan bir kalıp olan “deniz kadın gibidir” kalıbını kullanmaktadır. Diğer kadın ise denizin dalgasız zamanları olabileceği için, kadın gibi olamayacağını söylemektedir. Kadındaki belirsizlik, tekinsizlik ve duygusallık yine kadınların ağzından karikatürize edilmektedir.

Bir diğerk “deniz kadın gibidir” karikatüründe ise bu kez bir erkek de görünmektedir. Bu kez yine kadın tarafından dile getirilen (karikatürist tarafından dile getirilen) “denizin kadın gibi” olması erkek tarafından da onaylanır. Gerekçesi de ikisinin de “temizlemesi”dir! Kadının temizlemesi ise ileride karşılaşılabacak olan başka karikatürlerde de görüleceği üzere aşırı tüketim ile kocasının cebini boşaltan/temizleyen kadındır.

Karikatür 145. Karikatür, 5 Ağustos 1943, S. 397, s.10

- Deniz kadın gibidir..
- Haklısın, ikisi de temizler!..

Karikatürde geçen bir başka cinsiyetçi kalıp ise kadının “çok konuşması”dır. Kadın üzerinden karikatürize edilen bu cinsiyetçi yaklaşım da ötekileştirme üzerinden gerçekleştirilen bir erkeklik kurgusudur: Kadın, “çok konuşur”, kadın “geveze”dir

Karikatür 146. Karikatür, 5 Eylül 1940, S. 245, s.5

İKMAL İMTİHANINDA:

Öğretmen- İlk radyoyu yapan kimdir?

- Adem babamız, sol kaburga kemiğinden mütemudiyen konuşan makineyi icat etti!..

Yukarıdaki karikatürde “çok konuşan kadın” kalıbı insanın yaratılışına kadar uzanmıştır. Kadının konuşkanlığının fitratından gelen bir özellik olarak işaretlendiği bu insanın yaratılışı metaforunda kadın, Adem’in kaburga kemiğinden icat edilen “mütemudiyen konuşan makine”dir!

Radyo metaforu üzerinden kurgulanan ikinci bir karikatürde cinsiyetçilik yine kadının “çok konuşması” üzerinedir.

Erkek ve kadının karşılıklı konuşmasında kadın, kocasının radyoyu kendisinden çok sevdiğini söylemektedir. Erkek ise yine tasdik eden konumundadır. Erkek, radyoyu daha çok sevmektedir çünkü radyo en azından arada bir “teknik sebeplerle bile olsa bozulmakta” ve “beş altı dakika susmakta”dır. Oysa kadın, bir önceki karikatürde görüldüğü gibi “mütemadiyen konuşan makine”dir.

Karikatür 147. Karikatür, 1 Şubat 1945, S. 475, s.9

Kadın - Radyoyu benden çok seviyorsun efendi.
Erkek - Haksız mıyım karıcığım, onun hiç olmazsa iki günde bir teknik sebeplerden beş altı dakika sustuğu oluyor!..

Cinsiyetçiliği bir başka alanı cinsiyetlendirilmiş mesleklerle ilgilidir. Aşağıdaki karikatürlerdeki daktilo kız karakteri bu cinsiyetçi yaklaşımın gözlenebildiği örneklerdir.

Aşağıdaki karikatürün ilkinde daktilo kız olmak üzere iş başvurusunda bulunan kadın, işe “güzel olduğu söylendiği” için başvurmuştur. Burada yetenek değil fiziksel güzelliğin ön plana çıkarıldığı görülmektedir.

Karikatür 148. Karikatür, 18 Nisan 1936, S. 16, s.1

Esbabı mucibe⁴⁹⁴:

- Niçin daktilo olmak istiyorsunuz?
- Herkes güzel olduğumu söylüyor.

İkinci karikatürde ise daktilo olarak işe alınan kadın görülmektedir. Bu kez kadının yaptığı işle ilgisi yoktur, onun için fiziki görünüşü daha önemlidir. Bu yüzden daktiloyu tamir ettirmek yerine saçlarını yaptırmıştır. Kadın yine elinde

⁴⁹⁴ Esbabı mucibe: Gerekçe.

rujuyla makyaj yapmaktadır. Ayrıca iki karikatürde de işverenler erkektir. Karikatürde hiyerarşi hep belirgindir ve hatırlatılmıştır.

Karikatür 149. Karikatür, 4 Şubat 1943, S. 16, s.7

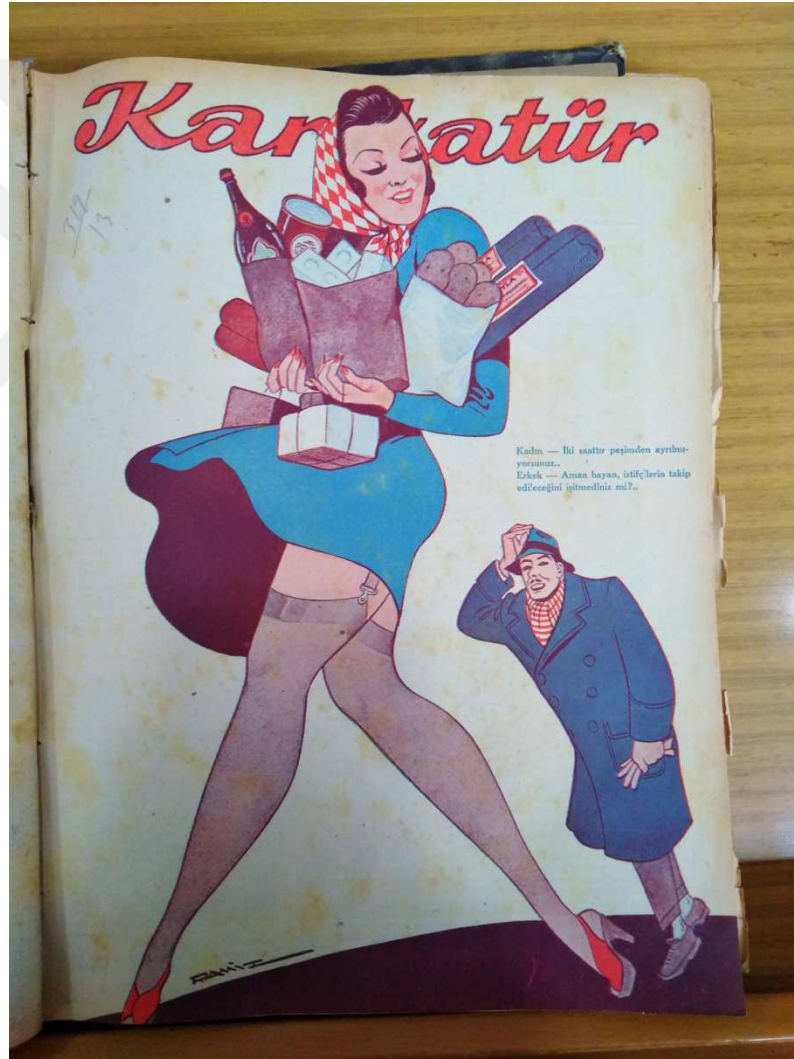
Muhasebeci - Daktilonun tamiri için beş lira masraf göndermişsiniz, müdür bey “tamir edilen nedir?” diye soruyor.

Daktilo - Saçlarım bozulmuştu, onu yaptırdım!

Savaş ekonomisi boyunca hükümetlerin en çok meşgul olduğu konu, tarihsel arka planda daha önce de belirtildiği gibi karaborsa ve istifçilik. İstifçilerin ve karaborsacıların takip edilip, yakalanarak cezalandırılması için önlemler alınmıştır. *Karikatür*, dönemin atmosferine uyacak biçimde istifçiliği yine kadın bedeni üzerinden anlatmayı tercih etmiştir. 1940’lı yıllar aynı zamanda fantezi karikatürlerin yavaş yavaş görülmeye başladığı dönemdir.

Aşağıdaki karikatürde savaş yıllarının tüm zorlu koşullarına rağmen tüketim arzusu içinde elleri alışveriş çantalarıyla dolu tasvir edilen kadın, sokakta bir erkek tarafından izlenmektedir. Erkek ise “istifçilerin takip edilmesi”nden dolayı kadını takip ettiğini söylemektedir. Zamanın ruhuna uygun “istifçilerin takibi” *Karikatür* için iyi bir mevzudur ve bunu erkek arzusuna hitap edecek biçimde karikatürize etme şansını kaçırmamıştır.

Karikatür 150. Karikatür, 5 Şubat 1942, S. 319, s.1

Kadın - İki saattir peşimden ayrılmıyorsunuz..
Erkek - Aman bayan, istifçilerin takip edileceğini iştmediniz mi?

Aşağıdaki karikatürde ise “erkek” istifleyen bir kadın görülmektedir. Kadına yönelik bu yaklaşım, “erkek avcısı”, “servet avcısı”, “para düşkünü” kadın karikatürlerinin de ilklerindendir.

Karikatür 151. Karikatür, 16 Birinci Kanun 1943, S. 416, s.1

Acaba hepsini alsam bana istifçi derler mi?

Özellikle 1940’lı yıllar, kadın görsellerinin kapakta bayram, yeni yıl, bahar, hıdrellez gönlerine denk gelen sayılarda kullanıldığı yıllardır. Özellikle savaşın sona erip savaş gündemi de ortadan kalkınca, Karikatür, erkek okuyucunun arzusuna hitap edecek böyle bir yönelime sahip olmuş, “fantezi karikatürleri” kapakları yoğun biçimde kullanılmıştır.

Kadın, bu karikatürlerde “bayram şekeri”, “hıdrellez kuzusu”dur. Yoğun cinsiyetçilikten, kadın bedeninin arzu nesnesine dönüşümü bu kapaklardan izlenebilmektedir.

Kadının “bayram şekeri” yapıldığı aşağıdaki karikatürde, bayram şekeri kadın aynı zamanda “cepten parayı çeken” olarak nitelendirilmiştir.

Karikatür 152. Karikatür, 31 Birinci Teşrin 1940, S. 253, s.1

ORUÇTAN ÇIKANLARA BAYRAM ŞEKERİ:

Şeker, parayı cepten çeker.

Aşağıdaki karikatürde ise kadın “Hıdırellez kuzusu”dur. Kucağındaki kuzuyla konuşan kadın, hem kuzunun hem de kendisinin pahalıya mal olduğunu söylemektedir. Dönemin savaş ekonomisi nedenli pahalılığı göz önüne alındığında

pahalılığın ekonomik bir yönü vardır. Ancak pahalıya mal oluş, tıpkı yukarıdaki karikatürdeki “parayı çeken şeker” gibi, kadının “savurganlığına”, “tüketim arzusuna” yapılan bir göndermedir.

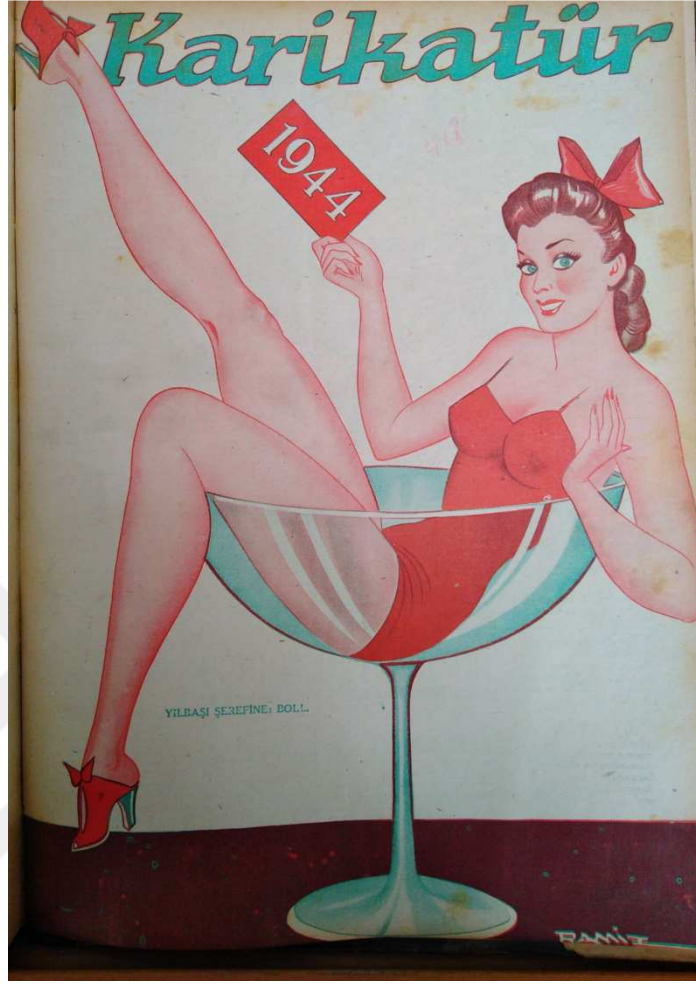

Karikatür 153. Karikatür, 7 Mayıs 1942, S. 332, s.1

HIDIRELLEZ KUZULARI:

Kız - Yavrucuğum, pahalıya mal oluyoruz diye ikimize de bakan yok..

Bir başka kapak görseli ise yılbaşı kızı olarak kadın bedenidir. 1944 yılı yılbaşı için *Karikatür*’ün kapağı kadeh içindeki yılbaşı kızıdır. Karikatürde kadın bedeni görsel bir tüketim malzemesi, erkekler için bir arzu nesnesine dönüştürülmüştür.

Karikatür 154. Karikatür, 30 Birinci Kanun 1943, S. 418, s.1

YILBAŞI ŞEREFİNE DOL!

Bu alt bölümde anlatılanlarla ilgili bizzat *Karikatür*'ün de söyleyecekleri vardır. Derginin karikatürlerinden birisinde iki kadın *Karikatür*'ün kadın karikatürlerinin gördüğü rağbetten bahsetmektedir.

Aşağıdaki karikatürde, iki kadın memleketteki sanat zevkinin yükselişinden bahsetmektedir. Yükseliş, *Karikatür* açısından satış sayısı olmalı ki, diğer kadın, karikatürlere olan rağbetten bahsetmektedir. Rağbetin kaynağı, kadının “boyanıp çıkması”, kadın bedeninin bir teşhir malzemesi, arzu nesnesi olarak takdimidir.

Karikatür 155. Karikatür, 30 İkinci Teşrin 1944, S. 466, s.7

- Memleketimizde sanat zevki belli ki çok artmış... Boyanıp çıktıkça herkesin gözü bende.
- Evet, karikatürler dehşetli rağbette!

Kadın karikatürlerinin “usta çizeri” Ramiz’in “Kadın Karikatürleri Albümü”nün dergideki tanıtım reklamı ise tüm bu bölümü özetlemektedir:

“Gazetemizin karikatüristi, sanatkâr arkadaşımız Ramiz Gökçe yaptığı kadın resim ve karikatürlerinden müteşekkil yeni ve fevkalâde nefis bir albüm neşretmiştir.

Dört renkli gayet güzel bir kapak içinde toplanmış olan resimler, kadın zarafet ve güzelliğinin numuneleri ve kadın kaptislerine ait nüktelerle dolu olarak satışa çıkmıştır. Okuyucularımıza itina ile basılmış bu güzel eseri tavsiye ederiz. Fiyatı 150 kuruştur.”

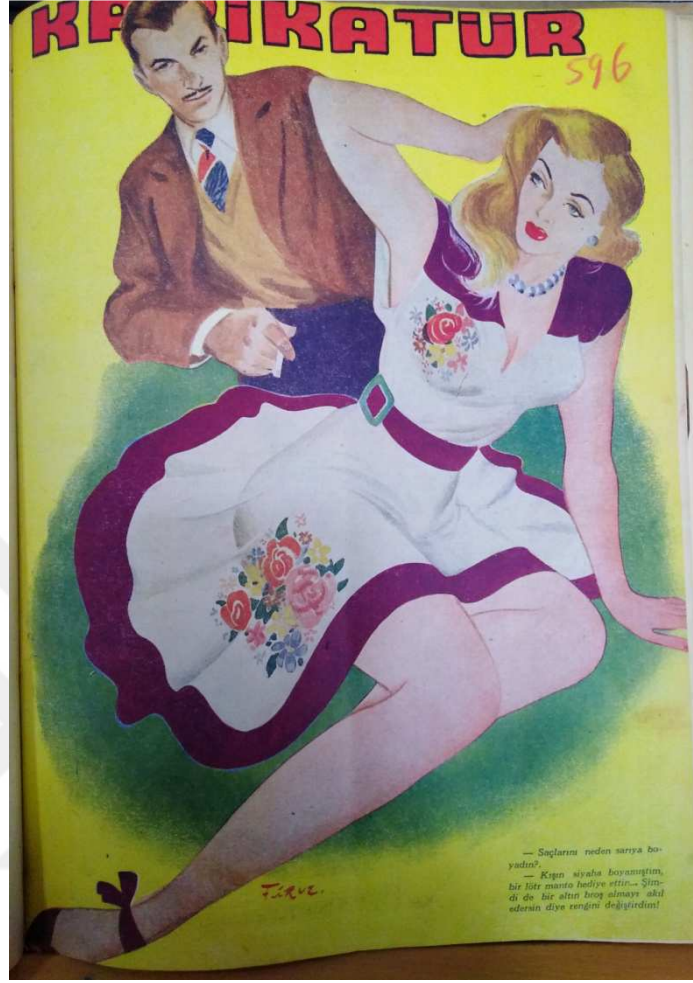

Resim 7. Karikatür, 4 İkinci Kanun 1945, S. 471, s.9

Kadınlar Albümü

Kadınlar Albümü'nün tanıtımında geçen ifadelerden de, dergideki kadın karikatürlerinin hem erkeklik kurgusundaki hem de dergi açısından “çok satar”lığı etkilemedeki kullanımı açıkça görülmektedir.

Karikatür'ün son yıllarına gelindiğinde fantezi karikatürleri neredeyse tüm kapakların değişmez konseptine dönüşmüştür. 1946 ve sonrası çok partili sistemin yanında liberal dönüşümün de oldukça hızlı yaşanmaya başladığı bir dönemdir. Tüketime yönelik bu karikatürlerin, bu dönemdeki artışı, erkekliğin kapitalist dönüşümü ile de paralellik göstermektedir. Devir artık tüketim devridir karikatürde kadın da bir tüketim nesnesidir. Hem de kendisi bir tüketim göstergesi olarak.

Karikatür 156. Karikatür, 29 Mayıs 1947, S. 471, s.9

- Saçlarını neden sarıya boyadın?

- Kışın siyaha boyamıştın, bir lötür manto hediye ettin.. Şimdi de bir altın broş almayı akıl edersin diye rengini değiştirdim!

Yukarıdaki karikatürde, tüketimin göstergesi olarak kadın ile, kendisi bir tüketim nesnesi olan kadın bedeni bir arada işlenmiştir. Saç rengine göre erkekte talepleri olan kadın bu yönüyle tüketici; kapaktaki görselliği ile de tüketim nesnesidir. Cinsiyetçilik ve arzu nesnesi olarak kadın bedeni iç içedir.

3.11. 1940'lar: Kadınlara Karşı Savaş

Bu alt başlık, bir önceki alt başlıktaki incelemeye benzemekle birlikte 1940'lı yıllarda yani "Cumhuriyet'in Buluş Çağı"nda kadına yönelik cinsiyetçiliğin dozunun oldukça artmasından ötürü ayrı bir alt başlık altında değerlendirilmiştir.

Bu dönemde kadın bedeninin sunuluş şekli, kadının değersizleştirilerek nesneleştirilmesi şeklindedir. Kadına yönelik eleştirinin dozu hırsızlığa, erkek avcılığına, yuva yıkıcılığına kadar uzanmıştır. Öte yandan, ülkede Amerikan etkisinin bir göstergesi olarak görülmeye başlanan bopstil tarz, “uygun olmayan” bir erkeklik anlamında tıpkı kadınlar gibi eleştiri konusu olmuştur. Kadının ötekileştirilmesinin yanında, onun kadar olmasa da, bopstil erkekler de, öteki erkeklik olarak karikatürlerde konu edinmiş ve erkekliğin kurgulanışında bir araç olmuştur.

Daha önce 1936-48 yılları arasının değerlendirdiği tarihsel arka planda bahsedilen “Cumhuriyet’in Buluş Çağı”nda (40’lı yıllar) kadınlara yönelik eleştiri giydiği kıyafetten, sinemada izlediği filme, şapkadan yaptığı makyaja kadar geniş bir alana yayılmıştır.

Kendini toplumun ebeveyni olarak gören 1890 doğumlu kuşağa göre kadının giydiği ipek çorap yuva yıkmakta, bir “batakhane” olan Hollywood ahlakı bozmaktadır. Bu dönemde kadınlar kocalarının ceplerini “boşaltmakta”, plaj ile sinema arasında mekik dokumakta, pul kadar kıyafet giyerek adeta çıplak gezmektedir. Kadınların yanı sıra erkeklerdeki bobstil giyim tarzı da “serserice” bulunarak yetirince erkek olmamakla eleştiri konusu yapılmıştır. Bu anlamda bu dönem, erkekliğin kadınlara karşı savaş başlattığı bir dönem olarak ayrı biçimde değerlendirilmelidir.

Bu alt bölümde erkekliğin kurgulanışı, erkeklerin toplumun “ebeveyni” olarak görülmeleri ve gençler üzerindeki paternal tahakkümleri üzerinde gerçekleşmektedir.

Şimdi, yorumlamaya pek gerek duymayan karikatürlerin art arda sıralanmasıyla “Kadınlara Karşı Savaş”ı karikatür üzerinden izlenecektir.

Bayan — 1940 serisinden lacivert çizgili, süslü, dayanıklı bir pul istiyorum..

Pulcu — Koleksiyon için mi?

Bayan — Hayır, mayo yerine kullanacağım!..

buki şimdi tayıarelerine bindikleri gibi, lākaları olmyacak. Onlar mucit ve kim-
biribirlerinin başına yıldırım yağdııyor- yager dediğimiz adamları lâboratuvar-
lar, koca şehirleri hallaç pamuk atar gi- larında yabut apartmanların fakirlere

Karikatür 157. Karikatür, 4 Temmuz 1940, S. 236, s.5

Bayan - 1940 serisinden lacivert çizgili, süslü, dayanıklı bir pul istiyorum..

Pulcu - Koleksiyon için mi?

Bayan - Hayır, mayo yerine kullanacağım!..

Bu dönemin erkeklerine göre kadınlar, pul kadar kıyafet giyerek adeta giyinmemektedirler.

Bu dönemin erkeklerine göre kadın modası bir “maskaralık”tır.

Karikatür 158. Karikatür, 28 Ağustos 1941, S. 296, s.9

MODA MASKARALIĞI:

Makyajcı kızlarımızın iç yüzleri, dış yüzleri!..

Bu dönemin erkeklerinin moda eleştirisinin bir ayağı da kadın ayakkabısı konusudur. Tahta ayakkabılar, marangozlukla ilişkilendirilerek dalga geçilmiştir. Ayakkabı tamircisi, marangozluktan anlamadığı için kadınların moda tahta ayakkabılarını tamer edememektedir. Erkeklerle göre kadınların ayakkabısı, ayakkabı değildir.

Karikatür 159. Karikatür, 4 Eylül 1941, S. 297, s.9

- Şu pabuçlarımı tamir eder misin?..
- Hayır kızım, marangozluktan hiç anlamam!

Savaş açılan bir diğer kadın giysisi ipek çoraptır. İpek çorap adeta yuva yıkmakta, ev ekonomisini tek başına sarsmaktadır.

Karikatür 160. Karikatür, 12 Mart 1942, S. 324, s.1

İPEK ÇORAPLAR MEN EDİLİYOR:
Erkek - Allah razı olsun şu kanunu çıkarandan, bu sayede et yüzü gördük.

Karikatür'e göre Lüksün en yakın arkadaşı, hamisi ise kadındır. Erkeklerle göre bütün dünyadan kovulan lüks yılanı, Türkiye'de kadınlarca himaye görmektedir. Tasarruf Haftası üzerinden kadınlara karşı savaş karikatüre bu şekilde yansımıştır.

Karikatür 161. Karikatür, 10 Birinci Kanun 1942, S. 363, s.3

TASARRUF HAFTASINA GİRERKEN:

Yoksullar - Zengin bayanlarımızı hamiyetli ve şefkatli değil zannediyorduk, bak, bütün dünyanın kovduğu şu yılanı bile onlar himaye ediyor!..

Hollywood eleştirisi de kadın üzerinde yapılmıştır. Sinema, erkeklere kadınları yozlaştırmaktadır.

Karikatür 162. Karikatür, 7 Birinci Teşrin 1943, S. 406, s.7

Hala - Ne annene benziyorsun. ne de babana, sen böyle kime benzedin bilmem..

Kız - Tabii bilmezsin, sinemaya gittiğin yok ki!..

Hollywood eleştirisinin bir benzeri de plaj üzerinden yapılmaktadır. 40'larda erkeklere göre kadınlar sinema ile plaj arasında mekik dokumaktadır.

Karikatür 163. Karikatür, 13 Eylül 1945, S. 507, s.1

KİSMET ARAYANLARA:
Allah bir kapıyı kaparsa diğerini açar.

Kadınlar bu dönemde cinayetlerin de baş nedeni olarak görülmektedir. Kadın modası, giyim kuşamı ve genel olarak kamusal alandaki varlığı, erkeklerin cinayet işlemlerine yahut cinayete kurban gitmelerine neden olmaktadır.

Karikatür 164. Karikatür, 19 Haziran 1947, S. 599, s.10

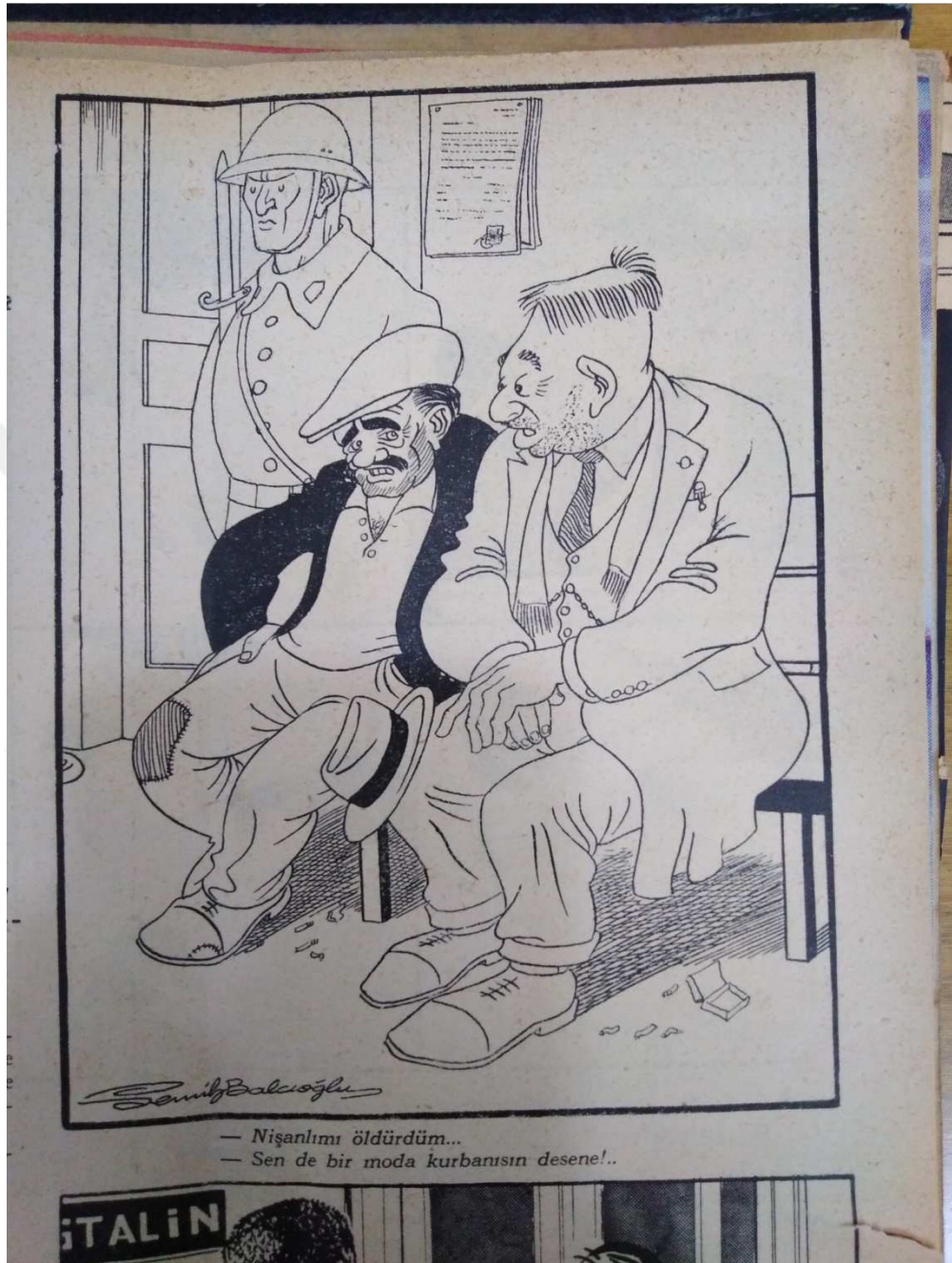
KADIN YÜZÜNDEN CİNAYETLER ARTIYOR:

- Kuzu gibi adam!.

- Amma yaptın yahu, neresi benziyor?

- Bıçak altında can verecek.. Yeni bir metres tutmuş da!.

Kadınlar yüzünden katil olan erkekler *Karikatür*'e göre “moda kurbanıdır.”

Erkekler kadınlar yüzünden katil yahut maktul olmaktadır. Ancak cana kıyan *Karikatür*'e göre kadınlardır.

Karikatür 166. Karikatür, 2 Birinci Teşrin 1947, S. 613, s.1

- Ulan bu da bizden.
- Kılığından mı anladın?
- Yok be, cana kıyışından!

Karikatür’e göre kadınlar “temizlik”te ustadır. Burada kadınların asıl yeri olarak evin işaret edilmesinin yanında, bundan çok daha fazlası vardır. Erkeklerle göre kadınlar, kocalarının ceplerini boşaltan “hırsız”lardır.

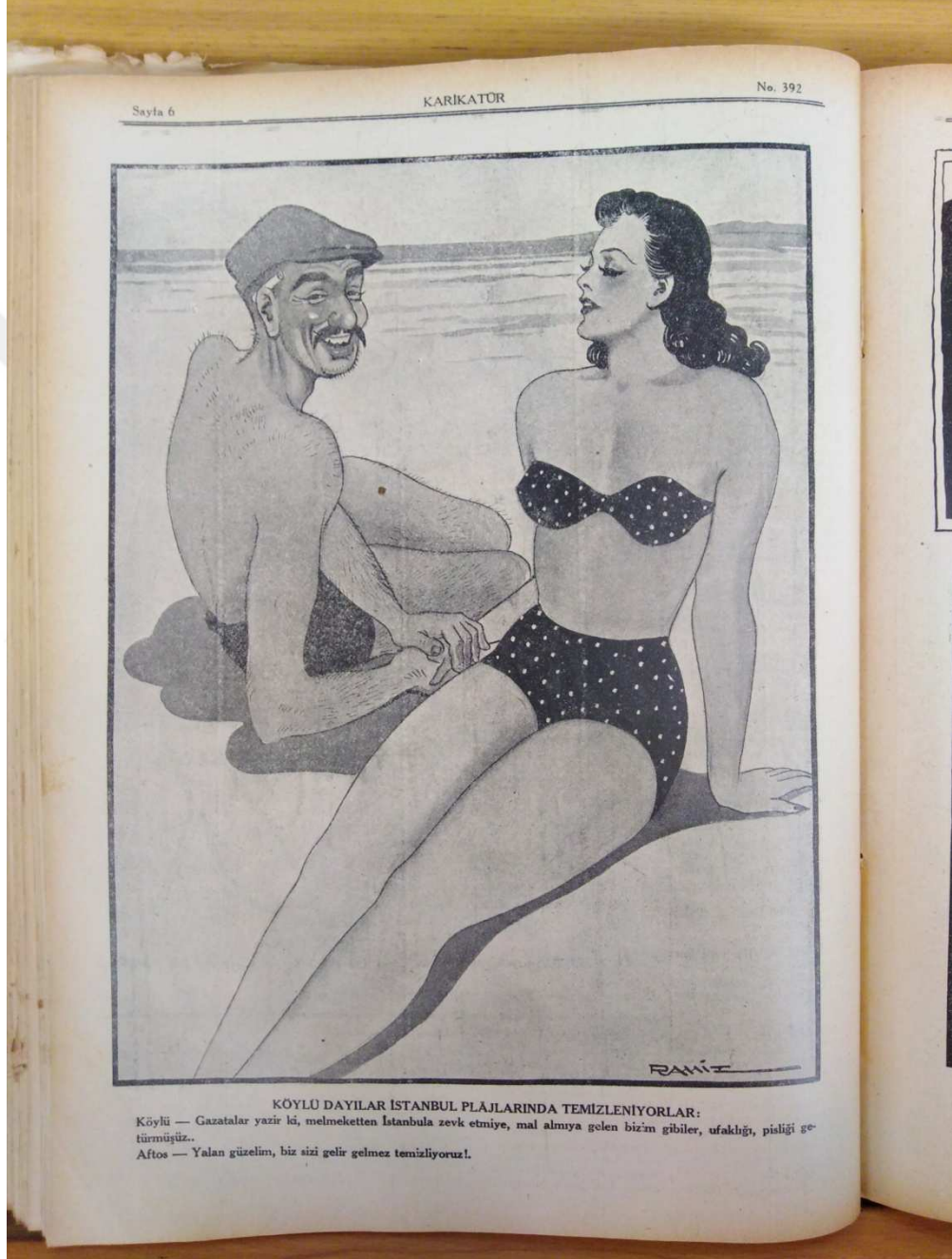

Karikatür 167. Karikatür, 28 Ağustos 1947, S. 609, s.9

Bayan sabah erkenden, kocasının elbisesini temizliyor!.

Bu temizlik yalnızca kocalara yönelik değildir. Savaş yıllarının yeni zenginlerinden Hacı Ağalar da, İstanbul'a geldiklerinde kadınlar tarafından "temizlenir"ler.

Karikatür 168. Karikatür, 1 Temmuz 1943, S. 392, s.6

KÖYLÜ DAYILAR İSTANBUL PLAHLARINDA TEMİZLENİYORLAR:
Köylü- Gazatalar yazır ki, memleketten İstanbula zevk etmeye mal almaya gelen bizim gibiler, ufaklığı, pisliği götürmüşüz.
Aftos- Yalan güzelim, biz sizi gelir gelmez temizliyoruz.

Karikatür'e göre kadınlar iyi avcıdırlar. Erkekler ve cüzdanları da en büyük avları...

Karikatür 169. Karikatür, 18 Birinci Kanun 1947, S. 625, s.6

AV VE AVCI.

Karikatür 170. Karikatür, 25 Eylül 1947, S. 613, s.1

Sonbaharda yaprak dökümü

Erkeklik kurgusu yalnızca kadına yönelik bir eleştiri dalgasıyla sınırlı değildir. Öteki erkeklik olarak bopstil erkekler de eleştiriden nasibini almıştır. Savaş sonrası iyice hissedilen Amerikan etkisi ile görülmeye başlayan bopstil giyim tarzı, erkekliğin yitimi olarak görülmüş ve bu erkeklikle mücadele edilmiştir.

Aşağıdaki karikatürde görüleceği gibi, bopstil erkek, kadınlar üzerinden eleştirilerek, eleştirinin dozu artırılmıştır. Bopstiller, kadınlara göre bile “taklit erkek”tir.

Karikatür 171. Karikatür, 19 Eylül 1940, S. 247, s.1

“BOB STİL” DELİKANLILAR ÇOĞALDI:

- Aman kardeş, bak erkeğin de taklidi çıkmış!..

Bopstil, erkekten sayılmadığı için kız bile verilmeyecek bir “erkek”tir *Karikatür*’e göre. Aşağıdaki karikatür, geleneksel erkeklik ile bobstil erkeklik arasındaki çatışmanın da bir karikatürü olarak okunabilir.

Karikatür 172. Karikatür, 16 Birinci Teşrin 1941, S. 303, s.4

- Bak oğlum, sen Bobstillikte kaldıkça sana kızımı vermem...
- Emredersiniz efendim, başka stile geçerim.

Aşağıdaki karikatür de, bu alt bölümü adeta özetlemektedir.

Kendini toplumun ebeveyni gören erkekler, kadınları ve yeteri kadar erkek görmedikleri bopstil erkekliği, erkeklik adına yargılamakta ve eleştirmektedir.

Erkekliğin kurgusu, kadınlar ve yeterince erkek olmayan “öteki” erkeklikler üzerideki iktidarla gerçekleşmektedir.

YÜKSEKTEN ATAN BOPLAR ARASINDA;
 Kadın — Aramızda seviye farkı var, sizinle görüşemem..
 Erkek — Yakında yüksek mantar pabuçlar yasak oluyormuş, o zaman görüşürüz!..

kendisine şöyle bir çeki di
 vermek, birkaç gün eğlene
 sonra da köydeki evini l
 yola koyacak tedarıkatla
 lunmak akla uygun geliyo
 İstanbulda Şirkeci otele
 den birine yerleşti. Geldiği
 terzi, kunduracı, gömleksi
 kânlarına uğrıyarak tep
 turnaga kadar kendini do
 Hani, o haide ki, uzakta
 kere bakan, Hüseyin.n
 nesi olduğunu hemen an
 O akşam, ne olur ne olmaz
 lu kaybederim korkusu ile
 şıya geçmedi. Civar siner
 dan birine gitti.

Yanında genç bir kız c
 ruyordu. Sevimli, beyaz, f
 kurdu gibi bir kız. Her d
 başlıya benz.yor, hiç sağın
 luna bakmıyordu. Hüseyin
 den:

— İstedğim gibi bir
 Şununla evlenip de bizim
 götürsem herkesin parmağ
 zında kalır.. İrz ehli olsa ş
 Nasıl edip de fikrimi şun
 sam?..

D.yordu. Hüseyin, fikri
 za açmadan, elektrikler k
 di, sinema başladı. Uzu
 aşk ve cinayet filmi gös
 yordu: Şimdi aşıklar ba
 kolkola dolaşırken, biraz
 ra, sokakta silâhlar patlıy

Hüseyin, kendisini
 kaptırmış, heyecanla olen
 lerı takip ederken ansızın
 deki sıradan bir gürültü
 aralarında bir kadın bulun
 seyirci evvelâ birbirler.ne
 ettiler, sonra yumruk vur
 geldiler...

Filim kesilmiş, elektrik
 çılmış, kavgacılar me
 çıkmıştı. İkisi de izbandı
 ıdı. Nerede ise birbirleri
 gazlıyacaktı. Hiddetle
 nememiş olacaktı ki, b
 bancya, biri bıçağa
 Kavganın sonu büsbütün
 kunc olacağı benziyordu

Karikatür 173. Karikatür, 26 İkinci Teşrin 1942, S. 361, s.9

YÜKSEKTEN ATAN BOPLAR ARASINDA:

Kadın- Aramızda seviye farkı var, sizinle görüşemem..

Erkek- Yakında yüksek mantar pabuçlar yasak oluyormuş, o zaman görüşürüz!..

3.12. Soğuk Savaş: Erkek ve Antikomünist

İkinci Dünya Savaşı'nın sona erdiği 1945 itibarıyla Türkiye, kapitalist ve sosyalist blok arasındaki Soğuk Savaş'ın cephe ülkelerinden birisi olmuş ve bu yıldan itibaren antikomünizm Türkiye siyasetinde belirleyici bir unsur olagelmıştır.

1945'e kadar Cumhuriyet rejiminin laik ve aydınlanmacı karakteri, bu yıldan itibaren değişip dönüşmeye, ekonomide devletçiliğin yerini liberal politikalar almaya, dış yardıma bağımlılık artmaya ve en belirleyici dönüşümlerden birisi olarak ABD ile ittifaklık ilişkileri başlamıştır. Tüm bu değişim ve dönüşüm sürecinin arka planında ise Soğuk Savaş ve antikomünizm yer almıştır.⁴⁹⁵

Türkiye'nin antikomünizme yönelmesinin nedeni ise Türkiye yönetici sınıfının savaş sonrası tercihini yukarıda bahsedilen ABD-Batı bloğundan yana yapmış olmasıdır. Türk siyasi hayatının erkeklerce yürütülmesi, Soğuk Savaş'ta tercih yapan yönetici sınıfın erkeklerden oluşması, antikomünizm ile erkekliğin iç içe geçtiği bir durumu ortaya çıkarmıştır. Antikomünist erkekliğin bu tercihi, sol adına her şeyin antikomünist perspektif içinde değerlendirilmesini de beraberinde getirmiştir.

Siyasal olanın tarifi, biçimi ve içeriği; siyasal söylem ve eylemin gerçekleştirildiği siyasal alanın mimarisi; siyasal alanın sınırları ve aktörlerinin belirleyeni de antikomünizm olmuştur.⁴⁹⁶

Bu çalışmanın yalnızca 1945-1948 arası dönemi Soğuk Savaş sürecine dahil olduğu için siyasetteki antikomünist dönüşümü bu yıllar arasındaki örneklerle açıklamak gerekirse özellikle CHP-DP arası mücadelede antikomünizmin söylemsel bir araç olarak kullanıldığı görülmektedir.

Savaşın sona ermesine az bir zaman kala, 19 Mart 1945'te Sovyetler Birliği, 1925'te imzalanmış ve her on yılda bir yenilenmiş olan "Türk-Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması"nın uzatılmayacağını duyurmuştur.⁴⁹⁷ 17 Temmuz 1945'teki Potsdam Konferansı'nda ise Sovyetler Birliği, Boğazlar'ın savunmasına katılmanın karşılığında Türkiye'den Kars ve Ardahan'ı talep etmiştir.⁴⁹⁸

⁴⁹⁵ Fatih Yaşlı, **Antikomünizm, Ülkücü Hareket, Türkçe: Türkiye ve Soğuk Savaş**, 3. bs., İstanbul, Yordam Kitap, 2020, s. 18.

⁴⁹⁶ Fatih Yaşlı, **Antikomünizm, Ülkücü Hareket, Türkçe: Türkiye ve Soğuk Savaş**, s. 14.

⁴⁹⁷ Feroz Ahmad-Bedia Turgay Ahmad, **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1976, s. 12.

⁴⁹⁸ Feroz Ahmad-Bedia Turgay Ahmad, **Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1976, s. 14.

Türkiye’deki antikomünist düşüncenin gelişmesinde, tek başına olmamakla birlikte, bir nedenin de Sovyetler Birliği’nin bu tavrı olduğu söylenebilir.⁴⁹⁹

29 Ocak 1947’de İçişleri Bakanı Şükrü Sökmensüer, Mareşal Fevzi Çakmak ve DP’yi solcu faaliyet yürütmekle suçlamıştır.⁵⁰⁰ Aynı yılın Ekim ayı içinde de Türk Askeri Heyeti’nin ABD ziyareti gerçekleşmiştir. Bu ziyaretin iki önemli tarafı vardır; Türkiye, Soğuk Savaş’ta yerini seçerken, ABD de Soğuk Savaş’ın cephe ülkesi olarak Türk Ordusu’na büyük önem vermektedir.⁵⁰¹

1947 sonunda Meclis’te sol eğilimlere karşı gençlik örgütü tartışmaları yapılmış, DTCF’deki solcu profesörlerin okuldan atılmalarına yönelik baskılar ve gösteriler başlamıştır.⁵⁰²

18 Mayıs 1948’de CHP Meclis grubunda yapılan görüşmelerin ardından Türk demokrasinin aşırı sağa ve sola karşı kapalı olduğuna yönelik karar alınmıştır.⁵⁰³

1945-1948 yılları arasında antikomünist düşüncenin iç ve dış siyasetteki belli başlı gelişmeler bunlardır. Bu gelişmelerle paralel olarak *Karikatür*’de de antikomünist karikatürler yayımlanmıştır. Bu karikatürler, antikomünizmin, erkekliğin kurgulanışındaki yeri anlamında fikir vermektedir.

---

⁴⁹⁹ Yaklaşık kırk yıl boyunca Dışişleri bünyesinde çalışan Mahmut Dikerdem, anlarını kaleme aldığı **Hariciye Çarkı**’nda, Sovyetler’in Boğazlar’da üs ile Kars ve Ardahan’ı talep etmesinin yalnızca dönemin Moskova büyükelçisi Selim Sarper’in, Sovyet Dışişleri Komiseri Molotov’la yaptığı ittifak görüşmesi sonrası Ankara’ya çektiği telgrafta geçtiğini, bunun dışında başka bir resmi belgenin var olmadığını belirtmektedir. Ancak bu söylem dönemin antikomünist ruhu açısından oldukça kullanışlı olmuş, Türkiye’nin Batı blokuna dahil oluşunun gerekçeleri arasında yer almıştır.

Mahmut Dikerdem, **Hariciye Çarkı**, İstanbul, Cem Yayınevi, 1989, s. 81

⁵⁰⁰ Feroz Ahmad, Bedia Turgay Ahmad, Türkiye’de **Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi: 1945-1971**, s. 29.

⁵⁰¹ Feroz Ahmad, Bedia Turgay Ahmad, Türkiye’de **Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi: 1945-1971**, s. 38-39.

⁵⁰² Feroz Ahmad, Bedia Turgay Ahmad, Türkiye’de **Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi: 1945-1971**, s. 38.

⁵⁰³ Feroz Ahmad, Bedia Turgay Ahmad, Türkiye’de **Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi: 1945-1971**, s. 42.

Karikatür 174. Karikatür, 20 Eylül 1945, S. 508, s.3

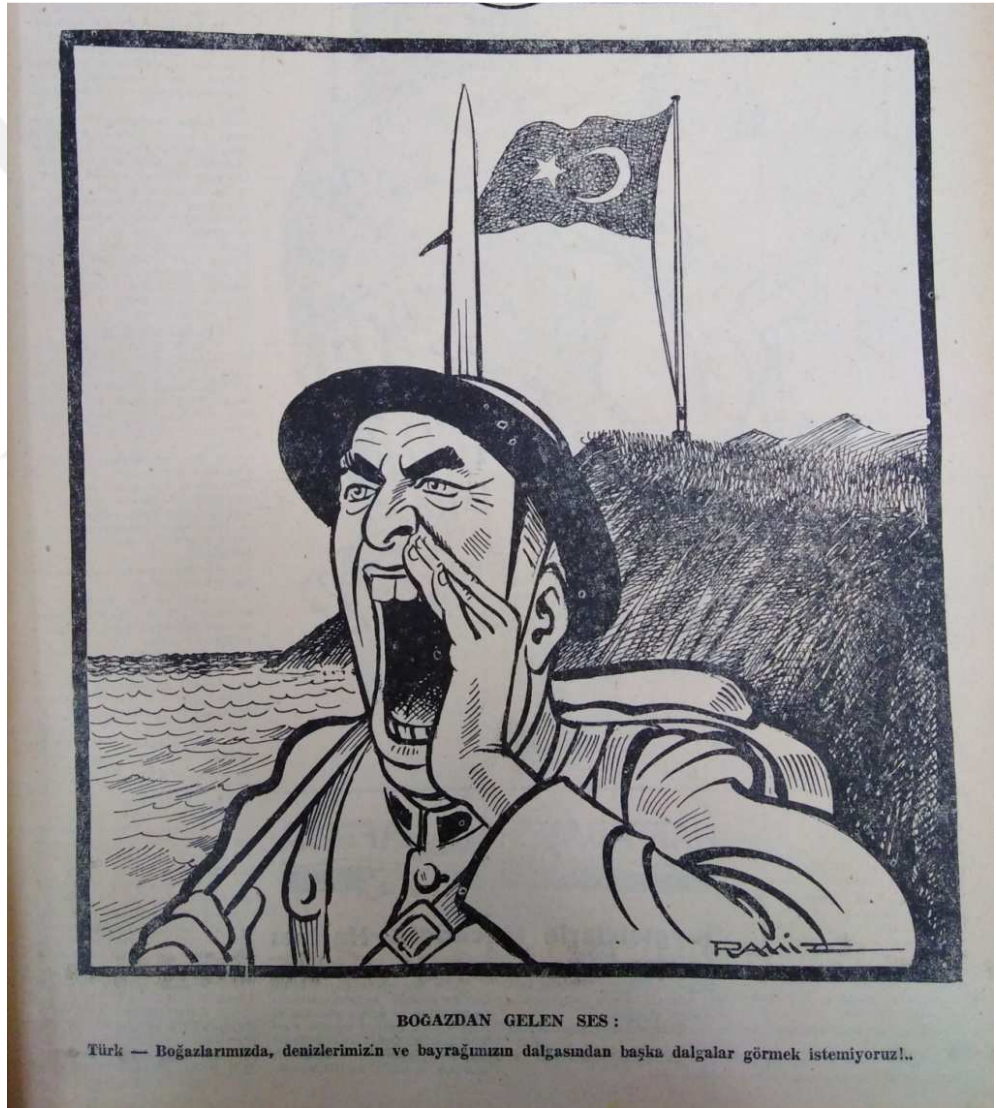
BOĞAZIMIZDA GÖZÜ OLANLARA:

- Tehlikeli bir Boğaz!..

Potsdam Konferansı'daki Sovyet talepleri üzerine iyice şiddetlenen Boğazlar meselesi karikatürde Türk ve Rus erkekleri arasındaki bir çatışma olarak karikatürize edilmiştir. Buradaki siyasi olay aynı zamanda bir erkeklik mücadelesi olarak okunabilir.

Türk Boğazları'nda gözü olan Rus erkeği ile asker olarak karikatürize edilen Türkiye/Türk erkeği arasındaki mücadelede Türk erkeği, karşısındaki Rus erkeğini korkutacak biçimde karikatürize edilmiştir.

Bir başka Boğazlar meselesi karikatüründe ise hedef yine Sovyetler Birliği siyasetidir. Karikatür, antikomünizmin nedenleri arasında sayılabilecek olan Sovyet taleplerinin Türkiye tarafından nasıl görüldüğünü, bunun antikomünist düşüncüyü güçlendirmek anlamında nasıl bir işlev gördüğü konusunda fikir vermektedir. Daha önceki alt bölümde Türkiye'nin erkek ve asker olarak karikatürize edilmesiyle birlikte düşünüldüğünde, aşağıdaki karikatürde Türkiye'nin asker olarak karikatürize edilmesinden, bu mücadelenin bir erkeklik mücadelesi olduğu okunabilmektedir.

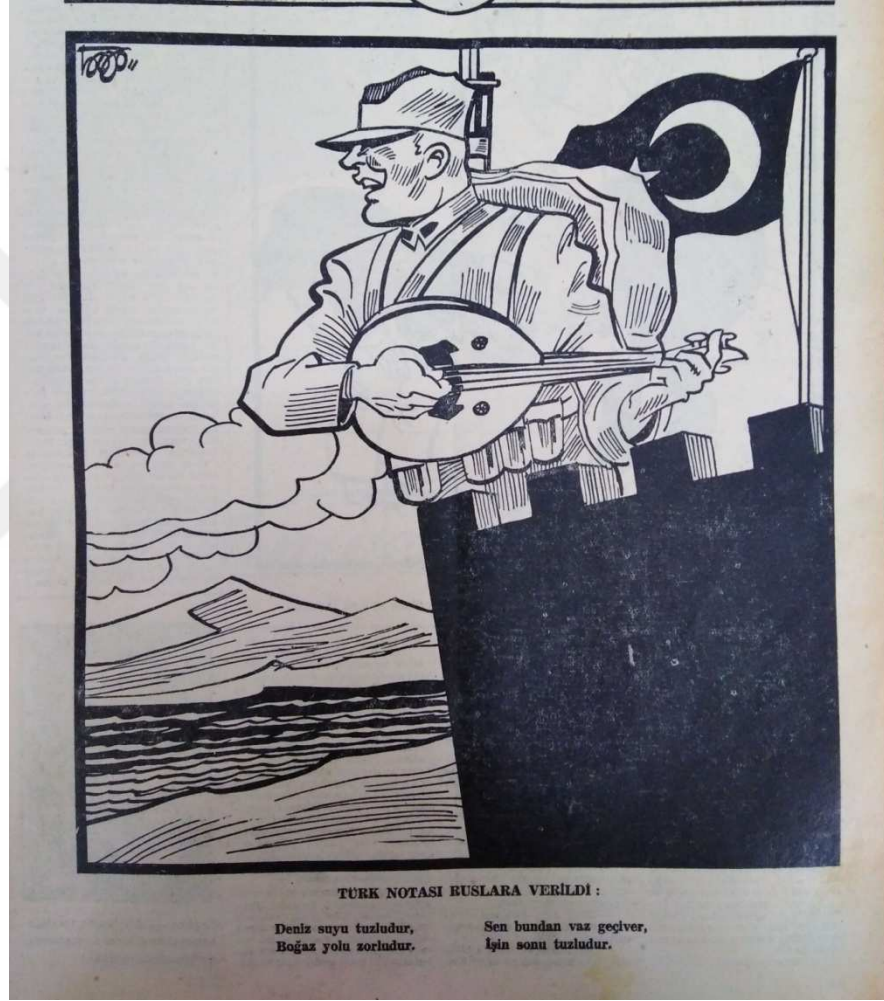
Karikatür 175. Karikatür, 8 İkinci Teşrin 1945, S. 515, s.3

BOĞAZDAN GELEN SES:

Türk - Boğazlarımızda, denizlerimizin ve bayrağımızın dalgasından başka dalgalar görmek istemiyoruz!..

Sovyet taleplerine karşı verilen Türk notasıyla ilgili aşağıdaki karikatürde de Türkiye yine Türk askeri olarak karikatürize edilmiştir.

Türkiye'nin, elinde mandolin tutan Türk askeri olarak karikatürize edildiği karikatürde Türk askeri bastırdığı notada, Sovyetler'e işin sonunun "tuzlu" olacağını tehdit ederek hatırlatmaktadır.

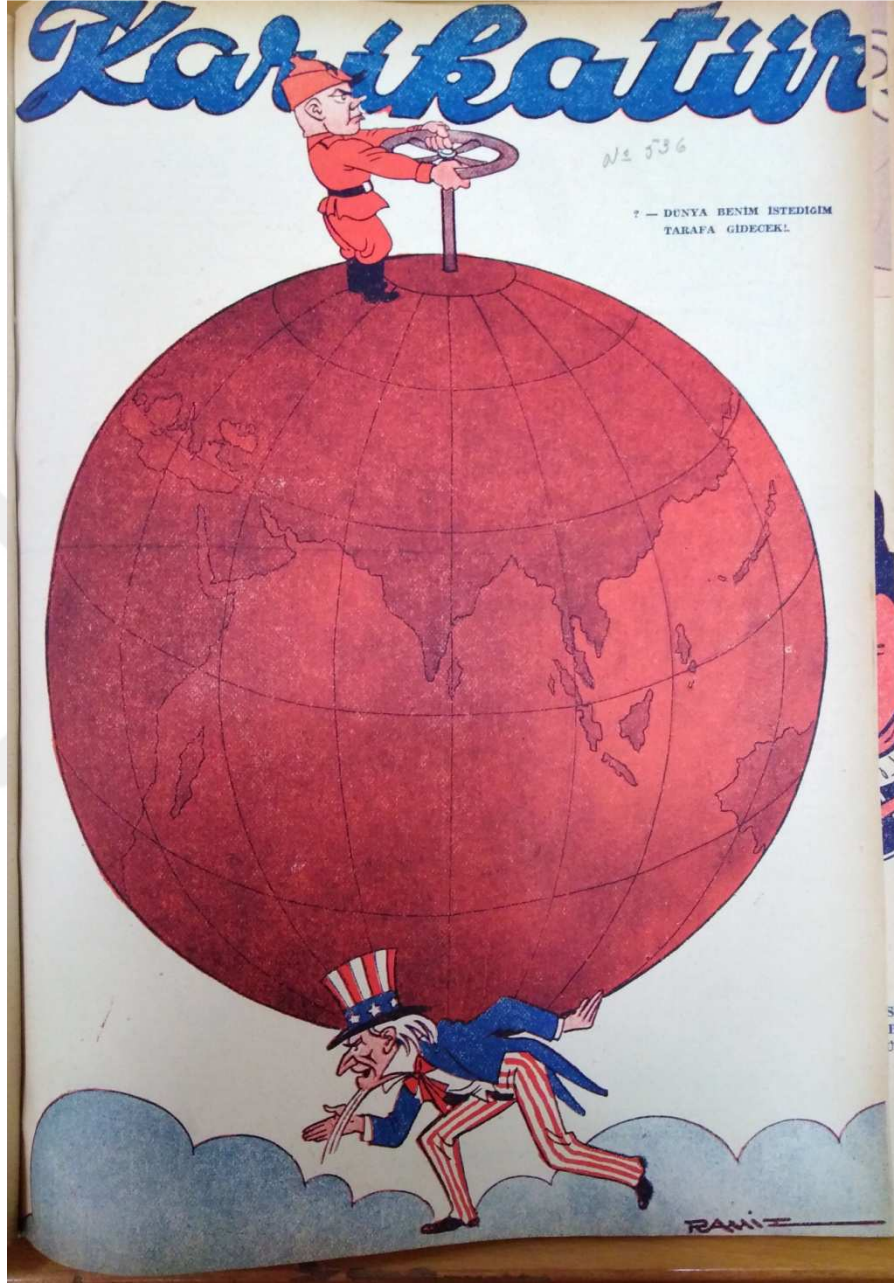
Karikatür 176. Karikatür, 29 Ağustos 1946, S. 557, s.3

TÜRK NOTASI RULARA VERİLDİ:

Deniz suyu tuzludur/ Boğaz yolu zorludur/ Sen bundan vaz geçiver,/ İşin sonu tuzludur

Aşağıdaki karikatür ise Soğuk Savaş'ın oldukça açıklayıcı bir tasviridir. İki erkek, kapitalizmin ve sosyalizmin temsilcisi olarak dünyanın kendi istedikleri yöne doğru gitmesini istemektedir. Ancak o an için kimin başarılı olacağı bilinmemektedir.

Karikatür 177. Karikatür, 4 Nisan 1946, S. 536, s.1

? - Dünya benim istediğim tarafa gidecek!.

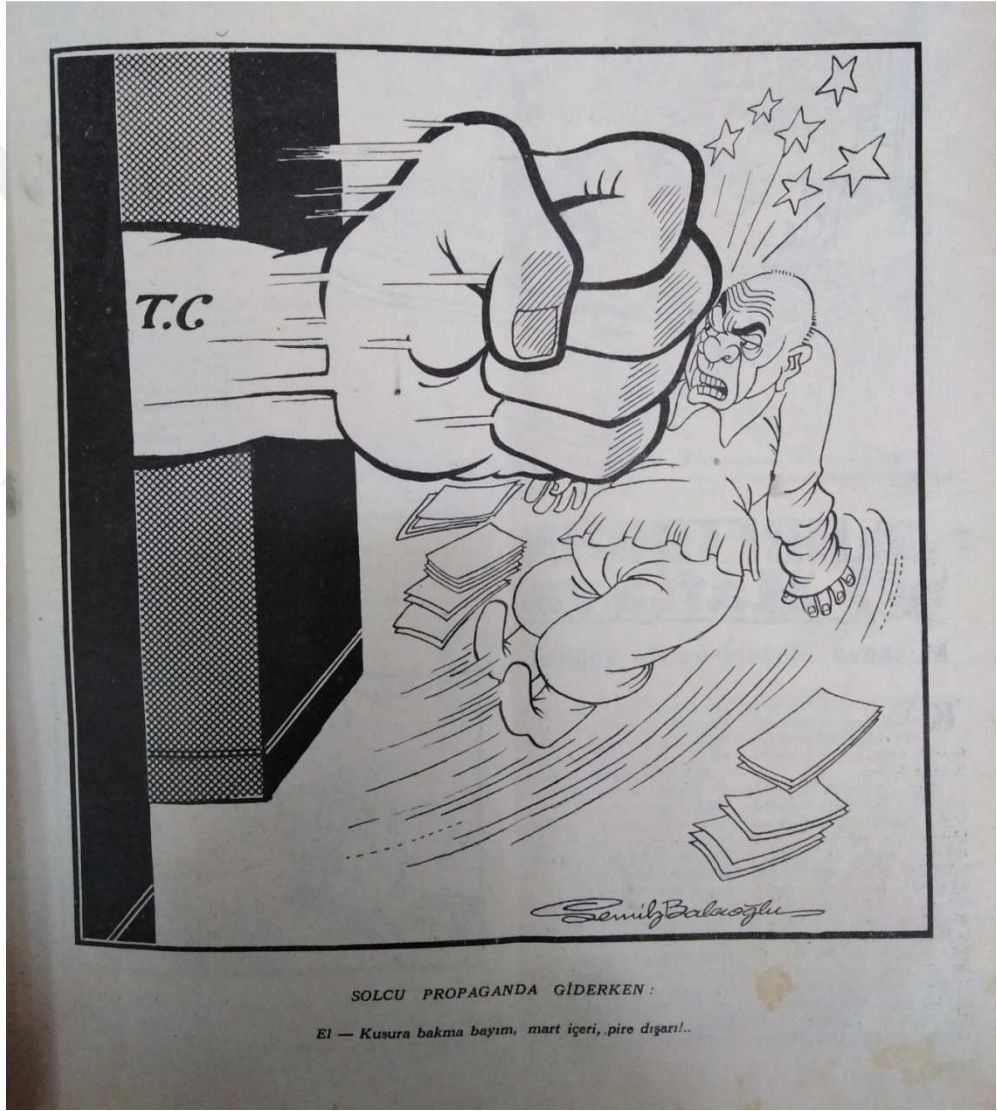
Soğuk Savaş'ta Türkiye'nin tercihini ABD/Batı Bloğundan yana yapmasının *Karikatür*'deki yansımalarından olan aşağıdaki karikatürde de "düşman çatlatan" hareket olarak ABD-Türkiye anlaşması olurken, düşman ise geri planda izleyen Sovyetler Birliği'dir. El sıkışanlar da düşman olan da erkektir ve karikatür, Batı bloğu erkekliğinin doğu bloğu erkekliği ile mücadelesinin bir göstergesidir.

Karikatür 178. Karikatür, 13 Mart 1947, S. 585, s.9
DÜŞMAN ÇATLATAN!.

Sovyetler Birliği'nin toprak talebi, antikomünizmin muhalefete karşı bir suçlama aracı olarak kullanımı ve Meclis'te alınan sol propaganda karşıtı kararların bir yansıması olan aşağıdaki karikatürde Türkiye Cumhuriyeti'nin yumruğu Sovyetler Birliği propagandasını koymaktadır. Karikatürde hem Türkiye'yi temsil eden yumruk bir erkeğe aittir hem de Sovyet propagandisti erkektir.

Karikatür 179. Karikatür, 20 Mart 1947, S. 586, s.3
SOLCU PROPAGANDA GİDERKEN:
El - Kusura bakma bayım, mart içeri, pire dışarı!.

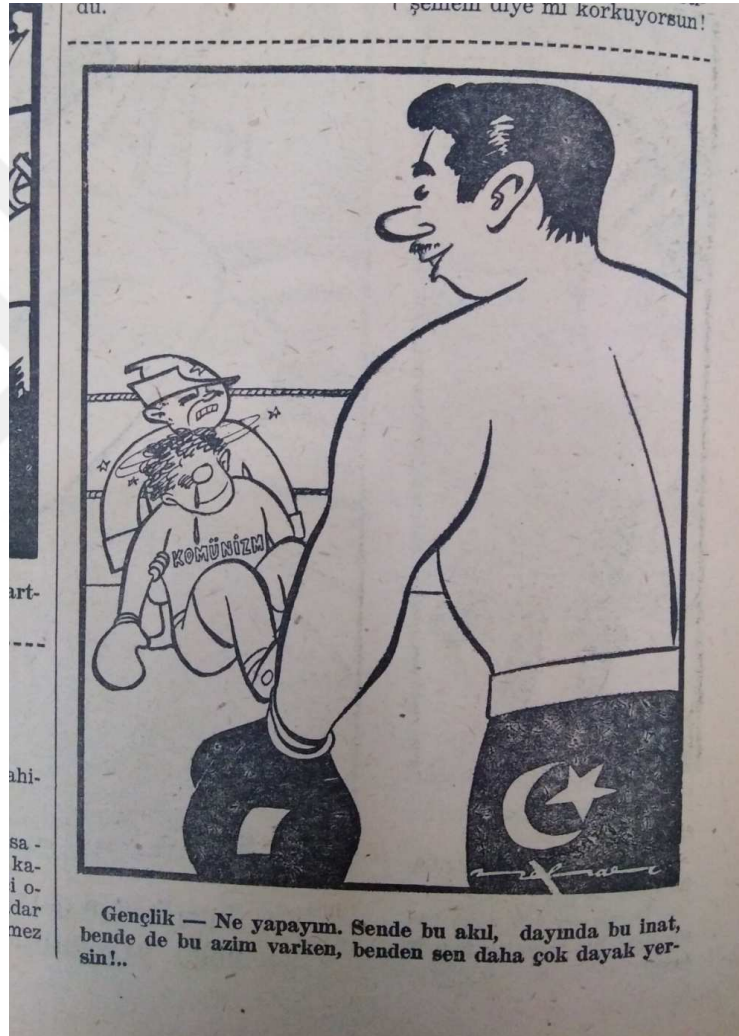
Sola karşı antikomünist söylemin önde gelen icracısı ise 1940'ların Tan Baskınında, DTCF hocalarına yönelik protesto gösterilerinde, Nihal Atsız-Sabahattin Ali Davası gibi olaylarda görülen “Türk Gençliği”dir. *Karikatür*’de de antikomünist mücadelenin temsilcisi “Türk Gençliği”dir ve de erkektir.

Aşağıdaki karikatürde “erkek” eli ile gördüğümüz “Türk Gençliği”, antikomünist söylemin önemli bir sloganı haline de gelecek olan “komünizmin başını ezmektedir.”

Karikatür 180. Karikatür, 8 İkinci Kanun 1948, S. 628, s.8
YENİ YIL TEMİZLİĞİ..

Türk Gençliği”nin erkek olduğu aşağıdaki karikatürde de bu kez Türk Gençliği ve Komünizm boks müsabakasıdır. Komünizm, Türk gençliğinden sürekli olarak dayak yemektedir ve karikatüre göre yemeye de devam edecektir. Bu yaklaşım da bir başka antikomünist içeriğe sahip olan ve antikomünist yazarlarca Mustafa Kemal Atatürk’e atfedilen “komünizmin görüldüğü yerde ezilmesi”⁵⁰⁴ söylemiyle birebir uyum içindedir.

Karikatür 181. Karikatür, 22 İkinci Kanun 1948, S. 630, s.8

Gençlik - Ne yapayım. Sende bu akıl, dayında bu inat, bende de bu azim varken, benden sen daha çok dayak yersin!..

⁵⁰⁴ “Komünizmin görüldüğü yerde ezilmesi” söylemi, antikomünist yazında çok kullanılan bir söylemdir. Antikomünistler kendi meşruiyetleri için Mustafa Kemal Atatürk ismini kullanmak istemişlerdir. Atatürk’e atfedilen “Şurası unutulmamalıdır ki, Türk âleminin en büyük düşmanı komünistliktir. Her görüldüğü yerde ezilmelidir.” sözü bir iddiadan ibarettir. Bu konuda bkz. Abdulazim Şimşek, “Komünistin Eşkâli Türkiye’de Antikomünizm (1945-1971), İstanbul, İletişim Yayınları, 2021, s. 220-223.

SONUÇ

Siyasetin erkek egemen bir alan olmasından dolayı siyasi olayları, ideolojileri ve kişileri konu edinen siyasi karikatürde de erkekliğin yansımaları görülebilmektedir. Bu düşünceden yola çıkan bu yüksek lisans tez çalışması Erken Cumhuriyet Dönemi Türk siyasi karikatüründe erkekliğin kurgulanış biçimlerini 1936-1948 yılları arasında yayımlanan *Karikatür Siyasi Mizah Dergisi* örneği üzerinden ortaya koymuştur.

Karikatür'ün 13 yıllık yayın hayatının önemli bir bölümünün (1936-1945) Tek Partili Dönem içinde, son üç yılının ise (1946-1948) Çok Partili Dönem içinde yer alıyor oluşu, erkeklik kurgusu açısından iki döneme ve dönemin dinamiklerine bakma imkânı vermiştir.

Bu iki dönemin barındırdığı siyasi dinamikler, erkeklik kurgularında da kendini göstermiştir. *Karikatür*'ün yayın hayatına başladığı 1936 yılından İkinci Dünya Savaşı'nın başladığı 1939 yılına kadar Erken Cumhuriyet'in siyasi atmosferi içinde milliyetçilik, erkeklik kurgusunda ön planda olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı'nın cereyan ettiği 1939-45 yılları arasında ise milliyetçilikle birlikte militarizm doğal olarak erkeklik kurgusunda belirleyici olmuştur. Karikatürlerdeki erkeklik kurgusunda iktidar, toplumsal cinsiyet düzeni ve eril tahakküm her iki dönemde de temel belirleyen olurken, İkinci Dünya Savaşı gündeminin yoğun olduğu 1936-1945 arasında erkeklik kurgusu uluslararası ilişkiler, uluslararası siyaset, savaş, barış, militarizm, oryantalizm ve milliyetçilik gibi alanlar üzerinden de gelişmiştir.

Savaş sonrası dönemde ise politik alanda Soğuk Savaş ve antikomünizmin, ekonomik alanda liberalizmin, kültürel alanda Amerikancılaşmanın etkisi, erkeklik kurgusunda da belirleyici olmuştur. Çok Partili Siyasi Hayata geçilmesi, ABD ile ilişkilerin getirdiği siyasi, askeri ve ekonomik dönüşümler, Soğuk Savaş ve antikomünizm bu yıllardaki hızlı dönüşümü karikatürdeki erkeklik kurgusuna yansıyan ana konular olmuştur.

Cinsiyetçi içeriği ile fantezi karikatürleri de erkekliğin kurgulanışındaki önemli yerini savaş sonrası dönem daha yoğun olmak üzere her dönem göstermiştir.

Çalışmada karikatürde erkekliğin kurgulanışı on iki başlık altında ortaya konulmuştur. Bunlar sırasıyla “Siyasetin ve Siyasi Kavramların Cinsiyeti”, “Harbin ve Sulhun Cinsiyeti”, “Uluslararası İlişkilerin Cinsiyeti”, “Oryantalist Erkek Özne: ‘Doğu Kadındır, Kadın Doğu’dur’”, “Türk Dış Politikasının Cinsiyeti”, “Asker Türkiye-Erkek Türkiye: Çanakkale’den Çelikkale’ye”, “Ereto-Militarizasyon”, “Türk Siyasetinin Erkekleri, Erkeklerin Siyaseti”, “Siyasi Aşağılama Aracı Olarak Kadınlaştırma”, “Cinsiyetçilikten Arzu Nesnesine Erkek İktidarının Göstergesi Kadın”, “1940’lar: Kadınlara Karşı Savaş” ve “Soğuk Savaş: Erkek ve Antikomünist”tir.

İlk başlıkta yapılan karikatür değerlendirmelerinde siyasetin ve siyasi kavramların cinsiyetleri üzerinden ilerlenmiş ve siyasetin erkek, siyasi olanın kapsadığı siyasi kavramların ise kadın olarak karikatürize edildiği görülmüştür. Bu cinsiyetlendirmenin temelinde ise Toplumsal Cinsiyet Düzeni’nde görülen kadınlara ve erkeklere yüklenmiş toplumsal cinsiyet kalıpları bulunmaktadır. Karikatürlerde devlet ve siyaset erkek faaliyeti olarak ortaya çıkarken, eril siyasette kadın, eril siyasetin “sembolik aracı” olarak görülmüştür. Karikatürlerde siyasetin öznesi erkek iken, nesneleri ise kadınlar olmuştur. Siyaset erkekte somutlaşırken, siyasi kavramlar kadınla soyutlaştırılmıştır.

İkinci başlıkta yapılan karikatür değerlendirmelerinde savaşın ve barışın farklı cinsiyette karikatürize edildikleri görülmüştür. Özne-nesne, ruh-madde, akıl-duygu, etken-edilgen, güçlü-zayıf, kamu-özel gibi erkek deneyimini merkeze alan ve kadınları da “karşıtı” olarak kodlayan ikili zıtlıklar savaş ve barış söz konusu olduğunda savaşın erkek, barışın ise kadın olarak karikatürize edilmesiyle kendini göstermiştir. Sulh Kızı ve Harp Erkeği karikatürlerde çoğunlukla birlikte çizilerek, var olan ikili karşıtlık erkek hegemonyası canlı tutacak biçimde ortaya konulmuştur.

Üçüncü başlıkta yapılan değerlendirmelerde uluslararası ilişkilerin cinsiyetine bakılmış ve karikatürde “özel olan” gibi “uluslararası olan”ın da politik olduğu görülmüştür. Uluslararası gelişmeler karikatür üzerinden izlendiğinde ülkelerin hangi

cinsiyet ile karikatürize edildiklerinin bir tercih meselesi olduğu, bu tercihte belirleyici olanın da iktidar ve güç ilişkileri olduğu, iktidar ve gücün de erkekte temsil edildiği görülmüştür. Ülkeler, savaşta kazanmalarına yahut kaybetmelerine, yenmelerine yahut yenilmelerine, savaşmalarına yahut anlaşmalarına göre erkek ve kadın olarak karikatürize edilmişlerdir.

Dördüncü başlıkta yapılan değerlendirme oryantalizm üzerindedir. Karikatürlerdeki oryantalist bakış açısının, erkek gözüne ait olduğu görülmüştür. Doğu'yu anlamakla Doğulu kadını anlamının aynılaştırıldığı oryantalist söylemin karikatürlerdeki karşılığının kadın bedeninin erkek gözü ve kurgusu için kullanımı şeklinde olduğu görülmüştür. İşgal edilen/fethedilen Kuzey Afrika (Doğu) ülkeleri kadın olarak karikatürize edilmiştir.

Montrö Boğazlar Sözleşmesi, Hatay meselesi ve İkinci Dünya Savaşı'nda yürütülen "Tarafsızlık Politikası"yla Türk Dış Politikasının Cinsiyeti beşinci başlıkta incelenmiştir. Montrö'de siyasi başarı erkekliğe yüklenirken, bu, kadın üzerinden gerçekleştirilmiştir. Vatan toprağının kadın bedeni ile karikatürize edilmesi, Fransa/Suriye ile yaşanan krizin erkeklikler arasındaki mücadele olarak ortaya konulması da erkeklik kurgusunun dış politika karikatürlerindeki yansımaları olmuştur.

Altıncı başlık olan "Asker Türkiye-Erkek Türkiye'de, erkek bedeninin erkekliğin kurgusunda bir gösteren olarak ortaya çıktığı görülmüştür. Vatan toprağı kadın olarak karikatürize edilerek korunması ve savunulması gereken edilgenliği öne çıkarılırken, asker ve erkek bedeniyle karikatürize edilen Türkiye'nin etkin ve güçlü oluşu vurgulanmıştır.

Erotize edilmiş bir çeşit militarizmin incelendiği yedinci bölümde kadın bedeni üzerinden tanımlanan ve direkt olarak erkek iktidarına işaret eden "kadın vatan" kavramıyla erotikleştirilen vatan sevgisine benzer biçimde, erotize edilmiş ve yine erkek iktidarına gönderme yapan bir çeşit militarizmin varlığı görülmüştür. Özellikle İkinci Dünya Savaşı boyunca yayımlanan karikatürlerde, erotizmle iç içe geçirilmiş bir kateksis olarak ere-to-militarizasyon izlenmiştir.

Sekizinci başlık iç siyasete, buradaki erkeklere ve erkekler arasındaki iktidar ilişkilerine odaklanmıştır. Erkeklerin devletin başında ve iktidarın dümeninde oldukları görülmüştür. İsyancı, vurguncu ve Hacıağa, hegemonik erkeklik karşısında marjinal erkeklikler olarak karikatürize edilmiştir. Tek Partili dönemden çok partili döneme geçiş Tek Parti erkekliği ile Çok Parti erkekliği arasındaki erkeklik mücadelesi olarak ortaya konulacak bizimde karikatürize edilmiştir. İktidar ve muhalefete yakın basın ise erkeklik kurgusunun işbirlikçi erkekleri olarak karikatürize edilmişlerdir.

Erkeklik, bir dışlama pratiği olmasından ötürü, karikatürde siyasi dışlama kadın bedeni üzerinden, kadınlaştırma yoluyla gerçekleştirilmiştir. Dokuzuncu başlıktaki karikatürler, kadın bedeninin rakip partiye karşı bir aşağılama aracı olarak kullanıldığını ortaya koymuştur.

Onuncu başlık cinsiyetçilik ve arzu nesnesi olarak kadın bedeninin erkeklik kurgusundaki yerine odaklanmıştır. Erkekliğin karikatürde cinsiyetçilikle kurgulanması, “biz ve öteki”nin yaratılması ile gerçekleştirilmiştir. Öteki kurgusu ile ortaya konulan hiyerarşi ve iktidar yapısı ise kadın bedenini fantezi karikatürleri üzerinden bir arzu nesnesine dönüştürmüştür.

On birinci bölüm özel bir döneme, 1940’ların kadınlara karşı savaşına odaklanmıştır. Bu dönemde kadınlar, 1930’lara göre daha yoğun biçimde değersizleştirilmiş ve nesneleştirilmiştir. Kadına yönelik eleştiri hırsızlıktan, erkek avcılığına ve yuva yıkıcılığa kadar geniş bir yelpazede gerçekleşmiştir. Bunun yanı sıra Amerikan etkisinin bir göstergesi olarak görülmeye başlanan bopstil tarzı giyinen erkekler, yeterince erkek bulunmamalarından ötürü tıpkı kadınlar gibi eleştiri konusu edilmişlerdir. Karikatürdeki bopstil erkekler de, öteki erkekler olarak erkekliğin kurgulanışında bir araç olarak kullanılmışlardır.

On ikinci ve son bölümde ise Soğuk Savaş’ın erkek ve antikomünist kimliğine odaklanılmıştır. Türkiye yönetici sınıfının savaş sonrası tercihini ABD-Batı Bloğundan yana yapmış olması ve bu sınıfın erkeklerden oluşması, antikomünizm ile erkekliği Soğuk Savaş boyunca iç içe geçirmiştir. Bu gelişmelerle

paralel olarak *Karikatür*'de de antikomünist karikatürler, erkeklerle ilişkilendirilerek yayımlanmıştır.

Karikatür'ün 1936 yılında yayın hayatına başlamasından önceki süreçte de karikatürlerde erkekliğin izlerini görmek mümkündür. Çalışmanın ikinci bölümünde, Tanzimat, Meşrutiyet ve Milli Mücadele dönemi karikatürlerine yer verilmiş ve bu karikatürlerde eril tahakkümün varlığı ortaya konulmuştur. Bu geçmişte, *Karikatür*'de yayımlanan karikatürler de eklenince, görülmektedir ki karikatürün erkeklik belleği yaratılmasında ve bunun aktarımında önemli bir yeri olmaktadır.

Erkekliğe karikatür üzerinden yaklaşan çalışmaların dikkat çeken azlığından da yola çıkan bu çalışma, kendini, bu konudaki çalışmaların artması ve başka yayınlar üzerinden devam etmesine yönelik bir çaba olarak da görmektedir.

KAYNAKÇA

- Akyüz, Selin: “Erken Cumhuriyet Dönemi Erkeklik Kurgusu: Akbaba Dergisi Üzerinden Karikatür İncelemesi”, **Toplumsal Cinsiyet ve Medya Temsilleri** içinde, Der.: Şahinde Yavuz, 4. bs., İstanbul, Heyamola Yayınları, 2019, s. 166-196.
- Akyüz, Selin: **Erken Cumhuriyet Döneminde Erkek İmgesinin Kurgulanışı: Akbaba Dergisi Örneğinden Bir Karikatür İncelemesi**, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2005.
- Alkan, Ayten ve Çakır, Serpil: “Osmanlı İmparatorluğu’ndan Modern Türkiye’ye Cinsiyet Rejimi: Süreklilik ve Kırımlar”, **1920’den Günümüze Türkiye’de Toplumsal Yapı ve Değişim** içinde, Der.: Faruk Alpkaya ve Bülent Duru, Ankara, Phoenix Kitabevi, 2012.
- Altınay, Ayşe Gül (Der.): **Vatan, Millet, Kadınlar**, 5. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2013.
- Altınay, Ayşe Gül ve Bora, Tanıl: “Ordu, Militarizm ve Milliyetçilik”, **Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 4: Milliyetçilik** içinde, Ed.: Tanıl Bora, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s. 140-154.
- Anderson, Benedict: **Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması**, Çev.: İskender Savaşır, 2. bs., İstanbul, Metis Yayınları, 1995.
- Arıboğan, Deniz Ülke: **Kabilelerden Küreselleşmeye Uluslararası İlişkiler Düşüncesi**, İstanbul, Sarmal Yayınevi, 1998.
- Arık, Efe: “Erkeklik Çalışmaları”, **Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları** içinde, Haz.: Feryal Saygılıgil, 2. bs., Ankara, Dipnot Yayınları, 2020, s. 229-246.
- Armaoğlu, Fahir: **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi: 1914-1980**, 4. bs., Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1987.
- Ataöv, Türkkaya: **2. Dünya Savaşı**, İleri Yayınları, İstanbul, 2008.
- Atay, Falih Rıfkı: **Babanız Atatürk**, 2. bs., İstanbul, Doğan Kardeş Matbaacılık, 1966.

- Aydemir, Şevket Süreyya: **Tek Adam**, 3 c., İstanbul, Remzi Kitabevi, C:III., t.y.
- Aydemir, Şevket Süreyya: “Derebeyi ve Dersim”, **Kadro**, S.6, 1932, s. 41-45.
- Aytürk, İlker: “Post-Post-Kemalizm: Yeni Bir Paradigmayı Beklerken”, **Birikim**, S. 319, 2015, s. 34-47.
- Balcıoğlu, Semih: **Cumhuriyet Dönemi Türk Karikatürü**, 4. bs., Ankara, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1983.
- Bali, Rıfat N.: **Cumhuriyet Yıllarında Türkiye Yahudileri: Bir Türkleştirme Serüveni [1923-1945]**, 3. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2000.
- Beauvoir, Simone de: **İkinci Cinsiyet**, Çev.: Gülnur Acar Savran, İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları, 2019.
- Beauvoir, Simone de: **Kadın: Genç Kızlık Çağı**, Çev.: Bertan Onaran, 3 c., 7. bs., İstanbul, Payel Yayınları, 1993, C:II, s. 17.
- Belge, Murat: “Karikatürün Serüveni”, **Karikatürkiye: Karikatürlerle Cumhuriyet Tarihi (1923-2008) Tek Partiden Çok Partiye ve 27 Mayıs Darbesine** içinde, Haz.: Turgut Çeviker, 3 c., İstanbul, NTV Yayınları, C.I, 2013, s. 31-45.
- Belge, Murat: **Militarist Modernleşme: Almanya, Japonya, Türkiye**, 2. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2012.
- Berger, John: **Görme Biçimleri**, Çev.: Yurdanur Salman, 6. bs., İstanbul, Metis Yayınları, 1995.
- Berktaş, Fatmagül: **Tek Tanrılı Dinler Karşısında Kadın**, 4. bs., İstanbul, Metis Yayınları, 2012.
- Bhasin, Kamla: **Ataerkil Sistem “Erkeklerin Dünyasında Yaşamak”**, Çev.: Ayşe Coşkun, 2. bs., İstanbul, Kadınlarla Dayanışma Vakfı Yayınları, 2014.
- Bila, Hikmet: **Sosyal Demokrat Süreç İçinde CHP ve Sonrası**, 2. bs., İstanbul, Milliyet Yayınları, 1987..
- Boratav, Korkut: **Türkiye İktisat Tarihi: 1908-2005**, 10. bs., Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2006.

- Bourdieu, Pierre: **Eril Tahakküm**, Çev.: Bediz Yılmaz, 2. bs., İstanbul, Bağlam Yayınları, 2015.
- Bozok, Mehmet: “Erkeklik İncelemeleri Alanındaki Başlıca Kuram ve Yaklaşımların Sosyalist Feminist Bir Eleştirisine Doğru”, **Ulusal Sosyoloji Kongresi Bildiri Kitabı**, Adnan Menderes Üniversitesi-Aydın, 2009, s. 430-445.
- Bozok, Mehmet: “Feminizmin Erkekler Cephesindeki Yankısı: Erkekler ve Erkeklik Üzerine Eleştirel İncelemeler”, **Cogito**, sayı 58, 2009, s.269-284.
- Bozok, Mehmet: “Raewyn Connel ve Erkeklik Çalışmalarının Köşe Taşı olarak Erkeklikler”, **ViraVerita E-Dergi: Disiplinlerarası Karşılaşmalar**, S. 9, 2019, s. 199-205.
- Cantek, Levent ve Gönenç, Levent: Muhalefet **Defteri Türkiye’de Mizah Dergileri ve Karikatür**, 2. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2017.
- Cantek, Levent: **Cumhuriyet’in Buluş Çağı: Gündelik Yaşama Dair Tartışmalar (1945-1950)**, 2. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2013.
- Caporal, Bernard: **Kemalizm Sonrasında Türk Kadını**, Çev. Dr. Ercan Eyüboğlu, 3 c., İstanbul, Cumhuriyet, C:III, 2000.
- Chatterjee, Partha: **Milliyetçi Düşünce ve Sömürge Dünyası**, Çev.: Sami Oğuz, İstanbul, İletişim Yayınları, 1996.
- Chatterjee, Partha: “Kadın Sorununa Milliyetçi Çözüm”, Çev.: Evrem Tilki, **Vatan, Millet, Kadınlar** içinde, Der.: Ayşe Gül Altınay, 5. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2013, s. 103-125.
- Connell, R. W. ve Messerschmidt, James W.: “Hegemonic Masculinity: Rethinking The Concept”, **Gender ve Society**, sayı 19, 2005, s. 829–859. Çevrimiçi: <https://www.jstor.org/>
- Connell, R.W.: **Erkeklikler**, Çev.: Nagihan Konukcu, Ankara, Phoenix Yayınevi, 2019.
- Connell, R.W.: **Toplumsal Cinsiyet ve İktidar**, Çev.: Cem Soydemir, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1998.
- C.H.P. Nizamnamesi: Beşinci Büyük Kurultayın 1 Haziran 1939 tarihindeki toplantısında kabul edilmiştir, Ankara, Ulus Basımevi, 1939.

- Çakır, Serpil: “Feminist Tarih Yazımı: Tarihin Kadınlar İçin, Kadınlar Tarafından Yeniden İnşası”, **21. Yüzyıla Girerken Türkiye’de Feminist Çalışmalar, Prof. Dr. Nermin Abadan Unat’a Armağan** içinde, Der.: Serpil Sancar, 2 c., İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları, 2011, C.I, s. 505-533.
- Çakır, Serpil: “Feminizm Ataerkil İktidarın Eleştirisi”, **19. Yüzyıldan 20. Yüzyıla Modern Siyasal İdeolojiler**, Der.: H. Birsen Örs, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2007, s. 413-474.
- Çakır, Serpil: “Kadın Araştırmaları Bilimde Neleri, Nasıl Sorguluyor, Neleri Değiştirmek İstiyor?”, **İnsan, Toplum, Bilim**, Der.: Kuvvet Lordoğlu, İstanbul, Kavram Yayınları, 1996, s. 305-316.
- Çakır, Serpil: **Erkek Kulübünde Siyaset**, İstanbul, Sel Yayıncılık, 2019.
- Çakır, Serpil: **Osmanlı Kadın Hareketi**, 5. bs., İstanbul, Metis Yayınları, 2016.
- Çalışlar, İzzettin ve Tufan, Mesut Yaşar: **Yüz Yıl Sonra Savaşın Çizgiler: Karikatür ve Kartpostallarla Birinci Dünya Savaşı**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.
- Çeviker, Turgut: **Karikatür Üzerine Yazılar**, İstanbul, İris Yayıncılık, 1997.
- Davaz, Aslı: **Eşitsiz Kız Kardeşlik Uluslararası ve Ortadoğu Kadın Hareketleri, 1935 Kongresi ve Türk Kadın Birliği**, İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları, 2014.
- Delphy, Christine: “Patriyarka”, **Eleştirel Feminizm Sözlüğü** içinde, Yay. Haz.: Helena Hırata, Françoise Laborie, Hélène Doaré, vd., Çev: Gülnur Acar-Savran, Ankara, Dipnot Yayınları, 2015, s. 245-251.
- Delphy, Christine: **Baş Düşman - Patriyarkanın Ekonomi Politikası**, Çev.: Hale Öz, vd., İstanbul, Saf Yayıncılık, 1999.
- Demetriou, Demetrakis Z.: “Connell’s Concept of Hegemonic Masculinity: A Critique”, **Theory and Society**, sayı 30, 2001, s. 337-361. Çevrimiçi: <https://www.jstor.org/>

- Deringil, Selim: “Hasta Adam’ın Dinç Evlatları”, **Toplumsal Tarih**, S. 121, İstanbul, 2004.
- Dikerdem, Mahmut: **Hariciye Çarkı**, İstanbul, Cem Yayınevi, 1989.
- Doğan, Emre: **Erkeklik, Milliyetçilik ve Militarizm**, İstanbul, Urzeni Yayınevi, 2020.
- Donaldson, Mike: “What is Hegemonic Masculinity?”, **Theory and Society**, sayı 22, 1993, s. 643-657. Çevrimiçi: <https://www.jstor.org/>
- Donovan, Josephine: **Feminist Teori**, Çev.: Aksu Bora, vd., İstanbul, İletişim Yayınları, 1997.
- Durakbaşı, Ayşe: “Cumhuriyet Döneminde Kemalist Kadın Kimliğinin Oluşumu”, **Tarih ve Topum**, S. 51, İstanbul, Mart 1998.
- Durakbaşı, Ayşe: “Türk Modernleşmesinin Kamusal Alanı ve ‘Kadın Yurttaş’”, **Birkaç Arpa Boyu... 21. yy’a Girerken Türkiye’de Feminist Çalışmalar** içinde, Der.: Serpil Sancar, 2 c., İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları, 2011, C.I, s. 461-474.
- Durakbaşı, Ayşe: **Halide Edib Türk Modernleşmesi ve Feminizm**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2000.
- Enloe, Cynthia: “Feminizm, Milliyetçilik ve Militarizm”, Çev.: Ayşe Gül Altınay, Tansel Güney, **Vatan, Millet, Kadınlar** içinde, Der.: Ayşe Gül Altınay, 5. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2013, s. 203-226.
- Enloe, Cynthia: **Manevralar: Kadın Yaşamının Militarize Edilmesine Yönelik Uluslararası Politikalar**, Çev.: Serpil Çağlayan, İstanbul, İletişim Yayınları, 2006.
- Enloe, Cynthia: **Muzlar, Plajlar ve Askerî Üsler; Feminist Bakış Açısından Uluslararası Siyaset**, Çev.: Berna Kurt, Ece Aydın, İstanbul, Çitlembik Yayınları, 2003.
- Erdem Özgür (Haz.): **Kadro**, Tıpkıbasım, İstanbul, İleri Yayınları, 2011.
- Eroğul, Cem: **Anatüze Giriş**, 6. bs., Ankara, İmaj Yayıncılık, 2000.
- Eroğul, Cem: **Devlet Nedir?**, 2. bs., İstanbul, Yordam Kitap, 2017.

- Fougeyrallas-Schwebel, Dominique: “Feminist Hareketler”, **Eleştirel Feminizm Sözlüğü** içinde, Yay. Haz.: Helena Hırata, Françoise Laborie, Hélène Doaré, vd., Çev: Gülnur Acar-Savran, Ankara, Dipnot Yayınları, 2015, s. 155-160.
- Gellner, Ernest: **Uluslar ve Ulusçuluk**, Çev.: Büşra Ersanlı Behar ve Günay Göksu Özdoğan, İstanbul, İnsan Yayınları, 1992.
- Goloğlu, Mahmut: **Tek Partili Cumhuriyet (1931-1938)**, Ankara, Goloğlu Yayınları, t.y.
- Gökalp, Ziya: “Kadınla Erkeğin Müsaviliği”, **Makaleler IX** içinde, Haz.: Şevket Beysanoğlu, İstanbul, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1980.
- Gökalp, Ziya: **Türkçülüğün Esasları**, Ankara, Varlık Yayınevi, 1952.
- Gökman, Muzaffer (Yay. Haz.): **Sedat Simavi Hayatı ve Eserleri**, İstanbul, Apo Ofset Basımevi, 1970.
- Gönenç, Levent ve Cantek, Levent: Karikatürün Sosyal ve Siyasal Olayları Etkileme Gücü Üzerine, **Toplumsal Tarih**, S. 193, Ocak 2010, s. 26-35.
- Günay Erkol, Çimen: “İllet, Zillet, Erkeklik: Eleştirel Erkeklik Çalışmaları ve Türkiye’deki Seyri”, **Toplum ve Bilim**, sayı 145, 2018, s. 6-32.
- Günay Erkol, Çimen: **Yaralı Erkeklikler: 12 Mart Romanlarında Yalnızlık, Yabancılaşma ve Öfke**, Ankara, Ayizi Yayınları, 2019.
- Gürbilek, Nurdan: “Kadınsılaşıma Endişesi”, **Kör Ayna Kayıp Şark: Edebiyat ve Endişe** içinde, 2. bs., İstanbul, Metis Yayınları, 2007.
- Hartmann, Heidi: **Marksizm’le Feminizmin Mutsuz Evliliği**, Çev.: Gülşad Aygen, İstanbul, Agora Kitaplığı, 2006.
- Hearn, Jeff: “Is Masculinity Dead? A Critique of the Concept of Masculinities: Social Relations and Cultural Arenas”, **Understanding Masculinities**, Open University Press, Buckingham, 1996, s. 202-17.
- Heywood, Andrew: **Siyaset**, 14. bs., Çev.: Bekir Berat Özipek, Bircan Şahin vd., Ankara, Adres Yayınları, 2014,
- hooks, bell: **Feminizm Herkes İçindir Tutkulu Politika**, Yay. Haz.: Ali K. Samsel, Esra Aşan, İstanbul, bgst Yayınları, 2012.

- İnan, Afet: **Askerlik Vazifesi**, İstanbul, Devlet Matbaası, 1930.
- Kandiyoti, Deniz: **Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar: Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler**, Çev.: Şirin Tekeli, Hüseyin Tapınç, vd., 4. bs., İstanbul, Metis Yayınları, 2013.
- Karakışla, Yavuz Selim: Osmanlı Mizahında Bir Kadın Sedası (1914): Leylâk Dergisi”, **Toplumsal Tarih**, S. 151, Temmuz 2006, s. 44-51.
- Karay, Refik Halid: “Harpte Aile Kadını”, **Tan**, 22 Ekim 1942.
- Kayam, Cevahir ve Özbil, Alev: “II. Dünya Savaşı Döneminde Alınan Gizli Koordinasyon Heyeti Kararları”, **Toplumsal Tarih**, S. 277, İstanbul, 2017.
- Kaynar, Mete Kaan (Der.) **Cumhuriyet Dönemi Siyasi Partileri: 1923-2006**, Ankara, İmge Kitabevi, 2007.
- Kergoat, Danièle: “Cinsiyete Dayalı İşbölümü ve Toplumsal Cinsiyet İlişkileri”, **Eleştirel Feminizm Sözlüğü**, Yay. Haz.: Helena Hırata, Françoise Laborie, Hélène Doaré, vd., Çev: Gülnur Acar-Savran, Ankara, Dipnot Yayınları, 2015, s. 87-96.
- Keyman, Fuat; Mutman, Mahmut ve Yeğenoğlu, Meyda: “Giriş: Dünya Nasıl “Dünya” Oldu?”, **Oryantalizm, Hegemonya ve Kültürel Fark** içinde, Der.: Fuat Keyman, Mahmut Mutman vd., İstanbul, İletişim Yayınları, 1996.
- Kışlalı, Ahmet Taner: **Siyaset Bilimi**, 9. bs., Ankara, İmge Kitabevi, 2002.
- Kimmel, Michael S. ve Messner Michael A. (Ed.): “Introduction”, **Men’s Lives** içinde, 8 th. Edition, Boston, Pearson, 2010, s. xi-xix.
- Kimmel, Michael S.: “Homofobi Olarak Erkeklik: Toplumsal Cinsiyet Kimliğinin İnşasında Korku, Utanç ve Sessizlik” Çev.: Mehmet Bozok, **Fe Dergi** 5, no. 2 (2013) s. 92-107. Çevrimiçi: https://cins.ankara.edu.tr/10_12.pdf
- Kimmel, Michael S.: “Masculinities”, **Men & Masculinities: A Social, Cultural and Historical Encyclopedia**, Der.: M. Kimmel, A. Aranson. Santa Barbara, California, ABC-CLIO, 2003, s. 503-507.
- Koçak, Cemil: “Siyasal Tarih (1923-1950)”, **Türkiye Tarihi: Çağdaş Türkiye: 1908-1980** içinde, Yay. Sina Akşın, 4 c., Hürriyet Gazetesi İçin Özel Baskı, İstanbul, Cem Yayınevi, 2013.

- Koçak, Cemil: **Türkiye’de Milli Şef Dönemi: 1938-1945**, 2 c., 3. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, C.II, 2007.
- Koloğlu, Orhan: Karikatürümüze Kadının Girişi, **Toplumsal Tarih**, S. 122, Şubat 2004, s. 78-83.
- Koloğlu, Orhan: **Türkiye Karikatür Tarihi**, Haz.: Hülya Üstün, İstanbul, Bileşim Yayınları, 2005.
- Kuyaş, Ahmet: “Ana Çizgileriyle Türk Karikatür Tarihi”, **Karikatürkiye: Karikatürlerle Cumhuriyet Tarihi (1923-2008) Tek Partiden Çok Partiye ve 27 Mayıs Darbesine** içinde, Haz.: Turgut Çeviker, 3 c., İstanbul, NTV Yayınları, C.I, 2013, s. 15-30.
- MacKinnon, Catharine A.: **Feminist Bir Devlet Kuramına Doğru**, Çev.: Türkân Yöney ve Sabir Yücesoy, İstanbul, Metis Yayınları, 2003.
- Mathieu, Nicole-Claude: “Cinsiyet ve Toplumsal Cinsiyet”, **Eleştirel Feminizm Sözlüğü**, Yay. Haz.: Helena Hırata, Françoise Laborie, Hélène Doaré, vd., Çev: Gülnur Acar-Savran, Ankara, Dipnot Yayınları, 2015, s. 76-85.
- Messerschmidt, James W.: **Hegemonik Erkeklik: Formülasyon, Yeniden Formülasyon ve Genişleme**, Çev.: Selin Akyüz, Beril Türkoğlu, vd., Ed.: Çimen Günay Erkol ve Nurseli Yeşim Sünbuloğlu, İstanbul, Özyeğin Üniversitesi Yayınları, 2019.
- Metinsoy, Murat: **İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye: Gündelik Yaşamda Devlet ve Toplum**, İstanbul, İş Bankası Kültür Yayınları, 2016.
- Millett, Kate: **Cinsel Politika**, Çev.: Seçkin Selvi, 2. bs. İstanbul, Payel Yayınları, 2011.
- Misra, Joya ve King, Leslie: “Kadın, Toplumsal Cinsiyet ve Devlet Politikaları”, **Siyaset Sosyolojisi: Devletler, Sivil Toplumlar ve Küreselleşme**, Phoenix Yayınları, Ankara, 2010.
- Moles, Abraham A.: “Önsöz: İletişim Olarak Karikatür”, **İletişimde Karikatür ve Toplum**, içinde, Eskişehir, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Basımevi, 1986, s. 1-5.
- Moore, Barrington: **Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri**, Çev.: Şirin Tekeli ve Alaeddin Şenel, Ankara, İmge Yayınları, 2003.
- Muhiddin, Nezihe: “Kadın Yolunun Şiarı”, **Kadın Yolu**, S. 1, 16 Temmuz 1925.
- Nadi, Nadir: **Perde Aralığından**, İstanbul, Cumhuriyet Yayınları, t.y.

- Nagel, Joane: “Erkeklik ve Milliyetçilik: Ulusun İnşasında Toplumsal Cinsiyet ve Cinsellik”, Çev.: Aksu Bora, **Vatan, Millet, Kadınlar** içinde, Der.: Ayşe Gül Altınay, 5. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2013, s. 65-101.
- Najmabadi, Afsane: “Sevgili ve Ana Olarak Erotik Vatan: Sevmek, Sahiplenmek, Korumak”, Çev.: Tansel Güney, Elçin Gen, **Vatan, Millet, Kadınlar** içinde, Der.: Ayşe Gül Altınay, 5. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2013, s. 129-165.
- Oakley, Ann: **Sex, Gender and Society**, England, Gower Publishing Company, 1985.
- Ongun, Cemil Sena: **Yeni Kadın**, İstanbul, Vakıf Gazete Matbaa Kütüphanesi, 1936.
- Oral, Tan: **Yaza Çize**, İstanbul, İris Yayınları, 1998.
- Ortaç, Yusuf Ziya: “Mucize”, **Çınaraltı**, sayı 42, 11 Temmuz 1942, s. 3.
- Ortaç, Yusuf Ziya: “Sulh Afyonu”, **Çınaraltı**, sayı 38, 13 Haziran 1942, s. 3.
- Öndeş, Osman: **2. Dünya Savaşı**, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1974.
- Örnek, Cangül: **Türkiye’nin Soğuk Savaş Düşünce Hayatı; Antikomünizm ve Amerikan Etkisi**, İstanbul, Can Yayınları, 2015.
- Özbay, Cenk: “Türkiye’de Hegemonik Erkekliği Aramak”, **Doğu Batı**, S. 63, Aralık 2012-Ocak 2013, s. 185-204.
- Özen, Hatice: **Tarihsel Süreç İçinde Türk Kadın Gazete ve Dergileri (1868-1990)**, İstanbul, y.y., 1990.
- Öztañ, Güven Gürkan: **Türkiye’de Militarizm: Zihniyet, Pratik ve Politika**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2014.
- Öztañ, Güven Gürkan: “Türkiye’de Milli Kimlik İnşa Sürecinde Militarist Eğilimler ve Tesirleri”, **Erkek Millet Asker Millet: Türkiye’de Militarizm, Milliyetçilik, Erkeklik(ler)** içinde, Der.: Nurseli Yeşim Sünbuloğlu, İstanbul, İletişim Yayınları, 2013, s. 75-113.

- Türkiye’de Uluslaşma Sürecinde Milliyetçiliğin Kadın İmgesi**,
İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler
Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2004.
- Öztan, Güven
Gürkan:
- Türkiye’de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları: Kemalist Tek
Parti İdeolojisi ve CHP’nin Altı Ok’u**, 3 c., İstanbul, İletişim
Yayınları, C.III., 1995.
- Parla, Taha:
- Pateman, Carol: “Kardeşler Arası Toplumsal Sözleşme”, Der.: J. Keane, Çev.: Aksu
Bora, **Sivil Toplum ve Devlet** içinde, İstanbul, Yedikta Yayınları,
2004, s.119-146.
- Pateman, Carol: **Cinsel Sözleşme**, Çev.: Zeynep Alpar, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi
Yayınevi, 2017.
- Phillips, Anne: **Demokrasinin Cinsiyeti**, Çev.: Alev Türker, İstanbul, Metis
Yayınları, 1995.
- Plaggenborg,
Stefan: **Tarihe Emretmek - Kemalist Türkiye, Faşist İtalya, Sosyalist
Rusya**, Çev.: Hulki Demirel, İstanbul, İletişim Yayınları, 2019.
- Said, Edward: **Şarkiyatçılık: Batı’nın Şark Anlayışları**, Çev.: Berna Ülner, 7. bs.,
İstanbul, Metis Yayınları, 2013.
- Saigol, Rubina: “Militarizasyon, Ulus ve Toplumsal Cinsiyet: Şiddetli Çatışma
Alanları Olarak Kadın Bedenleri”, Çev.: Tansel Güney, **Vatan,
Millet, Kadınlar** içinde, Der.: Ayşe Gül Altınay, 5. bs., İstanbul,
İletişim Yayınları, 2013, s. 227-259.
- Salman Bolat,
Bengül: “Kadınlara İntihap (Seçme-Seçilme) Hakkı Verilmesi”, **Cumhuriyet
Tarihi Araştırmaları Dergisi**, S. 19, Bahar 2014. (Çevrimiçi:
http://www.ctad.hacettepe.edu.tr/10_19/2.pdf)
- Sancar, Serpil: **Erkeklik: İmkânsız İktidar Ailede, Piyasada ve Sokakta Erkekler**,
İstanbul. Metis Yayınları, 2009.
- Sancar, Serpil: **Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti**, 3. bs., İstanbul, İletişim
Yayınları, 2014.
- Sander, Oral: **Türkiye’nin Dış Politikası**, Der.: Melek Fırat, Ankara, İmge
Kitabevi, 1998.
- Saraçgil, Ayşe: **Bukalemun Erkek Osmanlı İmparatorluğu’nda ve Türkiye
Cumhuriyeti’nde Ataerkil Yapılar ve Modern Edebiyat**, Çev.:
Sevim Aktaş, İstanbul, İletişim Yayınları, 2005.

- Saygılıgil, Feryal: “Önsöz”, **Toplumsal Cinsiyet Tartışmaları**, Yay. Haz.: Feryal Saygılıgil, 2. bs., Ankara, Dipnot Yayınları, 2020, s. 7-8.
- Segal, Lynne: **Ağır Çekim Değişen Erkeklikler Değişen Erkekler**, Yay. Haz.: Tuncay Birkan, Çev.: Volkan Ersoy, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1992.
- Selçuk, Turhan: **Grafik Mizah**, İstanbul, İris Yayınları, 1998.
- Selek, Pınar: **Sürüne Sürüne Erkek Olmak**, 8. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2018.
- Sennett, Richard: **Ten ve Taş: Batı Uygarlığında Beden ve Şehir**, Çev.: Tuncay Birkan, İstanbul, Metis Yayınları, 2019.
- Seyfettin, Ömer: **Bütün Hikâyeleri**, Haz.: Nâzım Hikmet Polat, 2. bs., İstanbul, YKY, 2015.
- Sipahioğlu, Ahmet: **Türk Grafik Mizahı (1923-1980)**, Dokuz Eylül Yay., İzmir, 1999.
- Sjoberg, Laura: **Toplumsal Cinsiyet, Savaş ve Çatışma: Savaşın Feminist Teorisi**, Çev.: Onur Aydın, İstanbul, Altın Bilek Yayınları, 2015.
- Smith, Anthony D.: **Milli Kimlik**, Çev.: Bahadır Sina Şener, İstanbul, İletişim Yayınları, 1994.
- Soysal, Mümtaz: **100 Soruda Anayasa’nın Anlamı**, 3. bs., İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1976.
- Sünbuloğlu, Nurseli Yeşim: “Giriş: Türkiye’de Militarizm, Milliyetçilik ve Erkek(lik)lere Dair Bir Çerçeve”, **Erkek Millet Asker Millet: Türkiye’de Militarizm, Milliyetçilik, Erkeklik(ler)** içinde, Der.: Nurseli Yeşim Sünbuloğlu, İstanbul, İletişim Yayınları, 2013, s. 9-44.
- Sünbuloğlu, Nurseli Yeşim (Der.): **Erkek Millet Asker Millet Türkiye’de Militarizm, Milliyetçilik ve Erkek(lik)ler**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2013.
- Şenel, Alâeddin: **İrk ve İrkçilik Düşüncesi**, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 1984.
- Şenel, Alâeddin: **Siyasal Düşünceler Tarihi: Tarihöncesinde İlkçağda Ortaçağda ve Yeniçağda Toplum ve Siyasal Düşünüş**, Kısaltılmış 3. bs., Ankara, V Yayınları, 1991.
- Şener, Aydan: “Turgut Çeviker ile Karikatürkiye Üzerine, Karikatürçünün Üstünde Hiçbir Güç Olamaz; Tanrı Bile”, **Toplumsal Tarih**, S. 206, Şubat 2011, s. 30-37.
- Şimşek, Abdulazim: **“Komünistin Eşkâli Türkiye’de Antikomünizm (1945-1971)**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2021.

- Tanör, Bülent: Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri, 15. bs., İstanbul, YKY, 2006.
- Tekeli, Şirin: **Kadınlar İçin**, İstanbul, Alan Yayıncılık, 1988.
- Temizarabacı Yıldırım, Yasemin: **Ütopyanın Kadınları Kadınların Ütopyası**, Gen. 2. bs., İstanbul, Sel Yayıncılık, 2016.
- Timur, Taner: **Türk Devrimi ve Sonrası**, 7. bs., Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2013.
- Topçu, Şenol: “Erkeklik Çalışmaları Kaynakçası”, **Toplum ve Bilim**, S. 145, 2018, s. 289-333.
- Toprak, Zafer: **Atatürk: Kurucu Felsefenin Evrimi**, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2020.
- Toprak, Zafer: “Gazi, Afet Hanım ve Kadınların Siyasal Hakları”, **Toplumsal Tarih**, S. 247, 2014, s. 28-37.
- Toprak, Zafer: **Türkiye’de Kadın Özgürlüğü ve Feminizm (1908-1935)**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2014.
- Topuz, Hıfzı: **İletişimde Karikatür ve Toplum**, Eskişehir, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Basımevi, 1986.
- Tökin, İsmail Hüsrev: “Türkiye’de Derebeylik Rejimi”, **Kadro**, S.7, 1932, s. 16-23.
- Tökin, İsmail Hüsrev: “Türkiye’de Derebeylik Rejimi”, **Kadro**, S.11, 1932, s. 22-29.
- Tutel, Eser: “Şu Uğursuz 1942 yılı!”, **Popüler Tarih**, S. 8, İstanbul, Ocak 2001.
- Türk, H. Bahadır: **Hayali Kahramanlar Hakiki Erkekler: Çizgi Roman ve Fotoromanda Erkeklik Temsilleri Üzerine Denemeler**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2013.
- Uslu, Ateş: **Siyasal Düşüncelerin Toplumsal Tarihi (İktidarı Tanrılaştırmak:Eskiçağdan Feodalizmin Krizine)**, 3 c., İstanbul, Yordam Yayınları, C I., 2021.
- Walby, Sylvia: “Kadın ve Ulus”, Çev.: Meltem Ağduk-Gevrek, **Vatan, Millet, Kadınlar** içinde, Der.: Ayşe Gül Altınay, 5. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2013, s. 35-63.
- Walby, Sylvia: **Patriyarka Kuramı**, Çev.: Hülya Osmanağaoğlu, Ankara, Dipnot Yayınları, 2016.

- Weisband, Edward: **2. Dünya Savaşı'nda İnönü'nün Dış Politikası**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1974.
- Wollstonecraft, Mary: **Kadın Haklarının Gerekçelendirilmesi**, Çev.: Deniz Hakyemez, 11. bs., İstanbul, İş Bankası Yayınları, 2012.
- Yaşlı, Fatih: **Antikomünizm, Ülkücü Hareket, Türkiye: Türkiye ve Soğuk Savaş**, 3. bs., İstanbul, Yordam Kitap, 2020.
- Yazar, Sevtap: **Karikatür Dergisi: Mizah Anlayışı ve Bibliyografyası**, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halk Bilimi Ana Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2002.
- Yeğenoğlu, Meyda: **“Peçeli Fanteziler: Oryantalist Söylemde Kültürel ve Cinsel Fark”, Oryantalizm, Hegemonya ve Kültürel Fark** içinde, Der.: Fuat Keyman, Mahmut Mutman vd., İstanbul, İletişim Yayınları, 1996.
- Yeğenoğlu, Meyda: **Sömürgeci Fantaziler: Oryantalist Söylemde Kültürel ve Cinsel Fark**, İstanbul, Metis Yayınları, 2003.
- Yelsalı Parmaksız, Pınar Melis: **“Kadınların Belleği: Hatırlama, Anlatı, Deneyim ve Toplumsal Cinsiyet”, 21. Yüzyıla Girerken Türkiye’de Feminist Çalışmalar, Prof. Dr. Nermin Abadan Unat’a Armağan** içinde, Der.: Serpil Sancar, 2 c., İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları, 2011, C.I, s. 571-588.
- Yelsalı Parmaksız, Pınar Melis: **Türk Modernleşmesinde Kadınlar 1839’dan Günümüze**, Ankara, İmge Yayınları, 2017.
- Yeşiltuna, Serap (Haz.): **Devletin Dersim Arşivi**, 2. bs., İstanbul, İleri Yayınları, 2015.
- Yiğitgüden, Remzi: **Askerlik Psikolojisi**, Ankara, Genelkurmay Matbaası, 1941.
- Yuval-Davis, Nira: **Cinsiyet ve Millet**, Çev.: Ayşin Bektaş, 4. bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2014.
- Zerman, Ece: **“Fatmagül Berktaş ile Söyleşi: Osmanlı-Türk Modernleşmesinin Özneleri, Simgeleri, Küskünleri: Kadınlar”, Toplumsal Tarih**, S. 178, Ekim 2008, s. 38-44.
- Zihnioğlu, Yaprak: **Kadınsız İnkılâp**, İstanbul, Metis Yayınları, 2003.

Gazeteler:

Cumhuriyet: 21 Mart 1930

Cumhuriyet: 24 Mart 1930

Cumhuriyet: 28 Mart 1930

Cumhuriyet: 31 Mart 1930

Zaman, 11 Birinci Kanun 1934.

Zaman, 6 Birinci Kanun 1934.

Resmi Yayınlar:

TBMM Tutanak Dergisi, 3. Dönem, 3. Yasama Yılı, Kanun No: 1580. (Çevrimiçi:
https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc008/kanuntbmmc008/kanuntbmmc00801580.pdf)

TBMM Tutanak Dergisi, 4. Dönem, 4. Yasama Yılı, Kanun No: 2598. (Çevrimiçi:
https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc014/kanuntbmmc014/kanuntbmmc01402598.pdf)

Resmi Gazete, Sayı: 3195, 2 İkinci Kanun 1936, s.5-9. Çevrimiçi:
<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/3195.pdf>

Resmî Gazete , 21 Şubat 1940, S.4439, s. 13386. Çevrimiçi:
<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/4439.pdf>

Resmî Gazete, 12 Teşrinisani 1942, S.5255, s. 3965.
<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/5255.pdf>

Resmî Gazete, 7 Haziran 1943, S.5423, s. 5241. Çevrimiçi:
<https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/5423.pdf>